

50180

BUDAPESTI KIR. ÜGYESZSÉG
1922. JUN. 27

BOTANIKAI KÖZLEMÉNYEK

ALAPITTATOTT 1901. NOVEMBER 20-ÁN.

A KIR. MAGY. TERMÉSZETTUDOMÁNYI TÁRSULAT
NÖVÉNYTANI SZAKOSZTÁLYÁNAK FOLYÓIRATA

MOESZ GUSZTÁV

69.

KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL SZERKESZTI

GOMBOCZ ENDRE

MEGJELENIK MINDEN MÁSODIK HÓNAPBAN

EGYETEMI KÖNYVTÁR
SZEGED.
FOLYÓIRATOK
1922/1-39.

BUDAPEST,

KIADJA A KIR. MAGY. TERMÉSZETTUDOMÁNYI TÁRSULAT
(Budapest, VIII., Eszterházy-utca 16. sz.)

1923.

Hortobágyi-Tudományi
Könyvtára
SZEGED

TARTALOM.

INHALT.

	Oldal
Rapaics R.: Egy fejezet a növények társadalmi életéből — — — — —	1
— — Über Successionen — — — — —	(1)
Zsák Z.: Összehasonlító hybrid-tanulmányok — — — — —	18
— — Vergleichende Untersuchungen über Hybride — — — — —	(2)
Moesz G.: A lengyel botanika multja és jelene — — — — —	48
— — Über die Vergangenheit und Gegenwart der polnischen Botanik	(4)
Sántha L.: Adatok Kapronca környékének zuzmóflórájához — —	56
— — Beiträge zur Flechtenflora der Umgebung von Kapronca — —	(4)
Cholnoky B.: Adatok Budapest Bacillariae-inak elterjedése ismeretéhez	66
— — Beiträge zur Kenntnis der Verbreitung der Bacillarien von Budapest	(5)
Hollós L.: Földalatti gombák Szekszárdról — — — — —	80
— — Unterirdische Pilze aus der Umgebung von Szekszárd — — — — —	(6)
Degen Á.: A Riccia Frostii Austin, R. commutata Jack és Ricciocarpus	
natans (L.) Corda előfordulása Budapest környékén — — — — —	82
— — Über das Vorkommen von Riccia Frostii Austin, commutata Jack	
und Ricciocarpus natans (L.) Corda in der Umgebung von Buda-	
pest — — — — —	(7)
Wagner J.: Néhány újabb adat hazánk flórájához — — — — —	84
— — Einige neuere Daten zur Flora von Ungarn — — — — —	(7)
Jávorka S.: Kisebb megjegyzések és újabb adatok. VII. közlemény	85
— — Kleinere Bemerkungen und neuere Daten. VII. Mitteilung — —	(8)
Hollendonner F.: Növényi szövetek elszenesítése és fotografálása	87
— — Ein neues Verfahren zur Verkohlung und zum Photographieren	
pflanzlicher Gewebe — — — — —	(8)
Irodalmi ismertető — — — — —	89
Literaturberichte — — — — —	(8)
Növénytani repertórium — — — — —	97
Szakosztályi ügyek — — — — —	105
Sitzungsberichte — — — — —	(15)
Hírek — — — — —	115
Nachrichten — — — — —	(17)

BOTANIKAI KÖZLEMÉNYEK

ALAPÍTTATOTT 1901. NOVEMBER 20-IKÁN

A KIR. MAGYAR TERMÉSZETTUDOMÁNYI TÁRSULAT
NÖVÉNYTANI SZAKOSZTÁLYÁNAK FOLYÓIRATA

MOESZ GUSZTÁV

KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL SZERKESZTI

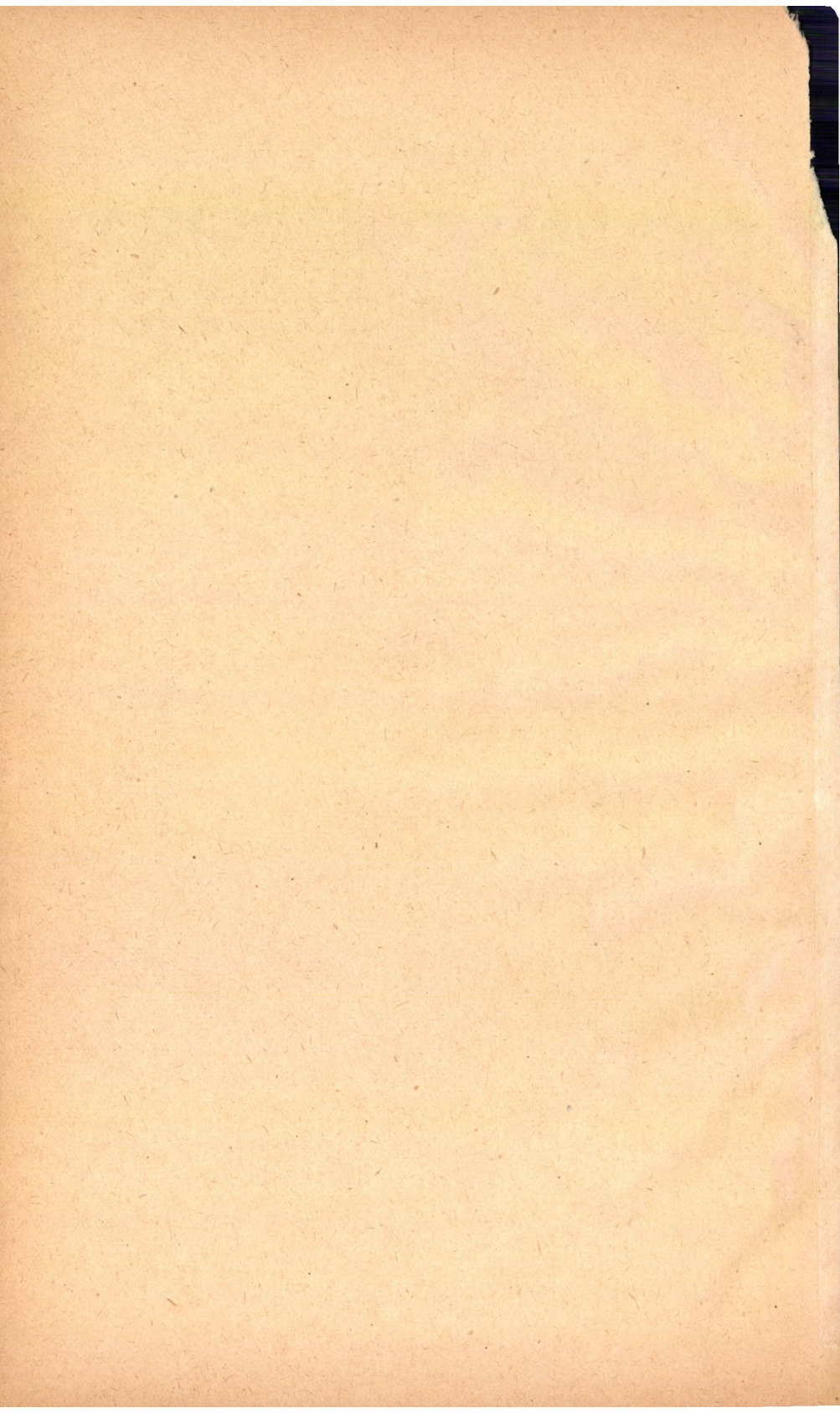
GOMBOCZ ENDRE

XX. KÖTET

1922

BUDAPEST, 1924

KIR. MAGY. TERMÉSZETTUDOMÁNYI TÁRSULAT
(Budapest, VIII., Eszterházy-utca 16. szám.)

INDEX.

A zárójelbe tett számok az idegennyelvű szövegre, a *-gal jelzett számok az ábrára vonatkoznak.

Die Zahlen in ( ) beziehen sich auf die Mitteilungen für das Ausland, die mit * auf die Abbildungen.

I.

Alapítványok és adományok a Szakosztály javára. 105.

Gróf Ambrózy—Migazzi I.: Növényrezervációk és parkok Középeurópában és Magyarországon. Malonya—Jeli 128.

— — Pflanzenreservationen und Parke in Mitteleuropa und Ungarn. Malonya—Jeli. (20)

Apró közlemények. 152.

Cholnoky B.: Adatok Budapest Bacillariae-inak elterjedése ismeretéhez. (66).

— — Beiträge zur Kenntnis der Verbreitung der Bacillarien von Budapest. (5).

Degen Á.: A Riccia Frostii Austin. R. commutata Jack és Ricciocarpus natans (L.) Corda előfordulása Budapest környékén. 82.

— — Über das Vorkommen Riccia Frostii Austin, R. commutata Jack und Ricciocarpus natans (L.) Corda in der Umgebung von Budapest. (7).

— — A „Marrubium candidissum L.”-ről. 144.

— — Über „Marrubium candidissimum L.” (26).

— — Trelease W. „The genus Phoradendron“ c. mű ismertetése. 94.

Fehér D.: Meyer, Grafe, Molisch, Linsbauer műveinek ismertetése. 95. 96.

— — Jaccard, Küster, Baur, Potonié, Graebner és Reianu műveinek ismertetése. 151.

Filarszky N.: „A separatiós sejtmegosztódás. elmélete és szerepe stb.” c. művének ismertetése. (8).

Flora Romaniae exsiccata. Románnyelvű botanikai kiadványok 1919—1922. Ismertetés. 89.

Gombocz E.: Jelentés a Szakosztály 1920 és 1921. évi működéséről és a Botanikai Közleményekről 110.

— — Tudósítások a Szakosztály üléseiről. 105., 156

— — A Syringa Josikaea történetéhez. 156.

— — Sitzungsberichte. (15).

Győrffy J.: Péterfi Márton. 117.

— — M. Péterfi. (19).

IV

- — Sharp Lester W. „An introduction to Cytology“ c. mű ismertetése 95.
 — — Neuere botanische Literatur aus Siebenbürgen. (12).
- Hermann A.**: Magyar növénynéprajz. (Szakoszt.) 107.
- Hirek.** 114.
- Hollendner F.**: Növényi szövetek elszenesítése és fotografálása. 87.
 — — Ein neues Verfahren zur Verkohlung und zum Photographieren pflanzlicher Gewebe. (8).
- Hollós L.**: Földalatti gombák Szekszárdról. (79).
 — — Unterirdische Pilze aus der Umgebung von Szekszárd. (6).
- Jávorka S.**: Kisebb megjegyzések és újabb adatok. VII. Közlemény. 85.
 — — Kleinere Bemerkungen und neuere Daten. VII. Mitteilung, (8).
 — — A magyar flóra néhány új alakja, 149.
 — — Formae nonnullae novae floriae hungaricae. (26).
- Karl J.**: Herbarium Hanakianum. 152.
- Kümmerle J. B.**: Filarszky N. „A separatiós sejtmagosztódás elmélete és szerepe stb.“ című művének ismertetése. (8).
 — — Növénytani repertorium. 97.
- Lyka K.**: Kritikus és új magyar Thymus-alakok. 145.
 — — Formae novae hungaricae generis Thymi. (26).
- Mágocsy-Dietz S.**: A tölgylisztharmat peritheciumainak megjelenése hazánkban. 133.
 — — Der Eichenmehltaupilz in Ungarn. (21).
 — — Botanikai apróságok. (Szakoszt.) 113.
- Méhes Gy.**: Hazánk tölgyfaübacsai. 140.
 — — Die Eichengallen Ungarns. (25).
- Moesz G.**: A lengyel botanika multja és jelene. 48.
 — — Über die Vergangenheit und Gegenwart der polnischen Botanik. (4).
 — — A tölgy magyarországi lisztharmatja. 136.
 — — Über den Mehltau der Eiche in Ungarn. (22).
 — — Elnöki megnyitó. 108.
- Nachrichten.** (17).
- Pénzes A.**: A Cardamine bulbifera (L. Crantz termékeltenségéről. 155.
- Rapaics R.**: Egy fejezet a növények társadalmi életéből. (Növényiszövetkezetek egymásrakövetkezése.) 1.
 — — Über Sukzessionen. (1).
- Sántha L.**: Adatok Kapronca (Koprivnica) környékének zuzmóflórájához. 56.
 — — Beiträge zur Flechtenflora der Umgebung von Kapronca (Koprivnica) (4).
- Sharp Lester W.**: „An introduction to Cytology“ c. mű ismertetése. 95.
- Soó R.**: Flora Romaniae exsiccata. Románnyelvű botanikai kiadványok 1919—1922. Ismertetés. 89.
- Szakosztályi ügyek.** 105., 156.
- Trelease W.**: „The Genus Phoradendron.“ c. művének ismertetése, 94.
- Wagner I.**: Néhány újabb adat hazánk flórájához. 84.
 — — Einige neuere Daten zur Flora von Ungarn. (7).
- Zsák Z.**: Összehasonlító hybridtanulmányok. 18.
 — — Vergleichende Untersuchungen über Hybride. (2).

II.

Achnanthes lanceolata 75, var. *dubia* 72, 77*, var. *Haynaldii* 72, 77*, *minutissima* 74. *Alnus viridis* 130. *Amphipleura pellucida* 78. *Amphora ovalis* v. *pediculus* 76, v. *perlonga* 76, *perpusilla* 76. *Anaptychia ciliaris* 66. *Andricus albopunctatus* 143, *hystrix* 144, *lambertoni* 143, *schroekingeri* 144. *Androsace lactea* f. *carpatica* 150. *Anomoeneis sculpta* 70, *sphaerophora* 70. *Arthonia populina* 58, *radicata* 58. *Arthopyrenia bififormis* 58. *Arthothelium spectabile* 58. *Arthrosporum accline* 60. *Asphodelus* 130. *Aspidium filix mas* 132. *Asterionella formosa* 69, *gracillima* 59, 77*. *Athyrium filix femina* 132, *spinulosum* 132.

Bacidia arceutina 59, *fuscorubella* 59, *rosella* 59, *rubella* 59. *Balsamia fragiformis* 80. *Beckmannia eruciformis* 11. *Betula* 131, *pendula* 10. *Bromus squarrosus* 12. *Buellia myriocarpa* 64.

Calluna 131. *Caloneis amphisbaena* 70, *fasciata* 74, 77*, *silicula* 70, v. *inflata* 70, v. *truncata* 70, v. *truncatula* 70. *Caloplaca aurantiaca* 64, v. *salicina* 64, *cerina* 64, *pyracea* 64. *Campanula carpatica* 153, *sibirica* f. *divergentiformis* 150, *sparsa* 92. *Camphorosma ovatum* 11. *Candelaria concolor* 62. *Candelariella vitellina* 62. *Cardamine bulbifera* 155. *Carex nutans* 11. *Centaurea dacica* 93. *Ceratoneis arcus* 71. *Chaenotheca chrysocephala* 58. *Cirsium arvense* 21*, *Borbásii* 19, *brachycephalum* 21*, *hungaricum* (*arvense* × *brachycephalum*) n. *hybr.* 19, 21*, 22, (2), *palustre* 22, *Polivkae* 84, (7), *rákosdense* (*palustri* — *horridum*) 23. (3). *Cladonia fimbriata* v. *abortiva* 60, v. *simplex* 60, v. *subulata* 60, *furcata* v. *pinnata* 60. *Cocconeis pediculus* 72, 73, *placentula* 78. *Colutea arborescens* f. *monophylla* 150. *Corynephorus* 13. *Cyclamen* 130. *Cyclotella comta* v. *radiosa* 69, *Kützingiana* 69, v. *catarractarum* 76, 77*, *Meneghiniana* 69. *Cymatopleura elliptica* 71. *Solea* 73. *Cymbella affinis* 76, *amphicephala* 78, *cistula* 71, v. *insignis* 71, *cuspidata* 71, *Ehrenbergii* 71, *gibbosa* 71, *lanceolata* 71, *maculata* 71, *microcephala* 78, *parva*, *prostrata* 76, *turgidula* 77*, *ventricosa* v. *Auerswaldii*, v. *lunula*, v. *ovata* 76. *Cynips hartigi* 143. *Cyphelium ocellatum* 58.

Dianthus compactus 153. *petraeus* f. *hunyadense* 149. *Diatoma tenue* 76, v. *elongatum* 76, *vulgare* v. *brevis* 73, 77*, v. *Ehrenbergii* 75. *Diploneis elliptica* 77*, *oculata*, *puella* 74. *Drosera rotundifolia* 132, 153. *Dryas octopetala* 153.

Elaphomyces aculeatus, *variegatus*, *virgatosporus* 80. *Epithemia sorex* 68. 77*, *Zebra* v. *porcellus* 71. *Eucocconeis flexella* 72. *Eunotia pectinalis* v. *minor* 78. *Euphorbia Wimmeriana* (*lucida* × *cyparissias*) 85, (7). *Evernia prunastri* 63, v. *gracilis* 63.

Festuca psendovina 11, 13. *Fragilaria brevistriata* 78, *construens* v. *binodis* 78, *parasitica* 72, v. *subconstricta* 76. *Frustulis vulgaris* 74.

Gautieria graveolens 80. *Genista sagittalis* 131. *Gentiana pneumonanthe* 131. *Gomphonema acuminatum* 71, *angustatum* 73, *Augur* 79, *capitatum* 78, *constrictum* 78, *intricatum* 76, v. *dichotomum* 76, v. *pumilum* 76, *olivaceum* 75, v. *stauroneiformis* 75, *parvulum* v. *micropus* 76, v. *subellipticum* 76, 77*, *Peisonis* 76. *Graphis scscripta* 58, v. *abretina* 58, v. *limitata* 59, v. *pulverulenta* 58. *Grunowia obtusa* 79, v. *Delognei* 79. *Gyrosigma acuminatum* 68, v. *curta* 68.

Hantzschia amphioxys 71. *Hieracium* sparsum ssp. *Korneliae* ssp. n., ssp. *nomophilum* 86. *Hydnobolites cerebriformis* 80. *Hymenogaster pusillus, vulgaris* 80. *Hysterangium fragile* 80.

Imula aspera 59. *Barthiana* 28. *cordata* 28. *ensifolia* 26, 41*, 43* *ensifolia* × *germanica* 26. (*ensifolia* × *germanica*) × *salicina* 41*, 43*. *ensifolia* × *salicina* 41*, 43*. (*ensifolia* × *salicina*) × *salicina* 41*, 43*. *germanica* 26, 41*, 43*. *hirta* 28. *hybrida* 26, 41*, 42*. *media* 41*. *salicina* 28. *Simonkaiana* (*ensifolia* × *germanica* × *salicina*) 41*, 43*, 47. *transsilvanica* 41*. *Vaaliensis* 29. *Vrabélyiana* 29.

Juniperus 131.

Lathyrus laevigatus 153. *Lecania cyrtella* 62, *erysibe* 62. *Lecanora albella* 61, *albescens* 61, *angulosa* 61, *chlarona* 61, *chlarona* var. *geographica* 61, *conizea* 62. *dispersa* 61. *intumescens* 61, *saxicola* 62, *subfusca* 61, *varia* 62. *Lecidea elabens* 59. *euphorea* 59. *granulosa* 59, *olivacea* 59. *parasema* 59, v. *areolata* 59, v. *granulosa* 59, v. *rugulosa* 59. *Ligularia sibirica* 153. *Lycopodium clavatum* 132.

Marrubium condidissimum 144, (26). *incanum* 145, (26). *Melampyrum bihariense* f. *Roemeri* 92, *nemorosum* ssp. *romanicum* 92. *Melanogaster ambiguus, variegatus* 80. *Melosira distans* 69. *granulata* var. *mutabilis* 69, 77*. *varians* 69. *Menyanthes trifolata* 153. *Microsphaera abbreviata* 137, (23). *alni* var. *quercina* 135, 136, (22). *alphitoides* 137, (23). *Calocladophora* 137, (23). *densissima* 137, (23). *extensa* 137, (23).

Navicula affinis 70, *ambigua* 70, *atomus* 77*, 78, *cincta* 68. v. *Heufleri* 68, 69. *cryptocephala* 70, var. *veneta* 70, 77*, *cuspidata* 70, *dicephala* 70, *gastrum* 70, *gracilis* var. *schizonemoides* 73, 74. *hungarica* 70. *lanceolata* 68. *menisculus* 72. *minima* var. *atomoides* 76. *minuscula* 78. *mutica* 75. var. *producta* 75, 77*. *nivalis* 75, 77*. *perpusilla* 79, *popula* 78. var. *elliptica* 77*, 78. *pseudobacillum* 78. *pygmaea* 70. *radiosa* 78. *Rotcana* 75. *viridula* var. *avenacea* 68, var. *Slesvicensis* 68. *Neidium amphirrhynchus* var. *maius* 69, var. 70, *dubium* 70, *productum* 70, *viridis* 70. *Nephroma laevigatum* 60. *Neuroterus albipes, reflexus* 143. *Nitzschia amphibia* 77, *angustata* var. *protracta* 76, *Clausii* 79, *dissipata* 74, 77*, *dubia* 79, *Hantzschiana* 75. *hungarica* 71, *inconspicua* 75, 77*, *Kützingiana* 79, *linearis* 71, var. *Romana* 71, *palea*, 77*, *palea* var. *romana* 77*, *perpusilla* 75, 77*, *recta* 71. *Sigma* 79. *sigmoidea* 73. *stibilis* var. *paleacea* 79. *Opegrapha atra* 58. *notha* 58. *varia* 58, *viridis* 58.

Orchis morio 131. **Ornithogalum collinum** 131.

Pachyphloeus melanoxanthus 80. *Parmelia cylisphora* 63, *exasperata* 62, *fuliginosa* 63. *glabra* 62, *olivacea* 62, *olivetorum* 62, *perlata* 63, *perlata* var. *ciliata* 63, *physodes* 62, *saxatilis* 63, *sulcata* 63, *verruculifera* 63. *Parnassia* 132. *Peltigera canina* 60, f. *leucorrhiza* 60, *horizontalis* 60, *polydactyla* 60, *rufescens* 61. *scutata* 60. *Pertusaria amara* 61. *globulifera* 60, *leioplaca* 60, *leptospora* 61. *Phlyctis agelaea* 62. *Physcia aipolia* 65, *ascendens* 65, *ciliata* 66, *enteroxanthella* 65, *grisea* 65, *hispida* 64, *muscigena* 65. f. *lenta* 65, *leptalea* 64, *pulverulanta* 65, f. *angustata* 65, f. *argyphaea* 65, f. *nuda* 65, f. *superfusa* 65, f. *turgida* 65, *stellaris* 64, *venusta* 65, *virella* 96, f. *Georgiensis* 66. *Pinguicula alpina* 153. *Pinnularia Braunii* 77*. 79,

Brebissonii 68, 69, var. diminuta 68, var. subproducta 68, molaris 70, stauroptera var. interrupta 70, viridis 68, v. commutata 68, v. elliptica 68, v. pachyptera 64. **Plantago** argyrostachys 86. **Potentilla** Budaiana (arcnaria × patula) n. hybr. 85. Csatói (thuringiaca × tenella) n. hybr. 86, thuringiaca f. hunyadensis n. f. 85. **Pulsatilla** nigricans 131, nigricans var. coerulea 84, Valentiana (patens × grandis) n. hybr. 84, (7). **Ramalina** farinacea 63, fraxinea 63, pollinaria 63. **Ranunculus** crenatus 153. **Rhoicosphenia** curvata 73, 76. **Rhopalodia** ventricosa 71. **Riccia** commutata 83, (7), Frostii 82, (7), crystallina 83, (7). **Ricciocarpus** natans 82, (7). **Rinodina** exigua 64, laevigata 64, pyrina 64, sophodes 64.

Salix alba 10, cinerea 10, Czakói (silesiaca × rosmarinifolia) n. hybr. 85, rosmarinifolia 10. **Sarothamnus** 131. **Satureja** Brauneana f. transilvanica 150. **Scabiosa** ochroleuca 131. **Sedum** acre 131. **Soldanella** alpina 153. **Sphagnum** 131. **Spiranthes** 131. **Stephanodiscus** Hantzschii 73. **Stephensia** bombycina 81, (6) **Stauroneis** anceps v. amphicephala 70, Phoenicentron 72, Smithii 72. **Surirella** minuta 72, 74, ovalis 71. **Synedra** acus 78, amphicephala 78, amphirrhynchus 78, delicatissima 78, longissima 78, Ulna v. aequalis 69, v. danica 78, Vaucheriae 76, 77*, vitrea 78. **Taxus** baccata 153. **Terfezia** Mattirolonis 81, (6). **Thymus** f. albipellis 149, f. ammophilus 147, f. amplior 147, f. argillosus 147, f. aridus 146, f. arrectifolius 148, ssp. auctus 146, f. Borosianus 149, ssp. brachyphyllus 145, f. bugacensis 147, f. cinerosus 149, ssp. clivorum 149, f. convallarius 148, f. csikensis 149, f. cyclophyllus 148, f. dasypogon 146, ssp. decipiens 146, ssp. Degenianus 147, f. desertorum 147, f. diversipellis 149, f. eremita 147, f. euryphillastrum 148, f. fallax 149, f. firmus 148, f. floribundus 147, ssp. glabrescens 148, f. grandis 146, f. Hujáki 149, f. incanescens 146, f. insularis 146, f. intermittens 147, f. Jaurinensis 147, f. Jasiophyllus 145, f. leptoneurus 149, f. leucotrichus 145, f. loessaceus 147, ssp. Marschallianus 145, f. Moeszii 146, f. mollicomus 146, f. multibarbus 146, f. natronatus 145, f. nyirensis 146, f. obtusus 149, f. pachyneurus 147, f. petraeus 149, ssp. praecox 149, f. pratensis 146, f. Rapaicsii 147, f. reversus 147, f. rigidiformis 147, ssp. rigidus 147, Serpyllum 145, f. solstitialis 146, f. tirolensis 147, f. tokajensis 148, f. tornensis 145, f. transdanuvianus 149, f. vinealis 148.

Tofieldia borealis 153. **Trybloniella** angustata 75, 79, v. acuta 76, debilis 77*, 79, Hantzschiana 77*, 79, v. Levidensis 71, 77*. **Tuber** aestivum 81, aest. v. mesentericum 81, excavatum 82, exc. v. fulgens 82, repaeodorum 82, rufum 82.

Usnea hirta 64.

Verrucaria fuscoatra 57. **Viola** alba 132. **Vulpia** 13.

Xanthoria parietina 64.

III.

Andrasovszky J. 116. Angyal R. 116. Augusztin B. 116. Bernátsky J. 116. Bodnár J. 116. Cholnoky B. 115, (17). Darvas F. 116. Degen Á. 116. Doby G. 115, 116, (18). Filarszky N. 115. Freh A. 116. Gombocz E. 115. Grabner E. 116. Gyárfás J. 116. Győrffy J. 115, (17). Hirc D. 116. Hollen-

VIII

donner F. 115, (18). Istvánffy Gy. 115, (18). Jávorka S. 115. Kern H. 116. Kümmerle J. B. 115. Lengyel G. 116. Linhart Gy. 116. Lovassy S. 116. Mágocsy-Dietz S. 115. Mezey Gy. 116. Mika E. 115. Moesz G. 115. Paál Á. 116. Péterfi M. 116. Sántha L. 116. Scherffel A. 115, (18). Schilberszky K. 115. Schiller Zs. 116. Schneider J. 115. Szabó Z. 115. Szurák J. 115. Thaisz L. 116. Timkó Gy. 115. Vadas J. 116. Varga O. 116. Wolff Gy. 116. Gróf Zichy R.-né 115. Zsák Z. 116.

BOTANIKAI KÖZLEMÉNYEK

A KIR. MAGY. TERMÉSZETTUDOMÁNYI TÁRSULAT
NÖVÉNYTANI SZAKOSZTÁLYÁNAK FOLYÓIRATA

XX. KÖTET.

1922.

1—3. FÜZET.

Rapaics Raymund: Egy fejezet a növények társadalmi életéből.

(Növényszövetkezetek egymásrakövetkezése.)

Gyermekmesék még napjainkban is őrzik azon vágyak emlékét, melyek tárgya exotikus országokban régen elvirágzott kulturák idején felhalmozott kincsek, az inkák ragyogó aranypalotája, vagy a maharadzsa csodálatos drágakő-kincstára volt. Ez a vágy nagy tömegeket mozgatott meg az újkor elején és az öreg Európában megteremtette a világpolitikát, vagy más néven gyarmatpolitikát, melynek sorsdöntő szerep jutott csakhamar a tudományok történetében is.

Valaha ez a gyarmatpolitika nem volt egyéb, mint az exotikus országok kincseinek elrablása és az anyaországokban való felhalmozása. Ezek között a kincsek között találjuk idegen földek illatos fűszerszámain, a déli gyümölcsöket s egyéb növényi termékeket. Az európai botanikus kertek növényzetének gazdagodása századról-századra tárja elénk, miként fordult a gyarmatpolitika figyelme a XVII. század elején a mohamedán keletről Kanadára, a XVIII. század elején Afrika déli csúcsára, a XVIII. század közepén az északamerikai fákra, a XIX. század elején Ujhollandiára s végül a XIX. század második felében lehetővé vált a melegházakban a trópusok legsajátosabb növényeinek bemutatása is.¹

A rablásra alapuló gyarmatpolitika azonban a XVIII. században, nevezetesen annak végére csődöt mondott, mert míg egyrészt az exotikus országok kincsei évről-évre megfogytak, addig másrészt az újkori civilizációnak mind szélesebb néprétegekre való kiterjedése a fogyasztást s ilyképen a szükségletet évről-évre emelte. Ennek az lett a következménye, hogy ami még a XVIII. században is csak a gazdagság fitogtatásának, különködésnek látszott, nevezetesen

¹ Kraus G.: Geschichte der Pflanzeneinführungen in die europäischen botanischen Gärten. 1894.

tesen a gyarmatállamok kincseinek, termékeinek, természeti furcsaságainak összegyűjtése és felhalmozása, az a XIX. század folyamán komoly és rendszeres tudományos kutatásokhoz szolgált nélkülözhetetlen eszközzel, amennyiben a felnövekedett kereslet kielégítésére csak egy módszer állott rendelkezésre, talpra állítani a gyarmatállamok megzavart gazdasági életét és beleoltani ebbe az újkori civilizáció minden energiáját, egész feszültségét, aminek pedig első feltétele a rendszeres és tudományos természetkutatás.

Igy jutott vezérszerephez a gyarmatpolitika a XIX. század folyamán a természettudományokban és többek között a növényföldrajzban is. Ha a mult század reprezentatív növényföldrajzi műveit áttekintjük, — talán elég, ha Humboldt, de Candolle, Grisebach, Engler, Schimper és Warming nevét említem — tisztán áll előttünk, hogy a mult század reprezentatív növényföldrajzának bármi nagy volt is a központi problémája, tulajdonképpen mégis csak egy tárgya volt: a világrészek növényzetében mutatkozó földrajzi különfeleségek magyarázata és rendszere.

Meg kell azonban állapítanom azt, hogy ma már, amikor a XX. században is elbúcsúztunk két évtizedtől, a növényföldrajz vezérelve, lényegesen megváltozott. A változás magyarázatát megint a gyarmatpolitika eltolódásaiban kereshetjük. Aki ugyanis figyelemmel kíséri ezt a hatalmas világméretű kérdést napjainkban is, hamarosan észreveheti, hogy a gyarmatok gazdasági fellendítése olyan törekvéseket hívott életre, melyeknek eredményeként a mult században a gyarmatpolitikában megszabott határok szétszakadtak, a gátak lerombolódtak s mindenütt önállósítási és izolációs törekvések jutottak felszínre.¹ Ezek a törekvések csakhamar elterelték az érdeklődést más terekre, melyeket eddig a világpolitika csak másodrendű jelenségnek tekintett s az önállósítási és izolációs törekvések a tudományban is, nevezetesen a növényföldrajzban is az idáig vajmi kevés figyelemre méltatott helyi, de rendkívül precíz és intim tanulmányokat helyezték előtérbe.

Bennünket, akik olyan országban tanulmányozzuk a növényeket, mely maga is sok tekintetben osztozott a gyarmatországok sorsában és amelynek anyagi eszközök nem állottak olyan mértékben rendelkezésre, hogy az európai gyarmatpolitikában nevezetesebb módon részt vehetett volna, nagyon közelről érdekelnek az újabb növényföldrajzi jelenségek, mert hiszen úgy, miként más hasonló kisebb és izoláltabb országban, így Svájcban, Lengyelországban,

¹ Aki nem szakmunkákból kívánja ezt megismerni, az olvassa el a világhírű indus: Tagore R. „Emlékeim” című művét.

Finnországban, nálunk is első kezdetétől fogva helyi tanulmányokra volt szorítva a növényföldrajz s így azt mondhatjuk, hogy most fog eldőlni, milyen értékeket képviselnek az eddigi eredmények, másrészt pedig szinte önként adódik az a biztatás, hogy a helyi tanulmányokkal megkezdett növényföldrajzi munkálkodást az eddiginél is nagyobb mértékben folytassuk és azokat megfelelő keretben be is fejezzük.

Nem kívánok most az újabb növényföldrajzi törekvésekkel, melyek tulajdonképpen régieknek is mondhatók, részletesebben foglalkozni, ezt már az is lehetlenné teszi számunkra, hogy a külföldi irodalomnak csak törmelékei jutnak el hozzánk, csak egy tárgyat választok ki a sok közül, a szukcessiók tanát, vagy miként azt Borbás már 1900-ban megnevezte,¹ a növényközvetkezetek egymáskövetkezését, mindazonáltal néhány jelenségre mégis szükségesnek tartom felhívni a figyelmet.

Mint említettem, azok, akik akár önként, akár pedig a helyzet kényszere miatt nem vettek aktív részt a múlt század folyamán a reprezentatív növényföldrajzi kutatásokban, vagyis szűkebb körű, helyi tanulmányokkal foglalkoztak, azok ezeknek a tanulmányoknak egyre precízebb és intímabb jelleget adtak. Ez első sorban a legapróbb rendszertani kategóriák alapos átvizsgálásában, vagy ami ezzel azonos, a fajfogalom jelentékeny megszorításában nyilatkozott meg. Mi ezt a jelenséget jól ismerjük a „jó” és „rossz” fajok körül lefolyt viták korából és így megértjük, hogy ez a törekvés ma már a legszélesebb körben megnyilvánul, sőt végleges elismerésben részesül.

Amiként azonban az egykor rossznak mondott fajokat sorra reaktiválja az új szűkséglet, azonképen boncolódik egyre precízebb elemekre minden növényföldrajzi tényező és viszonylat, illetve, amennyiben a múlt század ehhez előtanulmányokat szolgáltatott, ezek fontos szerephez jutnak. Legyen szabad például rámutatnom arra, hogy az egységesnek látszó nagy hegytömegek és síkságok, valamint a földövekben kifejezett nagy klimabirodalmak helyett Kraus G. az öikumén apró mozaikszemecskéivel foglalkozik,² habár még nem is tudja a problémát a maga egész fontosságában megvilágítani. Figyelmet érdemel továbbá, hogy a terjedés és a frekvencia kérdése egészen homlokterben van s a termelőhelyi adatok gyűjtése és lelkiismeretes ellenőrzése révén lényeges tudományos eredményeket szolgáltat. Ezzel függ össze, hogy a statisztikai módszer, melyet a világnövényföldrajz mindig bizonyos averzióval

¹ Borbás V. A Balaton flórája, 1900, 123.

² Kraus G.: Boden und Klima auf kleinstem Raum. 1911.

kezelt, elismerést nyer a növényföldrajzban¹ és szoros kapcsolatba lép a növényföldrajzi kartografiával,² mely ma már jellegzetesen tükrözi vissza a modern növényföldrajzi precizitást, így például a Württembergben székelő természettudományi egylet bizonyos geobotanikai kiadványai³ és a kanzasi gyógynövényekről szóló tudósítások.⁴ Nagy fontossága van továbbá annak, hogy a növényyszövetkezet fogalma milyen specializálódáson ment át az utóbbi időben; Grisebach 1838-ban alapította meg a formáció kategóriáját, mint oikológiai egységet, azóta szűkebb kategóriák jelentékeny száma (asszociáció, fácies, szukcesszió, vegetációtípus stb.) teszi lehetővé a pontosabb megkülönböztetéseket.⁵ A helyi tanulmányokból eredő precizitás juttatott először kriptogamoknak; moszatok, zuzmók, baktériumok, gombák és mohok növényföldrajzi szerepének tisztázása a modern oikológiai törekvésekben nevezetes helyet foglal el.

Nem mulaszthatom el végül kiemelni azt, hogy ezek a modern növényföldrajzi törekvések legújabbban Svájcban reprezentatív eredményt is szolgáltatottak, ugyanis a Svájci természetkutatók szövetségének növényföldrajzi bizottsága mintaszerű monográfiákban mutatja be az Alpok intim növényföldrajzi problémáit; e monográfiák „Beiträge zur geobotanischen Landesaufnahme“ című gyűjteményes vállalatban jelennek meg.

*

Az északnémetországi fenyérekéről szóló művében jegyzi fel Graebner P. a következőket:⁶ „A kolbergi erdőben, melyben első botanikai tanulmányaimat végeztem, tanuló korunkban megjegyeztük magunknak bizonyos fajoknak könnyen hozzáférhető termőhelyeit, emitt egy vadalmafa, amott egy sajtáságosan nőtt mogyoróbokor, vagy

¹ Briquet J.: Les méthodes statistiques applicables aux recherches de floristique. Bull. L' Herb. Boiss. I. (1893) 133—158. — Érdekes módon értékesíti a statisztikát a növényföldrajzban Palmgren A. Egyik dolgozatában (Studien über die Laubwiesengebiete Alands; Acta Soc. pro Fauna et Flora Fennica, 1916) a véletlennek vizsgálja meg növényföldrajzi szerepét, egy másikban pedig (Die Entfernung als pflanzengeographischer Faktor, ugyanott, 1921), a távolságnak szerepét kutatja ugyanezen szempontból.)

² Shröter C.: Über pflanzengeographische Karten. Actes du III. me congrès intern. bot. 1910. II. 97—154.

³ Eichler J. Gradmann R. és Meigen W.: Ergebnisse pflanzengeographischer Durchforschung von Württemberg, Baden und Hohenzollern, 1906. óta évenként.

⁴ Hitchcock A.: Sixth report on Kansas weeds. Exp. Station Kansas St. Agr. Coll. 1898, 113—164.

⁵ Rübel E.: Compte rendu des Travaux de la Section de Phytogéographie. Actes du III. me congrès intern. bot. 1910. I. 117—164. — Cajander A.: Über Waldtypen II. 1921, 18—20.

⁶ Graebner P.: Die Heide Norddeutschlands. 1901, 88.

valamelyik nagy tölgy avagy bükk volt az emlékjel. Midőn egyszer 10 év múlva ugyanoda visszatértem, az erdő változatlanok látszott, ugyanazok az ágak és lombok, — de a műgefolt eltűnt helyéről s nem messze tőle új foltok keletkeztek belőle, a *Melampyrum nemorosum* nem övezte többé azokat a bozótokat, mint régen, egy ároknak a végében, hol azelőtt *Stellaria holostea* nőtt, most pázsit zöldelt, a szamócás pedig, hová gyermekkorunkban eprészni jártunk, mint több más növény, szintén tovább húzódott régebbi helyéről.

Mindnyájunknak vannak hasonló élményei, mert *mindnyájan tanui vagyunk azoknak a változásoknak, melyeken a növénytakaró már aránylag kisebb idő leforgása alatt is átmegegy. Régebben, amikor főként világrészek vegetációjában levő különbségeket igyekeztek megelemezni, ezeket az apró kis változásokat nem sok figyelemre méltatták, amióta azonban a helyi tanulmányok megfinomították a geobotanikus figyelmét, egyre nagyobb jelentőséget nyertek, mert kiderült, hogy ilyen kisméretű változások idővel lényegbe vágó eltolódást eredményeznek úgy ökológiai, mint florisztikai szempontból. A növénytakarónak ezt a lassú, de feltartóztatathatlan átalakulását, növényösszetételnek ezt a sorozatos egymásra következését nevezük szukcessiónak s a modern növényföldrajznak egyik legérdekesebb tárgya a szukcessziók beható tanulmányozása.*

Mint a modern növényföldrajz nem egy problémája, a szukcessziók tana is először Amerikában fejlődött rendszerré, Clements F. már 1905-ben figyelembe veszi a formációk ontogéniáját¹ Cowles pedig csakhamar megállapítja egész metodikáját, terminológiáját és teóriáját.² Mindez szerephez jutott néhány éve a Warming-féle ökológiai kézikönyvben is, melynek harmadik kiadását Graebner P. szerkesztette. Az első ennek szentelt európai növényföldrajzi monográfia pedig a főntebb már említett svájci növényföldrajzi vállalat kilencedik kiadványaként Lüdi W. kezéből került ki Lauterbrunnen völgyének növényösszetételeiről.³

Nagyon tévednénk azonban, ha a szukcesszió-tan kezdeteit csak ezekben a művekben keresnők. Terminológia nélkül ugyan, de világos és biztos elemzésben megvan az már egy a XIX. század közepén megjelent műben is, melyet mi mindnyájan jól ismerünk, nevezetesen Kerner-nek

¹ Clements F.: Research Methods in Ecology. 1905, 239 és Plant Succession. Carnegie Inst. of Washington, 1916. Publ. 242.

² Cowles H.: The causes of vegetative Cycles. Bot. Gaz. LI. (1911.) 161—184.

³ Lüdi W.: Die Pflanzengesellschaften des Lauterbrunnentales und ihre Sukzession. 1921.

a középdunamelléki országok növényéletét feltáró művében, melyben tudvalevőleg Középmagyarország növényföldrajza is megalapoztatott. Valóban, az első szukcesszióra vonatkozó megfigyelés az Alföldről ered. Kerner ugyanis az általa leírt jellemző homoki formációk, a *Chrysopogon*, *Stipa* és *Bromus* szövetkezetekre vonatkozólag határozottan ki mondja, hogy ezek a homoki mező növényzetének csak fejlődési fokai¹

Később is szerepel a szukcesszió, ha nem is külön megnevezve, a legtöbb növényföldrajzi műben, amelyek t. i. helyi tanulmányok alapján készült. Graebner-nek az északnémet fenyérekről írott s már említett művében szintén jelentős szerepet visz, de különösen figyelmet érdemel e tekintetben Weber C. munkássága, aki a németországi lápok tanulmányozta s tanulmányainak eredményeként a lapok növénytársulatjainak szukcesszióit is pontosan megállapította, sőt azoknak növényföldrajzi jelentőségét is igen messzemenőleg tisztázni igyekezett.

Lássuk mármost a szukcesszió jelenségeit közelebbről!

Ha valahol nyers kőzet szabadul a föld színére, legyen az szikla, törmelék, homok vagy akár víz, azonnal tanyául szolgál a növényeknek, melyek mind jobban hatalmukba kerítik és mind gazdagabban ékesítik. Am a növények ilyenkor bizonyos sorrendben jelennek meg az új talajon s ez a sorrend a fajok, illetve szövetkezetek igényével szoros összefüggésben van; azt mondhatjuk, hogy az egyes szövetkezeteknek az ökmén különféle tényezőivel szemben tanusított igénye egyenesen megszabja a szövetkezetek egymásra következését.

Tekintsünk el a különféle klimabirodalmaktól, tekintsünk el a különféle talajviszonyoktól, zárjuk ki az emberi hatásokat is, akkor azt találjuk, hogy a szövetkezetek egy ciklus meghatározott sorrendjében követik egymást s ez az épen, amit szukcesszióknak nevezünk, még pedig Cowles után egy ilyen teljes sort biotikus szukcesszió-ciklusnak. Azt is megállapíthatjuk, hogy a szukcesszió minden esetben s a föld bármely helyén bizonyos hasonló jelenségeket mutat, noha a szukcesszió egyes fázisai, az egyes asszociációk különböző helyeken florisztikailag lényegesen különböznek egymástól.

¹ Kerner A.: Pflanzenleben der Donauländer. 1863. 95. „A három itt megrajzolt (alföldi) növényformáció nem mindig határolódik el élesen egymástól, hanem gyakran egymásba olvad és így sajátos közép-fokok egész sora keletkezik. Azonban épen ez az összeolvadás nagyon érdekes, mert figyelmes szemléletnél azt mutatja, hogy a három növényformáció határozott genetikai kapcsolatban áll egymással és hogy valójában csak egy-egy fejlődési foka ugyanazon vegetáció-takarónak, mely zöld és virágokkal hímest szőnyegét fokról-fokra szövö a fehér pusztahomok fölött.“

Nyers talajon nyers tápanyagok állanak nagy mennyiségben rendelkezésre, azért ilyen helyen mindig a nyers tápanyagokat igénylő növények az első települők. Ezek többnyire és főként a legigénytelenebb kriptogamok, moszatok, zuzmók, baktériumok. Magasabb rendű növények csak rövidebb-hosszabb időköz után jelennek meg. És pedig először az eutrófok, vagyis nyers anyagokból táplálkozó, élénk anyagcseréjű, jelentékeny szerves anyag mennyiséget termelő kormófiták. Sziklán, homokon, agyagon eleinte főként egyévesek szórt formációban, majd utánuk évelők zárt gyepekben, vízben pedig először a limnikus növények s utánuk a telmatikus formációk. Az eutrófok anyagtermelésének következtében nagy mennyiségű szerves anyag jut a talajba, mely azt többé-kevésbé megváltoztatja, humifikálja, viszont ugyanakkor a felszínen a nyers tápanyagok megfogyatkoznak. Az eutrófok lassanként kiszorulnak a növénytakaróból, mert nem elégíthetik ki táplálék-szükségletüket, helyükbe jönnek a *mezotrófok*, melyek megelégszenek kevesebb nyersanyaggal is, mivel a korhadmányt is fel tudják használni. Anyagcseréjük azért még élénkebb és nagyon sok szerves anyagot termelnek. Ez a formáció többnyire erdő, mely a szukcesszió-ciklus első, úgynevezett *emelkedő* felét betetőzi s azért ezt a szerves anyagot legnagyobb mennyiségben termelő szövetkezetet *klimax-szövetkezetnek* nevezzük.

A szukcesszió-ciklus másik felét *hanyatlónak* mondjuk. A vegetáció leromlása azonban néha csak hosszabb idő múlva indul meg, mert a klimaxszövetkezet tagjai nagy mértékben kisegítik egymást a táplálkozás tekintetében. Am azért idővel mégis elkövetkezik a vegetáció leromlása vagy pusztán a talaj kiélése következtében, vagy pedig ehhez még hozzájárul a klimaxszövetkezet munkájának egyéb hátrányos következménye is, így például a felszíni hümusz egészen elsavanyodik, viszont ugyanakkor a kilúgozott talajsint alatt a növényzetre kártékony anyagok halmozódnak fel keskenyebb vagy vastagabb rétegben, mint például nyirkos klimavidékeken a vasvegyületek (Ortstein), száraz éghajlat alatt pedig a nátriumvegyületek (szikfok). Ezek a változások a növényzetben nagy eltolódást idéznek elő, a mezotrófok lassanként eltűnnek, helyükbe lépnek az *oligotrófok*, vagyis majdnem egészen a légből hulló porból és nedvességből, vagy időszakai áradásokból élő növényké, mint a tőzegmohok, vagy a fenyér hangája (*Calluna*) vagy a szik lézengő törpei.

Az oligotróf asszociációkkal a szukcesszió-ciklus befejeződik, azért ezeket az asszociációkat zárószövetkezeteknek nevezzük. Ezek táplálkozás szempontjából egészen függetlenek a talajtól s ha bár nem a levegőben foglalnak helyet,

mégis a légből élnek. Ezért láthatjuk őket a legkülönbélebb talajokon, mint például a *Calluná*-t, vagy a szélsőséges sziklakókat.

A biotikus szukcesszió-ciklusnak ezen összefoglaló képét még a következő részletekkel egészíthetjük ki.

A növénysszövetkezetek egymásra következésének fő rendjét, mint láttuk, a növények táplálékigénye határozza meg, úgy hogy bizonyos értelemben elmondhatjuk, hogy ez a tan nem egyéb, mint a talaj kimerüléséről a gyakorlati körökben már régóta vallott vélemények tudományos kiépítése; nagyon természetes azonban, hogy a növények egyéb igényeiben meglevő különbözeteik is szerepet kapnak a szukcesszióban. Így például az erdőben nagyon fontos szerepet visz a *fényigény*. Erre *Korzschinsky* már régen rámutatott.¹ Ő ugyanis megfigyelte azt, hogy erdeink fáinak csemetái fiatal korukban jóval igényesebbek fény tekintetében, mintsem hogy jól záródott erdőben ugyanazon faj csemetái erőre kaphatnának. Ebből a szempontból egy sorozat adódik, melynek tagjai csemete állapotban mindig csak az előttük levő faj által képezett erdőben elégíthetik ki fényigényüket, minék a természetben az a következőképpen, hogy a sorozat utóbbi tagja az előtte valót tiszta állományban és teljes záródásban egészen elnyomja. Így követi a nyírfát és a nyárfát az erdei fenyő, a fekete fenyő és a tölgyek, ezeket a bükk, s ezt a luc vagy a jegenyefenyő.

Amíg a szukcesszió-ciklus progresszív felét fiziológiailag aránylag könnyű ilyenféle magyarázatokkal megközelíteni, a regresszió jelenségét már jóval nehezebb. Hanyatlás áll be ugyanis a szukcesszióban nemcsak olyan szélsőséges esetekben, mint a vaskőfok képződésekor, vagy a talaj elszikesedése esetében, s olyankor nem igen tudunk más magyarázathoz fordulni, mint a nagyon kétes értékű *talajunt-sághoz*. *Graebner P.* fenyőtanulmányában nagyon jellemző példával szolgál erre, amikor a botanikus kertek virágágyaira utal, hogy a nagy anyagtermelő növények néhány generáció elmúltával az ágyak közepéről kivesznek, ellenben boszorkánygyűrűkben évről-évre tovakúsznak centrifugális irányban. Az is tény, hogy ahonnan a növény ilyenkor kiveszett, oda vissza nem telepíthető földváltoztatás nélkül, azonban ennek dacára sem sikerült e jelenségnek általánosan kielégítő magyarázatát megadni, mert, mint tudjuk, az amerikai fiziológusok gyökérxin elmélete² nem nyújtott eddig végleges eredményt.

Végül még a szukcesszió-ciklus lezáródásának kérdé-

¹ *Korzschinsky S.*: Über die Entstehung und das Schicksal der Eichenwälder im mittleren Russland. *Engl. Bot. Jahrb.* XIII. 1891.

² *Palladin W.*: *Pflanzenphysiologie*, 1911, 98—100.

séhez kell hozzászólnunk. A zárószövetkezeteket a legtöbben úgy tüntetik fel, mint amelyek már csak külső hatásra változhatnak meg. Ez a felfogás aligha állhatja meg helyét. A lápok eltözegesedése például végződhet fenyérszövetkezettel s a fenyér növényei lehetnek még annyira oligotrófok, mégis más és más a szervezetük és Ramann joggal mutat rá közöttük a *tőzegrombolókra*, melyeknek munkája a fenyérformáció további változásait idézi elő:¹ „Azok a gramineák, amelyek a tőzegtalajon hamarosan megjelennek, dús gyökérzetűek, amely vagy hosszú, fonalszerű (*Molinia coerulea* típus) vagy sűrű szövedékű (*Deschampsia flexuosa* típus.) Ezek a gyökerek a tőzeget átnövik, meglazítják s végül állatok közbeléptével és segítségével egyenletesen elosztott tömeggé aprítják.“ Ily módon a tőzegtalaj hosszabb időn át egészen átalakul s a megváltozott talajon új szukcesszióciklus kezdődik. Talán a szik növényei között is vannak szikrombolók s általában minden végleg kiélt és leromlott talajnak megvannak a maga rombolói, a növényélet szempontjából azonban javító szervezetei, melyek munkája bármi lassú, idővel mégis új füvesedést eredményez. Sajnos, ma még e tekintetben is nagyon kevés adattal rendelkezik a növényföldrajz.

A föntebbi elméleti fejtegetések után néhány konkrét példában kívánom bemutatni a szukcessziót, olyan példában, melyek legközelebb állanak hozzánk, nevezetesen az *alföldi laposok és a alföldi buckahátak növényzetének szukcesszióit*. Az alföldi növénysszövetkezetek genetikáját már régebben igyekeztem mindenféle vonatkozásban tisztázni² itt most természetesen csak a szukcesszió szempontjából foglalom össze az erre vonatkozó tudnivalókat.

Az Alföldön laposnak neveznek mindenféle olyan mélyedést, melyben több kevesebb víz gyülemlik össze. Mint minden álló vízben, természetesen a laposok vizében is először a vízi növények szövetkezete fejlődik ki. Ennek a szövetkezetnek, melyet részleteiben elemezni itt fölöslegesnek tartok, annál hosszabb az uralma, mennél nagyobb a vízmennyiség s mennél kevésbbé van ez ingadozásnak alávetve. A planktontól és a fenéken élő kriptogamoktól eltekintve a *hinárnövények* szövetkezetét kell itt előrs gyanánt kiemelnünk, mert ez az első szembeötölő asszociáció a vízben. A hinárszövetkezetet (Potamogetonum) a part felől lassan szorítja beljebb a nádas (*Phragmitetum*). Ez az első mocsári formáció s vele indul meg a lapos kitöltése.

A nádas élete többnyire hosszabb tartamú. Nagy

¹ Ramann: Einteilung und Bau der Moore. Zeitschr. Deutsch. Geol. Ges. LXII. (1910) 129—135.

² Rapaics R.: Az Alföld növényföldrajzi jelleme. 1918, 74—84.

mennyiségű tőzeget termel a fenéken, mely minden évben jelentékeny mértékben emeli a kitöltést, míg végre ennek szintje eléri a víz színét s ekkor megjelenik a nádas mögött, illetve a nádtőzeg fölött a magastermetű sások szövetkezete, a *zsombék* (*Magnocaricetum*). Ez a szövetkezet már nagy mértékben rászorul a hulló porra, mely a sástőzeggel együtt egyre szilárdabbá, földszerűbbé teszi a felszint s mikor ez a folyamat eléggé előre haladt, *láprét* (*Parvocaricetum*) alakul a *zsombéktőzegen*.

Fás növény idáig csak szórványosan telepedhetett meg a laposban, főleg néhány cserjefűz, *Salix rosmarinifolia* és *cinerea*. A lápréten azonban idővel megnövekedik a fák száma és pedig most már nemcsak cserjék, hanem koronás fák is nagyobb szerephez jutnak. Lassanként kialakul a még záródatlan *láperdő*. Ez nálunk kétféle asszociációban jelenik meg: ott, ahol a víz számottevően iszapos és ez az iszapmennyiség még a láprét talajában is jelentős, a fehér fűz szövetkezete (*Salicetum albae*) képviseli, ellenben, ahol a víz kevésbé iszapos s így a láprét tőzege tisztább, ott a nyirfa szövetkezete (*Betuletum pendulae*) indítja meg az erdősődést. Megjegyzem itt pótlólag, hogy már a *zsombék* és *láprét* is más asszociációban fejlődik ki az iszapos és a tiszta vizű laposban.

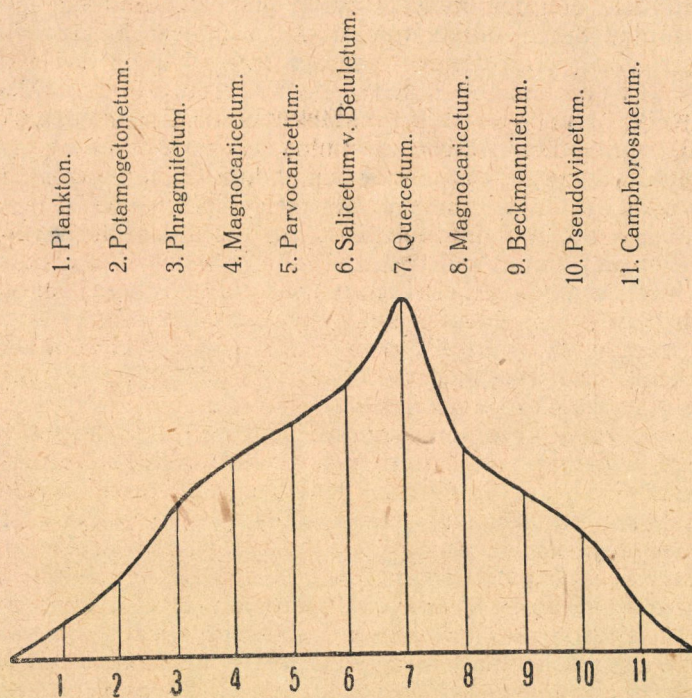
A *láperdő* a laposok legszebb és florisztikailag leggazdagabb formációja. Ez a nem záródott fāju szövetkezet azonban, amint a talaj földesedése előrehalad, azon mértékben szegényedik el alsó emeletén a növényzetében, mert a fák száma folyton gyarapszik, a záródás kezd megindulni s ekkor megjelenik a tölgy, mely végül átveszi a vezérséget, előtűnk áll a *tölgyes* (*Quercetum roburis*), amivel a szukcesszió itt eléri a maga klimaxát s egyszersmind befejezi progresszióját.

Az egykori lapost feltöltötte a vízi, mocsári és lápi növényzet által termelt szerves anyag s a légből hullott por, az egykori vízszinten most a tölgyerdő talaja van. A nyílt víz eltűnt, csak a talaj árja, illetőleg a csapadék öntözi a növényzetet. A talajviz ilyen helyen megreked, a benne oldva levő sók, melyek mennyisége a felső rétegek kilúgzása következtében egyre szaporodik, alacsony vízálláskor beszáradnak. A nátriumhidrokarbonatból (2 Na HCO_3) részben szóda ($\text{Na}_2 \text{ CO}_3$), részben pedig nátriumzeolitszerű kolloid vegyületek keletkeznek, nevezetesen előbbi ott tulnyomó mennyiségben, ahol a *láperdőt* nyirjes láp képviselte, utóbbi pedig ott szabja meg a talaj jellegét, ahol hajdanta füzes láp állott. A talajnak ezen átalakulását, mely mindenkor a tölgyes mély talajában az egykori laposok helyén lép fel, szikisedésnek nevezzük,

A szikisedés a szukcesszió hanyatlását okozza. A töl-

gyes megritkul, a fás növények egyáltalában kivesznek. Minthogy a szikesedés a talaj, alsó rétegeiben kezdődik s úgy halad fölfelé, sorra következnek a mind sekélyebben gyökerező növények a fák után, végül a tölgyes helyét elfoglalja átmenetileg a *savanyú, vagy fekete rét* (Magnocaricetum, melyben *Carex nutans* a vezérnövény) majd pedig a *szikes rét* (Beckmannietum eruciformis.)

Minthogy az erdő lombátorának védő és vízgyűjtő munkája megszűnt, a szikes rét egyre jobban kiszárad, amiben persze jelentékeny része van a ráhulló por szintemelő hatásának is, a kiszáradás és a szikesedés előhaldása addig növekedik, amíg végül a réti növények is kiszorulnak s helyüket a *szik csenkesz gyepe* (Festucetum pseudovinae) foglalja el. Végül a szikesedés a legfelső talajsintet is megtámadja, a növényzet számára hasznavehetlenné teszi, ami a talajból élő növényeket végleg elűzi és már csak a levegő porából és csapadékából élő oligotrófok képesek a végleg leromlott sziken megélni, a *szik törpéi* (Champhorosmetum ovati.)

Az alföldi laposok biotikus szukcessziójának görbéje.

A laposok növényzetének szukcessziója az Alföldön ma is nem egy helyen eléggé eredeti állapotában megfi-

gyelhető és tanulmányozható, ellenben a buckahátak növényzetének szukcesszióját nem egy tekintetben elméletileg kell megszerkeszteniünk, mert ezeknek a helyeknek vegetációja az antropogén befolyások következtében talán sehol sem maradt meg eredeti állapotában. A futó homok Alföldünkön ma már nem tekinthető tulajdonképen elsődleges formációnak, mert, mint az kétségbevonhatatlan történelmi adatokkal igazolható, a távolabbi vagy még a közelebbi multban is zárt növényzet borította egykor ezeket a helyeket, minélfogva itt a talaj bizonyos mértékben átváltozásokat szenvedett a multban.

Nagyjából azonban eredeti mivoltában is hasonló lehetett a buckahátak füvesedése ahhoz a képhez, amelyet erről a folyamatról a maga korában Kerner rajzolt meg. A szabad homok első telepesei aprócska kriptogamok, melyeknek enemű ökológiai szereplésével azonban az Alföldön eddig — sajnos — senki sem foglalkozott. Másutt ma már nagy súlyt helyeznek a szukcessziók kriptogam előőrseinek tanulmányozására. A kriptogamok nyomában *egyéves* kormófiták jelennek meg és sűrűn megszakadó zöld foltokkal vonják be a szürke homokot. (Brometum squarrosi).

E lazán elszórt növényzetben találjuk meg csakhamar a mi legnevezetesebb homokkötőnket, a *hüvelyes csenkeszt*, melynek szerepe annyira fontos, hogy a szukcesszióknak ezen tagját külön szövetkezetként kell megjelölnünk (*Festucetum vaginatae*), bárha ebben eltérünk némileg Kerner-től. Szukcesszió-tanulmányokban ki szokták emelni azokat a növényeket, melyek előkészítenek bizonyos asszociációt, ezzel azonban maguk számára alkotnak leküzdhetetlen akadályt s így idővel kénytelenek félre állani a sorból. Ilyen a hüvelyes csenkesz is, mely azonnal eltűnik a gyepből, mihelyt az egészen összezáródik. Ekkor helyét átengedi a *sulcata* típusu csenkeszeknek.

Kerner ezt a következő szövetkezetet — mint ismeretes — *árvalányhaj-formáció*nak nevezte (*Stipetum Joannis*). Ez az első fokú gyepzáródást képviseli, melyet azután követ a talajnak gyepumusszal való feljavítása után a robusztusabb *sikárfű-asszociáció* (*Chrysopogonetum grylli*). A talaj televényesedésével és a gyep záródásával kapcsolatban indul meg a fás növények megtelepedése is. Eleinte alacsonyabb fákcskák és cserjék haladják meg a gyepet és alkotják a *törpe erdőt*, melynek Kerner nevezetes tagjaként jelölte meg a borókát (e szövetkezet neve lehet tehát *Juniperetum communis*.) A törpe erdőre következik a *nyárfa erdő* (*Populetum mixtum*), melyben előbbeni szövetkezeteknek még sok növénye megvan, úgy hogy a buckahátakon a leggazdagabb növényzetet a törpe erdőben és a nyárfásban találjuk, amig tudniillik ezeknek csekély méretű a záró-

dása. A záródás előhaladásával ugyanis előkészül a talaj a tölgy felvételéhez s mikor azután ez erdővé erősödik (Quercetum mixtum), a pusztai növényzet sorra eltűnik szem elől.

A tölgyes természetesen itt is a szukcesszió klimaxát jelenti. Elmondhatjuk tehát, hogy az Alföldön a leghatalmasabb növényyszövetkezet általában a tölgyerdő. Persze miként a pusztai szövetkezetek, úgy a tölgyes is csak antropogén módosulatában van meg Alföldünkön. Épen azért vajmi nehéz napjainkban megállapítani e szukcesszió-ciklus regresszív oldalát, mert itt az erdő nem saját túléltsége folytán szokott leromlani, hanem erdőrombolás következtében.

Megközelíthetjük azonban a buckanövényzet hanyatlásának jelenségeit, ha a következőkre gondolunk. Amikor a buckahátakat a zárt erdő beborította, megindul a talaj kilúgzása, melynek következményeként a gyephumusz idővel elsavanyodik. Pédologiai műszóval fejezve ki magunkat: a csernoszjom-mállás átmegy podszolos mállásba. Ez a talajnak kimerülését okozza, amennyiben a talajsókat a talajvíz mossa a mélyebb rétegbe, a felső szint pedig egyre jobban elsavanyodik. A lemosott talajsók a laposokban gyűlnek meg, a felszín elsavanyodása pedig megindítja az erdő leromlásának. Mentől mélyebbre sülyednek a talajsók, annál rosszabb a növényzet táplálkozása, a mezotrófok lassanként kivesznek s nem igen marad más az erdő aljában, mint szaprofiták, végül pedig a fák sem képesek kellőleg táplálkozni s így az erdő megrikkul, azután pedig egészen eltűnik. Ilyen kiélt erdőtalajon az Alföldön szintén a *Festuca pseudovina* hatalmasodik el. Talán a *Corynephorus* s a *Vulpia* itt a legnevezetesebb jelzői a talaj kimerültségének.

Mindenesetre bizonyos azonban az, hogy a fentebbiekben jelzett változásoknak nincs az Alföldön nagyon mélyreható jelentősége. Kétségtelen ugyan, hogy gyakorlati körökben számba veszik a talajnak ezt a kimerült állapotát is, azonban Alföldünkön olyanok a viszonyok, hogy mihelyt a buckahátakon az erdő kivész, a talajsók csakhamar visszatérnek, legalább is bizonyos mértékig, eredeti körforgásukhoz. Különbösen is, ha az erdő eltűnik a buckáról, az a szél martaléka lesz s a szél elhordja a felső kilúgzott rétegeket és feltárja a mélyebben fekvő, e változások által csak kevésbé érintett rétegeket, melyeken azután újra kizöldül a gyepek.

Az, amit a fentiekben az alföldi növényzet szukcesszióira vonatkozólag előadtam, távolról sem nyújtja az alföldi növényzet szukcesszióinak kimerítő sorát és képét. Mindez csak előtanulmánynak, bevezetésnek tekintendő és még nagyon sok helyi tanulmányra van szükség ahhoz,

hogy csak megközelítőleg is kielégítő képét tárhassuk fel az alföldi vegetáció szukcesszióinak. Különösen a *talajoknak pontosabb ismerete* szükséges ehhez, továbbá elengedhetetlen feltétel a *kriptogamok ökológiai szerepének alapos tisztázása*, végül a *szövetkezetek precíz rendszerének kiépítése*. A múlt század florisztikai jellegű növényföldrajzi monográfiái után most már az ökológiai jellegű növényföldrajzi monográfiák ideje érkezett el.

*

A biotikus szukcessziók mellett az irodalomban topográfiai és klimatikus szukcessziók is szerepelnek, előbbieket a talaj morfológiai változásai, utóbbiakat a klíma általános változásai hívják létre. Bevonták továbbá a szukcesszió-tanba az antropogén tényezőket is és ezen az alapon a természeti vagy elsődleges szukcessziókkal szemben megkülönböztetik a másodlagos szukcessziókat.

A szukcesszió-tannak ilyen mértékű kiterjesztését a leghatározottabban tévedésnek kell minősítenünk. A szukcesszió fogalma ilyen értelemben magában foglalná a növény-szövetkezetek mindenféle változásait, ami pedig a szukcesszió kategóriájában nem fér el, mert *szukcesszióknak csak a biocönózisok autonóm egymásrakövetkezését nevezhetjük*, vagyis a szukcesszió csak egy tényezője a növénytakaró ökológiai jelenségeinek, az edafikus, a klimatológiai és az antropogén hatások s az ezekkel összefüggő változások előbbtől élesen megkülönböztetendő, vele szembeállítandó tényezők. Nagyon fontos épen az, hogy az ökológiában ezeket a tényezőket külön-külön elválasszuk és az ökológiai jelenségeket ezek szerint a tényezők szerint pontosan megelemezük.

A szukcesszió-tan kiépítésének az a legfőbb jelentősége, hogy vele természettörvényszerűleg mérhetővé válik az ökológiában is a *biológiai tényező*. Eddig, mint ismeretes, csak az edafikus és a klimatikus tényezők szerepeltek az ökológiában, s újabban figyelemben részesült bizonyos mértékig az antropogén faktor. A szövetkezet, a biocönózis csak mint passzív fél szerepelt, mint ezen tényezők függvénye. A szukcesszió azonban *aktív* biológiai jelenség s mint egyike az aktív biológiai tényezőknek foglalja el helyét a növényföldrajzban.

Erre vonatkozólag ma már számottevő eredményekkel rendelkezik a modern geobotanika, mint azt alábbi példákban bemutatni megkísérlem.

Középeurópa északi felében és tovább északra nagyon fontos szerepe van a növény-szövetkezetek között a lárpnak, mert a lárp nagyon hosszú ideig megőrzi a bele kerülő növényi maradványokat s ily módon a növénytakaró géne-

zisének hiteles dokumentumait tárja elének. Az észak-európai növénygeográfusok épen ezért helyi tanulmányaikban nagy figyelemmel adóztak és adóznak a lápoknak. A lápok feltárását növényföldrajzi szempontból *Steenstrup J.* indította meg 1841-ben és már ő foglalkozott ennek alapján Dánia növénytakarójának posztpleisztocén változásaival.

Steenstrup kísérleteit folytatta Norvégiában *Blytt A.* és vizsgálatainak eredménye egy nagykorú elmélet¹, melyben ő a tőzeglápok rétegzettségében megőrzött növényzeti változásokat a geológiában használatos módszer segítségével klimatikai és tektonikai magyarázatokkal igyekszik növényföldrajzilag is megközelíteni. *Weber*, aki az észak-németországi lápoknak jelenleg legjobb ismerője, legutóbb következőket írja² a maga korában véglegesnek tartott ezen elmületről: „Nem mulaszthatom el azt a megjegyzést, hogy a *Blytt*-féle elmélet impozáns merészsége, bármiként ítéljük is meg alaposágát, különösen fiatalabb kutatókra még előreláthatólag hosszabb ideig fog varázslatos vonzást gyakorolni. Kutatói tevékenységem kezdetén magam is befolyása alatt állottam és csak a tények kényszerítő hatása alatt tudtam ezen befolyás alól szabadulni.“

Azokra a tényekre pedig, melyekre *Weber* itt hivatkozik, lápokutató helyi tanulmányai alapján bukkanat reá s ennek következménye az lett, hogy ma már úgy ő, mint általában mindazok a német növénygeográfusok, akik elmélyedtek helyi jellegű növényföldrajzi tanulmányaikban, egészen más nézetet vallanak a *középeurópai növénytakaró posztglaciális történetére* vonatkozólag. Nevezetes módon nyilatkozott meg ez akkor, mikor 1909-ben a 11.-dik nemzetközi geológiai kongresszus előkészítő bizottsága azon körkérdést intézte a német természetkutatókhoz, hogy nyilatkozzanak, mi a véleményük a posztglaciális klimaváltozások problémájában. A beérkezett válaszok között, melyek a Német Geológiai Társaság folyóiratának 62.-dik évfolyamú egész második számát kitöltik, ott találjuk *Gradmann*, *Krause*, *Graebner*, *Ramann* és *Weber* dolgozatait, akik részletekben talán eltérőleg, de főbb vonásaiban mégis eléggé egységesen adják meg a feleletet.

A kérdés az ő vizsgálataik alapján nagyon összeszorult jelentőségében és a *Blytt*-féle egész elmületből nem maradt meg egyéb, mint annyi, amennyit már *Kerner* is

¹ *Blytt A.*: Die Theorie der wechselnden kontinentalen und insularen Klimate. Engl. Bot. Jahrb. II. 1882.

² *Weber C.*: Was lehrt der Aufbau der Moore Norddeutschlands über den Wechsel des Klimas in postglacialer Zeit? Zeitschr. Deutsch. Geol. Ges. LXII. (1910) 143—162.

problémának ismert fel¹ nevezetesen hogy volt-e az utolsó jégkorszak óta Középeurópában egy geológiai jelentőségű steppe-periódus, melyre ő a keleti Alpokban található xerotherm szórványok alapján következtet, avagy az ezt támogató jelenségeknek van-e más magyarázata.

E tanulmányok közül ránk nézve most különösen Weber dolgozatának van jelentősége, mert ő tulajdonképpen a északnémetországi lápnövényzet fosszilis szukcesszió-ciklusát állapította meg ezen dolgozatában, melyből már fontosabb szavait is idéztem. Egy zárószövetkezettel végződő, körülbelül 7 m. vastagságú, északnémetországi láp szkematikus keresztmetszete Weber szerint alábbi képet adja :

Oligotróf szövetkezetek tőzegképződményei	1. Fiatlabbb Sphagnetum-tőzeg. Scheuchzerieto-sphagnetum-tőzeg.	Szemiterresztrikus
	2. Határréteg: Eriophoretum-tőzeg <i>E. vaginatum</i> -ból, Callunetum-tőzeg, stb.	Terresztrikus
	3. Öregebb Sphagnetum-tőzeg.	Szemiterresztrikus
Mezotrófok tőzegje	4. Scheuchzerietum-tőzeg, Cariceto-sphagnetum-tőzeg vagy Eriophoretum-tőzeg <i>E. vaginatum</i> -ból, stb.	Telmatikus vagy szemiterresztrikus
	5. Píneto-betületum tőzeg, felül többnyire egy réteg erdei fenyő tuskóival.	Terresztrikus
Eutróf szövetkezetek tőzegképződményei	6. Alnetum-tőzeg.	Szemiterresztrikus
	7. Phragmitetum-tőzeg.	Telmatikus
	8. Tőzegiszap.	Limnikus
	9. Iszáptőzeg.	
	10. Mész.	
	11. Agyag.	képződmények
	12. Diluviális (talaj).	

Weber szerint ez a keresztmetszet a szukcesszióval majdnem a maga egészében meg van magyarázva. „Északnémetország lápjai azon részében, mely az utolsó jégkorszak után a klíma enyhülése óta az öregebb Sphagnetum-tőzeg képződéséig rakodott le, klimatikus nedvességbeli vál-

¹ Kerner A.: Der Einfluss der Winde auf die Verbreitung der Samen im Hochgebirge. Zeitschr. Deutsch. Alpenvereins II. (1870/71) 171.

tozásnak semmi olyan nyom nincsen, mely feltűnően és kétségtelenül kiolvasható lenne felépítésükből. Hogy kisebb jelentőségű nedvességcsökkenésekre nem-e lehet következtetni, mai álláspontunk szerint még bizonytalan. Ellenben a Sphagnetum-tözeგრéteg képződését egy — néhány helyi jelentőségű kivételtől eltekintve — általában eléggé kifejezett szekuláris szárazperiódus kettéosztotta, ez a szárazperiódus a határemeletnek felel meg.“ Maga Weber sem tulajdonít azonban ennek a szárazperiódusnak nagyobb jelentőséget: „Semmi sem találtam azonban, mely azt a feltevést igazolná, hogy ez a csapadékban szegényebb időszak még csak átmenetileg is steppeviszonyokat teremtett volna. A leletek inkább azt mutatják, hogy még ebben az időszakban is több helyen rakodott le egy kevés Sphagnetum-tözeгрéteg“. Mások pedig már régebben kétségbevonták¹⁾ a határemelet általános jellegét, a határemeletet tekintik helyi eredetű képződménynek s azokat a lápokot általános érvényűnek, melyek keresztmetszetében nincs meg a határemelet.

Blytt a maga geológiai módszerű elméletében a láprétegeken kívül nagy szerepet juttat az *erdei fák egymásrakövetkezésének* is, a láprétegekben ugyanis gyakran lehet a lápba bedőlt fák maradványait találni, melyből a posztpleisztocén erdősödés menetére vont le következtetéseket. Azóta az elméletnek ezt a részét pontosan kiegészítették.²⁾ úgy hogy ma ebben a tekintetben meglehetősen biztos alapok állanak a növénygeográfusok rendelkezésére. Mikor a glaciális tundra-növényzet eltűnt Középeurópából, a fák a következő sorrendben jelentek meg a posztdiluviális időszak folyamán a történelmi idők kezdetéig: Nyírfa és nyárfá (*Populus tremula*), erdei fenyő és éger, tölgy és lúe s végül a bükk és a jegenyefenyő. Blytt és iskolája ezt klímaváltozásokra vezeti vissza, így megkülönböztetnek az alluviumban négy klimát: a nyírfa-klimát, erre következett volna egy erdei fenyő-klima, erre az enyhén tölgy-klima, melyet sokan a feltételezett steppeklimával azonosítanak legnagyobb kilengésében és végül a bükk-klima, mely újra hűvösebb és csapadékosabb periodusba vezetett.

Amennyire szilárd alapon áll azonban az erdősödés menetében a fák egymásra következése, annyira valószínűtlenné vált azóta az a föltevés, hogy ez a folyamat klimatikus változásokban kielégítő magyarázatát lelhetné. K o r s c h i n s k y idézett dolgozatában erdei fáink előnyomulásának egymásutánját *a termés szállítási képességére és a fény-*

¹ Potonié: Jahrbuch der K. Preussischen Geologischen Landesanstalt, XXIX (1908) II. 2. S. 398.

² Graebner P.: Die Entwicklung der deutschen Flora. 1912, 61—97.

igénytől vezérelt szukcesszióra vezeti vissza. Ezt ma már annál is inkább helyesnek fogadhatjuk el, mert a paleontológiailag is helyesnek látszó sorrend megegyezik a fényigénytől megszabott szukcesszióval, ellenben egészen más, mint az az egymásután, amelyet akár a sarkoktól melegébb tájak felé, akár a hegycsúcsoktól a síkságok felé a klímövek sorrendje szerint szokás feltüntetni, holott, ha a klíma ilyen értelemben szabta volna meg az erdősödés menetét, nyilván azzal a sorrenddel kellene megegyeznie, melyben erdei fáink egy közép-európai hegy csúcsától lefelé következnek.

A föntiek eléggé igazolják, hogy a szukcesszió, ez az aktív biológiai tényező, milyen fontos szerepet játszik a növényföldrajz magasabb rendű problémáiban is. Am a szukcesszió-tannak van még egyéb, általános biológiai jelentősége is, melyre befejezésképen néhány szóval kívánok csak rámutatni.

A szukcesszió a bioszférának jelensége, még pedig, mint említettem, természettudományosan, természettörvény szerint értékelhető jelensége. A bioszféra ilyen általános körű, sok tekintetben az emberi társadalomban megnyilvánuló jelenségekkel párhuzamba állítható jelenségeit eddig a materializmus, nevezetesen a darwinizmus tanai alapján a véletlennek, a „létért való küzdelemnek“ anarhiájába szokták utalni. A szukcesszió felismerése azonban azt mutatja, hogy a bioszféra legáltalánosabb körű jelenségei is természettörvényszerűek, nem pedig anarhisztikus véletlen esélyeitől függenek.¹ Önmagában ugyan a szukcesszió nem tekinthető többnek, mint ujjmutatásnak a bioszféra magasabb körű természettörvényeihez, de az anarhisztikus véletlen darwini tanához képest már ennyit is jelentékeny haladásnak kell minősítenünk, mert benne így is az élet hatalmas hierarhiájának egyik fontos alapkövét kell látnunk.

(A növénytani szakosztály 1922. márc. 8-án tartott üléséből.)

Zsák Zoltán: Összehasonlító hybrid-tanulmányok.

A hybrid-növények iránt való különös előszeretetet a kolozsvári híres Szénafű-nek (Heuwiese), ennek a gyönyörű virágos kertnek hybridekben is gazdag növényzete ébresztette fel bennem. Kezdve a már kora tavasszal megjelenő

¹ Mint ismeretes, ma már az emberi társadalom jelenségeiben is sikerrel keresik a törvényszerűségeket. Az emberi társadalmak törvényszerű folyamataiból Spengler „Untergang des Abendlandes“ c. művében a szukcesszióval vajmi közel rokonságban álló történelmi ciklikus rendszereket elemezett ki.

Adonis-hybrideken, bőséges alkalom kínálkozott főképen *Salvia*-, *Brunella*-, *Inula*-, *Galium*- és *Verbascum*- kereszteződések megfigyelésére; másutt viszont más hybriddek nyomultak előtérbe. A helyszínén szerzett tapasztalatok az idő folyamán megtanítottak „látni”; a közbeeső alakok iránt való érzéket annyira kifejlesztették, hogy nagyobb növények, így *Salvia*-k, *Cirsium*-ok, *Inula*-k esetében a hybridet már jó messziről is felismertem. A vonatkozó irodalom olvasása közben olyan tényeknek jöttem nyomára, amelyek külön is serkentettek a velök való tüzetes foglalkozásra. Így keletkeztek ezek a kisebb tanulmányok, amelyek nem kísérleti úton nyert tudományos eredményekről számolnak be, csupán különböző megfigyelések és vizsgálatok eredményeit foglalják magukban.¹

***Cirsium hungaricum* (*C. arvense* × *brachycephalum*)
nov. hybr.**

1913 nyarán a Rákosnak „Nádastó” nevű részén gyűjtögetve, különösen a *Cirsium*-okra, illetőleg azok hybridjeire fordítottam kiváló figyelmet. Más alkalommal ugyanis szintén a Rákoson, majd Soroksár közelében Pusztá Gubacs-on sikerült megtalálnom a *Cirsium Borbásii* Freynt-t: a *C. brachycephalum* Jur. és a *C. canum* (L.) M. B. hybridjét. Itt e helyen pedig *C. lanceolatum* (L.) Scop. és *Cirsium arvense* (L.) Scop., kissé távolabb az utóbbi és a *C. brachycephalum* fordultak elő egymás társaságában.

Fáradozásom valóban nem remélt eredménnyel járt, mert egy, a tudományra nézve új keverékfajnak fölfedezésére vezetett és ez a *C. brachycephalum*-nak a *C. arvense*-vel való hybridje. Közelebről vizsgálva a növényt, feltűnt, hogy virágai (*flosculi*) tökéletlenül fejlettek, mert (nyitott csővé összenőtt) portokjaik el vannak satnyulva ép úgy, miként ez a sajátság a *C. arvense* megfelelő u. n. „nőstény”-egyedeinek virágaira nézve általánosan ismeretes. De ugyanezt a jellemvonást észlelhettem a *C. brachycephalum*-on is. És épen a *C. brachycephalum* auctora: Juratzka volt az, aki (in Verhdl. d. zool. bot. Ver. in Wien 1857. p. 91—100, 121—126, — Oest. Bot. Wochenblatt 1857. p. 110—112) már 1857-ben megállapította, hogy számos más *Cirsium*-faj és hybridjeik mellett a *C. brachycephalum* is — elsatnyulás következtében — kétlaki, még pedig „hermaphrodito-dioicum.” Ez pedig azt jelenti, hogy úgy a *C. arvense*, mint a *C.*

¹ E helyen is kötelességemnek tartom, hogy köszönetet mondjak dr. Degen Árpád, dr. Filarszky Nándor, dr. Györfly István, dr. Mágocsy-Dietz Sándor és dr. Tuzson János egyetemi tanár uraknak, akik munkám folyamán messzemenő támogatásban részesítettek.

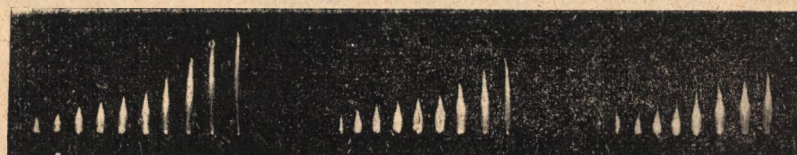
brachycephalum a virágok értéke és elosztása tekintetében azokhoz a növényfajokhoz tartoznak, amelyeknek egyedei különböző értékű, de egyedenként csak egyféle virágokat fejlesztenek. Ugyanis bizonyos egyedeken a látszólag himnős virágok him ivarszervei elsatnyulnak, csak csökevényesnek vannak meg (scheinzwittrige Fruchtblüthen: Kerner, flores gynodynami: Errera et Geveert), másokon viszont a női ivarszervek vannak visszamaradva (scheinzwittrige Pollenblüthen: Kerner, flores androdynami: Errera et Geveert) s virágaik ilyenformán a látszólagos himnős kifejlődés mellett is csak az egyivarú virágok értékével bírnak. Így van ez a hybrid-növény esetében is. Ha már most összehasonlítjuk az új hybrid jellemző sajátosságait a szülőnövényeknek tartott két *Cirsium*-faj jellemző tulajdonságaival, úgy azt látjuk, hogy a termővezérlő, vagyis a női virágokkal bíró hybrid megkülönböztető bélyegei nagy részben középhelyet foglalnak el (intermedius alak v. intermediär) a szülők (parentális nemzedék) megfelelő jellemei között, de a hybrid egy olyan feltűnő sajátossággal is rendelkezik, amelyikben egyformán különbözik mindkettőtől, amely nincs meg a parentális nemzedékek női egyedeinek egyikén sem és ez: a párta ereszének feltűnő hosszúsága. Ez az új sajátosság a szülőfajok u. n. him-egyedeinek megfelelő sajátosságával van szoros összefüggésben.

Ugyanis közelebbi vizsgálat tárgyává téve a két szülőfaj különböző értékű egyedeinek virágait, tüstént az a szembeszökő méretbeli különbség ragadja meg figyelmünket, amely a him és a női virágok között főképen a párta ereszének hosszában és általános terjedelmében nyilvánul meg. Mig ugyanis a *C. brachycephalum* női virágú pártájának eresze 2.5–3.2 mm., addig a him-virágú pártának eresze 4.5–5 mm. hosszú (l. kép 7 b. és a.); a *C. arvense*-re vonatkozólag ugyanezen méretek: 3.5 (női v.), illetőleg 5.5 (him v.) mm.-t tesznek ki (l. kép 9 b. és a.). A hybrid női virágú pártájának eresze 5–5.5 mm.-nyi (l. tábla 8 ábra), tehát ugyanolyan hosszú, mint a két tőfaj him virágáé. Mig azonban a tőfajok him virágú pártájának eresze aránylag terjedelmes és az eresz sallangjai aránylag szélesek, addig a hybrid pártájának eresze karcsú, sallangjai keskenyek, vagyis e tekintetben a szülőfajok női egyedeinek pártáival egyezők.

Kombinált sajátosság áll tehát előttünk ez esetben is: női-virágok pártája ereszének karcsúsága van kombinálva him-virágok párta-ereszének hosszúságával.

Itt ugyanis a kereszteződés eredményeképp bizonyos visszahatási mód örökléséről van szó, amely arra képesíti a létrejövő hybridet, hogy a női egyedek virágai pártájának eresze a szülőfajok különböző értékű virágainak említett

egy-egy sajátságából kombinált alakban jelenjék meg. Ennek az új sajátságnak a fellépése már csak azért is érdekes, mert maguk a szülőnövények is kereszteződés útján termékenyülnek meg, mivel azonban a fajon belül történik a kereszteződés (xenogamia, ill. xenocarpia), a különböző értékű virágok pártái ereszének eltérő sajátságai nem kombinálódnak egymással: hiszen ezekre a fajokra nézve az a jellemző, hogy virágaik a már ismert kétféle alakban jelennek meg.

1

3

5

2

4

6

a b b a

7 8 9

1. kép. 1—2. *Cirsium arvense* ♀. 3—4. *C. arvense* × *brachycephalum* ♀. 5—6. *C. brachycephalum* ♀ fészkepikkely-sorozat és bóbíta. 7. *C. brachycephalum* ♂ és ♀. 8. *C. arvense* × *brachycephalum* ♀. 9. *C. arvense* ♀ és ♂ jellegű virága. (Term. nagyság.)

A hybrid virágainak ez a jellemző tulajdonsága, hogy valóban az említett két szülőnövénytől származik, kiviláglik a többi tulajdonság összehasonlító adataiból is. Virágának hossza közeledést mutat a *C. arvense* virágának hosszához, de már a párta eresze sallangjainak hossza középhelyet foglal el a két szülőnövény között. A bóbíta hossza (1. kép 2., 4., 6.) közeledik a *C. brachycephalum* bóbítájához, a fészkek nagysága pedig középhelyen áll, aminthogy min-

den tekintetben közbülső állást foglalnak el a fészekpikkelyek (I. kép 1., 3., 5.). Az összvirágzat a *C. arvense* bugásan sátorozó virágzatát mutatja szemben a *C. brachycephalum*-nak a szár hegyén sátorozón csomósodott fészkes virágzatával. Levélzete feltűnően magán viseli a *C. brachycephalum* behatását, épen így ettől örökölte szárának szárnyaltságát is. Ami végül gyökérzetét s ezzel kapcsolatban élettartamát illeti, arról megfigyelés hiányában nem lehet bár egész határozott véleményt mondanom: azt gondolom azonban, hogy kétéves növényről van dolgunk.

Mindezeknek megállapítása után nem foroghat fenn kétség aziránt, hogy növényünk tényleg a *C. arvense* és a *C. brachycephalum* hybridje. A *C. palustre* (L.) Scop., ez az ugyancsak kisleveles *Cirsium*-unk már csak azért sem kerülhet szóba, mert fészekpikkelyei igen rövid tüskéjűek, ép úgy, mint a *C. arvense*, holott a hybrid fészekpikkelyeinek tüskéi ezzel szemben jelentékenyek, szalmasárga színűek, miáltal azonnal elárulják a *C. brachycephalum* befolyását. Különbözik tehát növényünk a *C. Celakovskyanum*-tól is. Ez szerzőjének jellemzése szerint (Ö. B. Z. XXII. 1872. p. 310.) hasonlít természetben egy rövid levélszeletű *C. palustre*-hez, az új hybrid pedig természetben egy női jellegű *C. arvense*-hez hasonlítható, levelei azonban kihegyezettek és egyik levéltől a másikig szárra futók.

Úgy látszik, hogy ez az új hybrid, melyet *Cirsium hungaricum*-nak nevezek, a legritkábbak közé tartozik, mert bár föltalálása után évről évre kerestem úgy a Rákoson, mint egyebütt is, ahol szülőnövényei együtt fordulnak elő, nem tudtam több példánynak nyomára jönni. Pedig fölülte érdekes volna a himjellegetű egyednek a megismerése is, különösen a párta ereszenek alakulása szempontjából.

Cirsium hungaricum (*C. arvense* × *brachycephalum*) Zsák.

Bienne? statura *C. arvensi* feminino simile sed differt foliis caulinis mediis et inferioribus longe decurrentibus, caule propter hoc alato; capitulis minoribus, squamis exterioribus stramineo-spinosis, squamis interioribus brevioribus simulque latioribus, flosculis brevioribus tamen, sed pappo proprio longioribus (in *Cirsio arvense* femineo flosculi semper pappo proprio beviore sunt!), limbo corollae longiore, pappo vix dimidium attingente. A *C. brachycephalo* feminino differt statura, praeterea caule multo angustius alato, capitulis ante anthesim non nutantibus, majoribus, solitariis, squamis anthodii exterioribus brevius spinosis, interioribus longioribus et angustioribus, flosculis conspicue longioribus, demum, corollae limbo pappoque evidenter longiore. Planta masculina hucusque ignota.

Habitat in Hungaria media. Inveni in parte „Nádastó“ dicta praedii Rákos juxta Budapestinum in consortio parentium die 15. Aug. 1913.

2. *Cirsium rákosdense (palustri-horridum) Simk.*

in Magy. Bot. Lap. III. (1904) pp. 247—48.

Erről a hybridnek tartott *Cirsium*-ról a Magy. Bot. Lap. 1916. évf.-ban (p. 88—89) röviden azon meggyőződésnek adtam kifejezést az eredeti példányok vizsgálata alapján, — hogy az semmi más, mint a *C. arvense* (L.) Scop. f. *horridum* (Wimm.-Grab.) Beck. u. n. *him-egyede*. Ennek igazolásául szolgáljanak az alábbi megfigyelések.

Úgy Simonkai eredeti példányai (in herb. Mus. Nat. Hung.), valamint a Dr. Lengyel Géza által Istenmező (Heves-vm.) közelében (Növ. Közl. V. 1906. p. 59.) gyűjtött példányok (in herb. Dris G. Lengyel et in herb. Mus. Nat. Hung.) — melyeket szintén Simonkai határozott meg — tökéletesen megfelelnek egymásnak mindenben, még abban is, hogy valamennyi u. n. *him-egyed*. De megfelelnek — a kétévesség kivételével — Simonkai leírásának is, hogy t. i. a szár- és ágterelőző fészkek egyrészt magánosak, egyrészt pedig kettesével-hármasával közös kocsányokon sűrűn társulók, hogy külső fészkepkikelyeik rövid tüskében, a belsők ellenben vékony, nem szűrös, pirosló hegyben végződnek s hogy végül erősen tüskésszelű („*marginis spinis horrida*“). szárleveleik nem, vagy csupán néhány gyengébb. tüskével (*spinulis*) lefutók. Ám ezek mind olyan tulajdonságok, amelyek a *C. horridum*-ot is jellemzik. És ha közelebbi vizsgálat alá vesszük a *C. rákosdense*-t, akkor az egyes virágokban (*flosculi*) — melyeknek megfigyelésére Simonkai egyáltalán nem terjeszkedett ki — egy olyan tulajdonságnak jövünk nyomára, amely fontosság tekintetében fölülte áll minden más sajátságának és ez: hogy pártájuk eresze majdnem tövig öt osztatú. Már pedig, ha a *C. rákosdense* valóban a nevezett szülők hybridje volna, tekintve, hogy a *C. palustre* pártájának eresze kb. csak a közepéig öt osztatú: ez a sajátság okvetlenül éreztetné hatását rajta, amit bizonyít a *C. Celakovskianum C. arvense* × *palustre*) Knaf. példája, melyen az autor szavai szerint: „*Limbus corollae tubo brevior, ad dimidium usque fissus.*“ (Ö. B. Z. 1872. p. 309.). Ilyesmiről azonban a *C. rákosdense* esetében szó sincs, mert pártájának eresze majdnem tövig öt osztatú. Ez a sajátság egyenesen a *C. arvense* legfontosabb ismertető bélyegeinek egyike, úgyannyira, hogy a női egyedeknek azzal a másik fontos sajátságával együtt, hogy bőbitájuk végre a hozzá tartozó virágnál jelentékenyen hosszabb lesz: egy külön sectionnak — *Brea Less.* — felállítására vezetett.

Ami a fészkek nagyságát illeti, ezekre nézve Simonkai megállapítja, hogy: „*Anthodia illis Cirsii palustri magnitudine, facieque valde similia et quam Cirsii horridi minora.*“ Ez a megállapítás azt a látszatot kelti, mintha a *C. rákosdense* fészkeinek kicsisége a *C. palustre* fészkeivel volna szoros összefüggésben. Pedig ez a beállítás csak illuziórius; Juratzka beható vizsgálatai óta u. i. tudjuk, hogy a *C. arvense* him-jellegű egyedei jelentékenyen kisebb fészkek, mint a női jellegű egyedek. És Simonkai — példányai bizonyítják — *C. horridum*-ként a nagyobb fészkek: női jellegű egyedeket gyűjtötte meg, természetes tehát, hogy a megfelelő him-jellegű egyedek — s ezeket nevezte ő *C. rákosdense*-nek — ezekkel szemben jóval kisebb fészkek. Egyébként maga Simonkai a *C. rákosdense* legjellemzőbb sajátosságának tartotta, hogy fészkei a magánosak mellett kettesével-hármasával sűrűn társulók. „Hiszen ez tűnt fel előttem rajta legelsőbben!“ — írja a növény ismertetésében, aminthogy első sorban ezt a sajátosságot illetőleg különbözteti a szülőnövényeknek tartott két *Cirsium*-tól, még pedig abban az értelemben, mintha a fészkek illetén csoportosulása a *C. palustre*-től eredne.

Ha végig nézzük bármelyik herbarium *C. arvense*-anyagát, számos, különösen him-jellegű példányt láthatunk, melyeknek fészkei — Simonkai-val szólva — „sűrűn társulók.“ De a flóraművek is bizonyosságot szolgáltatnak ebben a tekintetben: így Grenier et Godron (*Flore de France* II. 1850. p. 226), Willkomm et Lange (*Prodromus florae Hispanicae* II. 1870. p. 191), Boissier (*Flora orientalis* III. 1875. p. 552) munkái; újabban Hayek a *Flora von Steiermark* II. köt. (1913.) 630. oldalán így jellemzi a *C. arvense*-t: „Köpfchen auf mit kleinen Blättern besetzten Stielen einzeln oder traubig zu 2—3, aufrecht“ és ez már tökéletesen fedi Simonkai fogalmazását, mely szerint: „*Anthodia minima ex parte solitaria, ... ex majore parte in pedunculo communi bina triaque aggregata.*“ Azonban a hazai irodalomban is találunk erre vonatkozó adatot; így Wagner János: Magyarország gyomnövényei c. munkájában (1908. p. 79.); Waisbecker pedig, a vasvármegyei bárcs-fajokról írva, a *C. arvense* var. *decurrens* Wallr. ismertetésében alábbi megfigyeléséről ad számot: „Az egyik itten növe alaknál azonkívül a fészkek aprók, a szár és ágak végén csoportosodottak, úgy hogy a *C. palustre*-vel képzett vegyült fajnak volna tekinthető, gyökere azonban a föld alatt kúszó“ (*Természetrajzi Füzetek* XXIV. 1901. p. 334. és németül p. 340). És van még egy illusztrált példa is: a Smith-Sowerby: *English botany*-jának 975. táblája (Vol. XIV.), amelyik történetesen a *C. arvense* f. *horridum* sűrűn társuló fészkek him-egyedét tárja elénk.

Ha Simonkai tekintettel lett volna a szülőnövényeknek tartott *Cirsium*-ok hermaphrodito-dioicus természetére, úgy az összehasonlítás folyamán nemcsak a virágfészkek nagysága és csoportosulása ragadta volna meg figyelmét, de kiterjesztette volna összehasonlító vizsgálatait az egyes virágokra is. Ezeknek a vizsgálata mindenek előtt rávezette volna, hogy két női jellegű vélt szülővel szemben a hybrid-gyanús egyedek kizáróan him-jellegűek, amely ténynek a megállapítása megmentette volna egy nagy tévedésnek a megörökítésétől. Hiányos vizsgálata alapján pedig félrevezetette Simonkai magát a növény életkorát illetőleg is. „*Stirps biennis*“ — mondja diagnosisa bevezetéseképen. Súlyos érv a *C. rákosdense* faji értékelése mellett, de csak a diagnosiban, merő a valóságban nem állja meg a helyét.

A *C. arvense* szára ugyanis egy kis darabon függőleges irányban folytatódik a földben, amely rész gyenge oldalgyökereket hajt s csak ezután jön a vízszintesen messzeterjedő, ágas rhizoma. Ezzel szemben a *C. palustre* szára a főgyökérnélküli, közvetlenül a föld színe alatt fejlődő szivós, többé-kevésbé vékony mellégyökerekből álló gyökérszétből emelkedik ki. Amaz évelő, ez pedig két éves. A *C. rákosdense*-nek tehát — a Simonkai diagnosisa alapján — a *C. palustre*-t jellemző gyökérszettel kellene birnia. Ezzel szemben azonban az egyik példány világosan mutatja a szárnak földbeli folytatását a gyenge oldalgyökérekkel együtt épenúgy, miként ez a *C. arvense*-nek sajátja. Nem helytálló ilyenformán e tekintetben Simonkai diagnosisa: hybridnek vélt növénye ebben a tekintetben is a *C. arvense*-vel, illetve a *C. arv. f. horridum*-mal egyezik meg. A *C. palustre*-t jellemző tulajdonságok ezek után szóba sem jöhetnek. Ha a *C. rákosdense* valóban a nevezett szülők leszármazottja lenne, akkor minden egyéb tulajdonságtól eltekintve, legalább is a *C. palustre*-n olyannyira feltűnő bodrosan szárnyalt szár befolyásának kellene rajta megnyilvánulni. Így van ez a *C. Celakovskyanum* Knaf., a valódi *C. arvense* × *palustre*-hybrid, vagy hogy egy más genusból vett példát is említsek, a *Centaurea hemiptera* (*C. rhenana* × *solstitialis*) Borb. esetében, mely utóbbinak már a neve is elárulja, hogy szülőnövényei egyikének bizonyos jellemző tulajdonságát — hogy úgy mondjam — felerészben örökölte. De erről tanúskodik a *C. hungaricum* is. A Simonkai növényénél azonban ilyesmiről szó sincs. Nem egyéb az, mint a *C. arvense* f. *horridum* ú. n. him-egyede.

A subdioicus természet figyelembe nem vételére vezethető vissza Vas vármegye érdemes kutatójának, Waisbecker-nek tévedése is. Ő t. i. az Ö. B. Z. 1899. évf.-nak 107-ik lapján (l. még: Természetrizji Füzetek XXIV. 1901. p. 334 és 340.) a *C. arvense*-nek két, feltűnően nagyfészekű

alakját különbözteti meg *f. grandiceps* Waisb. és *f. grandiflora* Waisb. néven. Úgy a leírás, mint eredeti példányok tanúsága szerint a *f. grandiceps* elnevezés a női jellegű egyedekre, a *f. grandiflora* név pedig a him-jellegűekre vonatkozik; tehát Waisbecker más-más névvel látta el ugyanannak az alaknak különböző ivari jellegű egyedeit. Ez a példa is arra figyelmeztet, hogy különböző ivari jellegű egyedekkel bíró növényeknél a legóvatosabb körültekintésre van szükségünk, hogy elkerülhessük a Simonkai-éhoz, vagy csak a Waisbecker-éhez is hasonló tévedéseket.

3. Az *Inula hybrida* Baumg. származtatásának kritikája és az eredeti növényekkel kapcsolatban végzett vizsgálatok eredménye.

Az *Inula hybrida* Baumg. ma már úgy él a köz tudatban, mint az *I. ensifolia* L. és az *I. germanica* L. kereszteződéséből származó fajvegyülék. Ha azonban csak egy futólagos pillantást is vetünk a növény származtatásának irodalmába, meggyőződhetünk arról, hogy az *I. hybrida* Baumg. máig sincs tisztázva, tehát egy kérdés áll előttünk, melyre a felelet Baumgarten eredetijének megfejtésében rejlik. Addig is lássuk az idők folyamán felszaporodott hozzászólások és vizsgálatok tanulságait, hogy azután ezeknek mérlegelésével foghassunk hozzá a homály eloszlataához, amely ezt az immár több mint évszázados növényt övezi.

Baumgarten leírása 1816-ban látott napvilágot; ebből azonban a közölt nevek: „*Inula hybrida* ... Bastard Elecampane. L'Inule bâtarde. Bastard-Alant. Fatyu örvénygyökér.” (Baumgarten: Enumeratio stirp. Transylv. III. p. 132.) alapján csupán az állapítható meg bizonyossággal, hogy Baumgarten valóban fajvegyüléket: „fattyu”-ivadékokat értett alatta. Szülőnövényei közül egyedül az *I. ensifolia*-ról emlékezik meg, mint amelyikkel vegyest fordul elő Segesvár mellett s amelytől részben különbözteti is. A másik szülőnövényre csupán következtetni lehet a leírás egyik-másik kitételéből. Baumgarten tehát nem mondja meg, hogy növénye melyik két *Inula*-nak fajvegyüléke. És épen a leírás eme hiányosságának tudható be, hogy a különböző szerzők különbözőképpen értelmezték.

Besser volt az első, aki szerint „*Intermedia quasi inter germanicam et ensifoliam*” (Besser: Enum. plant. Volhyniae etc. p. 33. 1822.), valamint Reichenbach, aki szerint viszont „*Forte $\times$ salicino-ensifolia utriusque certe media est.*” (Reichenbach: Fl. excurs. p. 851. 1830–32.). Ezekkel szemben De Candolle az *I. spiraeifolia* L. alá vonja mint var. β -t és azt mondja róla: „*Forte haec var. I. spiraeifoliam et I. squarrosam Linn. praeceuntibus cl.*

Lamarck, Duby et Gaudin in unicum colligit.“ (A. P. De Candolle: Prodrum V. p. 467. 1836.). Ime három szerző, akiknek mindegyike más és más eredetet tulajdonít az *I. hybridá*-nak, anélkül azonban, hogy bármelyik is megokolná véleményét.

Egy évvel De Candolle idézett munkája után jelent meg Koch Synopsis-a, amelyben az *I. hybrida* Baumg. értelmezése csupán feltételes: „Semper inter *I. germanicam* és *I. ensifoliam* crescit secundum Fenzl in litt. An igitur hybrida proles?“ (Koch: Synopsis p. 359. 1837.). Ezzel szemben Neilreich „Flora von Wien“ c. munkájában már határozott jellemzést ad e növényről a Leopoldsbergen eszközölt megfigyelései alapján. Szerinte az *I. hybrida* Baumg. fölötte változékony *I. germanica* × *ensifolia*-származású bastard (p. 231.). Ugyanezt hirdeti „Über hybride Pflanzen der Wiener Flora“ c. előadásában is (Verh. d. zool.-bot. Vereins in Wien p. 121. 1852.), de már a Flora von Nieder-Oesterreich-ban (p. 336—37. 1859.) a Janka véleményére támaszkodva különválasztja az Alsó-Ausztriában észlelt *I. hybridá*-kat a Baumgarten-féle *I. hybridá*-tól és pedig *I. germanico-ensifolia* Neilr. néven, míg Baumgarten növényéről azt mondja, hogy az Janka szerint *I. ensifolia* × *I. squarrosa*-bastard. Ez a Janka-féle nézet azonban nem önállóan megjelenő cikkben látott napvilágot, hanem valószínűleg Janka-nak levélben írott véleménye volt, mert úgy Simonkai (Magy. Növ. Lap. VII. 1883. p. 4.), mint Borbás (Engler: Bot. Jahrbücher VIII. 1887. p. 229.), akik pedig tüzetesen foglalkoztak ezzel a kérdéssel, csupán Neilreich idézetére hivatkoznak.

Az *I. hybrida* Baumg. származtatásának ebben a stádiumában, akkor ugyanaz a szerző is kénytelen jóhiszeműleg megváltoztatni addig vallott meggyőződését: jön Schur az ő különös megfigyeléseivel és bizonytalan, folyton változó következtetéseivel. A „Bericht über eine botanische Rundreise durch Siebenbürgen“ c. munkájában a kolozsvári Szénafüvön gyűjtött növények alapján még ő is azt tartja, hogy az „*I. hybrida* Baumg. . . Hybridität von *I. germanica* und *I. ensifolia*“ (in Verh. u. Mitt. d. sieb. Ver. X. 1859. p. 102.), később azonban (Ö. B. Z. 1861. p. 92.; Enum. pl. tr. p. 312, 1866.; Phytogr. Mitt. in Verh. d. Naturf. Vereins in Brünn 36. Bd. 1898. p. 159.) különböző megfigyelései alapján ellentmond valamennyi addig ismert nézetnek. Pedig, miként Simonkai írja: „Schur a Baumgarten herbariumát éveken át használta s így neki az igazi Baumgarten-féle *I. hybridá*, mely most is megtekinthető a Baumgarten herbariumában, helyesen kellett ismernie.“ (Magy. Növ. Lap. 1883. p. 1.). Ez mindenesetre jóhiszemű feltevés, de semmivel sem több, mert Schur, bár ismétel-

ten hozzászól az *I. hybrida* Baumg. kérdéséhez, sehol sem utal az eredeti növényre, mint bizonyítékra. Ellenben, ahányszor csak hozzászól, annyiféleképen változtatja e növényről való véleményét, ami semmiesetre sem történik meg, ha csakugyan ismeri és pedig helyesen ismeri ezt a neki oly sok fejtörést okozó növényt. Mert Schur sehogysen tudott boldogulni az *I. hybrida* Baumg.-val, de még az *I. hybrida* Koch-val sem s amit általában úgy az egyikről, mint a másiktól mond, az a végletek közt csapongó, folyton változó, minden érték nélkül való bizonytalan találgatás. Schur u. i. sohasem bocsátkozik a növény származásának érdemleges tárgyalásába, nem cáfol, nem állít, nem bizonyít, csak úgy hozzávetőlegesen ad kifejezést ilyen vagy olyan sejtésének. Ezt bizonyítja az a számos új név is, melyeket az *I. hybrida* Baumg.-val kapcsolatban hoz nyilvánosságra, amelyek beszédesen nyilatkoznak amellett, hogy nem lehetett tisztában az igazi, a valódi *I. hybrida* Baumg. származásával az, aki nem kevesebb, mint öt *Inula*-nak (*hirta*, *ensifolia*, *salicina*, *germanica* és *cordata*) ilyen vagy olyan kombinációját sejtí ugyanabban a növényben. Sőt még az *I. Barthiana* Schur-t, ezt a szerinte „vielleicht *Inula ensifolia* $\times$ *cordata*“-hybridet is belekombinálja az *I. hybrida* Baumg. származásába, amikor azt mondja róla: „Eine in *Inula media* M. B. und *I. hybrida* Koch etiam Baumg. hineinspielende hübsche Form, die vielleicht „*Inula ensifolia* $\times$ *cordata*“ darstellen kann.“ (Schur: Phytogr. Mitth. in Verh. d. Naturf. Vereins in Brünn 36, Bd. 1898. p. 160.). Hogy mindez milyen összefüggésben van egymással, arról ő maga sem tudott számot adni.

Schur kortársa, Erdély flórájának ugyancsak nagyérdemű kutatója: Fuss Mihály (Flora Transs. Exc. 1866. p. 317.), továbbá Kerner Antal (Ö. B. Z. 1871. p. 61.) *ensifolia* $\times$ *germanica*-származásúnak tartották az *I. hybrida* Baumg.-t, sőt — a kolozsvári Szénafüvön gyűjtött növényei alapján — eleinte Simonkai is (Magy. Növ. Lap. 1878. p. 148.), aki azonban nemsokára egészen más álláspontra helyezkedik a kolozsvári növényeket illetően. És teszi ezt anélkül, hogy magyarátat adná annak, miért is tartotta a kolozsvári *I. hybridá*-kat eredetileg *ensifolia* $\times$ *germanica*-származásúaknak? Ennek tárgyalásába nem bocsátkozik, hanem eredeti nézetét „*I. hybrida* Simk. M. N. L. II. (1878.) 148“-á egyszerűsítve, mint az *I. hybrida* Baumg. = *I. ensifolia* $\times$ *squarrosa* Janka in Neilr. Nied.-Oester. (1859.) 337. synonymonját sorolja fel, de ugyanakkor kihagyja a synonymonok közül a legfontosabbat: a saját *aspera* $\times$ *ensifolia*-eredetet valló származtatását (Magy. Növ. Lapok VII. 1883. p. 4.).

Simonkai-nak ez a nézetváltoztatása az európai *Inulák* monografikus feldolgozójának, Beck-nek a vélemé-

nyével van összefüggésben, aki azonosnak veszi Baumgarten *I. hybridá*-ját a Koch-féle, tehát a wieni növénynyel, más szóval: Beck szerint az *I. hybrida* Baumg. kétségtelenül az *I. ensifolia* és *I. germanica* közti fajvegyültknek felel meg, amelynek synonymonjai közé tartoznak Schur Enumeratio-jának *I. hybrida*-változatai (a d. *salicina-germanica* kivételével), úgyszintén az „*I. valiensis* (*salicina-ensifolia*) Tauscher in Sched.” (Beck: Inulae Europae in Denkschr. d. math.-naturwissensch. Classe d. kaiserl. Akad. d. Wissenschaften. Wien 1881., ed. sep. p. 32—34.)

Simonkai, amikor szembeszáll Beck véleményével (in M. Növ. Lap. VII. 1883. p. 1—6.), teszi azt az *I. Vaaliensis* (*salicina* × *ensifolia*) Tauscher és az *I. hybrida* Baumg. eredeti példáinak vizsgálatára támaszkodva. Mindenekelőtt kijelenti, hogy az *I. Vaaliensis* középső Erdélyben eléggé el van terjedve s ezzel kapcsolatban kifejti, hogy ő „az *I. Vaaliensis* az *I. aspera* és *I. ensifolia*-ból eredő korcsnak” tekinti, miért is az „Erdélyben oly elterjedt *I. Vaaliensis* nem lehet egy a bécsiek *I. hybridá*-jával, vagyis a Neilreich *I. germanico-ensifolia*-jával.” Azután összehasonlítja Baumgarten eredetijét a Flora exsiccata Austro-Hungarica 245. és Tauscher növényeivel. Ennek eredményét így foglalja össze: „E vizsgálat már az első pillanattól kezdve újolag azt deríté ki, hogy a Baumgarten herbariumának *I. hybridá*-ja nem a Koch Synopsisának s nem a bécsiek e nemű növénye, hanem hogy az nem egyéb, mint a Tauscher által *I. Vaaliensis*-nek nevezett növény.”

Ugyanerre az eredményre jut a diagnosissal való egybevetés alapján is, mint amelynek általa idézett kitételei „csak a Baumgarten herbariumának *I. hybridá*-jára, vagyis a Tauscher *I. Vaaliensis*-ére illenek reá.”

Ime: a határozott megállapításoknak egész sora, eredeti példányokon végzett vizsgálatok alapján. És mégis a Schur-féle „vielleicht” csendül vissza Simonkai tanulmányának befejező szavaiból, melyek szerint az „*I. hybrida* Baumg.! ... Est species verisimiliter hybrida, ex *I. aspera* Poir. et *I. ensifolia* L. orta.” (Magy. Növ. Lap. 1883. p. 6.). Ez pedig annyit jelent, hogy egyrészt tagadja a Beck felfogásának helyességét, másrészt: továbbra is kétségben hagy az igazi *I. hybrida* származását illetőleg.

Érthetetlen volna Simonkai-nak a saját határozott, egyéb megállapításával szemben való bizonytalan állásfoglalása, ha nem találnánk meg ennek okát ugyanabban a tanulmányban. Ő ugyanis párhuzamot von egyrészt az *I. Germanica*, *germanico-ensifolia*, *Vaaliensis* és — a szerinte az utóbbihoz igen közel álló — *I. Vrabélyiana* Kern., másrészt az *I. hybrida* Baumg. orig., az *aspera* meg az *I. Vrabélyiana* között (l. c. p. 3—4).

Kiviláglik ebből a párhuzamba állításból, hogy az *I. germanico-ensifolia* Neilr. és az *I. Vaaliensis* Tauscher a fészeknagyság tekintetében megfelelnek egymásnak: aránylag egyformán kicsiny fészkek, továbbá, hogy az *I. hybrida* Baumg. eredeti példáinak fészkei jóval kisebbek, mint az *I. aspera*-éi és az *I. Vrabélyiana*-éi, vagyis az *I. hybrida* Baumg. is kicsiny fészke. Nyilvánvaló tehát, hogy mivel Simonkai szerint az *I. hybrida* Baumg. orig. nem egyéb, mint a Tauscher által *I. Vaaliensis*-nek nevezett növény: az *I. hybrida* Baumg. is megfelel fészeknagyság tekintetében az *I. germanico-ensifolia* Neilr.-nak. Más szóval: Simonkai vizsgálataiból az mutatható ki, hogy az *I. aspera* × *ensifolia* Simk. = *I. Vaaliensis* Tauscher exicc. = *I. hybrida* Baumg. orig. a fészeknagyság tekintetében nem a Simonkai, de a Beck felfogásának helyességét tükrözi vissza.

Még feltűnőbbé válik ez az eredmény, ha rámutatunk arra a tényre, hogy Simonkai akkor, amikor párhuzamot von a nevezett növények között, mélyen hallgat arról az *Inula*-ról, amelyet pedig ő is valamennyi hybridre nézve elismer egyik szülőnövény gyanánt és ez úgy az *I. aspera*-nak, mint az *I. Vrabélyiana*-nak is megfelelő fészeknagyságú: *I. ensifolia* L. Hogy pedig ez a hallgatás nem csupán a véletlenek tulajdonítható, arra nézve idézhetem a Simonkai által Baumgarten eredetijéről fogalmazott diagnosisinak idevonatkozó részét, mely szerint az *I. hybrida* Baumg.: „Differt ab *I. Vrabélyiana* Kern., *I. salicina* L., *I. pseudo-salicina* Simk., *I. aspera* Poir. — anthodiis evidententer minoribus; ab *I. ensifolia* L. foliorum venis non parallelis.“ (Magy. Növ. Lap. 1883. p. 5.)

Íme a második kínálkozó alkalom, amikor Simonkai mellőzi az *I. ensifolia* fészeknagyságával való egybevetést. Ez azonban érthető is, mert ha megteszi, akkor neki magának kell megállapítania, hogy az *I. hybrida* Baumg. orig. fészkei nem csak az *I. aspera*, de még az *I. ensifolia* fészkeinél is jóval kisebbek. És ebben az esetben még azt a valószínűségekre támaszkodó végeredményt sem vonhatta volna le. Következétesen megmarad tehát ebben a tekintetben az *I. ensifolia* mellőzése mellett; az pedig, amit tényleg megállapít az *I. hybrida* Baumg. orig. fészeknagyságáról, hogy t. i. ennek fészkei az *I. aspera*-éinál jóval kisebbek: mindenestre épen elég okot szolgáltatott arra, hogy csak ilyen kétes értékű „*verisimiliter*“-alakban juttassa kifejezésre vizsgálódásainak összefoglaló eredményét.

Az *I. hybrida* Baumg.-nak *aspera* × *ensifolia*-féle származtatásához azonban többen hozzá szólottak. Így elsőnek Csató, aki egyrészt elméleti szempontból, másrészt a Simonkai által felsorolt egyik termőhely, a nagyenyedi

Herzahegy ismerete alapján teszi birálat tárgyává Simonkai nézetét (Magy. Növ. Lap. 1883. p. 25.). Szerinte az *I. hybrida* Baumg. fészkeinek kicsiségénél fogva csak egy kisvirágzatú és egy nagyvirágzatú *Inula*-nak kereszteződéséből származhatnak, ez a két *Inula* pedig a Simonkai által felsorolt nagyenyedi termőhely alapján — melyet Csató kitűnően ismert — minden kétséget kizáróan az *I. germanica* és *I. ensifolia*. — *I. aspera* ott egyszerűen nem fordul elő.

Csató-nak ezt a nézetét helyesléssel fogadja el Borbás (Magy. Növ. Lapok 1883. p. 39—42.), aki egyébként az *I. Vaaliensis* (sic!) Tauscher exsicc.! ismerete alapján állítja, hogy Simonkai felfogása téves, mert ez a növény „kétségtelenül *I. ensifolia* × *germanica*!” Kifejti, hogy az *I. hybrida* Baumg. kis, hengerded fészkének eredetét az *I. germanica* kizárásával nem tudnánk honnan magyarázni, mert az *I. aspera* bélyegeiből le nem vezethető. Ezzel kapcsolatban rámutat Borbás az *I. hybrida* változatosságára is, amit már Beck, sőt még előbb Neilreich, majd Schür is kiemelt.

Csató és Borbás érvelései azonban nem tudták meggyőzni Simonkai-t; sőt szinte naivnak tűnik fel előtte, hogy oly valaki állítsa tévesnek az *I. hybrida* Baumg. felől való ismeretét, aki a Baumgarten eredeti növényét nem ismerte, sohasem látta, nem is tanulmányozta. És Simonkai, amikor válaszolni készül a felmerült ellenvéleményekre, csakhogya lehető legbiztosabb alapon állhasson, újból elkéri Nagyszebenből a Bruckenthal-múzeumban őrzött Baumgarten-gyűjteményből az *I. hybrida* origináléját. Ennek az újabb vizsgálatnak eredménye azonban csupán annak a megállapítására szorítkozik, hogy a Baumgarten origináléja bizonyos megnevezett tulajdonságok tekintetében minden épszemű ember szerint merőben eltér a wieniek *I. hybrida*-jától. Erre bizonyíték gyanánt hozza fel, hogy eltérőnek találták régebben is mindazok, kik a Baumgarten eredeti növényét látták: így Janka és Schür. „S mindezzel ellentétben — írja tovább — Borbás láttatlanban is egy kalap alá vonja Baumgarten növényét a Bécsivel.” Itt azonban Simonkai felejt, hogy az *I. hybrida* Baumg. orig. őszinte nem egyéb, mint a Tauscher által *I. Vaaliensis*-nek nevezett növény; felejt továbbá, hogy Borbás egyenesen az *I. Vaaliensis* vizsgálatát alapján állította, hogy az *I. hybrida*, nem miként Simonkai tekinti: *aspera* × *ensifolia*-, de igenis *ensifolia* × *germanica*-származású s mint ilyen az azonos származáson belül a typust képviseli; amelytől bizonyos tulajdonságok tekintetében eltér a wieniek *I. hybridája*, valamint két más megnyilvánulás. S mégis Simonkai mindebből csak egyet lát: azt, hogy Borbás egy új „*Sammel-species*“-t ragaszt össze. Sajnálattal jelenti

ki, hogy az efféle „Sammel-species“ alkotásának nem hive, hanem a Kerner Antal által kifejtett modern nézeteket vallja (Magy. Növ. Lapok 1883. p. 42—45.). Ezen az alapon viszont olyan eredményre jut, amely eredmény külsőségeiben a Borbás felfogását tükrözi vissza.

Az *I. hybrida* Baumg. u. i. Borbás szerint a faj típusát képviseli, Simonkai szerint szintén; az *I. Vaalensis* Borbás szerint a típus synonymonja, Simonkai szerint nemkevésbé az; végül az *I. germanico-ensifolia*, vagyis a wieniek *I. hybrida*-ja Borbás szerint varietás, Simonkai szerint rokon, szubtilis species. Ami pedig a lényegét illeti: Borbás a kétségtelen *ensifolia* × *germanica*-származás alapján áll, Simonkai ellenben kerüli a származás megjelölését. Sőt erre vonatkozólag ki is jelenti: „Hogy az *I. hybrida* Baumg. melyik két telivér növénynek a fajvegyülete, az nem volt cikkem feladatául kitzüve se tekintetben cikkem a következő szavakkal záródott be: *Inula hybrida* est species verisimiliter hybrida, ex *I. aspera* Poir. et *I. ensifolia* L. orta.“ (Simk. 1. c. p. 44.) Mintha csak azt mondaná, hogy ugyanakkor, amikor szembeszállott a Beck felfogásával, korántsem ismerte feladatának a valódi származás kiderítését. Miért tanulmányozta hát Baumgarten eredeti növényeit?

Hiszen most is, mindjárt ezután a nyilatkozat után, tanúságot tesz arról, hogy még mindig az *aspera* × *ensifolia*-származás mellett szeretne állást foglalni. És még most is cáfolja az *I. germanica*-tól való származás lehetőségét, de már nem tud szabadulni a Csató elméleti fejtegetéseinek hatása alól s bár még egyszer és utóljára minden lehető érvet felsorakoztat az *I. germanica* módosító befolyása ellen való bizonyításra: végre is az *I. hybrida* Baumg. orig. fészkeinek kicsisége kísértetbe ejti őt magát is. Feladja tehát első cikkének *verisimiliter*-álláspontját, de következetesen eredeti meggyőződéséhez: nem az *I. germanica* javára. Feladja ezt az álláspontot, ám olyan formában, hogy annak alapján az *I. hybrida* Baumg. orig. származása mint valami titok, mint valami megfejthetetlen rejtély álljon előttünk. Ez a forma, ez a végkövetkeztetés szószerint így hangzik:

„Ha nem lehet levezetni az *I. hybridát* aránylag kisebb-fajta fészkei miatt az *I. aspero* × *ensifoliá*-ból: úgy a mondottak alapján nem lehet azt levezetni az *I. germanico* × *ensifoliá*-ból sem. Talán egy hármás fajvegyületek az, vagy talán nem is fajvegyületek? Ki tudná ezt ily nehézségek mellett kísérletek végrehajtása nélkül kétségtelenül megállapítani.“ (Simk. 1. c. p. 45.)

A Baumgarten eredetijéről adott ez a jellemzés szinte önmagától váltja ki a gondolatot, hogy a fészkek kicsiségén kívül valami más oka is volt Simonkai-nak erre a

különös következetességre. Nehézségekre hivatkozik, kísérletek végrehajtásának szükségességét érzi, tehát feltétlenül látott valamelyes sajátságot az eredeti példányokon, olyan jelleget, amivel nem tudott tisztába jönni, amit nem tudott megfejtetni. De ingatag állásfoglalásának okát következetesen elhallgatja. Kísérletek végrehajtásáról azonban az eredeti megfejtése nélkül szó sem lehet, mert csakis a valódi származás ismerete alapján lehetne a kísérleteket helyes irányban beállítani és ezek még akkor is csupán ellenőrzés gyanánt szolgálnának, föltéve, hogy végrehajtásuk sikerrel járna. Bármennyire a lehetetlenséggel határosnak is tünteti fel tehát Simonkai a korabeli botanikusok közül egyelőre csak általa látott eredetinek a megfejtését, az *I. hybrida* Baumg. származásának titka máskép, mint az eredeti alapján, nem tisztázható. Viszont ha figyelembe vesszük, hogy az eredetihez csak nehezen lehetett hozzáférközni: egyáltalában nem csodálkozhatunk azon, hogy a vitában résztvevők a vele tökéletesen azonosított és sok-sok példányban kézen forgó *I. Vaaliensis*, valamint a Simonkai pontos leírása alapján szállottak szembe Simonkai értelmezésével. Ugyanezekre támaszkodva védi meg a vita kiindulásául szolgáló álláspontját Beck is, aki elsősorban volt érdekelve ebben a kérdésben (Ö. B. Z. 1883. p. 141—144.). Simonkai erre röviden csak annyit válaszolt, hogy ő bemutatta Beck-nek a valódi *I. hybrida* Baumg.-t és ezáltal bebizonyította, hogy a Flora Austro-Hungarica Exsiccata-ban *I. hybrida* néven kiadott növény nem a Baumgarten-félének típusa (Ö. B. Z. 1883. p. 203.). Ezzel végződött az *I. hybrida* Baumg. származása fölött megindult vita, anélkül azonban, hogy valóban pozitív eredménnyel járt volna.

Körülbelül egy esztendő múlva Dr. Schiller Zsigmond eleveníti fel ennek a vitának emlékét (in Verh. d. Vereins f. Natur. u. Heilk. in Pressburg, Neue Folge 5. Heft p. 128—131. 1884.). Ő a gyűjteményében levő, Janka-féle (St.-Gothard és Feketelak közt gyűjtött) példányból kiindulva s kifejezetten Janka tekintélyére támaszkodva felteszi, hogy az helyesen van meghatározva *I. hybrida* Baumg.-nak. Ez a növény Schiller szerint habitusa, illetve virágzata alapján első tekintetre ugyan *I. ensifolia* × *germanica*-bastardgyanús, pontos vizsgálat alapján azonban arra a meggyőződésre jutott a levélerezet alkotását illetőleg, hogy itt ki kell zárni az *I. ensifolia*-t mindenféle kombinációból. Sőt az előtte fekvő szegényes anyag alapján azt sem meri határozottan megállapítani, hogy valóban hybrid-növényről van-e szó? Vizsgálatainak eredményét 3 pontba foglalja össze; ezek szerint Schiller felfogása a Janka-féle *ensifolia* × *squarrosa* s a Beck-féle *ensifolia* × *germanica* eredettel szemben részben a Schur-féle „vielleicht . . . cordato-ger-

manica“ származtatáshoz, részben pedig Simonkai egyik véleményéhez tér vissza, amely szerint az *I. hybrida* Baumg. „talán nem is fajvegyülék.“ Ime újból egy olyan vizsgálati eredmény, amely hozzájárul az *I. hybrida* Baumg. származása körül megindult vitatkozások felszinen maradásához. És valóban, két év múlva ismét Borbás érinti a kérdést, amikor a Botanisches Centralblatt (VII. Jahrg. 1886. Bd. XXVIII. p. 169—170.) hasábjain ismerteti Schiller *I. hybrida*-tanulmányát. Borbás most már az eredeti növények vizsgálatára támaszkodva jelzi, hogy az *I. hybrida* Baumg. biztosan az *I. ensifolia* és *I. germanica* között álló hybridnek felel meg. Nézetének részletes kifejtésére azonban csak a következő évben, 1887-ben került sor, a Botanische Jahrbücher VIII. kötetében (p. 221—243.) közreadott „Die ungarische Inula-Arten, besonders aus der Gruppe der Enula“ c. monografikus munkája kapcsán. Ebben az *I. hybrida* Baumg. tárgyalása folyamán Borbás rámutat röviden az 1883-ban lezajlott vita eredményére, majd rátér a Schiller nézetének megvitatására és pedig úgy a Baumgarten eredetijének, mint a Schiller által vizsgált Janka-féle növény, valamint egy az utóbbival tökéletesen egyező nagyenyedi példány tanulmányozása alapján. „In allen diesen Exemplaren — állapítja meg Borbás — ist die Tracht einer breitblättrigen *I. ensifolia* unverkennbar; und halte ich sie noch immer für *I. ensifolia* $\times$ *germanica*.“ (p. 230.) Azután előadja, hogy az *I. hybrida* Baumg. levelének erezete lényegesen különbözik ugyan az *I. ensifolia*-étól, de véleménye szerint mégsem tér el attól annyira, hogy ki kellene kapcsolni a kombinációból. „Ich sehe, — mondja Borbás — dass die mehr minder ausgeprägte netztaderige Nervatur mit der Breite des Blattes in Zusammenhange steht. Wo das Blatt breiter ist, wie bei *I. hybrida* Baumg. und *I. Csatói*, da breiten sich die stärkeren Seitennerven mehr aus, sie divergieren vielmehr und es entwickelt sich ein schwächeres Adernetz schon in der Basis der Blätter. Wo die Blätter der Hybride schmaler bleiben, wie bei *I. Pseudo-ensifolia* Schur, *I. Hausmanni*, *I. Vrabélyiana* etc., da müssen die stärkeren Seitennerven näher und mehr parallel liegen, weswegen die Blattneratur jenen der *I. ensifolia* mehr ähnlich ist.“

Az *I. hybrida* Baumg.-nak különösen a felső, kisebb és keskenyebb levelein észlelhető az oldalerek parallel futása; de még a hosszan kihegyezett levelek, valamint a növény egész habitusa is elég világosan elárulják az *I. ensifolia*-val való rokonságot. Abból viszont, hogy az *Inula*-hybridek a *Menthák*-hoz hasonlóan, földalatti szárrészekkel telnek át s ily módon éveken át életben maradnak és tovább szaporodnak, hogy továbbá egyes helyeken tömegesen lépnek fel,

sőt még magvakat is érlelnek: joggal következteti Borbás, hogy az *I. hybrida* Baumg. már állandósult bastard, melynek eredeti keletkezéséből — ha fenntartjuk a hybrid-származás lehetőségét — nem szabad kizárni az *I. ensifolia*-t. Az *I. hybrida* Baumg.-nak egyetlen egy sajátága sem bizonyít amellett, hogy létrehozásában bárminő része volna az *I. aspera*-nak vagy *I. cordata*-nak; ellenben a levelek és a fészkek az *I. ensifolia* és *I. germanica* között bizonyosan középen állanak.

Ezekkel a megállapításokkal végzi Borbás a Schiller véleményére vonatkozó s az *I. hybrida* Baumg. eredeti példáinak vizsgálatán alapuló fejtegetéseit, amelyek hivatva lettek volna egyúttal végérvényesen tisztázni ennek a növénynek oly sokat vitatott származását. És valóban, fenntartás nélkül el kellene fogadnunk Borbás mindenben megokolt, gondolatokban gazdag *ensifolia* × *germanica*-származást való véleményét, ha a diagnózissal kapcsolatban nem állította volna önmagát is nyílt kérdés elé. Itt u. i. az *I. hybrida* Baumg. származásának megjelölése így szól: „*I. ensifolia* (aut *I. superstricta*?) × *germanica*“, Borbás tehát — bármennyire sincs ez összhangban határozott fejtegetéseivel — igenis kételkedik a tiszta *ensifolia* × *germanica* származásban, de miként Simonkai sem adta magyarázatát annak, hogy miért állította be Baumgarten eredetijét oly rejtélyesnek, úgy Borbás sem indokolja meg tiszta *ensifolia* × *germanica*-származást valló fejtegetéseivel szemben táplált kétségét. Erre a passzív magatartásra pedig mindkettőjüket egy és ugyanaz a körülmény kényszerítette. Ők ugyanis következetesen elhallgatják, hogy Baumgarten eredetijét két szál növény képviseli, amelyek azonban, bármennyire is hasonlítanak egymáshoz, mégsem felelnek meg egymásnak. Nem képzelhető, hogy olyan éles szemű vizsgálóknak, mint Simonkai és Borbás, elkerülte volna figyelmüket a két példány különbözősége, sőt az ő határozatlan, kételkedő állásfoglalásuk föltétlenül a látott különbségekre vezethető vissza; az azonban egyenesen érthetetlen, hogy sehol, egy szóval sem emlékeznek meg erről a körülményről. Vagy talán az tartotta vissza őket ennek a megállapításától, hogy nem találták meg azt a fonalat, amelynek segítségével tisztán láthattak volna ebben a kérdésben? Simonkai ugyan még egyszer, t. i. Erdély flórájának Enumeratio-jában nyilatkozik az *I. hybrida* Baumg.-ról, de a felsorolt pár synonymon s a hozzájuk fűzött néhány rövid szó semmivel sem járulnak hozzá a növény származásának tisztázásához, sőt épen azt bizonyítják, hogy Simonkainak akkor, az Enumeratio megjelenése időpontjában sem volt határozottan kialakult véleménye. Hiszen ami a legfontosabb volna, most is óvatosan elkerül mindenféle, a szár-

mazásra vonatkozó megjelölést, még a synonymonoknál is; csupán ennyit mond: „Napos szikár dombokon *I. ensifolia*, *I. cordata* és *I. germanica* társaságában, helyenként bőven.“ (Simonkai: Enumeratio fl. Tr. 1887. p. 304.)

Miként annakidején az *I. hybrida* Baumg.-val boldogulni nem tudó Schur is az *I. germanica*, *I. salicina* és *I. ensifolia* társaságára hivatkozott (En. p. 312.), ugyanezt teszi most Simonkai, az *I. salicina* helyett az *I. cordata*-t állítva be, mintha csak azt akarná jelezni, hogy még mindig fenntartja gyanúját, mely szerint talán hármas fajvegyülékről van szó.

Ezzel azután le is zárul minden, az *I. hybrida* Baumg. származására vonatkozó véleménynyilvánítás.

Nyomon követve növényünk származtatásának irodalmát, láttuk, hogy ez a tekintélyes irodalom a lehető legellentétebb véleményeket foglalja magában, melyek közül mint kétségtelenül uralkodó, az *ensifolia* × *germanica*-származást valló vélemény emelkedik ki.

A fősúlyt természetesen azok véleményére kell helyezni, akik Baumgarten eredetijére támaszkodva nyilatkoztak a növény származásáról: így Janka és Schur, de különösen Simonkai és Borbás véleményére. Az ő vizsgálataik eredményéből azonban szinte megütközéssel állapíthatjuk meg, hogy az *I. hybrida* Baumg. származásának tisztázása egyiküknek sem sikerült minden kétséget kizáróan.

Mert ha figyelmen kívül is hagyjuk a nem önállóan megjelent és megindokolatlanul maradt Janka-féle véleményt, ha továbbá kikapcsoljuk Schur-nak folyton változó, bizonytalan állásfoglalását: még mindig szemben találjuk egymással Simonkai és Borbás, de akik — miután minden lehető érvet kihasználnak homlokegyenest ellenkező állításaik védelmére — találkoznak egy olyan azonos feltevésben, amelynek alapján újból problematikussá válik az *I. hybrida* Baumg. származása. Ez az azonos feltevés: a hármas fajvegyülés lehetősége. De hogy Borbás abban az időpontban utal erre a lehetőségre, amikor — miként jóval előbb Simonkai-nak — már neki is alkalma nyílt Baumgarten originaléjának megvizsgálására: ez olyan feltűnő mozzanat az *I. hybrida* származtatásának történetében, amelyet nem lehet figyelmen kívül hagyni. Úgy látszik, hogy tényleg valami rejtély övezi ezt a növényt, amelynek kulcsát egy vagy más okból, még az eredeti példányok vizsgálata alapján sem tudták megtalálni. Pedig kézen fekvő, hogy ha van valami létjogosultsága a Simonkai és Borbás azonos feltevésének, arra csakis az *I. hybrida* Baumg. eredetijének újból való tüzetes megvizsgálása deríthet fényt. A feladat pedig, mely elé ez a megállapítás juttat, minden-

esetre olyan, hogy annak megoldására vállalkozni nemcsak kívánatosnak, de érdemesnek is látszik.

Hét évtized helyes és helytelen irányú felfogásának sok értékes tanúsága szól hozzánk az ismertetett írásokból; tanúságok, melyek egyenesen felhívták a figyelmet Baumgarten növényére s mégis azóta több mint újabb harminc esztendő zajlott le anélkül, hogy akadt volna valaki, aki kibogozni igyekezett volna az össze-vissza kúszált fonalat.

*

Láttuk az eddigiek folyamán, hogy az *I. hybrida* Baumg. származásának megítélésénél különösen két szempont érdemel fokozottabb figyelmet, nevezetesen: a fészkek nagysága és a levélerezet alkotása. A fészkek nagysága alapján kétségtelennek látszik, hogy azok alakulásában feltétlenül része van az *I. germanica*-nak, míg a levélerezet alkotásából joggal lehet az *I. ensifolia*-ra, mint másik szülőnövényre következtetni. Erre való tekintettel különös súlyt helyeztem a levélerezet alkotásának összehasonlító vizsgálatára, annál is inkább, mert Ettingshausen szerint az erezetnek jóval nagyobb jelentősége van rendszertani és jellemzési szempontból, mint magának a levél alakjának, állományának és szélének; ugyanis az erezetre jellemző tulajdonságok legnagyobb része a fajra nézve nagyon is állandó (Ettingshausen: Die Blattskelete der Dikotyledonen 1861. p. VII.). Kerner is azt vallja, hogy a levélerezet alkotása fölötté jellemző az egyes növényfajokra s különösen a bastard-növények felismerésének szempontjából nagy jelentőségű (Kerner: Pflanzenleben I. p. 594—95., II. p. 554.). Baumgarten növényével kapcsolatban azonban azt látjuk, hogy akik a levélerezetet is latba vetették az *I. hybrida* származásának bizonyítására, azok ezen az alapon valamennyien más-más véleményen voltak. Csakhogy ezek a vizsgálók nem bocsátkoztak sem a vélt szülőfajok, sem az állítólagos korcsivadék levélvázainak a maguk teljességében való megismerésébe; ők csupán annak alapján nyilatkoztak, amit a jól-rosszul száritott növények levelein külső, felületi szemlélet alapján megfigyelhettek. Látták tehát többé-kevésbé jól az oldalereknek (nervi laterales seu transversales) a főérhez (nervus medialis seu primarius) való viszonyát, de a magasabb rangú, u. n. hálós erecskéik (nervi reticulares seu nervilli) alkotta levélhálózatba (Blattnetz) betekintésük nem volt. Már pedig okvetlenül szükséges, hogy a levélvázat a maga teljességében érzékitve lássuk magunk előtt; szükségünk van tehát a levelek erezeti képeire, mert abszolút értékkel bíró összehasonlításuk csakis így válik lehetővé.

Ettingshausen és követői az u. n. „Naturselbstdruck“ alkalmazásával a könyvsajtó útján állították elő a levelek

érhálózatának physiotypikus lenyomatait, melyeken az erezet sokkal élesebben és teljesebben vehető ki, mint magukon a leveleken (Ettingshausen: l. c. p. VII. és XIV.). Ennek a kitűnő módszernek alkalmazása nem állott módomban s így valami más, célravezető eljárásról kellett gondoskodni. A külön e célból szárított levelek erezetének érzékeny papirosra való átkopirozása, azok állománya és klorofill-tartalma miatt nem volt lehetséges; el kellett tehát távolítani a klorofillt. Ennek elérésére rövidebb-hosszabb ideig (12—36 óra hosszat 30—40%-os káلیلugban áztattam a leveleket, azután felváltva tiszta- és gyenge alkoholos vízben alaposan kimostam, végül fehér, sima itatós között, nem túlerős nyomás alatt, megszáritottam. Az így kikészített levelet kopirozva, valóban a levél vázának megfelelő igen szép erezeti képet kaptam. Ezzel kezembe került a fonál, melynek segítségével hozzáfoghattam az *I. hybrida* Baumg. származásának kiderítéséhez.

Miként már említettem, Baumgarten gyűjteményében két szál növény képviseli az *I. hybrida*-t egy és ugyanazon a lapon, amelyek azonban minden hasonlóságuk mellett is bizonyos különbséget árulnak el. Szükséges volt tehát, hogy mindkettőnek levélerezeti képét elkészítem. Az eredmény nagy meglepetéssel szolgált. Ha csak futólagos pillantást is vetünk ezekre a képekre (II. kép 2. és 8.), lehetetlen nem annak a meggyőződésnek kifejezését adnunk, hogy két, egymástól feltétlen különböző növényről van szó. Közös jellemvonása a két erezetnek, hogy mindkettő tökéletlenül csúcsban futó (nervatio acrodroma imperfecta — unvollkommen spitzläufige Nervation). Ugyanis a másodrendű erek a levél szélével meglehetősen ivesen-párhuzamosan haladnak a csúcs felé egészen addig, míg csak a közvetlen felettük levő oldalérral nem anastomizálnak, miáltal hosszan megnyúlt, keskeny, nem élesen elkülönült másodlagos szeleteket, ú. n. hurkokat (Schlingen) képeznek; azonban a harmadrendű és hálós erecskék által alkotott levélhálózatot (Masche) illetőleg élesen különböznek. Míg t. i. az egyik növény levelének érhalózata aránylag gyéren fejlett s szemecskéi hosszúkásak, addig a másik példány levélérhálózata feltűnően sűrű, apró szemű, Minden aggály nélkül megállapíthatjuk tehát, hogy a másodrendű ereknek a csúcs felé való futása azonos eredetű, vagyis, ha tényleg hybridékkal van dolgunk, úgy ezt a tulajdonságot feltétlenül egy és ugyanazon *Inula*-faj — mint egyik szülőnövény — befolyásának köszönhetik, de már a levélhálózat alakulása a másik szülőnövényvel való vonatkozásban más és más származásra vall.

Nézzük már most azoknak az *Inulák*-nak levélereze-

tét, melyek az *I. hybrida* létrehozásának gyanúja alatt állanak, nevezetesen az *I. ensifolia* L., *I. germanica* L. és *I. salicina* L. levélerezetét, hogy azután végrehajthassuk az összehasonlítást.

Az *I. ensifolia* levélerezete (II. kép 1.) tökéletesen csúcsba futó (nervatio acrodr.: vollkommen spitzläufige Nervation); ugyanis a főeren kívül még legalább egy-egy basalis ér fut a főér és a levél széle között annak csúcsába, ahol is a főerbe mennek át. Az oldalerek csak a hálós erecskék fejlettségével bírnak s azokkal együtt alig feltűnő, a hossz tengely irányában erősen megnyult szemű levélhálózatot képeznek;

az *I. germanica* levélerezeti képe már egészen más jelleget mutat, mint az eddigiek. (II. kép 5.) Itt ugyanis — a főeret természetesen kivéve — szó sem lehet az ereknek csúcsba futásáról. Ehelyett azt látjuk, hogy az oldalerek, valamint a velök egyforma fejlettségű két basalis ér körülbelül a fél levéllemez közepéig, esetleg kevéssel azon túl a levél széle felé haladnak s azután a hozzájuk (felfelé és lefelé) legközelebb eső két oldalérral tisztán kivehető, változó nagyságú és alakú hurkokká egyesülnek, melyek külső oldaláról kiinduló harmadrendű erek gyengén feltűnő, jóval kisebb u. n. külső hurkokat képeznek. Ez az erezeti forma a tökéletesen hurokba futó levélerezet (nervatio brachidodroma — vollkommen schlingläufige Nervation). Ami még a levélhálózatot illeti, a harmadrendű erek kisebb-nagyobb szemekből álló laza, szabálytalan hálózatot alkotnak, melyen belül a finom hálós erecskék által képzett elég gyér hálózat alig tűnik elő;

az *I. salicina* levélerezete (II. kép 9.) ugyanazt a típust képviseli, mint az *I. germanica*-é, t. i. szintén tökéletesen hurokba futó levélerezettel rendelkezik, de a harmadrendű és hálós erecskék által képzett igen sűrű, aprószemű, erősen fejlett levélhálózat következtében az *I. germanica* levélerezetétől élesen különbözik. Tökéletesen az a viszony áll fenn a két faj levélhálózata között, miként azt az *I. hybrida*-t képviselő két növény levelein láttuk.

Ha már most összehasonlítjuk az ismertetett öt levélerezeti képét, a következő eredményeket állapíthatjuk meg:

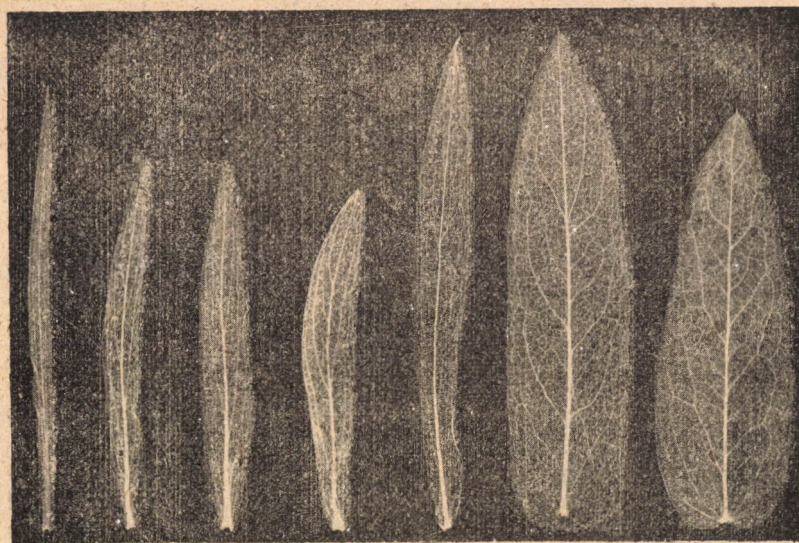
a) a tökéletesen csúcsbafutó levélerezetű *I. ensifolia* befolyása a leghatározottabban megnyilvánul a két Baumgarten-féle növény levélerezetének alakulásában;

b) a tökéletesen hurokbafutó erezetű *I. germanica* és *I. salicina* közül az *I. germanica*-t jellemző gyengén előtűnő s elég gyér levélhálózat befolyása az *I. hybrida* egyik, míg az *I. salicina*-t jellemző igen sűrű, apró szemű s erősen fejlett levélhálózat befolyása az *I. hybrida* másik példányán igen szépen kifejezésre jut, de kifejezésre jut mindkettőnél a másodrendű erek hurokképzése is; tehát

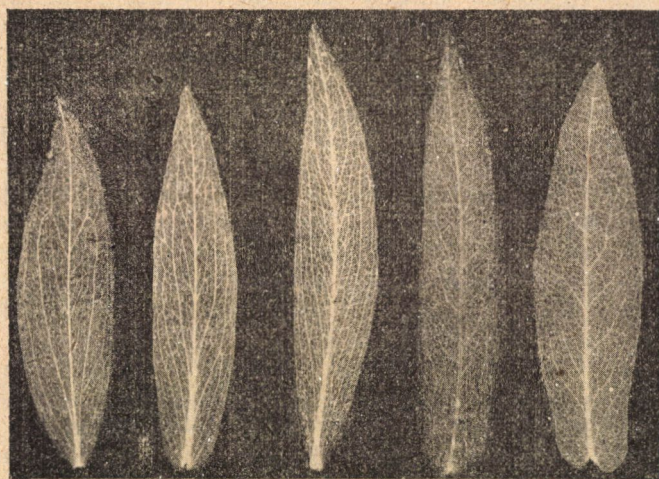
c) az *I. hybrida* két példányának hurokképzéssel társult, tökéletlenül csúcsbafutó levélerezete középphelyet foglal el egyik részéről az *I. ensifolia* és *germanica*, másik részéről pedig ugyancsak az *I. ensifolia*, továbbá az *I. salicina* megfelelően jellemzett levélerezetei között. Más szóval: a levélerezet alkotása világosan elibénk tárja, hogy Baumgarten *I. hybrida*-jának két példánya közül az egyiknek létrehozásában föltétlenül az *I. ensifolia*-nak és *I. germanica*-nak, a másikban pedig az *I. ensifolia*-nak és *I. salicina*-nak van része s így ezen az alapon az egyiket *I. ensifolia* × *germanica*-, míg a másikat *I. ensifolia* × *salicina*-származású bastardnak kellene tartanunk.

Azonban Baumgarten mindkét példánya kis — és elég sok (9—12) — fészkü; ez a közös tulajdonság pedig csak abban az esetben állaná meg helyét a levélerezet alapján megnyilvánuló származásnak megfelelően, ha vagy mindkettőnek közös szülőnövénye: az *I. ensifolia* volna felruházva hasonló tulajdonsággal, vagy pedig a másik két szülőnövény birna egyformán kicsiny- és sokfészkü virágzattal. Ám a valóságban úgy áll a dolog, hogy az *I. ensifolia* és az *I. salicina* virágzata nagy — és legfeljebb kevés fészkü, az *I. germanica*-é pedig apró és sokfészkü. A szóban levő két hybrid fészkeinek nagysága és száma tehát nyilvánvalóan az *I. germanica* befolyásának eredménye s így egyikre nézve a levélerezet alapján megnyilvánuló *I. ensifolia* × *germanica*-származást a virágzat fészkeinek nagysága és száma is megerősíti, a másakra nézve viszont a levélerezet alakulásából megállapítható két szülőnövényhez: az *I. ensifolia*-hoz és *salicina*-hoz mint harmadik szülőnövény az *I. germanica* járul, ugyancsak a virágzat fészkeinek nagysága és száma alapján.

Ime, az *I. hybrida* Baumgarten eredeti példái egy egyszerű (fajnak fajjal való = hybridogamia) és egy kombinált (fajnak hybriddel való = gnesiogamia) kereszteződési esetet tárnak elénk. Hogy a gnesiogamia esetében melyik két faj hybridje kereszteződött a harmadik fajjal (triphilhybrid), arra nézve épen levelének érhálózata szolgál útmutatással; eszerint t. i. föltétlenül (*Inula ensifolia* × *germanica*) × *salicina*-kereszteződésről lehet csak szó, mert az *I. salicina*-ra jellemző igen sűrű, aprószemű, erősen fejlett levélhálózat más-kép nem érvényesülhetett volna a triphil-hybriden oly kifejezetten. S hogy ez tényleg így van, arra nézve, mint analog esetre, hivatkozom az (*I. ensifolia* × *salicina*) × *salicina* példájára, melynek levélerezete (II. kép 7.) meglepően hasonlít a Baumgarten-félééhez, a levél basisa azonban gyengén szives vállal kerekített, maga a növény pedig tökéletesen az *I. salicina* habitusával rendelkezik, egy, legfeljebb két-három nagy fészekkel.

1 2 3 4 5

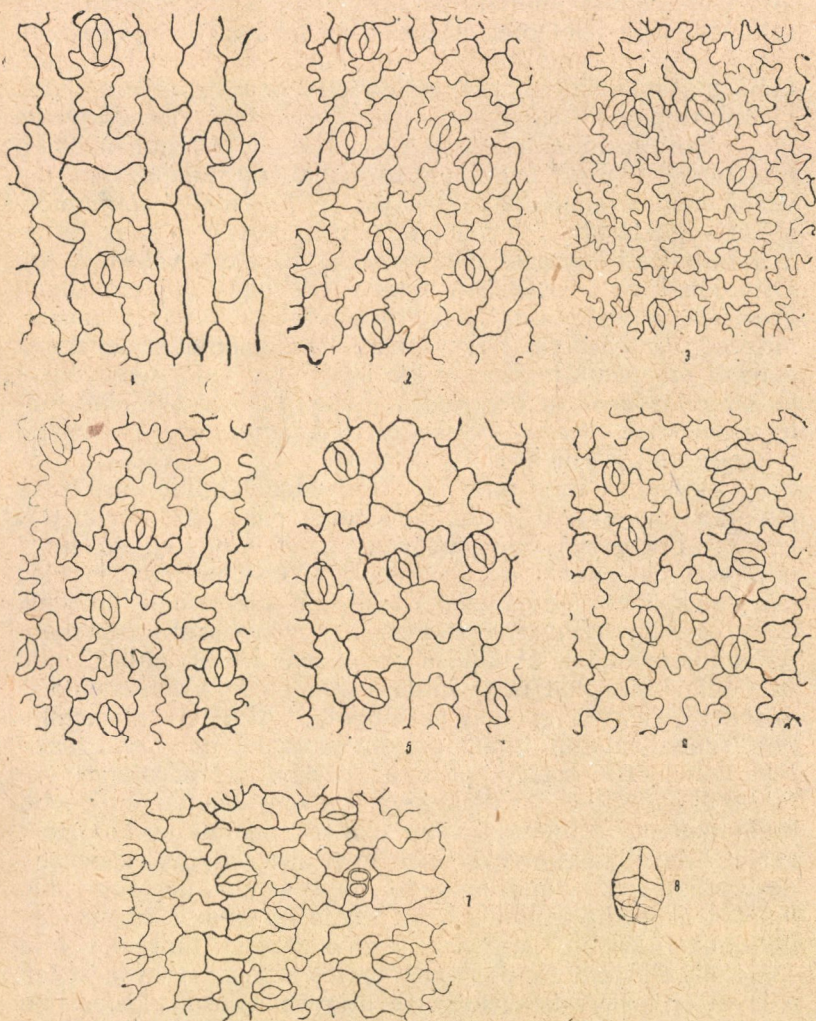
6 7 8 9

2. kép. 1. *Inula ensifolia* L., 2. *I. hybrida* Baumg. orig. (*I. ensifolia* × *germanica*), 3. *I. transsilvanica* Schur., 4. *I. media* Kiss (*I. transsilvanica* Beck, *I. crassinervis* Borb. var. *longifrons* Borb.), 5. *I. germanica* L., 6. *I. ensifolia* × *salicina*, 7. *I. (ensifolia* × *salicina*) × *salicina*, 8. *I. (ensifolia* × *germanica*) × *salicina* (*I. Simonkiana* mh.), 9. *I. salicina* L. levél-erezete. (Term. nagyság.)

Látva a szülőfajok levélerezetében és fészeknagságában megnyilvánuló szép különbséget s ennek érvényesülését a hibridekkel való vonatkozásban, megkíséreltem a levélfonák epidermisének vizsgálatát abból a célból, hogy a levélerezet és a fészkek nagysága alapján nyert külső morfológiai eredményt esetleg belső morfológiai bélyegek párhuzamba állításával megerősíthessem. Hogy az ezirányú vizsgálat eredménye biztos alapon legyen egybevethető a már ismert vizsgálati eredményekkel, különös gondot fordítottam arra, hogy a szár megfelelő helyeiről származó levelek kerüljenek vizsgálat alá s viszont a leveleknek ugyancsak megfelelő helyeiről készítettem az epidermis levonatokat, azoknak organikus hossz tengelye irányában.

Kísérjük figyelemmel mindenekelőtt a három szülő-növény levélfonáka epidermis sejtjeinek alakulását. Mindhárom közös tulajdonsága, hogy többé-kevésbé szabálytalanul hullámos falúak, de a hullámzatosság mértéke fajonként jellemző. Nemcsak aránylag, de magában véve is gyenge a sejtfaalak hullámossága az *I. ensifolia* esetében s emellett még különösen jellemző rája, hogy a különböző nagyságú sejtök az organikus hossz tengely irányában — a levél alakjának megjelölően — többé-kevésbé erőteljesen megnyúltak (III. kép 1.). Ezzel szemben az *I. germanica* levélfonáka epidermis sejtjei épen ellenkezőleg igen hullámos falúak, a hullámkarélyok nagyrésze aránylag keskeny és mélyen hatol be a sejtök üregébe, illetve nyúlik ki azokból, miáltal a sejtök szabálytalanul sűrűn összeszűkített üregűek, de a levél organikus hossz tengelye irányában való megnyúlásnak minden nyoma nélkül (III. kép 3.). Mint figyelemre méltó saját-ságot, itt említem meg, hogy az *I. germanica* levélfonáka tele van a kiválasztás szolgálatában álló mirigyekkel (III. kép 8.); vékonyfalú, tojásdad vagy hosszúkás alakú mirigyszőrök ezek, melyek legnagyobb részét a Haberlandt által leírt *Pyrethrum balsamita* mirigypikkelyeinek (Drüsenschuppe) szerkezetével bírnak (Haberlandt: Physiologische Pflanzenanatomie III. Aufl. 1904. p. 450. fig. 195). A két legfelső, leginkább tompakúpszerűen megnyúlt sejt a tulajdonképeni elválasztó sejt, az alattuk következő két-négy emelet sejtjei harántul megnyúltak és bő klorofillszemcse tartalmuknál fogva az egész mirigyszőröképlet asszimiláló készülékét képezik, míg a legalsó emelet két sejtje a mirigynyélnek felel meg. Ezek a mirigyszőrök nagyon jellemzők az *I. germanica*-ra és mindenkor kimutathatók az *I. germanica*-szár-mazású hibrideken is. — Végül az *I. salicina* levélfonáka epidermis sejtjei szintén meglehetősen erősen hullámos falúak (III. kép 6.), de a hullámkarélyok nagyrésze szélesen és kevésbé mélyen nyomul be a sejtök üregébe, miáltal a sejtök

szabálytalanul gyengén összeszűkített üregűek; különböző nagyságúak, köztük feltűnően kicsinyek is, egyébként a levél organikus hossz tengelye irányában meg nem nyúlnak.

3. kép. 1. *Inula ensifolia* L., 2. *I. hybrida* Baumg., 3. *I. germanica* L., 4. *I. ensifolia* $\times$ *salicina*, 5. *I. (ensifolia* $\times$ *salicina)* $\times$ *salicina*, 6. *I. salicina* L., 7. *I. (ensifolia* $\times$ *germanica)* $\times$ *salicina* levélfonák epidermis. 8. Az *I. germanica* L.-ra és bastardjaira jellemző mirigyszőr. 335-szörös nagyítás, kisebbítve.

Hátra van még, hogy végrehajtsuk a Baumgarten-féle növények és — tanulságképen — az (*I. ensifolia* $\times$ *salicina*) $\times$ *salicina* levélfonáka epidermisének összehasonlító

vizsgálatát. Ha nézzük az *ensifolia* $\times$ *germanica*-származásúnak bizonyult példány epidermis képét (III. kép 2.), egész határozottsággal megállapíthatjuk, hogy ez a növény a levélfonák epidermissejtjeinek alkotása alapján is ugyanennek a származásnak felel meg. Ugyanis sejtfallai az *I. ensifolia*-val szemben jóval erőteljesebben, de feltűnően gyengébben hullámosak, mint az *I. germanica* esetében; maguk a sejtek különböző nagyságúak s a levél organikus hossz tengelye irányában szembetűnően megnyúltak. Feltétlenül nyitabb lumenűek, mint az *I. germanica* sejtjei, de kifejezetten kevésbé nyitlak, mint az *I. ensifolia*-éi. Kizárólag *germanica*-jelleg végül, hogy a levélfonákán elég bőven lépnek fel az *I. germanica*-t jellemző mirigyszőrök. Baumgarten *I. hybrida*-jának ez a példánya tehát a levélfonák epidermisének vizsgálata alapján is határozottan *ensifolia* $\times$ *germanica*-származású: az *ensifolia* befolyása mellett bizonyít a sejteknek a levél organikus hossz tengelye irányában való megnyúlása és elrendeződése, a *germanica* mellett pedig a sejtfallak hullámosságának mértéke, valamint az *I. germanica*-ra jellemző mirigyszőrök jelenléte.

Vizsgáljuk meg már most a levélfonák epidermise alapján Baumgarten *I. hybrida*-jának másik példányát (III. kép 7.). Bocsássuk előre, hogy az *I. germanica*-ra jellemző mirigyszőrök ennek a növénynek a levélfonákán is elég gyakoriak, mely tény maga a legszebb bizonyíték amellett, hogy az *I. germanica* részt vesz a növény származásában. Az epidermissejtek alakulása egész más képet mutat, mint az eddig ismertetett négy *Inula*-é, bár az *I. ensifolia* epidermisének jellege nagyon is szembeötlő. A sejtek fala általában szabálytalanul hullámos, olyanformán, mint az *I. ensifolia*-n látható s csak itt-ott tűnik fel egy, az *I. germanica*-éra és az *I. salicina*-éra emlékeztető keskeny, illetve szélesebb hullámkarély. Általában véve a levél organikus hossz tengelye irányában helyezkednek el a sejtek s egy kistrészük ugyanebben az irányban igen mérsékelten meg is nyúlik, másrészük pedig különösen az *I. salicina* és az *I. ensifolia* $\times$ *germanica* kisebb, aránylag leggyengébben hullámos falú sejtjének alakjára és nagyságára emlékeztet. Hogy a sejtek a levél organikus hossz tengelye irányában csak kistrészben és igen mérsékelten vannak megnyúlva, az feltétlenül az *I. salicina* utólagos befolyásának tulajdonítható, aminthogy a sejtfallak hullámosságának mértéke is az *I. salicina* utólagos hatásával van összefüggésben. Ennek igazolására újból az (*I. ensifolia* $\times$ *salicina*) $\times$ *salicina* példájára hivatkozom, annál is inkább, mert így a meglepően hasonló levélerezetű két triphil-hybrid különbözőségét, de azonos származását is (t. i. species $\times$ hybriddel) ebből a szempontból is megvilágíthatom. Ismernünk kell mindenekelőtt az *I. ensifolia* $\times$ *salici-*

cina-származású hybrid levélfonáka epidermisének alakulását (III. kép 4.). Ennek a sejtjei legnagyobbbrészt erőteljesen hullámos falúak, részben a levél organikus hossz tengelye irányában kifejezetten meg vannak nyúlva s ebben az irányban helyezkednek is el, részben pedig az *I. salicina* sejtjeinek alakjával bírnak s így határozottan az *I. ensifolia* $\times$ *salicina*-származásnak felelnek meg. Ha már most az *I. ensifolia* $\times$ *salicina* újból *I. salicina*-val kereszteződik, akkor a létrejövő triphylhybrid levélfonákanak epidermise úgy az *I. salicina*-val és *ensifolia*-val, mint az *I. ensifolia* $\times$ *salicina*-val szemben feltűnően érdekes különbségeket mutat (III. kép 5.): a sejtfalak hullámossága az *I. ensifolia*-éinak felel meg, de a sejtek nem nyúlnak meg a levél organikus hossz tengelye irányában, hanem az *I. salicina* sejtjeinek megfelelő alakúak. Tehát az *I. salicina* utólagos beavatkozása következtében keletkezett triphylhybrid levélfonáka epidermisének alkotásában az *I. ensifolia*-nak nem — miként az egyszerű hybrid esetében — az epidermis-sejteknek a levél organikus hossz tengelye irányában való jellemző megnyúlása, de a sejtfalaknak szintén kiválóan jellemző másik tulajdonsága: a szabálytalanul gyenge hullámosság érvényesül. Ugyanezt látjuk az (*I. ensifolia* $\times$ *germanica*) $\times$ *salicina* levélfonákanak epidermisén is, csak hogy, mivel itt három, különböző alakú és nagyságú sejtrel bíró *Inula*-faj kereszteződéséről van szó, természetes, hogy a létrejövő triphylhybrid epidermis sejtjei fokozottabb alak- és nagyságbeli változásnak vannak alávetve s így megfejtésük sem olyan egyszerű. Az *I. germanica*-ra jellemző mirigyszőrök, valamint az (*I. ensifolia* $\times$ *salicina*) $\times$ *salicina*-származású hybrid levélfonáka epidermis-sejtjeinek útmutatása alapján azonban sikerül a nehézségeket leküzdeni, úgy hogy belső morfológiai vizsgálatok eredménye is azt igazolja, hogy Baumgarten *I. hybrida*-jának másik példánya valóban (*I. ensifolia* $\times$ *germanica*) $\times$ *salicina*-származású hybrid.

A két irányban (levélerezet kapcsolatban a fészeknagysággal és levélfonák-epidermis a maga mirigyszőreivel) folytatott vizsgálatok egybevágó eredménye immáron beszédesen igazolja, hogy az *I. hybrida* Baumg. eredetijét képviselő, egy és ugyanazon lapon levő két példány mindegyike kereszteződés útján jött létre, de csak egyikük felel meg a köztudatban élő *ensifolia* $\times$ *germanica*-származásnak, míg a másik példány ettől lényegesen különbözik, amennyiben három *Inula*-faj kereszteződéséből keletkezett. Nem ok nélkül vonta vissza tehát Simonkai egyszer már kifejtett álláspontját, t. i. *I. aspera* $\times$ *ensifolia*-származást valló meggyőződését; ő bizonyára látta, hogy a két növény különbözik egymástól, de mivel a különbség okára az eredetiek ismételt vizsgálata alapján sem tudott rájönni, a mások:

igy Beck, Csató és Borbás véleményét sem ismerte el irányadónak. Hiszen addig csak ő látta, ő ismerte Baumgarten eredetijét. Ennek alapján azonban egyenesen kizárta az *I. germanica*-t a növény származásából. Am bizonyítékai erőszakoltak voltak, amit végül maga is belátott; lemondott tehát az *I. aspera* × *ensifolia*-eredetű származtatásról, de csak azért, hogy annál rejtélyesebbnek, szinte megfejthetetlennek tűntesse fel az eredeti növényeket. Csakúgy sejtelemszerűen vetette oda: „Talán egy hármas fajvegyülék az, vagy talán nem is fajvegyülék?” És Simonkai-nak, miként most már tudjuk, legalább részben mégis helyes irányú volt a sejtése. Ennek igazolására azonban nem lett volna szabad elhallgatnia, hogy Baumgarten *I. hybrida*-ját egymáshoz látszólag nagyon hasonló, de egymásnak még sem megfelelő két növény képviseli, amelyek származásával nem tud tisztába jönni. Az ő önrzetes kijelentései után pozitív eredményt várna mindenki; a pusztá, meg sem okolt sejtelem azonban negativumnak is kevés. Mindazáltal el kell ismernünk, hogy Simonkai ezzel a rejtélyes beállítással különösen ráirányította a figyelmet Baumgarten növényére, úgy hogy még éveken át felszinen maradt az *I. hybrida* Baumg. származásának kérdése. Borbás, aki eleinte még Baumgarten eredetijének tanulmányozása nélkül állította tévesnek Simonkai értelmezését, megjegyzi: „Hogyha Simkovic's bizonyos véleménye nem is emelkedik általánosságra, mint pl. az sem, hogy az *I. hybrida* Baumg. *I. aspera* × *ensifolia* lenne: azonban eszmecserére, a fajok, vagy fajvegyülék felfogásának tisztázására, vizsgálataink vagy meggyőződésünk ellenőrzésére sokszor igen hasznos.” (M. Növ. Lapok. VII. 1883, p. 42.) És amikor néhány év múlva már Baumgarten eredeti növényei alapján fejtegette, hogy az *I. hybrida* igenis *ensifolia* × *germanica*-származású: Borbás bizonyosan visszaemlékezett erre a bírálatra, mert tanulmánya eredményeképpen olyan sajtáságonak jött a nyomára, amelyeket ő sem tudott megfejteni s amelyeknek létezéséről ő is szinte sejtelemszerűen, csak egy közbevetett kérdés alakjában adott számot. Az eredeti növények tehát épen a Borbás közvetítése útján, bizonyos elégtételt szolgáltatottak Simonkai-nak, mert bár Borbás nagyon közel járt a valódi származás kiderítéséhez, de végérvényes eredményre ő sem jutott.

Minthogy az *I. hybrida* Baumg. eredetijének két növénye különböző származásának bizonyult, természetes, hogy mindkettő nem viselheti egy és ugyanazon nevet. Baumgarten leírása egyformán ráillik mindkét növényre: a „floribus . . . plerumque 5“, továbbá az „anthodii squamis . . . priori (t. i. *I. ensif.*) duplo brevioribus“ diagnosis-részletek mindkettőre nézve egyformán utálnak úgy az *I. germanica*, mint az *I.*

ensifolia befolyására, az *I. salicina*-ra ellenben a leírás egyetlen szavából sem lehet következtetni. Az *Inula hybrida* Baumg. elnevezést tehát annak a növénynek kell viselnie, amelyik tényleg *ensifolia* × *germanica*-származású. Amint pedig ezt megállapítottuk, azonnal előtérbe lép a másik Baumgarten-féle növény, amely kiderített származásánál fogva új, eddig ismeretlen növényt jelent s amelyet Simonkairól nevezek el.

***Inula Simonkaiana* (*I. ensifolia* × *germanica* × *salicina*)
Zsák.**

Similis *I. hybridae* Baumg. quacum convenit capitulis parvis et numerosis (9—12, character *I. germanicae*), differt appendicibus squamarum pro proportione latis, duris foliisque conspicue latioribus et rigidioribus (propter influentiam communem *I. ensifoliae* et *salicinae*). Nervatura plantarum ambarum imperfecte acrodroma, i. e. nervi secundarii cum margine folii paralleli sat arcuati cum nervo laterali proximo areas secundarias angustas, valde elongatas non distincte separatas circumcingunt (influentia modificans nervaturae *I. ensifoliae*). Dum rete nervorum foliorum *I. hybridae* a nervulis tertii ordinis et reticulosis formatum pro proportione laxe evolutum est et areolas longiusculas ostendit, rete foliorum *I. Simonkaiana* conspicue densum, areolae minutae, qui character influentiam *I. salicinae* ostendit.

I. (ensifolia × *salicina*) × *salicina*, cuius nervatura valde similis est, differt statura omnino *I. salicinae*, porro capitulis magnis et paucis (1—3), defectuque pilorum glandulosorum, qui in hybridis omnibus *I. germanicae* inveniuntur.

Hucusque tantum in loco originali *I. hybridae* „In asperis montosis juxta Segesvár, scil. am weiten Berg“ a Baumgartenio lecta fuit.

Ezzel be is fejeztem azoknak a feladatoknak megoldására irányuló vizsgálatokat, melyeknek elvégzése az *I. hybrida* Baumg. származásának kiderítésével kapcsolatban kívánatosnak mutatkozott. A vizsgálati eredmények eléggé igazolják, hogy a származtatás részletes ismertetése nem volt meddő munka, mert az *I. hybrida* Baumg. in herb. csak pro parte *ensifolia* × *germanica*-származású. Ezen a származáson belül úgy a Leopoldsberg-ről és a Mödling melletti Eichkoglról, mint a nagyenyedi Herzsahegy-ről kiadott exsiccatumok elég nagy alakváltozatosságot mutatnak s mint ilyenek, csak kis részben felelnek meg Baumgarten növényének. Az *I. ensifolia* és *I. germanica* esetében ugyanis több jellemző sajáttságban különböző két növény egyesül valószínűleg kölcsönös megtermékenyülés útján hybridé; az ilyen hybridnek utódai pedig egy kombinációsorozat tagjait képezik, melyben két-két különböző sajáttság

fejlődési sorozatai vannak egyesítve. Ezt szem előtt tartva, nem csodálkozhatunk a jelzett nagy alakváltozatosságon, de ez a körülmény egyúttal rávilágít arra is, hogy a különböző helyekről származó *ensifolia* × *germanica*-hybridek között keresni fog kelleni azokat az alakokat, amelyek a kombináció-sorozat már ismert egyik tagjának — így pl. épen az I. *hybrida* B a u m g.-nak — mindenben tökéletesen megfelelnek.

(A növénytani szakosztály 1921. jan. 12-én tartott üléséből.)

Moesz G.: A lengyel botanika multja és jelene.*)

A magyar és a lengyel nemzetet közösen érte az a szerencsétlenség, hogy legtermészetesebb kívánságukat: nemzeti életük kifejlődését nem tudták simán elérni. A lengyelnek is voltak olyan kapzsi szomszédjai, akik belegázoltak nemzeti érzésükbe, akik elnyomtak minden nemzeti fejlődést és akik az ország területét is maguknak sajátították ki. A természettudományok fellendülése idejében osztották fel Lengyelországot. Megindult a russzifikálás és a germanizálás. A lengyel tudományos központokat megfosztották nemzeti jellegüktől. És amint itt-ott megindult a lengyel tudományos élet, azt a sikertelen szabadságharcokat követő erőszakos elnyomás mindig megölte. A lengyelek újból és újból hozzáfogtak, hogy nemzeti tudományos életüket talpra állítsák. Az országtól megszállott területen társadalmi úton létesítettek olyan intézményeket, melyeknek feladata volt, hogy az oroszokkal szemben megvédelmezzék a lengyel tudományt. Tudományos társaságok keletkeztek, melyeknek alapításához és fentartásához a lengyel közönség jelentékeny összegekkel járult hozzá. Potockj József gróf a „Varsói Tudományos Társaság“-nak több mint 140.000 rubelt adott és egy nagy házat ajándékozott Varsóban. Dr. Mianowski orvos mintegy 2 millió rubelt hagyott lengyel tudományos célra, mely összegből évek óta a kiváló munkák egész sorát jelentették meg. Ez az alapítvány teszi lehetővé a lengyelek legtekintélyesebb természettudományi folyóiratának, a „Pamiętnik Fiziograficzny“ megjelenését. Ebből az összegből adják ki az „Obrazy roślinności Królestwa Polskiego“ című pompás munkát, mely Lengyelország növényzetét ábrázolja képekben és leírásban. Ugyancsak tudomá-

*) Nyomdatechnikai okokból a különleges lengyel betűk használatától legnagyobb sajnálatomra el kellett tekinteni. Kérem ezért az olvasó szives elnézését. Moesz G.

nyos célra egy mérnök egy bakui petrolumkutató ajándékozott, ami évente mintegy 150,000 rubelt jövedelmezett.

A lengyel egyetemek, illetőleg főiskolák élete viszonylagos volt.

Legősibb egyeteme *Krakkó*-nak van, melyet Kázmér lengyel király alapított 1364-ben. Egykor kiváló híre volt, mely a magyar ifjakat is vonzotta. Életében rövidebb-hosszabb szünetek voltak. Megszakítás nélkül csak 1833 óta fejlődik. 1853-ban a németek tették meg kötelező oktatási nyelvnek, 1870-ben a lengyel nyelvet visszahelyezték régi jogaiba.

A krakkói Jagellói egyetem botanikai intézetének jó hírét Rostafinski József, De Bary tanítványa alapította meg. A nyálkatelepes*növényekről szóló monografiája, bár lengyel nyelven írta, világhírű lett. „*Florae Polonicae Prodrromus*” című munkája pedig azért nevezetes, mert tömör felsorolásban közli Lengyelországnak 1872-ig ismertessé vált 1325 phanerogam növényét. Számos más dolgot közl közl megemlítendő a lengyel növénynevekről írt nagyobb munkája.

Utóda Raciborski Maryan lett. Világlátott tudós, aki a botanika minden terén kiváló eredményeket ért el, akinek számos eredeti megfigyelése és megállapítása ment át a világirodalomba. Rendkívül munkás életét napjainkban fejezte be. Katedráját a fiatal Szafer Wladislaw foglalta el, aki már eddig is számos jelét adta annak, hogy otthonosnak érzi magát a botanika minden ágában. És bár leginkább növényföldrajzi tanulmányokkal foglalkozik, hozzáfogott Lengyelország flórájának kimerítő feldolgozásához is, melyben a fiatal lengyel botanikusok is segítik.

A krakkói egyetem botanikus tanárai körül Janczewski, Godlewski és Rothert szintén általánosan ismert egyéniségek.

A *lemburgi* egyetemet János Kázmér lengyel király alapította 1561-ben. II. József osztrák császár lyceummá fokozta le. Ferencz császár visszaállította egyetemi jellegét. A tanítási nyelv eleinte a latin volt, 1824 óta a német és 1879 óta a lengyel.

Két botanikai tanszéke van. A morfológiai és szisztematikai tanszék tanára Ciesielski Teofil és a biológiai tanszék tanára Wóycicki Zygmunt volt, aki a német megszállás idején a varsói egyetemre ment.

Szomorúbb helyzetük volt azoknak a lengyel főiskoláknak, amelyek orosz kézre kerültek.

A XVI. sz.-ban alapított híres *vilnai* egyetemet az oroszok az első lengyel felkelés után 1832-ben megszüntették, könyvtárát Szentpétervárra szállították. Ezt az egyetemet híressé tette csillagászati obszervatóriuma és palaeon-

tologiai tanszéke, mely az első ilyenmű tanszék volt Európában. A botanika tanára Jundzill volt, aki igen szép botanikus kertet is létesített. 1830-ban megjelent egyik munkájában a Litvániától Ukrajnáig terjedő lengyel területen 1671 phanerogam növényt sorol fel. Ugyanebben az időben működött a francia Gilibert J. E. a *grodnói* főiskolán. Az volt a megbízása, hogy Grodnóban orvosi főiskolát és botanikus kertet létesítsen. A zavaros botanikai viszonyok miatt menekülnie kellett és Tysenhaus grófnak az a terve, hogy itt magánegyetemet alapítson, nem valósulhatott meg. A grodnói egyetem nem kelt életre, de Gilibert grodnói tevékenysége a botanikai irodalmat több fontos munkával gazdagította, melyek főképpen a litván flórával foglalkoznak.

Nyom nélkül tűnt el Besser W. kiváló tevékenységének színhelye, a *krzemienieci* lengyel főiskola és botanikus kert is, mely Besser idejében Európának talán legszebb és leghiresebb kertje volt. Innen került az *Azalea pontica* Európa kertjeibe. A lengyelek azzal a szándékkal szervezték ezt a főiskolát, hogy az a lengyel természettudományok és matematikai tudományok centruma legyen. 1810-ben több mint 600 hallgatója volt. Könyvtára pedig 100.000 kötetből állott. A lengyel felkelés idejében, 1831-ben az oroszok bezárták. Nagy gyűjteményeit, könyvtárát, sőt a botanikus kert élő növényeit is az akkor alapított kiewi orosz egyetemnek adták át. Ide kerültek Bessernek és jeles tanítványának, Andrzejowski-nak botanikai kéziratái is, melyekből később az orosz Rogowicz A. sok adatot kisajátított.

A krzemienieci főiskola lengyel tanárainak egy része átment Kiewbe. Amikor azonban az ottani egyetem ifjúsága erős lengyel propagandát fejtett ki, az egyetemet 1839-ben bezárták és a Krzemieniec-ből jött lengyel tanárokat elbocsátották. Ettől az időtől kezdve a kiewi egyetem teljesen oroszra lett. Rogowicz után a kiváló orosz botanikus, Schmalhausen foglalta el Besser katedráját. Hosszabb ideig tartó tespedés után a lengyel származású Paczoski szerzett diszt és tekintélyt a kiewi egyetem botanikai tanszékének.

Varsó-ban botanikai centrum nem tudott kifejlődni. Az egyetemet csak 1816-ban állították fel. Első botanikai tanára a marymonti mezőgazdasági főiskoláról ide jött Szubert Mihály volt, aki alapját vetette meg a varsói botanikus kertnek, melynek növényjegyzékét 1820-ban adta ki. Ebben a jegyzékben a Varsó vidékén vadon növekvő növényeket is felsorolja, szám szerint 907-et. Ennél fontosabb munkája az, amelyben Lengyelország fáit és cserjéit írja le. Azt a tervét, hogy Lengyelország flóráját megírja, nem valósíthatta meg. Két jeles tanítványa:

Jastrzebowski és Waga keresztül-kasul utazta Lengyelországot, sokat gyűjtött, hogy mesterének tervét megvalósítsa, ami Waga-nak 1847-ben sikerült is. „Flora Polska” című kétkötetes munkájában 1062 növénynek leírását adta.

Az első lengyel felkelés elnyomása után, 1832-ben az oroszok a varsói egyetemet bezárták, 1864-ben újból megnyitották, 1869-ben pedig teljesen oroszra tették. A rendszeres növénytan utolsó orosz tanára Chomelevskij volt, aki a németek bevonulása előtt magával vitte a herbariumokat, az összes mikroszkopiumoköt és a botanikai könyvtárból a 100 legértékesebb művet.

A német fenhatóság alá került egyetem növényrendszertani tanszékét a lemergi egyetem egyik tanára, Wóycicki Z. foglalta el. Rövid idő alatt a német fő-kormányzóságtól kiutalt szerény javadalmazás dacára is (évi 2000 Mk) élénk botanikai életet honosított meg. Intézetében főleg cytológiával foglalkoztak. A bölcsészeti kar hallgatói közül 20 tanuló foglalkozott a laboratórium-ban. Ezeken kívül 600 orvosnövendék és 100 gyógyszerész hallgató látogatta előadásait.

A varsói egyetem növényfiziológiai tanszékének utolsó orosz tanára Ivanovszki volt, akinek helyét a németek nem töltötték be. Eltávozásakor csak a nagyobb mikroszkopokat vitte magával. A fiziológiai készülékeket ott hagyta.

Volt a lengyeleknek kitűnő mezőgazdasági főiskolájuk is a Varsó mellett Marymont-ban. Első botanikai tanára Szubert M. volt, akinek a varsói egyetemre való eltávo-zása után Jastrzebowski A. foglalta el a tanszékét, akit Berdau F. követett, a „Flora Cracoviensis” jeles szerzője (1859).

A második lengyel felkelés leveretése után, 1863-ban az oroszok ezt a főiskolát Pulawy-ba helyezték át, amely városnak nevét is eloroszosították Nowo-Alexandrejew-re. Itt volt Czartoryski lengyel hercegnek pompás kastélya, gyönyörű kertje, gazdag muzeuma és könyvtára. Mindezt az oroszok elkobozták és átadták az új mezőgazdasági és erdészeti főiskolának. Kétségkívül jól szerelték fel, mert évi 160,000 rubelben állapították meg dotációját. Volt meteorológiai állomása, mezőgazdasági és erdészeti kísérleti telepe, botanikus kertje, főiskolája, farmgazdasága, 80,000 kötetet tartalmazó könyvtára, többféle laboratóriuma. A hallgatók száma 1913-ban 450 volt és a tanárok száma 22.

A marymonti főiskola lengyel tanárait azzal a fel-tétellel vették át, hogy oroszul fognak tanítani. Így került Berdau is Pulawyba. Utána csak orosz tanárok tanították a növénytant, akik közül talán csak az utolsó, Ganeschyn S. fejtett ki jelentékenyebb botanikai munkásságot.

Amikor a lublini osztrák-magyar főköormányzóság átvette az intézetet, az értékesebb műszerek, mikroszkopok és főképpen azok lencsái már hiányoztak. A könyvtárt is össze-vissza hányt állapotban találtam. Ott időzésem idejében folyt már a rendezése. A főköormányzóság, hogy a további pusztulásnak elejét vegye, tudományosan képzett egyénekre bízta a gyűjtemények megőrzését, melyeknek botanikai anyaga többek közt 3 szekrénybe elhelyezett maggyűjteményből, 2 szekrénybe elhelyezett farongáló gombából, igen sok faátmetszetből, négyszögletes üvegekbe eltett készítményekből, herbárium gyűjteményekből, viaszkmintákból és egyéb tanítási eszközökből állott.

1908-ban megjelent ennek az intézetnek és Pulawy természetrajzának orosz nyelvű leírása. Volt az intézetnek tudományos folyóirata is, melyben több értékes botanikai dolgozat is megjelent.

Kétségtelen, hogy a lengyelek magas színvonalra fogják emelni ezt az intézetet, melynek bölcsőjét ők állították fel Marymontban.

A lengyeleknek másik mezőgazdasági főiskolája a Lemberg melletti Dublanyban van. Ezt 1855-ben alapították.

A növényvédelmi állomás (Stacya ochrony roslin) egészen fiatal intézet, melyet három testület, nevezetesen a Varsói Kertészeti Egyesület, a Központi Gazdasági Egyesület és a Cukorrépatermelők Egyesülete alapított 1911-ben, Varsóban. A Kertészeti Egyesület házában kapott elhelyezést, ahol 4 szobát foglal el. Nélkülözvén az állami támogatást is, felszerelése, könyvtára és gyűjteményei még nagyon hiányosak. Ismervén azonban Trzebinski József-nek, az intézet vezetőjének jeles tehetségét, bizonyos, hogy a fiatal állomást fokozatosan kifejlesztíti. Mindenesetre előnyére válna, ha a lengyel állam venné át az intézetet, annál is inkább, mert a növényvédelem ügye elsősorban állami feladat. Az a nagyszámú vizsgálat és publikáció, amelyről 1916-ban beszámol, kezeskedik arról, hogy az intézet szép jövőnek néz elébe. Évi jelentéseiben értékes közlések jelentek meg az országban megfigyelt növényi és állati szervezetektől származó növénybetegségekről.

Az idegen szellem és kultúra ellen a lengyelek csakis társadalmi úton védekezhetnek. Tudományos társulatokat alapítottak. Érthető, hogy ezek elsősorban a lengyel nemzet történetére és az ethnografiára fordították figyelmüket, de a lengyel művészet ápolására és a természettudományok fejlesztésére is nagy súlyt fektettek. A nagyobb társaságok közül, amelyek a botanika művelését is szolgálták, felemlítendőek: a krakkói Tud. Akadémia és a lembergi Természettud. Kopernikus Társaság. Ezek mindenike több tudomány szolgálatában áll. Külön botanikai társaságuk és külön botanikai folyóiratuk a lengyeleknek most sincs.

A krakkói Tud. Akadémia 1815-ben alakult. Mivel gyűjteményei is vannak, azért részben múzeumi jellege is van. A lengyel botanikusok majd mindenike kötelességének tartotta, hogy az akadémiát gazdagítsa herbáriumi anyaggal, azért igen értékes gyűjtemények halmozódtak itt fel. Az Akadémia őrzi Besser, Herbach, Andrzejowski, Waga, Eichler, Raciborski, Rostafinski, Gutwinski, Zmuda, Kotula, Krupa és mások növényeit. Ezt a gazdag anyagot eddig nehezen hozzáférhető módon kezelték. Ujabbban Szafer W. tűzte ki céljául, hogy ezen herbáriumok alapján megiratja Lengyelország flóráját. Nemrégén készült el a nagy vállalkozás első része, a *Dianthus* génusz monografiája.

A krakkói Akadémia háromféle természettudományi folyóiratot ad ki. Közülök az egyik (*Bulletin*) idegen nyelven közli a lengyel tudósok műveit, még pedig teljes terjedelemben és gazdagon illusztrálva.

A lembergi Kopernikus Társaság folyóirata a „Kosmos” kezdetben népszerű folyóirat volt, lassan átalakult tudományos folyóirattá. Eddig több mint 35 kötete jelent meg.

A lengyel természettudományos élet jelentékeny tényezője a Varsói Tudományos Társaság, melynek 1913-ban közel félmillió rubel vagyona volt, mely önkénytes adakozásból gyűlt össze. A Társaság több osztályból és ezeken belül laboratóriumokból áll, amelyekben „vezetők” és asszisztensek” vezetése mellett kísérletekkel kapcsolatos tudományos munkák folynak. A laboratóriumok a következők: anthropologiai, fiziologiai, geologiai, kísérleti orvostani, meteorologiai, ásványtani, neurologiai, radiologiai, serologiai és botanikai laboratóriumok. Curie asszony is itt kezdte radiologiai kísérleteit. A laboratóriumokban serény munka folyik. A botanikai laboratórium csak újabban keletkezett. 1913-ban csak Blonski és Kamienski herbáriumuk volt itt. Wóycicki varsói egyetemi botanikai tanár kezdte csak kifejleszteni. Az a terve, hogy a varsói egyetem herbáriumait is ennek a Társaságnak égisze alá helyezi, mert nem tartja helyesnek, hogy az egyetemen nagy gyűjtemények halmozódjanak fel. Az egyetemen csak annyi gyűjteményt kíván meghagyni, amennyi a tanításhoz szükséges.

A Társaság különben tanítással nem foglalkozik. Feladata a természettudományok művelése és a kutatások eredményeinek kiadása.

A lengyelek botanikai tevékenységéről nem voltunk eléggé tájékozódva. Keveset tudunk róla. Rostafinski is felemlíti még 1872-ben, hogy az idegenek a lengyel földet „terra incognita”-nak gondolják, pedig az eléggé fel van kutatva. Pax 1917-ben bevallja, hogy „Németországban szél-tében az a téves hit terjedt el, hogy Lengyelország flórája

még alig ismeretes; pedig aki behatóbban érdeklődik, az az irodalmi forrásoknak olyan bőségére fog találni, mint amennyit csak igen kevés országnak botanikai munkássága tud nyújtani."

Sajnálatos, hogy a magyar botanikusok nem kerestek érintkezést a lengyelekkel. Ennek többféle oka lehetett. Részint egymás nyelvének meg nem értése, részint az a körülmény, hogy Ausztria közbeékelte magát közénk, de nagy részben a mi kevés érdeklődésünk Magas Tátránk és a Kárpátok flórája iránt is hozzájárult ahhoz, hogy nem találtunk egymásra. A Magas Tátra és a Kárpátok flóráját a német kulturának engedjük át. Pedig a Tátra „Lengyel nyergén” kezelt adhattunk volna egymásnak, mert a lengyelek éienk érdeklődéssel viselkedtek és viselkednek most is a Tátra és az északi Kárpátok flórája iránt.

Nem mondhatjuk, hogy teljesen elhanyagoltuk Tátránkat. Alig volt magyar botanikus, aki a Tátrában nem gyűjtött volna. De tervszerű, rendszeres munkáról még csak szó sem volt. Egyeseknek rövid kirándulásai nem vezethetnek nagy eredményre, ha azoknak képességeit és munkakedvét valamely erkölcsi testület nem irányítja és nem támogatja.

A lengyel botanikai irodalom már kezdetben is sokkal nagyobb lendülettel indult meg mint a magyar. Az első lengyel nyelvű botanikai művet 1423-ban írták. 1537 és 1613 között nyolc lengyel füves könyv jelent meg Krakkóban a német „Kräuterbuch”-ok mintájára.

Nagy lépéssel vitte előre a lengyel botanikát Kluk Kristóf ciechanowi prépost, aki 1777-ben jelentette meg könyvét, amelyben eredeti megfigyelései alapján, Linné terminológiájának felhasználásával írta le Lengyelország növényeit. Ez a jeles mű rövid időben három kiadást ért el. Besser, Szubert, Jastrzebowski, Waga és Rostafinski nagyobb szabású florisztikai tevékenységét már érintetem. Se szeri, se száma azoknak a dolgozatoknak, amelyek Lengyelország egyes vidékeinek növényzetét írják le. Bizonyos tervszerűség jellemzi ezt a munkálkodást, amennyiben időnként kis térképeket is közöltek, amelyek szembe-tűnően mutatták az országnak botanikailag megvizsgált és még meg nem vizsgált részeit. A lengyel föld botanikai felkutatását valóságos szenvedéllyel folytatták. Ebben a munkában még nők is részt vettek. Ezen, úgynevezett „floristák” sorában kétségkívül Lapczinski a legkiválóbb, aki 20 évi szibériai raboskodás után, visszatérve szülőföldjére, 50 évén túl volt, amikor óriási energiával fogott hozzá Lengyelország botanikai feltáráshoz, mintha érezte volna, hogy koránál fogva már nem sok ideje van hátra. Ezt a néhány évet bámulatos tevékenységben töltötte el és rengeteg adatgyűjtésével, növényföldrajzi megfigyeléseivel meg-

becsülhetetlen szolgálatot tett hazájának. Neki köszönhetjük 447 virágos növény vízszintes elterjedésének és 465 tátrai növény magassági elterjedésének megállapítását. Oly munka ez, melyre bármely nemzet büszke lehetne. Raciborski sokoldalúsága, zsenialitása és szeretetreméltó egyénisége új iskolát nyitott. A botanikusok egész raja csoportosult köréje, kik előtt új gondolatokat vetett fel, kiknek érdekes feladatokat tűzött ki. A botanika minden mezője művelőkre akadt, Ő maga is bámulatos tevékenységet fejtett ki a botanika egész területén. Virágos növények és kryptogamok; lengyel és exotikus növények; szisztematika; növényföldrészrajz; fiziológia; phytopalaeontológia; lengyel terminológia; a lengyel botanika története; teratológia; pathológia és cecidiológia Raciborskiban és tanítványaiban művelőkre találtak. Megindította a virágos és a virágtalan növényeknek néhány exsiccata vállalatát is.

Ez a hirtelen való felpezsdülés egész sereg botanikus nevét tette ismeretessé, akiknek felsorolása nem lehet e soroknak célja. Tudományos vizsgálataik eredményeivel elég sűrűn találkozunk a német kézikönyvekben is. Raciborski hatása tart még most is. Ha összehasonlitanók a lengyelek botanikai tevékenységét a mienkkel, több érdekes tanulságra tehetnénk szert.

Általában azt mondhatjuk, hogy a lengyelek kedvezőtlenebb viszonyok közt, mint mi voltunk az utolsó két században, intenzívebb munkát fejtettek ki. Hogy egyebet ne említsek: országuk flóráját többszörösen is megirták és annak új, modern feldolgozása is folyamatban van. Magyarország flórája ellenben nincs megirva.

Viszont a XVI. században a török hódoltság idejében mi voltunk kedvezőtlenebb helyzetben s ezért nem is fejlődhetett ki nálunk élénkebb tudományos élet.

Kétségtelen, hogy vannak botanikai műveink, amelyekre büszkéek lehetünk. Kitaibelünknek párja nincs a lengyel földön.

Kétségtelen az is, hogy a botanika minden ágának volt és van is több kiváló művelője nálunk is. Örök kár azonban, hogy az egy időben élő botanikusok nem tudtak egy jól átgondolt, nagyszabású feladat érdekében együtt dolgozni. Vezér és irányító testület hiányában, továbbá kellő támogatás hiányában is, magukra hagyatva, energiájukat sokszor mellékes feladatok megoldására, sokszor a hazai szükséglettől nagyon messze eső exotikus témák kidolgozására és sajnos, igen sokszor egymás ellen is fordították. Míg Lengyelországban a személyi ügyek háttérbe szorultak a botanika ügye mellett és a florisztikát az egész vonalon lelkesedéssel felkarolták, addig nálunk a florisztikai tevékenységet nem részesítették kellő méltánylásban. Már

pedig, mindaddig, amíg az ország flórája egységes műben feldolgozva nincs, a florisztikai tevékenységre szükség lesz. De szükség lesz még azután is.

A lengyelek történetéből meg kell tanulnunk azt is — amire, ha a jelenlegi állapotok soká tartanának, sajnos, nagy szükség lesz — hogy akkor, amikor ellenségeink kulturintézményeinket elvették, a megszállt területen társadalmi úton kell fenntartani a magyar nemzeti érzést védő tudományos életet. A megszállott területeken tudományos társulatokat kell alapítani!

(A növénytani szakosztály 1921. márc. 9-én és ápr. 27-én tartott üléseiből.)

Sántha László: Adatok Kapronca (Koprivnica) környékének zuzmóflórájához.

1917. évi május és június hónapokat hivatalos úton a horvátországi Kapronca (Koprivnica) Községben töltöttem. Hivatalos elfoglaltságom megengedte, hogy hetenkint egy-két napot zuzmógyűjtésre fordíthattam és amennyire lehetett, iparkodtam a község közvetlen környékét bejárni és zuzmóflóráját összegyűjteni. Aránylag sok zuzmót sikerült így összeszednem, dacára azonban ennek a fajok száma mégis igen kevés. A községnek közvetlen környéke, amit bejártam és ami körülbelül 7—8 kilométer sugarú körnek felel meg, olyan természeti alakulatú, hogy sok fajra nem is lehet számítani. Sziklás, köves területek az említett körzetben nincsenek, pedig a zuzmóknak legnagyobb része ezeken él és csak egy jóval kisebb rész él korhadó növényi részekben, földön és fák kérgén. Koprivnica környéke ilyen. Keleti, illetőleg északkeleti része a Dráva felé sik terület, csak a nyugati részén emelkednek a Kalnik hegység dombjai és a déli oldalon a Bilo hegység végső nyulványai.

A legtöbb reménnyel biztatótt a Bilo hegység, ezt is tűztem ki első sorban gyűjtéseim helyéül és legalaposabban a Draganovec völgyét és környékét jártam be. Ugyancsak részletes gyűjtést végeztem a város nyugati részén fekvő Rv. Pandurski jarak-nak nevezett erdőben, valamint az ettől északra eső Močilski breg hegy erdeiben. Bejártam a szomszédos községek közelében fekvő erdőket, így különösen a Peteranec közelében fekvő, Drnje felé eső erdőt, mindenféle megnézve az út mentén ültetett fák kérgét, magát az árokpartot is. Hivatalos működésemmek színhelye a Danica vegyipari részvénytársaság gyártelepe volt, amelynek közvetlen közelében északkeleti irányban szintén egy kisebb tölgyerdő van, amit szintén módomban volt alaposan bejárni és felkutatni.

Mindezen gyűjtéseimnek eredménye az alábbi felsorolás, ami bizony 17 család keretén belül mindössze 86 fajt és 24 varietást ölel fel, úgy hogy Koprivnica zuzmóflóráját nagyon szegénynek kell mondanunk. Aránylag legtöbb fajjal van képviselve a *Peltigeraceae* és *Physciaceae* családok, míg a többi, a fajok számát tekintve, bizony csak alig néhányat mutat fel.

Érdekes azonban az egyes egymásnak körülbelül megfelelő lelőhelyek zuzmóflórája közti különbség. Legtöbb fajt találtam a Draganovec völgyben, mintegy 62 fajt. Innen északnyugat felé haladva, a Rv. Pandurski jarak erdeiben már csak 32 faj él, tovább észak felé a fajok száma azonban már 53-ra emelkedik. A Koprivnica-tól keletre eső Peteranec község közelében fekvő erdőben, valamint a Peteranec felé vezető úton összesen 52 fajt gyűjtöttem, míg az említett erdő és a gyártelep közt, tehát a gyár közvetlen közelében fekvő erdőben már alig 23 faj él. Ez utóbbi helyen igen sok *Parmelia*-, *Physcia*- és *Collema*-fajt találtam elpusztulva annyira, hogy már határozásra sem voltak alkalmasak; hasonló állapotban találtam a gyár közelében fekvő utak mentén ültetett fakérgén is, különösen a keleti oldalon. A zuzmóflóra pusztulását a gyárból a levegőbe jutó kénsavas, illetőleg salétromsavas gázok hatásának lehet tulajdonítani, ami éppen az uralkodó szél (délnyugat-északkelet) irányában a legészrevehetőbb és ez irányban már az erdő fái is látható. Műtrágya, illetőleg kénsav gyártással foglalkozó gyárak közelében ez nem ritka jelenség, ugyanezt tapasztaltam Budapesten is, a Hungaria kénsav- és műtrágyagyár közelében.

A köveken élő zuzmókat alig 6 faj képviseli, ezeket is a szántóföldek határjelző kövein szedtem. Az egész gyűjtés eredménye nem sok. Közel 500 példányt vizsgáltam és határoztam és munkám 560 lelőhelyi adatot eredményezett. Tekintettel arra, hogy nemhogy Koprivnica területéről, de magáról Horvátország területéről évek óta zuzmóflórára vonatkozó irodalom nem jelent meg, horvátországi adatot nagyobb számmal csak Schuler Fiume környékéről irt munkájában találunk, nem tartottam érdektelennek adataim közlését.

A zuzmók felsorolásában A. Zahlbruckner-nek Engler-Prantl, Die natürliche Pflanzenfamilien című művében megjelent rendszerét követem. Néhány faj nevét helyesbítettem, néhány diagnózisát egy-két bélyeggel kibővítettem.

A helységnevek a Z. 21, Col. XV. és Z. 21, Col. XVI. számú 1:75000 méretű katonai térképekről vannak véve.

Verrucariaceae.

Verrucaria fuscoatra (Wall.) Krb. — Szántóföldek határjelző kövein, a Drnje felé vezető út mentén.

Pyrenulaceae.

Arthopyrenia biformis (Borr.) Müll. Arg. — Quercus kérgén a Močilski breg erdőben és a Danica gyár mellett.

Gyakran találtam csak külön a pycnoconidium tartóit is, többnyire azonban az apotheciumokkal keverten. Pycnoconidiuma hosszúkás, $3-4 \times 0,5-1 \mu$ méretű.

Caliciaceae.

Chaenotheca chrysocephala (Turn.) Th. Fries. — Quercus kérgén, a Draganovec völgyben.

Cypheliaceae.

Cyphelium ocellatum Flot. — Quercus kérgén, a Rv. Pandurski jarak erdőben.

Arthoniaceae.

Arthonia radiata (Pers.) Th. Fries. — Fagus kérgén a Močilski breg erdeiben.

Arthonia populina Mass. — Quercus kérgén, Peteranec közelében. Drnje felé.

Arthothelium spectabile (Flot.) Mass. — Quercus kérgén, a Draganovec völgyben.

Graphidaceae.

Opegrapha atra (Pers.) Fries. — Fagus kérgén, a Močilski breg erdeiben, Crataegus ágain, a Rv. Pandurski jarak erdő szélén.

Opegrapha varia Pers. — Quercus kérgén, a Draganovec völgyben.

Opegrapha notha Ach. — Quercus kérgén, a Draganovec völgyben.

Pycnoconidiuma egyenes, $3-4 \times 0,7 \mu$ méretű.

Opegrapha viridis Pers. — Quercus kérgén, a Draganovec völgyben.

Pycnoconidium tartói aprók és csak ritkán találhatók, de akkor is többnyire csoportosan. Pycnoconidiuma $3-4 \times 0,5 \mu$ méretű, egyenes. Sok helyen az *O. viridis* pycnoconidiumaként leírt $15 \times 1 \mu$ méretű görbe pycnoconidium az *O. cinerea*-hoz tartozik, melynek pycnoconidium tartója az *O. viridis*-ével gyakran keverten fordul elő.

Graphis scripta (L.) Ach. — Quercus kérgén a Draganovec völgyben, Fagus-on a Močilski breg erdeiben.

Graphis scripta var. *abietina* Schaer. — Quercus kérgén, a Draganovec völgyben és a Močilski breg erdeiben.

Graphis scripta var. *pulverulenta* (Pers.) Schaer. — Quercus kérgén, a Draganovec völgyben és a Močilski breg erdeiben.

Graphis scripta var. *limitata* (Ach.) Schaer. — *Quercus* kérgén a Draganovec völgyben.

Lecideaceae.

Lecidea parasema Ach. — *Quercus* kérgén, a Peteranec közelében Drnje felé; *Fagus*-on a Močilski breg erdeiben és *Crataegus* ágain a Rv. Pandurski jarak erdő szélén.

Lecidea parasema var. *areolata* Fries. — *Quercus* kérgén Peteranec közelében Drnje felé; *Fagus* kérgén a Rv. Pandurski jarak erdeiben; *Salix* kérgén a Draganovec és Koprivnica közti út mentén.

Lecidea parasema var. *granulosa* (Fw.) — *Quercus* kérgén Peteranec közelében és *Prunus domestica* kérgén a draganoveci szőlős kertekben.

Lecidea parasema var. *rugulosa* (Schaer.) — Korhadó fakereszten a Močilski breg erdő szélén.

Lecidea olivacea Mass. — *Quercus* kérgén a Draganovec völgyben, a Močilski breg erdeiben és a Danica gyár közelében; *Quercus* és *Fagus* kérgén a Rv. Pandurski jarak erdeiben; *Prunus domestica* kérgén a draganoveci szőlős kertekben; *Salix* ágain az Ivanec felé vezető úton és *Crataegus* kérgén a Draganovec és Koprivnica közti út mentén.

Telepe kálilúggal gyengén sárga színű, klórmésszel rózsaszínű. Vastag telepnél a reakció élénkebb.

Lecidea euphorea (Flk.) Nyl. — *Quercus* kérgén a Draganovec völgyben és a Danica gyár melletti erdőben. *Crataegus* ágain a Rv. Pandurski jarak erdő szélén és *Salix* kérgén az Ivanec felé vezető út mentén.

Hasonlít a *Lecidea parasema*-hoz, de telepe kálilúggal és klórmésszel nem változik. Telepe fehér vagy kissé szürkés színű. Spórái $6-8 \times 11-6 \mu$ méretűek.

Lecidea granulosa (Ehr.) Jatta. — A földön Dubovec és Rv. Pandurski jarak közti út mentén.

Lecidea elabens Fries. — *Quercus* kérgén a Močilski breg erdeiben.

Bacidia arceutina (Ach.) Arn. — *Fagus* kérgén a Rv. Pandurski jarak erdőben.

Bacidia rosella (Pers.) De Notr. — *Quercus* kérgén a Draganovec völgyben, a Močilski breg erdeiben és a Danica gyár közelében; *Salix*-on a Draganovec és Koprivnica közti út mentén.

Bacidia rubella (Ehrb.) Mass. — *Quercus* kérgén a Draganovec völgyben, a Močilski breg erdeiben és Peteranec közelében Drnje felé.

Bacidia fuscorubella (Hoffm.) Arn. — *Quercus* kérgén a Draganovec völgyben és a Močilski breg erdeiben.

Apotheciuma 0, 2–0, 6 mm átmérűjű. Epitheciuma barna, hypotheciuma piszkos sárgás színű. Spórái $50-76 \times 4$

" méretűek, 14—15 sejtűek. A *B. rubella*-tól kisebb és sötétebb színű apotheciumaival és kevesebb sejtű spóráival különbözik.

Arthrosporium accline Krb. — Korhadt fakereszten a Močilski breg erdő szélén.

Cladoniaceae.

Cladonia furcata var. *pinnata* (Flk) Wainio. — Földön a Draganovec völgyben.

Cladonia fimbriata (L.) Fries. Földön a Draganovec völgyben.

Cladonia fimbriata var. *simplex* (Weis.) Flot. — Quercus törzsén erdő irtáson Peteranec közelében Drnje felé és a Draganovec völgyben.

Cladonia fimbriata var. *simplex* f. *minor* (Hag.) Wainio. — Földön a Draganovec völgyben és Quercus törzsén a Močilski breg erdeiben.

Cladonia fimbriata var. *subulata* (L.) Wainio. — Földön a Draganovec völgyben.

Cladonia fimbriata var. *abortiva* (Flk.) Ach. — Földön a Močilski breg erdeiben és Dubovec és Rv. Pandurski jarak közti út mentén.

Peltigeraceae.

Nephroma laevigatum Ach. — Mohos Quercus kérgén a Draganovec völgyben.

Peltigera horizontalis. (L.) Hoffm. — Földön a Draganovec völgyben és a Močilski breg erdeiben.

Peltigera canina (L.) Hoffm. — Földön a Draganovec völgyben, a Močilski breg erdeiben és a R. Pandurski jarak erdőben.

Peltigera canina f. *leuccorrhiza* (Flk.) Schaer. — Földön a Dubovec és Rv. Pandurski jarak közti út mentén.

Peltigera rufescens (Weis.) Hoffm. — Földön a Draganovec völgyben és a Močilski breg erdeiben.

Peltigera polydactyla (Neck.) Hoffm.) — Földön a Močilski breg erdeiben.

Peltigera scutata (Dicks.) Tuck. — Földön a Draganovec völgyben.

Pertusariaceae.

Pertusaria leioplaca (Ach) Schaer. — Quercus kérgén a Draganovec völgyben, a Močilski breg erdeiben és Peteranec közelében Drnje felé.

Pertusaria globulifera (Turn) Nyl. — Quercus kérgén a Draganovec völgyben, a Močilski breg erdeiben és a Danica gyár közelében.

Szemölcsei 2 mm. magasak és egész 4 mm. szélesek.

Sorediumai nagyok, élesen körül határoltak, kissé mélyített koronggal. A pycnoconidium pálcika alakú $5-5, 5 \times 1 \mu$ méretű.

Pertusaria amara (Ach.) Nyl. — Quercus kérgén a Draganovec völgyben és a Močilski breg erdeiben.

Telepe vékonyabb és laposabb, mint a *P. globulifera*-é. Sorediumai erősen domborúak, tiszta fehér színűek, kálilúggal és klórmésszel vörhenyesek, ibolya színű átmenettel. Kálilúg vagy klórmész külön alkalmazásával a telep nem változik.

Pertusaria leptospora Nitsche, Nyl. Flora, 1880. pag 393. — Quercus kérgén a Draganovec völgyben.

Telepe kálilúggal sárga színű, epitheciuma nem változik. Sorediumai élénk fehérek, kerek laposak, hasonló kinézésűek az apotheciumai is, áttetsző vörhenyes koronggal. A Hymenium joddal először megkékül azután borvörös színű lesz. Pycnoconidiumai pálcika alakúak, lekerekített végekkel, $4, 5-5 \times 1, 2 \mu$ méretűek.

Lecanoraceae.

Lecanora albescens Hoffm. — Korhadt fakereszten a Močilski breg erdő szélén: Salix kérgén a Peteranec felé vezető út mentén.

Lecanora dispersa (Pers.) Ach. — Határjelző köveken a vasut mentén Drnje felé.

Lecanora subfusca (L.) Ach. — Quercus kérgén a Draganovec völgyben és Peteranec közelében Drnje felé; Quercus és Fagus kérgén a Močilski breg erdeiben, Prunus domestica kérgén a draganoveci szőlős kertekben szedtem, különben mindenütt közönséges.

Lecanora chlarona (Ach.) Nyl. — Quercus kérgén a Danica gyár és Peteranec közelében; Quercus és Fagus kérgén a Močilski breg erdeiben.

Lecanora chlarona var. *geographica* Mass. — Quercus kérgén Peteranec közelében Drnje felé.

Lecanora intumescens Reb. — Quercus kérgén a Draganovec völgyben.

Telepe kálilúggal sárga. Pycnoconidium gyakori $20 \times 1 \mu$ méretű.

Lecanora albella Pers. — Quercus és Fagus kérgén a Draganovec völgyben, a Močilski breg és Rv. Pandurski jarake erdeiben, a Danica gyár mellett és Peteranec közelében Drnje felé.

Telepe kálilúggal sárga, klórmésszel nem változik, nem változik az apothecium korongja sem.

Lecanora angulosa Ach. — Quercus kérgén a Danica gyár közelében; Peteranec mellett, a Rv. Pandurski jarak és Močilski breg erdeiben. Prunus domestica kérgén a draga-

noveci szőlős kertekben; Acer-en a Peteranec felé vezető út mentén.

Telepe kálilúggal sárga színű. Az apothecium korongja klórmésszel citromsárga.

Lecanora varia (Fries.) Ach. — A vasút alatti csatorna deszka fedelén Drnje felé.

Telepe kálilúggal nem változik. *Pycnoconidiuma* fonalszerű félkör alakúan hajlott, $20-22 \times 0,5-0,7 \mu$ méretű.

Lecanora conizea (Ach.) Nyl. — Quercus kérgén Peteranec közelében Drnje felé.

Lecanora Hageni Ach. — A vasút alatti csatorna deszka tetején az ösvény mellett Drnje felé.

Lecanora saxicola (Poll.) Ach. — Határjelző köveken a vasút mentén Drnje felé.

Pycnoconidiuma hajlott fonalszerű, $20 \times 0,8 \mu$ méretű.

Lecania cyrtella (Ach.) Oliv. — Quercus kérgén a Draganovec völgyben.

Pycnoconidiuma Nylander szerint (Hue, Add. p 154) rövid palack alakúak, $3,5-4 \times 0,1 \mu$ méretűek, ezzel szemben Sandstede $12-16 \times 1-1,5 \mu$ méretű *pycnoconidiumok*at ir le. Magam nem láttam.

Lecania erysibe (Ach.) Th. Fries. — Határjelző köveken a vasút mentén Drnje felé.

Phlyctis agelaea (Ach.) Krb. — Quercus kérgén a Rv. Pandurski jarak erdőben; Quercus és Fagus kérgén a Močilski breg erdeiben.

Pycnoconidiuma ritka, hosszúkás $5-6 \times 1 \mu$ méretű.

Candelariella vitellina (Ehrh.) Müll. Arg. — Határjelző köveken a vasút mentén Drnje felé.

Parmeliaceae.

Candelaria concolor (Dicks.) Wainio. — Quercus kérgén az Ivanec felé vezető út mentén.

Parmelia physodes (L.) Ach. — Crataegus kérgén a Rv. Pandurski jarak erdő szélén.

Parmelia olivetorum (Ach.) Nyl. — Quercus kérgén a Draganovec völgyben és a Močilski breg erdeiben.

Kálilúggal a felső kéreg sárga színű, a bél nem változik, míg klórmésszel a bél szineződik pirosra és a kéreg marad változatlan.

Parmelia glabra (Schaer.) Nyl. — Quercus kérgén Peteranec közelében Drnje felé.

Parmelia olivacea (L.) Ach. — Quercus kérgén a Draganovec völgyben, a Močilski breg és Rv. Pandurski jarak erdeiben és Peteranec közelében Drnje felé. *Prunus domestica* kérgén a draganoveci szőlős kertekben.

Parmelia exasperata (Ach.) Del. — Crataegus ágain a Rv. Pandurski jarak erdő szélén.

Parmelia fuliginosa (Fries.) Nyl. — Quercus kérgén a Draganovec völgyben, a Močilski breg erdeiben és a Danica gyár közelében; Crataegus ágain a Rv. Pandurski jarak erdő szélén.

A bél klórmésszel azonnal élénk vörös színű Pycn-
conidiuma tüalakú, egyenes, vagy alig hajlott, $7-0, 8 \times 1 \mu$
méretű.

Parmelia saxatilis (L.) Ach. — Quercus kérgén a Draganovec völgyben, a Močilski breg erdeiben és a Danica gyár közelében, valamint Peteranec mellett Drnje felé. Prunus domestica kérgén a draganoveci szőlős kertekben. Crataegus ágain a Rv. Pandurski jarak erdő szélén. Salix-on a Peteranec felé vezető út mentén.

Parmelia sulcata Tayl. — Quercus kérgén a Draganovec völgyben, Fagus kérgén a Rv. Pandurski jarak erdőben.

Parmelia verruculifera Nyl. — Ad ramulos Crataegi ad viam inter Draganovec et Koprivnica.

Parmelia cylisphora (Ach.) Wainio. — Quercus kérgén a Draganovec völgyben, a Močilski breg, a Rv. Pandurski jarak erdeiben, a Danica gyár közelében és Peteranec mellett Drnje felé. Prunus domestica kérgén a draganoveci szőlős kertekben.

Parmelia perlata (L.) Ach. — Quercus kérgén a Močilski breg erdőben és Peteranec közelében Drnje felé.

Parmelia perlata var. *ciliata* (DC.) Quercus kérgén a Draganovec völgyben, a Močilski breg erdeiben és Peteranec közelében Drnje felé.

Usneaceae.

Evernia prunastri (L.) Ach. — Quercus kérgén a Draganovec völgyben, a Danica gyár közelében és Peteranec mellett Drnje felé. Prunus domestica kérgén a draganoveci szőlős kertekben; Salix-on a Draganovec és Koprivnica közti út mentén; Crataegus ágain a Rv. Pandurski jarak erdő szélén.

Evernia prunastri var. *gracilis* Krb. — Quercus kérgén a Močilski breg erdőben, Crataegus ágain a Rv. Pandurski jarak erdő szélén.

Ramalina farinacea (L.) Ach. — Quercus ágain a Draganovec völgyben, a Močilski breg erdőben, a Danica gyár közelében és Peteranec mellett Drnje felé. Quercus és Crataegus ágain a Rv. Pandurski jarak erdeiben.

Ramalina fraxinea (L.) Ach. — Quercus kérgén a Draganovec völgyben és a Močilski breg erdeiben. Prunus domestica kérgén a draganoveci szőlős kertekben.

Ramalina pollinaria (Westr.) Ach. — Quercus kérgén a Draganovec völgyben, a Močilski breg erdőben

és az Ivanec felé vezető út mentén. *Quercus* és *Fagus* kérgén a Rv. Pandurski jarak erdőben, *Salix-on* a Peteranec felé vezető úton.

Usnea hirta Hoffm. — *Quercus* ágain Peteranec közelében Drnje felé.

Caloplacaceae.

Caloplaca aurantiaca (Lightf.) Th. Fries. — Határjelző köveken a vasút mellett Drnje felé.

Caloplaca aurantiaca var. *salicina* (Schrad.) Mass — *Acer* kérgén a Peteranec felé vezető út mentén.

Caloplaca cerina (Ehrh.) Th. Fries. — *Juglans* kérgén a Danica gyár és Koprivnica közti út mentén.

Caloplaca pyracea (Ach.) Th. Fries. — *Salix* kérgén a Draganovec és Koprivnica közti út mentén. Korhadttá fakesztté a Močilski breg erdőben.

Theloschistaceae.

Xanthoria parietina (L.) Th. Fries. — *Quercus* kérgén a Draganovec völgyben, a Močilski breg erdőben, a Danica gyár közelében és az Ivanec felé vezető út mentén; *Crataegus* ágain a Rv. Pandurski jarak erdő szélén; *Salix-on* a Draganovec és Koprivnica közti út mentén. *Juglans* kérgén a Danica gyár és Koprivnica közti úton.

Buelliaceae.

Buellia myriocarpa (DC.) Mudd. — *Quercus* kérgén a Draganovec völgyben és az Ivanec felé vezető út mentén.

Rinodina pyrina (Ach.) Th. Fries. — *Quercus* kérgén a Draganovec völgyben és a Danica gyár közelében.

Rinodina exigua Mass. — *Quercus* kérgén a Danica gyár közelében és az Ivanec felé vezető út mentén. *Salix* kérgén a Draganovec és Koprivnica közti út mentén.

Rinodina laevigata Ach. — *Fagus* kérgén a Rv. Pandurski jarak erdőben.

Rinodina sophodes (Ach.) Mass. — *Quercus* törzsén erdő irtáson Peteranec közelében Drnje felé.

Physciaceae.

Physcia stellaris (L.) Nyl. — *Quercus* kérgén a Močilski breg erdőben és a Danica gyár közelében. *Crataegus* ágain a Rv. Pandurski jarak erdő szélén.

Physcia leptalea (Ach.) Nyl. *Quercus* kérgén a Rv. Pandurski jarak erdőben és Peteranec közelében. *Acer* kérgén a Peteranec felé vezető út mentén.

Physcia hispida (Schreb.) Tuck. — *Quercus* kérgén a Draganovec völgyben, a Danica gyár mellett és Peteranec közelében Drnje felé. *Salix* kérgén a Peteranec

felé vezető út és Draganovec és Koprivnica közti út mentén. Korhadt fakereszten a Močilski breg erdő szélén.

Physcia ascendens (Bitt. — *Quercus* kérgén a Draganovec völgyben; Peteranec közelében Drnje felé és az Ivanec felé vezető úton. *Salix* kérgén a peteraneci úton és a Draganovec és Koprivnica közti úton. *Crataegus* ágain a Rv. Pandurski jarak erdő szélén.

Physcia aipolia (Ach.) Nyl. — *Quercus* kérgén a Draganovec völgyben, a Močilski breg, a Rv. Pandurski jarak erdeiben, a Danica gyár közelében, Peteranec mellett Drnje felé és az Ivanec felé vezető út mentén, *Salix* kérgén a Peteranec felé vezető úton. *Prunus domestica* kérgén a draganoveci szőlős kertekben.

Physcia pulverulenta (Schreb) Nyl. — *Quercus* kérgén a Draganovec völgyben, a Močilski breg erdeiben és Peteranec közelében Drnje felé. *Prunus domestica* kérgén a draganoveci szőlős kertekben. *Salix*-on a Peteranec felé vezető út mentén.

Physcia pulverulenta f. *nuda* Harm. — *Quercus* kérgén a Draganovec völgyben és Peteranec közelében Drnje felé.

Physcia pulverulenta var. *argyphaea* (Ach.) Nyl. — *Quercus* kérgén a Močilski breg erdeiben. *Populus* kérgén a Draganovec és Koprivnica közti úton. *Salix*-on a Peteranec felé vezető úton és *Juglans* kérgén a Danica gyár és Koprivnica közti út mentén.

Physcia pulverulenta var. *angustata* (Hoffm.) Nyl. — *Quercus* kérgén a Rv. Pandurski jarak erdőben, a Danica gyár mellett és Peteranec közelében Drnje felé. *Prunus domestica* kérgén a draganoveci szőlős kertekben.

Physcia pulverulenta var. *superfusa* A. Zahlbr. — *Quercus* kérgén a Močilski breg erdeiben.

Physcia pulverulenta var. *turgida* (Schaer.) — *Quercus* kérgén Peteranec közelében Drnje felé és a Danica gyár mellett. *Prunus domestica* kérgén a draganoveci szőlős kertekben.

Physcia venusta (Ach.) Nyl. — *Quercus* kérgén a Močilski breg, a Rv. Pandurski jarak erdeiben és az Ivanec felé vezető út mentén.

Physcia muscigena (Ach.) Nyl. — *Salix* kérgén a Draganovec és Koprivnica közti út mentén.

Physcia muscigena f. *lenta* (Ach.) Wainio. — *Salix* kérgén a Peteranec felé vezető út mentén.

Physcia grisea (Lam.) A. Zahlbr. — *Quercus* kérgén a Draganovec völgyben, a Močilski breg erdeiben, a Danica gyár mellett és Peteranec közelében Drnje felé. *Acer* kérgén a Peteranec felé vezető út mentén.

Physcia enteroxanthella (Harm.) Oliv. — *Quercus* kérgén Peteranec közelében Drnje felé.

Physcia ciliata (Hoffm.) — Quercus törzsén a Draganovec völgyben és Peteranec közelében Drnje felé.

Physcia virella (Ach.) Mer. — Quercus kérgén a Draganovec völgyben és a Danica gyár és Koprivnica közti úton. Salix-on a Draganovec és Koprivnica közti úton. Acer kérgén a Peteranec felé vezető út mentén.

Physcia virella var. *Georgiensis* (Zahlbr.) Mer. — Populus kérgén a Draganovec és Koprivnica közti út mentén.

Anaptychia ciliaris (L.) Mass. — Quercus kérgén a Draganovec völgyben, a Močilski breg erdeiben, a Danica gyár mellett és Peteranec közelében Drnje felé. Crataegus ágain a Rv. Pandurski jarak erdő szélén és a Draganovec és Koprivnica közti út mentén. Salix kérgén a Peteranec felé vezető úton.

(A növénytani szakosztály 1922. ápr. 12-én tartott üléséből.)

Cholnoky Béla: Adatok Budapest Bacillaria-inak elterjedése ismeretéhez.

A Bacillariae-k elterjedése ts több faktortól függ, nem csupán a víz jelenlététől. E szempontból hazai kutatóink gyűjtési és vizsgálati módja több tekintetben eshetik kifogás alá. Hiszen még újabban (Quint, A trencséntepliczi tó kovamoszatai, Növ. Közl. VII. 1908. 13.) is olvassuk, hogy a gyűjtő „fractionalis gyűjtést nem végezhetett“, vagy hogy egyetlen fél deciliteres próbából akar következtetni egy tengerszem (Greguss, Suriáni tengerszemek kovamoszatai, Bot. Közl. XII. 1903. 202.) vagy egyetlen próbából egy egész patak flórájára (Lacsny, A nagyváradi patakok kovamoszatai, Bot. Közl. XV. 1916. 161.). Kevés szerző törekedik arra, hogy a különböző ökológiai faktorok megszabta növénytársaságokat elkülönítve tárgyalja s a kezdeményezés sem mondható sikerültnek. Istvánffi a legelső nálunk, aki az egyes „növényegyesüléseket“ elkülöníteni igyekszik Warming felfogása alapján (Balaton Tud. Tanulm. Eredm. II. kötet, 2. rész, I. szakasz. A Balaton moszatflórája, Budapest, 1897.). Warmingnak főleg a virágos növényekre illő beosztása alkalmazását a szakkritika erősen kifogásolta (Filarszky, Adatok a Pieninek moszatflórájához, Math. Termtud. Közl. XXVII. 1899. 4. sz. 7.) ugyan, mint első kísérlet mégis csak értékelendő, mert a pusztá enumerációnál mégis többet nyújt. A második kísérlet Quint-é (Adatok a Budapest melletti Rómaifürdő Bacillaria-flórájához, Növ. Közl. IV. 1905. 149—162. és Pótló adatok a Rómaifürdő Bacillaria-flórájához, Növ. Közl. V. 1906. 74—86.). Quint kísérlete sem sikerült teljes mértékben, részben mert melegforrás ilyen vizsgálatokhoz nem nagyon

alkalmas (nem is igyekezett megkülönböztetni a helyben élő és csupán odasodródott vagy már esetleg fosszilizisan ott levő alakokat), másrészt mert egy próbából túlságosan nagy területre akart következtetni.

Eféle tévedéseknek elejét veendő, mindig több helyről szedtem kisebb próbát, lehető pontosan egynemű viszonyokat keresvén ki. Ilyen eljárás mellett tapasztalhatjuk, hogy a Bacillariaeák alkalmazkodása egyes ökológiai faktorokhoz tökéletesnek mondható, mert nagy szigorúsággal mindig a külső viszonyoknak megfelelő növénytársaságokat találunk együtt. Igen könnyű ezt megállapítani éppen Budapest környékén, ahol a termőhelyek változatosak: a hegyi pataktól az alföldi csendesvizű érig és a nagyfelületű állóvizekig fellelhető minden. Azonban a tisztán látást, az ítélethozatalt nagyon zavarja az a tény, — amire az alábbiak folyamán még többször rámutatunk — hogy az elhalt, vagy a víz sodrába került plankton-alakok váza éppen SiO_2 tartalmánál fogva beláthatatlan időig épségben marad. A mai vizsgálati módszerekkel pedig nem vagyunk képesek arra, hogy az élő tartalommal együtt a váz finomabb szerkezete vizsgálatát is lehetővé tegyük. Erős savban (H_2SO_4 , HNO_3) kell az anyagot felfőzünk a váz tanulmányozása kedvéért, de így azután képtelenség eldönteni, melyik volt élő állapotban a gyűjtőhelyen, melyiknek került oda a váza. Még ha teljes plasmata tartalommal is vizsgáljuk őket, akkor is marad elég tévedésre okot adó élőlény, hiszen állóvizbe pseudoplanktonként lekerült benthos-Bacillaria szükségképen nem pusztul el azonnal.

A legelső életviszonybeli különbséget ott találjuk, amikor a fenékhez kötött benthost állítjuk szembe a vízben lebegő planktonnal. A plankton élőlényei a legegyszerűbb életviszonyok között élnek, míg a benthosra már több külső körülmény hat s így sokféle módon is alakul ki. A „nekton”-csoport nem jöhet számításba, hiszen a Bacillariae-k sokkal lassabb mozgásuak, semhogy ez a mozgás áramlásokkal szemben észrevehető lehetne.

A budapestkörnyéki plankton, sajna, tavaly eszköz hiányában nem tudtam tanulmányozni s így a következőkben csupán benthos vagy olyan élőlényekre szorítkozom, amelyek a fenéken élnek anélkül, hogy ahhoz hozzá volnának rögzítve. Természetesen a planktonban is bizonyára részt vesz több ezek közül, de azokat a már említett okokból igen sok esetben az állandóan a fenéken élő növényektől megkülönböztetni nagyon nehéz.

A Bacillariae most említett flóracsoportja — a benthos — aszerint válik különbözővé, mindig csupán édes vízről beszélve, mivel sós vizet Budapest környékén nem volt alkalmam vizsgálni, amint álló vagy lassú folyású vízről, illetve sebesebben folyó vízről van szó.

Az állóvizekben is nagyon sok olyan alakot találunk, amelyek megvannak a legkülönbféle helyeken is. Így pl. a Lágymányosi tó uralkodó faja az *Epithemia Sorex* Kg. Elsősorban csendes vizet kedvel ugyan, de előfordul igen sebes vízben is, így a ráczkevei zúgóban, ahol a normális alakok között csupán $16\ \mu$ hosszú és $7\ \mu$ szélesek is vannak, amelyek bordái és csikjai azonban normális távolságban vannak egymástól (14. ábra). Már egészen más jellegű a Bacillariea-flóra a soroksári Dunaág egy kicsiny oldalágában Ráczkeve mellett. Itt már sokkal kevésbé általános elterjedtségű alak uralkodik: a **Navicula lanceolata* (Ag.) Kg.,¹ amely azonban még folyó vizekben is megvan. A *N. lanceolata* (Ag.) Kg. var. **cymbula* (Donk.) Cl.-et — amely a típustól csupán a csikok számában tér el — itt nem találtam meg, hanem csupán a ráczkevei zúgóban bizonyonnyal fennakadva, de nagyon valószínű egyébként, hogy a tóalakkal mindenütt megvan. A *N. lanceolata* (Ag.) Kg. mellett alárendelve bár, de azért igen nagy példányszámban leljük itt a *Pinnularia Brebissonii* (Kg.) Rabh.-ot tipikus, var. *diminuta* Grun. és var. *subproducta* V. H. alakjában, amely utóbbiak nem sok joggal különböztethetők meg; var. temporalisoknak vélem őket; *Navicula cincta* (E.) Grun.-ot főként a var. **Heufleri* (E.) Grun. alakjában és az ahhoz való átmenetekben. Tipikus csendesvízi faj, amely a magasabb hegységben úgylátszik kimarad (Meister szerint [Kieselalgen d. Schweiz: 138.] Schweizban már ritka, Schönfeldt ellenben [in Pascher, Süßwasserflora Deutschlands etc. Heft 10., 92.] több magas hegységből is közli). Ugyancsak ilyen csendesvízi alakok, amelyek nagyobb egyedszámmal vannak meg (gyakoriságuk sorrendje szerint felsorolva): *Pinnularia viridis* (Nitzsch) E., amelynek ugyanannyi sok alakját különböztetik meg (szerintem kevés joggal!) mint a *P. Brebissonii*-nak (Kg.) Rabh. Így láttam a következő alakokat: var. *commutata* (Grun.) Cl., var. *elliptica* Meister, var. *pachyptera* Pant.; *Gyrosigma acuminatum* (Kg.) Rabh., amelynek kis alakja a var. **curta* (Grun.) Cl., utóbbi egy kis parti forrásban elég bőven lelhető nem messze a Dunaág most szóbanforgó kis oldalágától. Ezenkívül azonban igen gyakori úgy a típus, mint a var. (temp. valószínűleg) nem csupán álló, hanem még sebesen folyó vizekben is, amiért is inkább az állóvizeket kedvelő ubiquistának kell tartanunk. Már inkább állóvízi alak a *Navicula viridula* Kg. var. **Slesvicensis* (Grun.) Cl. és var. **avenacea* (Bréb.) V. H., amelyek önállóságát nem tarthatjuk teljesen jogosultnak. A jelen helyen a var. *Sles-*

¹ A *-gal jelzett növények Budapestre újak, a **-gal jelettek Magyarországról nincsenek még közölve. Ez utóbbiak mindenikét ábráink között is feltüntettük.

vicensis (Grun.) Cl.-et nagy példányszámban látjuk, bár már a fentiekhez képest nagyon alárendelten. míg a *var. avenacea* (Bréb.) V. H. inkább folyóvízi var.-nak látszik (megvan számos helyen elég tömegesen: Ördögárok a Remetevölgyben, a Hochbach minden helyén stb.). A tölalak ezen a helyen nem él, hanem láttam a ráczkevei artézikútban elég tömegesen (**N. viridula* Kg.). Természetesen ezzel nagyon rokonflórájú a soroksári Dunaág itt Ráczkeve mellett, az iszapos parton a hidtól lefelé, ahol a *N. cincta* (E.) Grun. szintén főképp a *var. Heufleri* (E.) Grun. alakjában az uralkodó faj és mellette a *Pinnularia Brébissonii* (Kg.) Rabh. a leggyakoribb. Még számos más ilyenféle példát lehetne felhozni a jellemző állóvízi Bacillariae-társaságokra, amelyek állóvízi voltát élesen feltűnteti az a körülmény, hogy a vezető alakjai és a benne élő fajok legnagyobb része állóvizekben optimalisan termő faj.

Nem lesz érdektelen, ha felemlítjük az eddig Budapestről megismert, a fenti helyeken nem uralkodó, de ott is nagyrészt meglévő tipikus vagy főképp állóvízi alakokat, amelyek jellemző számban való jelenléte az első pillanatba kifejezi valamely Bacillariae-társaság oikológiai viszonyait. Ilyenek: *Melosira distans* (E.) Kg., *M. granulata* E. var. **mutabilis Ö. Müller (19. ábra), bár tulajdonkép nem volna szabad elkülönítenünk ezt a var.-t a tölalaktól, mivel minden egyes látott példán váltakoznak egymással a finomabban és durvábban pontozott valva-k, csak hogy nagyon szabálytalanul, egyazon lánccs részletei sem egyforma viselkedésűek. Úgy ez, mint az előbbi csak Ráczkeven, különféle lelőhelyeken. *M. varians* C. A. Ag., *Cyclotella comta (E.) Kg. var. *radiosa* Grun. Mátyáscsorgó lefolyása, Ráczkeve. V. H. Syn. T. XCII. fig. 23. és T. XCIII. fig. 1—9. alatt megkülönbözteti, pedig a tölalakkal nagyon egybemosódik. *C. Kützingiana* Thw., *C. Meneghiniana* Kg. mindkettő valószínűleg planktonszervezet. *Synedra Ulna* E. var. *aequalis* (Kg.) Brun. (bár a legelterjedtebb *Synedra*-nak látszik, Budapesten nem sok helyen leltem), ***Asterionella gracillima* (Hantzsch) Heib. tipikus planktondiatoma, minden dunai planktonban megvan (amint arról ezévi gyűjtéseimből meggyőződhettem), azonban sajátosság módon a ráczkevei zúgóban is rátaláltam. Kétségtelenül az algagyepékben akadt meg s ez igen tanulságos példa arra, hogy hogyan kerülhetnek be ilyen kifejezetten csendesvízi alakok a legsebesebb vizekbe is. Gutwiński, in Kopernika Kosmos, Lwowie, 1914: 1472 a Morskje-Okoból csupán az *A. formosa* Hassal-t közli s így ez az egyetlen *Asterionella*-adat Magyarország közvetlen szomszédságából, pedig valószínű, hogy az *A. gracillima* (Hantzsch) Heib. nálánk nagyon el van terjedve. *Neidium amphirrhynchus* (E.) Pfitzer var. *maius (Cl.) Meister

és var. *minus (Cl.) Meister (előző a Hochbachban, utóbbi Ráczkévéen), *N. dubium* (E.) Pfitzer (Dunaág Ráczkévéen, Káposztásmegyer; csikok mindkét helyen talált példákön tágabban vannak elhelyezve, mint a típusnál, 10 μ -onként 18 van 20 helyett), *N. iridis* (E.) Pfitzer, *N. productum* (W. Sm.) Pfitzer (a Hochbach vizesése alatt levő tóban; ide sorolandó: *Navicula affinis* Lacsny, A nagyváradi melegvizek algaflórája, Bot. Közl. XI. 1912. 171., *Caloneis amphisbaena* (Bory) Cl., *C. silicula* (E.) Cl. mindkettő minden állóvízünkben. Utóbbit a valva alakja és skulpturája szerint számos var.-ra szokás bontani, amelyek megkülönböztetése azonban nem nagyon jogos, mert teljesen fokozatosan mennek át egymásba (ezek közül az alakok közül Budapesten megleltem a var. *inflata-t (Grun.) Cl., var. **truncata-t (Kg.) Meister, var. *truncatula-t (Grun.) Cl.); **Anomoeoneis sculpta* (E.) Pfitzer, Schönfeldt (in Pascher I, c. 88.) halofilus alaknak tartja, pedig már V. H. csupán kérdőjellel említi sós vízben való előfordulását (Eaux douces et saumâtres?“, Synopsis, 101.); Meister is több helyről közli, bár ritkábbnak mondja, Budapesten eddig csupán a soroksári Dunaág egy kis oldalágában leltem, Ráczkéve mellett (de ott elég bőven). *A. sphaerophora* (Kg.) Pfitzer, *Stauroneis anceps* E. var. *amphicephala (Kg.) Cl., *Navicula ambigua* E. a hozzá nagyon közel álló *N. cuspidata*-val Kg. együtt igen elterjedt. Utóbbit szerte szokás darabolni a valva méretei szerint (var. *maior* Meister, var. *media* Meister, var. *primigena* Dippel), amelyek mind megvannak többnyire együtt, számtalan átmenetet mutatva; e téren inkább Cleve felfogását kell helyesnek tartanunk, aki a *N. ambigua*-t E. csupán a *N. cuspidata* Kg. var.-ának tekinti (Synopsis of the Naviculoid Diatoms II. 110.), *N. cryptocephala* Kg. és var. **veneta (Kg.) V. H. alakja (22. ábra), amely utóbbi elég ritka (eddig csak a Ráczkévei artézikútból és a Hochbach vizesése alatti tóból) s azt a benyomást kelti, hogy a folyóvízi étellel megváltozott alak(?), **N. dicephala* (E.) W. Sm., **N. gastrum* (E.) Donk. amely úgy látszik, inkább hegyi jellegű faj s amely a Duna nagyon sok hegyi elemet mutató flórájában, így Ráczkévéen egyik kis parti forrásban és a Dunában Káposztásmegyeren is megvan; *N. hungarica* Grun. és annak sokkal közönségesebb alakja a var. *humilis* (Donk.) Grun., amely minden állóvízben otthonos s fennakadva megvan elég gyakran sebes vizekben is; a tőalak már sokkal ritkább. **N. pygmaea* Kg., *Pinnularia molaris* (Grun.) Cl. átmegy igen erősen a *P. Brébissonii* (Kg.) Rabh. felé. Találtam a tipikusnál nagyobb, széles alakot is (hossza 67 μ , szélessége 10 μ), amelynek azonban 10 μ -onként 17 csikja van, tehát bizonyosan ide tartozik. Ritka, csak Ráczkévéen a Dunaág kis oldalágában. *P. stauroptera* Rabh.

var. interrupta Cl., *Gomphonema acuminatum* E. meglehetősen ritka, csak Soroksáron a Dunaágból. *Cymbella cystula* (Hempr.) Kirchn. főképp a *var. insignis* Meister alakjában; itt kell felemlitenünk a **C. gibbosa* Pant.-et, ami nem más, mint a *C. cystula* erősen hasas alakja. **C. cuspidata* Kg. a Dunaágban él, a ráczkevei zúgóban fennakadva találtam. *C. Ehrenbergii* (E.) Kg., *C. lanceolata* (E.) Kirchn., **C. maculata* Kg. Legutóbbi ritkábbnak és hegyeket kedvelő alaknak látszik, Schweizban pl. igen elterjedt (Meister, l. c. 182.), csupán a Dunában találtam Káposztásmegyernél. *Epithemia Zebra* Kg. *var. porcellus* (Kg.) Grun., *Rhopalodia ventricosa* (Kg.) O. Müller szintén ritka (csak Ráczkéven a Dunaág partján igen kevés), valószínűleg inkább hegyeket kedvel. *Hantzschia amphioxys* (E.) Grun. *var. capitata* Pant. és *var. pusilla* Dippel szintén elég ritka, előbbi csak a Hochbachban, a vizesés alatt levő tó kifolyásánál. *Tryblionella Hantzschiana* (Hatzsch) Grun. *var. Levidensis* W. Sm. elég közönséges! Egyik példa elég hosszú (hossza 68 μ , szélessége 9 μ), azonban egészen bizonyosan ide sorolandó (11. ábra), **Nitzschia Hungarica* Grun. és *var. linearis* (Grun.) alakja majdnem minden álló, vagy lassan folyó vízben, **N. linearis* (Ag.) W. Sm., *N. Palea* (Kg.) W. Sm. az Ördögárok csendesfolyású részeiben, a Lipótmezőnél gyakran lehet találni határozottan fejes végű alakokat amelyek egészen fokozatosan mennek át a tipikus alakba (9. ábra), a *var. Romana* Grun. alakját eddig csak a Mátyás-csorgó lefolyástavában találtam (8. ábra). **N. recta* Hantzsch, *Cymatopleura elliptica* (Bréb.) W. Sm., *C. solea* (Bréb.) W. Sm. (számos kis jelentőségű, de rendszeren elkülönítve tárgyalt alakban, amelyek csupán méretviszonyaikban különböznek egymástól: *var. elongata* Meister, *var. pygmaea* (Pant.) Meister, *var. subconstricta* O. Müller s végül a legelterjedtebb *var. vulgaris* Meister), *Surirella ovalis* Bréb. „*var. aequalis* Kg.“ alakjában, amelyet csupán azért különítenek el a tőalaktól, mert annál valamivel kisebb (V. H. l. c.: T. LXXIII. fig. 8.). Dippel (Diat. d. Rhein-Mainebene, 1904. 163.) is csak formának veszi, de nem érdemli meg még így sem a megkülönböztetést.

Az eddig felsorolt fajok olyanok, amelyek eddigi észleleteim szerint hegyi és alföldi területen egyaránt megélnek, illetőleg amelyek főként az alföldies jellegű álló vagy csendes folyású vizeket kedvelik. Ezzel szemben akadt néhány olyan faj is, amelyek határoyottan hegyi (magashegyi) jellegűek: így a *Ceratoneis arcus (E.) Kg. és annak *var. amphioxys* (E.) Kg. alakja, amelyek közül előbbi Káposztásmegyernél a Dunában és a Hochbach vizesése alatti tóban fordul elő, utóbbi pedig tőalakkal a Dunában. E faj hegyi

jellegét már Kolozsvárott volt alkalmam tapasztalni a gyalui havasokból jövő Szamosban egyike a legelterjedtebb Bacillarieáknak. — **Eucocconeis flexella* (K g.) Cl. a Mátyás-csorgó lefolyástavában, amelynek balatonmelléki előfordulása igen érdekes, ahol Pant. (A balatoni kovamoszatok 82. T. XVII. fig. 363.) találta Arács mellett az északi oldalon a parti forrásokban, tehát viszonylag hideg vízben, ahol hegyi elemek megélhetnek. **Stauroneis Phoenicentron* E. a Hochbachban, *Stauroneis Smithii* (W. Sm.) Grun. a Hochbachban és Dunában Káposztásmegyer mellett, mutatva a két hely hegyies jellegű flóráját, amelyhez még a Mátyás-csorgó is csatlakozik, amint az a későbbiekből még jobban is ki fog tűnni.

Áttérek a Budapestről eddig előkerült Bacillarieák egy másik nagy csoportjának ismertetésére, azokra t. i., amelyek sebesebben, vagy épen igen sebesen folyó vizekben élnek, vagy hátározottan ott van optimumuk. Az első ilyen tagokat megtalálhatjuk már az olyan helyeken is, amelyek elég lassan folynak ahhoz, hogy tipikus állóvízi alakok megélhessenek benne. de elég gyorsak ahhoz, hogy már tipikus folyó- (sebes-) vízi fajok is fellépjenek. Nagyon jó példa erre egy parti kis forrás Ráczevénél, ahol uralkodik még a *Navicula viridula* K g. var. *Slesvicensis* (Grun.) Cl., amely mellett a *N. cincta* (E.) Grun. (főkép var. *Heufleri* (E.) Grun. alakjában), *N. hungarica* Grun. var. *humilis* (Donk.) Grun., **N. menisculus* Schum., ez utóbbi ubiqüista, folyóvízben is megél, amelynek Budapesten igen gyakoriak az igen kicsiny alakjai, pl. amelyek hossza 14 μ , szélessége 6 μ és 10 μ -onként 11 csik van rajta. Ezek mellett a tipikus csendesvízi sp.-ek mellett itt már több folyóvízi fajt is lehet találni. Így a *Fragilaria parasitica* (W. Sm.) Grun., *Cocconeis pediculus* E., *Achnanthes lanceolata* (Bréb.) Grun. var. *dubia* Grun., amelynek a Hochbach vizesésében sajátosság kicsiny alakja él (24. ábra), amelynek hossza 8 μ , szélessége 4 μ és az epithecáján 15 csikja van 10 μ -onként. Mindhárom sp. minden vizsgáltam folyóvízben fellelhető Budapesten, de él itt egy eddig csupán e helyen talált variáció is, az *Achnanthes lanceolata* (Bréb.) Grun. var. **Haynaldii (Schaarschmidt) Cl. (7. ábra).

Még sokkal inkább lehet érezni a folyóvízi jelleget a Hochbach vizesése alatt levő tavon, mivel ott már nem csupán a víz folyik sebesebben, mint a fent vázolt parti forrásnál, hanem amellett körül van véve sebes folyású helyekkel, ahonnan számos sebesvízi faj sodródhatik bele a csendesvízű tóba. Amellett itt még a budai patakokban általános és a Hochbachnál különösen intenzív hegyi befolyásolás is érezhető. Az ubiqüistának látszó és tapasztalataim szerint a sebesebb vízű budai patakokra elég jellemző *Surirella minuta* Bréb. uralkodik benne, amely után a leggyakortább előfor-

duló sp. két csendesvízi faj: a *Cymatopleura Solea* (Bréb.) W. Sm. számos alakban és a *Nitzschia sigmaidea* (Nitzsch) W. Sm. Ezek mellett az állóvízi fajták mellett számos sebesvízi faj is lehet itt, amelyek felsorolása e helyen nagyon messze vezetne.

A még sebesebben folyó helyeken a csendesvízi fajok teljesen elveszítik életfeltételeiket, mivel képtelenek magukat kellő szilárdan lerögzíteni s így itt teljesen átveszik az uralmat a folyóvízhez különlegesen alkalmazkodott sp.-ek. Ilyen tisztán sebesvízi vegetációt találunk (nem számítva azokat a vázakat, amelyeket a csupán odasodródott, kétségtelenül állóvízi alakok szolgáltatnak) a ráczkevei zűgóban, amely nagyon éles ellentétben van a fentebb vázolt csendesvízi flórákkal. Így itt az uralkodó faj a *Diatoma vulgare* Bory. var. *brevis* Grun., amely mellett minden más elenyészik, oly nagy tömegben lehető. Egyes példái sajátságos torz kialakulásúak (5. ábra). Emellett azonban fel kell említeni még a lassúbb folyású helyeken igen otthonos **Stephanodiscus Hantzschii* Grun.-ot, amelyet Meister (l. c. 50.) plankton-élőlénynek tart s akkor az e helyen oly tömeges példákat csupán fennakadtnak kellene tartanunk, ami ugyan nem lehetetlen, de legalább is kétséges. A kérdés a duzzasztógát felett képződött tó planktonjának átvizsgálásával azt hiszem, tisztázható lesz majd. Már a sebesebben folyó részeken nem a *Stephanodiscus* a második sorban említendő, bár ott is megvan, hanem a *Cocconeis pediculus* E., továbbá a minden folyóvízben igen közönséges *Rhoicosphenia curvata* (Kg.) Grun., amelynek itt igen hosszú alakjai is vannak (hossza 30 μ , szélessége 45 μ), amelyek azonban már több helyről ismeretesek, — a **Navicula gracilis* E. var. *schizonemoides* V. H., amely alakhoz tartozik minden általam látott példája e teljesen általánosan elterjedt sebesvízi fajnak, mivel sehol sem láttam, hogy a csikok teljesen párhuzamosak lettek volna és hogy a centralis area teljesen szabályos oblongum alakú lett volna. A Mátyás-csorgó lefolyástavát¹ tápláló vízvezető agyagcső beömlésénél szintén igen szép, sebesebben folyó vízi flóra alakult ki, amelynek legjellemzőbb tagjai a **Gomphonema angustatum* (Kg.) Grun., amely úgylátszik már inkább a hegyek között élő faj, csupán itt is találtam (Ördögárok, Hochbach var.-ai már nem olyan kimondottan hegyiek, bár azok is inkább hegyeket kedvelőnek látszanak s ritkán vannak meg alföldies jellegű területen. Így a var.

¹ E helyen ismét jártam 1922. márc. 19-én és sajnálattal kellett látnom, hogy a tavacsokát felduzzasztó téglafalat áttörték néhány helyen, úgy, hogy csak a tömedence fenekén volt néhány cm. mély víz, az is telve falevéllal, szeméttel, úgy, hogy az e helyről ismertetett jobb fajok legnagyobb része valószínűleg teljesen kipusztult, ha csak a befolyáscső épen maradt környékén néhány meg nem menekült.

*subaequale Grun. a ráczkevei zúgóban. ahová a Duna segítségével igen messziről is elkerülhetett és a var. *obtusatum (Kg.) Grun. Soroksár mellett a Dunaág egy hidegvízű parti forrásában. Utóbbi azonban megvan az Ördög-árok több pontján is). Emellett megvan benne mint igen jellemző faj a *Navicula gracilis* E. var. *schizonemoides* V. H. és a *Meridion circulare* (Grev.) Ag., amely utóbbi már kifejezetten hegyi jellegű növény. E helyen igen nagy tömegben él. Ezeken kívül még több hegyi jellegre valló faj él itt kisebb számban. Még sokkal inkább hegyi jellegű azonban az a vegetáció, amely a Hochbachban kifejlődött Pesthidegkúttól W felé. Itt pl. a vizeses lassabban folyó részein a *Navicula gracilis* E. var. *schizonemoides* V. H. uralkodik, azonban közvetlen mögötte áll gyakoriság dolgában a határozottan hegyi vizeket kedvelő *Frustulis vulgaris* (Thw.) Cl., amely már a Mátyás-csorgó lefolyástava fentemlitett helyén is megvan. Azután nagyon sok nő itt a folyó- és állóvizekben egyaránt jól termő *Achnanthes minutissima* Grun.-ból, továbbá a csupán folyóvizet kedvelő **Caloneis fasciata* (Lagerst.) Cl., amely nem csupán a Hochbach e helyére igen jellemző növény, hanem megvan a Hochbach minden vizsgáltam részén, a Mátyás-csorgóban, a Dunában Káposztásmegyernél (valószínű, hogy így került a lágymányosi tóba, ahol szintén megleltem), a ráczkevei zúgóban, a két utóbbi helyen meglehetősen kicsiny példaszámban. A Hochbachban nagyon sajátos módon széles és rövid (hosszuk 16 μ , szélességük 7 μ , 10 μ -onként 22 csikkal) alakok is élnek (17. ábra). Megemlítem végül mint meglehetősen jellemző növényt: a *Diploneis puella (Schum.) Cl.-et; mellette megvan a *D. elliptica* (Kg.) Cl. is, amely utóbbiból igen sajátos teratologikus példát leltem: a raphe az egyik végcsomó felé pásztorbótszerűen meg van hajlítva (6. ábra). Tőalakja a ráczkevei zúgóban is él. A *D. oculata*-t (Bréb.) Cl. is itt kell felemlíteni, mivel e helyen is él, bár megvan az Ördög-árokban, Mátyás-csorgóban és Ráczkeven a zúgóban is. Nem egészen bizonyos, hogy a Quint (Római fürdő. Növ. Közl. IV. 1905. 152.) említette adat helyes-e, mivel Quint synonymjai nem fedik ennek a fajnak a fogalmát. — A vizesés egészen sebes folyású részein változik a flóra összetétele. Ott a minden igen sebes vízben élő *Nitzschia dissipata* (Kg.) Grun. veszi át a vezető szerepet, amelynek úgy itt, mint a ráczkevei zúgóban igen sajátos rövid és kissé fejecs-kés alakjai vannak (10. ábra). E helyen nem találtam hosszabb változatát, a var. *media*-t (Hantzsch) Grun., amely a ráczkevei zúgóban van meg, de él itt a vizeses alatti tóban talált példa tanúsága szerint a még hosszabb var. *acuta* (Hantzsch) Grun. Másodsorban a mindenütt nagy mennyiségben levő *Surirella minuta* Bréb. jellemzi. A legérde-

kesebb flórát találhatjuk azonban a vizesés alatti tó kifolyásában, ahol számos igen nevezetes hegyi elem él. Itt az uralkodó faj a *Gomphonema olivaceum* (Lyngb.) E., amely maga is. — bár lemegy az alföldi területre is — bővebben terem a hegyi vizekben. Még inkább hegyi elemnek látszik az az alakja, amelyet var. **stauroneiformis* Grun. néven ismerünk s amely megvan itt épúgy, mint a Dunában Káposztásmegyernél. Emellett a *Surirella minuta* Bréb., *Meridion circulare* (Grev.) Ag., *Navicula gracilis* E. var. *schizonemoides* (Kg.) Grun. s rajtuk kívül számos hegyi faj kisebb példányszámban. Ilyenek: mindenekelőtt a magas hegyekre és az északi területekre jellemző *Navicula nivalis* E. (20. ábra), amely ugyan igen kicsiny példaszámban fordul elő, de így is igen élénk jellemzője a budai hegyek patakai hegyi jellegű vegetációjának; a *Diatoma vulgare* Bory és a var. **Ehrenbergii* (Kg.) Grun., amely utóbbiról már a kolozsvári vizsgálataim során tapasztaltam, hogy hegyi vizeket kedvelő alak; mindkettő megvan a Dunában is Káposztásmegyernél. A **Navicula Rotcana* (Rabh.) Grun. (amely megvan az Ördögárokban és a ráczkevei zúgóban is), *Navicula mutica* Kg. var. ***producta* Grun. (15. ábra, Káposztásmegyernél a Dunában is), *Achnanthes lanceolata* (Bréb.) Grun., amely talán már nem annyira hegyi jellegű, hanem Budapesten csak a Hochbachban leltem, de ott valamennyi vizsgáltam részen elég bőven, ami mindenesetre hegyeket inkább kedvelő voltára mutat. Hegyi növények még: *Nitzschia Hatschiana* Rabh. (él a Mátyás-csorgóban is) és *Tryblionella angustata* W. Sm. var. **curta* Grun.

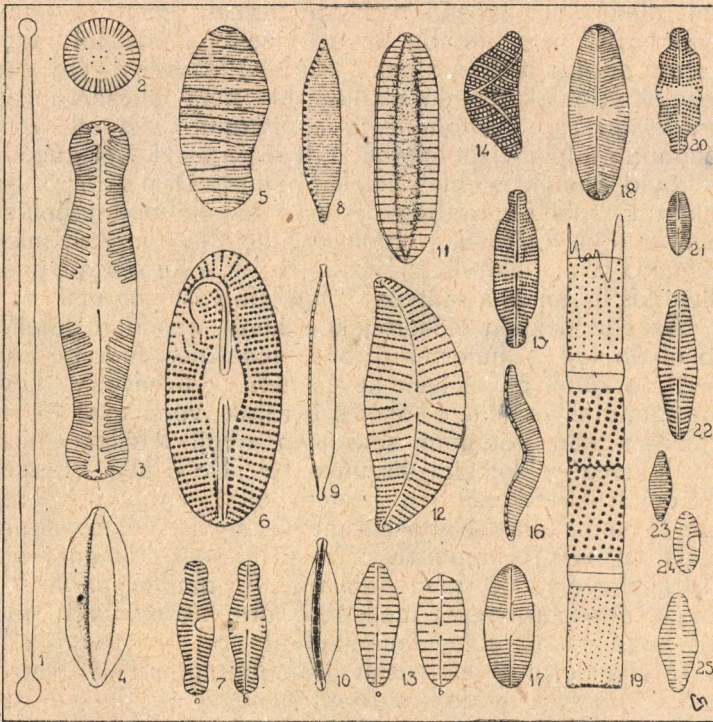
A fentiekből önként következik az az első pillanatban sajátságos jelenség, hogy a Duna benthosa Káposztásmegyernél igen sok folyóvízi és hegyi elementumot tartalmaz. Azonban ha figyelembe vesszük, hogy még az Alpokból származó növények is lehetnek benne s ha ezek hiányoznak is, a visegrádi szorosban beömlő patakok inficiálják számos ilyen növényvel, amelyek — mivel a Duna elég sebes folyású és elég hideg — igen jó körülmények közé jutva, igen nagy mértékben elszaporodhatnak. Természetesen ezek mellett igen sok álló-, illetve csendesvízi alakot is találhatunk benne, hiszen folyása korántsem olyan gyors, hogy ezek életét lehetlenné tenné.

Meg kell még emlitenünk azt a sajátságos Bacillariae-flórát, amely a ráczkevei artézikút köveit borítja. Ezeken a köveken ugyanis a sebesvízi alakok az uralkodók. A legjellemzőbb faja a **Nitzschia perpusilla* Rabh., amely számos átmenetet alkot a **N. inconspicua* Grun.-hoz. Mindkettő igen sok helyen, folyóvizekben, fellelhető. A *N. perpusilla* Rabh. példái között sajátos teratologikusan görbült alakokat is láthatunk meglehetősen nagy számmal (16. ábra); a *N.*

inconspicua-k Grun. között pedig igen gyakran nagyon kicsinyeket (hossza 9 μ , szélessége 3 μ , a csikok száma 26, a carinalis porusoké 11 10 μ -onként, 23. ábra) kihegyezett végekkel. Másodsorban jellemző a *Navicula minima* Grun. var. *atomoides* (Grun.) Cl., *Rhoicosphenia curvata* (Kg.) Grun. és *Amphora ovalis* (Bréb.) Kg. var. *pediculus* (Kg.) V. H., amelyek valamennyien fellelhetők másutt is folyóvizekben. Utóbbinál sokkal inkább sebesviziek az *A. perpusilla* V. H. néven összefoglalt kicsiny alakok, amelyek igen valószínűen átmennek teljesen az *A. ovalis* var. *pediculus* (Kg.) V. H.-ba s talán épen az igen sebes vizekhez való alkalmazkodással válnak ilyen kicsinnyé. Ellentétben ezzel az *A. ovalis* (Bréb.) Kg. var. **perlonga* Meister inkább állóvízi alaknak látszik, amelyet Soroksár mellett a Dunaágban találtam (ehhez sorolandó *Amphora* *Amphora* Pant. A Balaton kovamoszatai, 14. T. I., fig. 1., *Amphora ovalis* Istvánffi. A Balaton moszatflórája, 78.)

Meg kell még emlékeznünk azokról a fajokról, amelyeket sehol sem találtam jellemző, legnagyobb egyedszámban, de valamennyien kifejezetten folyóvizlakók, mégpedig a síkságon épúgy, mint a hegyek között: *Cyclotella Kützingiana* Chauvin var. *catarractarum* Grun. (2. ábra), mely eddig csupán a ráczkevei zúgóból került elő. **Diatoma tenue* Ag. és annak var. **elongatum* (Ag.) Lyngb. alakja, *Fragilaria parasitica* Grun., var. *subconstricta* Grun., eddig valamennyien csupán alföldi jellegű vízből kerültek elő. A **Synedra Vaucheriae* Kg. ellenben minden gyorsabb folyású vizekre egyképen jellemző, amelynek a Hochbachban igen kicsiny alakjai (var. *perminuta* Grun. in V. H. Syn. T. XL. fig. 23.) is vannak (hosszuk 14 μ , szélességük 6 μ , 25. ábra). Többé-kevésbé sebesen folyó vízben él a *Gomphonemák* legtöbbször: *G. intricatum* Kg.; egészen bizonyosan ehhez a fajhoz vendő a *G. Peisonis* Pant. Fertő, 26. T. II., fig. 80. az ábrája és a diagnosisa után, bár egyik a másikat sem fedi. *G. intricatum* Kg. var. **dichotomum* (Kg.) Grun. (Mátyás-csörgő) és var. **pumilum* Grun., amely utóbbi a legelterjedtebb alakja. *G. parvulum* (Kg.) Grun. var. **micropus* (Kg.) Cl. és var. *subellipticum* Cl., amely utóbbinál a tipikus kissé előrehúzott végű alakok mellett számos olyan példát is láttam, amelyek vége teljesen lekerekített (13. ábra); *Cymbella affinis* Kg., *C. *prostrata* (Berk.) Cl., *C. ventricosa* Kg. var. *Auerswaldii* (Rabh.) Meister (legközönségesebb, tőalakjául tekinthető; minden alkalmas helyen megvan), a var. *lunula* (A. S.) Meister (csak Ráczeve mellett, a Dunaág partján) és a var. *ovata* Cl. (a ráczkevei zúgó), *Tryblionella angustata* W. Sm. var. *acuta* Grun. (Egészen bizonyosan ide sorolandó ábrája és diagnosisa szerint a *Nitzschia angustata* (W. Sm.) Grun. var. *protracta* Pant.: A Balaton

kovamoszatai: 110., T. X. fig. 267., 268.) *Nitzschia amphibia* Grun.

1. kép: 1. *Asterionella gracillima* (Hantzsch) Heib., 2. *Cyclotella Kützingiana* Chauvin var. *catarractarum* Grun., 3. *Pinnularia Braunii* (Grun.) Cl., 4. *Tryblionella debilis* Arnott et Rylands, 5. *Diatoma vulgare* (Bory) var. *brevis* Grun., 6. *Diploneis elliptica* (Kg.) Cl., 7. *Achnanthes lanceolata* (Bréb.) Grun. var. *Haynaldii* (Schaarschmidt) Cl., 8. *Nitzschia palea* (Kg.) W. Sm. var. *romana* Grun., 9. *Nitzschia palea* (Kg.) W. Sm., 10. *N. dissipata* (Kg.) Grun., 11. *Tryblionella Hantzschiana* (Hantzsch) Grun. var. *Levidensis* W. Sm., 12. *Cymbella turgidula* Grun., 13. *Gomphonema parvulum* (Kg.) Grun. var. *subellipticum* Cl., 14. *Epithemia sores* Kg., 15. *Navicula mutica* Kg. var. *producta* Grun., 16. *Nitzschia perpusilla* Rabh., 17. *Caloneis fasciata* (Lagerst.) Cl., 18. *Navicula pupula* Kg. var. *elliptica* Hustedt, 19. *Melosira granulata* E. var. *mutabilis* O. Müller, 20. *Navicula nivalis* E., 21. *N. atomus* (Naeg.) Grun., 22. *N. cryptocephala* Kg. var. *Veneta* (Kg.) V. H., 23. *Nitzschia inconspicua* Grun., 24. *Achnanthes lanceolata* (Bréb.) Grun. var. *dubia* Grun., 25. *Synedra Vaucheriae* Kg. (Valamennyi rajz nagyítása 1000:1.)

Nagy hiba volna azonban az eddigiekből azt következtetni, hogy egyáltalán nincsen olyan Bacillariae, amely egyképen él a sebesebb és a lassúbb folyású, valamint az álló édesvizekben is. Ubiquista van itt is, amelyek igen sokja nagyon közönségesen ismert. Eddigi tapasztalataim szerint

határozottan ilyen tulajdonságaik a már említetteken kívül a *Cocconeis placentula* E., *Navicula pseudobacillum* Grun. (Quint, Római fürdő. Növ. Közl. IV. 1905. 152. oldalon közölt alakja bizonyosan nem ide tartozik, mert $72\ \mu$ hosszúnak adja meg), inkább az állóvizekben érzi jól magát. *Navicula pupula* Kg. és a var. ***elliptica* Hustedt (18. ábra, amelynek a tőlaktól való elkülönítése nem teljesen jogos); *N. radiosa* Kg., *Gomphonema capitatum* E. él állóvizben is, azonban a folyóvizet inkább kedveli; a ráczkevei zúgóban igen rövid alakok is élnek belőle (fo. curta Djppel). *G. constrictum* E. lehetséges, hogy csupán az előbbi faj befűzött nyakú alakja. *Cymbella amphicephala* Naeg., *C. *microcephala* Grun. (inkább állóvízi faj, csak a soroksári Dunaág melletti kis tóban és a Mátyás-csorgó lefolyástavában).

Az eddigiekben elősoroltakon kívül azonban találtam több olyan fajt is, amelyekről bizonyosat nem tudok e tekintetben mondani, mivel igen kevés helyen, túlságosan kevés példaszámmal észleltem őket s a rájuk vonatkozó és rendelkezésre álló irodalom sem igen nyújt felvilágosítást a nekik kedvező oikologiai viszonyokról. De a kép teljessége kedvéért a következőkben közlöm őket: *Fragilaria brevistriata* Grun. (Duna, Káposztásmegyér mellett), *F. construens* (E.) Grun. var. **binodis* (E.) Grun. (u. ott), *Synedra acus* Kg. (ráczkevei zúgó, fennakadva?). *S. amphicephala* Kg. (Duna, Káposztásmegyér mellett), *S. amphirrynchus* E. (ráczkevei zúgó, valószínűleg fennakadva), **S. delicatissima* W. Sm. (Mátyás-csorgó lefolyástava), *S. longissima* W. Sm. (u. ott), *S. Ulna* E. var. *dánica* (Kg.) Grun. (ráczkevei zúgó, fennakadva?), *S. vitrea* Kg. (valószínűleg hegyi jellegű, de inkább állóvízi növény. Hochbach, Duna, Káposztásmegyér mellett), *Eunotia pectinalis* (Kg.) var. **minor* Grun. (feltétlenül magashegyek lakója, azért igen meglepő az előfordulása a Római fürdőben, ahonnan Quint közli Növ. Közl. IV. 1095. 159). A Dunában leltem Káposztásmegyér mellett, azonban a Duna valószínűleg csak magával ragadta s a jelzett helyen nem otthonos), *Amphipleura pellucida* (E.) Kg. (ráczkevei zúgó, valószínű, hogy sokkal fentebbről került le, itt csak fennakadt, csupán egyetlen példát láttam előbbiből is, ebből is), **Navicula atomus* (Naeg.) Grun. (soroksári és ráczkevei parti források, lágymányosi tó; közlik Magyarországról; Istvánffi, A Balaton moszatflórája, 71., azonban méretei igen nagyok, úgy hogy a tőle látott példa valószínűleg nem ide tartozik, Gutwinski, Bul: Ac. Cracov. 1909. 494., a Csorbatóból. 21. ábra), *N. minuscula* Grun. (Ráczkeven a Dunaág partján és egy kis oldalágban, Pant. Bal. 68. T. V. fig. 124. és Istvánffi l. c. 72. adatai valószínűleg nem ide tartoznak, mivel méreteik túlságosan nagyok s Pant. még amellet sokkal kevesebb csikot is közöl $10\ \mu$ -onként),

**N. perpusilla* (K. g.) Grun. (ráczkevei zúgó), *N. placentula* (E.) K. g. (Duna, Káposztásmegyér mellett). *Pinnularia Braunii* (Grun.) Cl. (Ráczevén a Dunaág partja egy kis forrásában, Gutwiński, Bul. Ac. Cracov. 1909. 481. közli Panszczyca és Sucha Woda közül a Cicha Woda-ból, tehát már a Lengyel Tátrából. 3. ábra), *Gomphonema Augur* E. (u. ott), *Cymbella parva W. Sm. (Mátyás-csorgó lefolyástava), *C. turgidula* Grun. (vannak olyan példák is, amelyek igen rövidek és csupán egy szeparált pont van a median csomó hasi oldalán, 12. ábra, u. ott), *Grunowia obtusa* (K. g.) Rabh. (ráczkevei zúgó, fennakadva?) és a var. *Delognei* (Grun.) (Ráczeve, kis parti forrás), *Tryblionella angustata* W. Sm. (ráczkevei zúgó, fennakadva?), *T. Hantzschiana* (Hantzsch) Grun. (u. ott), **T. debilis* Arnott et Rylands (Hochbach vizesésében, 4. ábra; a Lacsny által Nagyvárad melegvizek, Botl Közl. XI. 1912. 174. közölt adat egészen bizonyosan a *T. Hantzschiana* (Hantzsch) Grun. var. *Levidensis* W. Sm. olyan példája, amelynek csikjai igen halványan láthatók, amint a méretek feltétlenül bizonyítják), *Nitzschia dubia W. Sm. (Hochbach vizesése alatti tó), *N. gracilis* Hantzsch (ráczkevei zúgó), ***N. Kützingiana* Hilse (Ördögárok, Mátyás-csorgó, Ráczeve a Dunaág partján. Talán inkább hegyi növény?), **N. sigma* (K. g.) W. Sm. (főként a *N. Clausii*-hez Hantzsch kissé közeledő alakok; a Hochbach több helyén, talán hegyi sp.?). **N. stibilis* Grun. var. *paleacea* (Grun.) (lágymányosi tó, ráczevei zúgó, Duna Káposztásmegyér mellett).

Az eddigiekben felsorolt adatok a következő időpontokban gyűjtött anyagokra vonatkoznak (valamennyie az 1921. évből való): Soroksár jan. 6., Ördögárok a Remetevölgyben jan. 16., Ördögárok a Lipótmezőnél febr. 3., Lágymányosi tó febr. 11., Mátyás-csorgó febr. 20., Ráczeve márc. 13., Hochbach ápr. 11., Duna Káposztásmegyeren ápr. 14.

Szeged, a m. kir. F. J. Tud. Egyetem Ált. Növénytani Intézete, 1922. május 12.

(A növénytani szakosztály 1922. máj. 10-én tartott üléséből.)

Hollós László: Földalatti gombák Szekszárdról.

Földalatti gombáinknak 1911-ben megjelent monografiájában¹ egyetlen adatot sem tudtam felvenni szülővárosom, Szekszárd környékéről, noha itt is buzgón kerestem. Erdeinkben csupán kopár lőszre találtam, melyben földalatti gomba nem terem.

¹ Hollós L. Magyarország földalatti gombái, szarvasgombaféléi. Kialja a K. M. Természettudományi Társulat.

Azóta ráakadtam a humuszós helyekre, a földalatti gombák termőhelyeire s 1914-ben már 16 faj volt innen gyűjteményemben.¹ Később még 4 fajt találtam s így most 20 fajt tudok felsorolni Szekszárdról. Közülök kettő, a *Strophensia bombycina* (Vitt.) Tul. és a *Terfezia Mattirolonis* E. d. Fischer, ismeretlen volt hazánkból.

A Szekszárd vidékén eddig talált földalatti gombák a következők:

Balsamia fragiformis Tul. A Sötétvölgyben és Kis-Bükkben, bükk alatt a földben, mindig egyenként. Nem gyakori. Jun., szept., okt.

Elaphomyces aculeatus Vitt. Bükkfák alatt, agyagos, barna földben, sok helyen. Így a bati erdőben, az „Erzsébet királyné emlékdombok” környékén, a völgyben, a lejtőn és a hegytetőn, a Kis-Bükkben, Sötétvölgyben. A szekszárdi hegyi erdőnek leggyakoribb földalatti gombája. Jún., júl., szept., okt.

Elaphomyces variegatus Vitt. A Kis-Bükkben és a bati erdőben, idősebb cserfák alatt, mélyen az agyagos földben. Nem gyakori. Júl., okt.

Elaphomyces virgatosporus Holl. A Kis-Bükkben, bükkfa alatt, fekete, humuszós földben, júliusban. Nem gyakori. Eddig csak Litkéről (Nógrád vm) volt ismeretes.

Gautieria graveolens Vitt. Vegyes lomberdőben, Guroviczán, aug. Fehér myceliuma igen sok helyen, óriási területeken volt a föld alatt, de termését ritkán találtam. Csak megerősíthetem régebbi észrevételemet, hogy frissen ez is kellemes illatú mint a *G. morchellaeformis* Vitt.

Hydnobolites cerebriformis Tul. A bati erdőben, korhadó lombohulladéokban, aug.

Hymenogaster pusillus Berk. et Br. A Gurovicza erdőben, gyertyánfa alatt, július közepén.

Hymenogaster vulgaris Tul. Erdei fenyő és mogyoróbokor alatt a bati erdőben, aug., szept.

Hysterangium fragile sensu Hesse. Csertölgy alatt a bati erdőben, júl.

Melanogaster ambiguus (Vitt.) Tul. A Kis-Bükkben, csertölgy körül, fekete földben, július elején.

Melanogaster variegatus (Vitt.) Tul. Guroviczán, vegyes lomberdőben, kopáras helyeken, többnyire csúcsaikkal a földből kilátszva, júl., aug. Néhány helyen bőven és nagy példányokban.

Pachyphloeus melanoxanthus Tul. A bati erdőben mogyoróbokor alatt, okt. Száradás alatt gyengén jodiform-, inkább almaszagú.

¹ Hollós L. Szekszárd földalatti gombái. A Tolnavármegyei Köz-művelődési Egyesület Évkönyve az 1913. évről. Szekszárd, 1914. p. 11—16.

Stephensia bombycina (Vitt.) Tul. Rabenhorst, Kryptogamen-Flora, Bd. I., Abt. V., p. 29. (Fig. 1—4., p. 16.) A bati erdőben, a vadászház mögött, erdei fenyő alatt, kopár földben, szept. Egy példány tetejével kilátszott. Tömlői $150—180 \times 25 \mu$ méretűek, gömbölyű, sima spórái $20—25 \mu$ átmérőjűek. A bécsi udvari múzeumból összehasonlításra kapott példány (*Genea bombycina* V. Herb. Welw. Vermutlich Original v. Vittadini) spóráit szintén $20—25 \mu$ átmérőjűnek találtam. Vittadini Észak-Olaszországban fűzek alatt, nyáron találta.

Terfezia Mattirolonis Ed. Fischer. Rabenhorst, Kryptogamen-Flora, Bd. I., Abt. V., p. 78. (Fig. 1—4., p. 70.) Legelőszőr 1915. július 17-én találtam a felső régi temetőben, egy vén akácfa alatt, gyengén fűves, majdnem kopár helyeken 15 példányt szedtem. Később több helyen, messze minden fától, elhanyagolt, régi sirdombokon is megtaláltam különböző években júl., aug., okt., nov. hónapokban.

Ökölnyi nagyságú példányok nem ritkák, nagyobbak is kerültek. A két legnagyobb, 12.5 cm hosszátmérőjű példány súlya 430 és 450 gr volt. Igen gyakran egy kis része kilátszik a földből néha erősebben kiemelkedik.

Eddig csak Piemontból ismeretes, ahol novembertől márciusig terem *Cerasus avium* alatt.

Rövid nyelű tömlői $95—115 \times 50—55 \mu$ méretűek, érett, recés spórái $17—20 \mu$ átmérőjűek.

A leírás szerint nagyon rossz szagú. Azt találtam, hogy a friss példányok burgonya- vagy erős vargánya-szagúak, száradás alatt kellemes almaillatúak. A vén, ellágyult példányok undorító szagúak.

Többször használtam ételnek. Vizben jól megmosva és felszeletelve, vöröshagymás, paprikás zsirral és tejföllel pörköltnek elkészítve, borjúhúshoz hasonló, puha, jóízű eledel. Olaszsal és burgonyával főzelékgyanánt is kellemes.

Tuber aestivum Vitt. Tölgyfák között, galagonyabokor alatt, agyagos földben a bati erdőben, az „Erzsébet királyné emlékdombok” mögött, szórványosan a Guroviczában is, a forrás környékén, júl. okt.

Tuber aestivum Vitt. *b. mesentericum* (Vitt.) Ed. Fischer. A bati erdőben, az „Erzsébet királyné emlékdombok” környékén, itt-ott a Kis-Bükkben is. Általában, cser-tölgy alatt, főleg ahol som és kecskerágó képezi az alfáját, laza, porlékony, fekete, humuszdús földben. Gyakran letem olyan helyeken, ahol a földet borostyán vonja be. Néha bükk alatt is előkerült, egyszerűen a lehullott levéltakaró alján.

Júl., aug., okt. hónapokban szedtem. A legnehezebb példány 25 grammos volt, három legnehezebb példány összsúlya 62 gr.

Az összes példányok mély alapi gödörrel birnak s főleg

ézáltal különböznek a tőalaktól. Varangyaikon nincsen finom keresztcsikoltság. Kezdetben szagtalan, egy-két napi állás után, a száradás alatt erős, főtt kukoricaszzerű szagot terjeszt. Szekszárd mellett oly gyakori ez a gomba, hogy innen a bécsi múzeum exsiccatója részére is küldhettem 120 példányt. (Schedae ad „Kryptogamas exsiccatae“ Centuria XXII., No 2124.)

Tuber excavatum Vitt. A Kis-Bükkben, mintegy 120 éves bükkfa mellett, mélyen a földben, a bati erdőben cserfák alatt, júl., aug., okt.

Tuber excavatum Vitt. c. *fulgens* (Quél.) Ed. Fischer A Kis-Bükkben és Sötétvölgyben, csertölgyek alatt, agyagos, barna földben, többfelé szórványosan, jún., júl., okt.

Tuber rapaeodorum Tul. A bati erdőben, Kis-Bükkben bükkfa alatt, agyagos földben, a földszinén fekvő is, júliusban.

Tuber rufum Pico. A bati erdőben, Kis-Bükkben, humuszos, fekete földben, bükk, csertölgy, mogyoró alatt, júliusban, legkésőbb októberben.

(A növénytanai szakosztály 1921. dec. 14-én tartott üléséből.)

Degen Árpád: A *Riccia Frostii* Austin, *R. commutata* Jack és *Ricciocarpus natans* (L.) Corda előfordulása Budapest környékén.

A *Riccia Frostii*-nak Magyarországon történt felfedezése¹ szakkörökben élénk érdeklődést keltett, mert ez a faj a ritkábbak közé tartozik, elterjedése pedig eléggé sajátos: Északamerika nagy folyói, a Volga, Jenisei, Tigris és az Euphrates partjai, Északolaszország; 1898-ban Heeg egy Pokorny által 1851-ben Bécsben a Wien folyó partján gyűjtött növényben is felismerte ezt a fajt. Ez s a Maros partján történt felfedezése valószínűvé tette, hogy a Duna középső részén is előfordul. A szerencse valóban kezemre játszott: legelsőbben 1915. szept. hó 8.-án, amidőn Dunaharaszti és Taksony közt találtam egyetlen egy, igaz hogy szépen kifejődött gypet, melynek meghatározását Schiffner tanár urnak köszönöm. Még ugyanabban az évben a fagy beálltaig végig kutattam a Dunának Budapesttől délre eső partjait s valóban sikerült több helyen megtalálnom. Eddig megállapíthattam, hogy Erzsébetfalvánál északabbra nem fordul elő, a legkönnyebben megtalálható előfordulási helye a dunaharaszti templom alatt van a parton, innen Taksony felé úgy az innenső, mint a haraszti sziget partján elvéve

¹ L. Győrffy, Magy. Bot. Lap. 1913: 26.

akad egy-egy példa, gyakran a *R. crystallina* L. typusa s a var. *angustior* Nees természetes példáinak társaságában, utóbbiak néha a sekély víz alatt is teremnek kavicsok közt, a midőn lombjuk az őket ellepő légbuborékok miatt könnyen feltűnik. A gyűjtési kirándulások során sikerült még Dunaharaszti és Taksony közt az országunk flórájában új *Riccia commutata* Jack¹-ot is felfedeznem,² melynek előfordulása itt azért nevezetes, mert déli faj, melyet ezideig csak Francia-, Spanyolországból, Dalmáciából s déli Angolországból ismertünk.³

Végig kutatva a haraszti sziget tulsó (nyugati) s a Csepelsziget nagy részének mindkét partját, továbbá a Duna jobb partját, a Ricciát itt megtalálnom éppen oly kevésbé sikerült, mint a Dunának Budapesttől északra eső partjain. Nem lehetetlen ugyan, hogy itt is előfordul, azonban ismerve ennek a növénynek sajátosságos talajgényeit, már a megfelelő termőhelyek hiánya is valószínűvé teszi, hogy itt nem fordul elő. Mivel azonban a partszegélyek alakulása gyakran változik, nem lehetetlen, hogy valamikor kedvező árter kialakulása mellett, itt is megtelepszik. A *Riccia Frostii* a homokos-agyagos, kissé nedves talajt kedveli, lehet kissé kavicsos, sőt meglehetősen szikes is, a földolog mindig a talajnak bizonyos nedvességi foka; mintha némi előszerezettel viseltetnék olyan helyek iránt, amelyekben az esőviz mosta reá a homokot az agyagra s olyan helyek iránt, amelyen libák járnak. Mindezekben a felsorolt helyeken eléggé ritka. 1917. évben azonban sokkal kiadósabb termőhelyeire bukkantam. Szigetcsép állomás és a falu közt mély gödröket ástak, ezekben, eléggé szikes-agyagos talajon bőven találtuk meg aug. hó 5-én több szaktársam kíséretében tett társas kirándulásunk alkalmával. Ez a termőhely azért feltűnő, mert meglehetősen távol esik a folyó vizétől. A legnagyobb mennyiségben azonban Ráczeke alatt találtuk meg Trautmann, Zsák és Boros szaktársainkkal 1917. évi szept. hó 2-án és 9-én, a csepeli Dunaág mindkét partján. Itt az agyagos-homokos-kavicsos árterben ezerszám nőtt ugyancsak a *R. crystallina* társaságában, úgy hogy bő készletet gyűjthettünk belőle. 1918 tavaszán itt egyetlen egy gypet sem láttam; Boros szaktársunktól pedig arról értesültem, hogy azóta neki sem sikerült ott egy gypet sem találnia. Állhatatlan előfordulása a víz állásától függ; ha termőhelyei el vannak árasztva, avagy túlságosan kiszáradnak, nem fejlődik; a többi nálunk előforduló Ricciával ellentétben nyári és őszi fejlődésű, kora tavasszal nem található. A *R. Frostii*

¹ ap. Stephani, Spec. Lapok I. 1898: 31.

² Ugyanitt terem a Budapest flórájára nézve új *Lindernia pyxidaria* All.

³ L. Müller, Die Lebermoose II. 1916: 715.

a többi Ricciántól halványzöld, keskenyebb, szélükön kissé a húsvörös színbe játszó sallangjain könnyen megkülönböztethető. Valószínű, hogy a Duna mentén még sok helyről fog előkerülni. Baranyamegye déli részén, a Dráva partján, Eszék és Jenőfalva közt Zsák Zoltán szaktársunk fedezte fel a *R. crystallina* s a *R. glauca* társaságában.

A *Ricciocarpus natans* (L.) Corda országunk több helyéről, mind a Felvidékről, mind az Alföldről ismeretes, azonban csodálatosképen a Budapesten gyűjtő bryologusok szeme elé mindeddig nem került. A pomázi Kőhegy tetején levő tóban találtam meg legelőször 1915. ápr. hó 4-én; az előrehaladottabb időnyel a víz tükréről el szokott tűnni; nyáron sohasem sikerült nyomára akadnom. Tavaly késő ősszel jártunk e helyen; a nagyrészt kiszáradt tó szélén elkorhadt és élő vízi növények leveléhez és szárához tapadva már jó kifejlődésben volt, úgy látszik, hogy ilyen állapotban tel át s tavaszkor, amidőn a tó medre megtelik vízzel, bocsátkozik a víz tükrére. Igen sok példát vizsgáltam meg, valamennyi meddőnek bizonyult.

(A növénytani szakosztály 1922. ápr. 12-én tartott üléséből.)

Wagner János: Néhány újabb adat hazánk flórájához.

Pulsatilla Valentiana Wagn. (*P. patens* Mill. $\times$ *P. grandis* Wend.)

Intermedia inter parentes. Differt a *P. grandis*, petiolis longioribus, lamina brevior non palmatis, sed pinnatisecta, segmentis latioribus et versus folii apicem magis congestis; pedunculis et bracteis brevius lanatis, lana in speciminibus exsiccatis minus flavescens; floribus minoribus, intensius coeruleo-lilacinis, sepalis brevioribus. — A *P. patenti* differt, foliis non palmatis sed breviter pinnatisectis; pedunculis bracteisque longius lanatis; flore pallidior et majore.

Habitat in Hungaria septentrionali-orientali. In collibus arenosis Comitatus Szabolcs prope Bátorliget detexit Idbus Aprilis a. 1921. Dominus Josephus Valent, cui planta hybrida nova dicata. Iterum abundanter legi inter parentes die 8. Aprilis 1922.

Pulsatilla nigricans Störck v. *coerulea* Wagn. A typo differt floribus 3—4 cm longis, sepalis lilacino-coeruleis, pallidioribus, apice non reflexis. Habitat in Hungaria septentrionali-orientali, inter vineas collium circa oppidum Sárospatak inveni initio mensis Aprilis a. 1921.

Cirsium Polivkae Podp. (*C. arvense* (L.) Scop. var. *vestitum* Vierh. $\times$ *C. canum* (L.) M. D. in „Publications

de la Faculté des Sciences de l' Université Masaryk“ 1922. 12. p. 33.) Exemplarium meum exacte medium tenet inter *C. arvense* typicum et *C. canum*, i. e. folia subtus viridia nec araneosa = f. *soroksárense* Wagn.

Habitat in Hungaria centrali prope pagum Soroksár (1921).

Euphorbia Wimmeriana Wagn. (*E. lucida* × *E. cyparissias* Wimm.) Eddig csak Sziléziából volt ismeretes. 1918 nyarán a Báziaától nyugatra húzódó árterületen igen szép példányait gyűjtöttem.

(A növényteni szakosztály 1922. febr. 8-án tartott üléséből.)

Jávorka S.: Kisebb megjegyzések és újabb adatok.

VII. közlemény.

(S. Jávorka: Kleinere Bemerkungen und neuere Daten. VII. Mitteilung.)

51. *Salix Czakói*¹ (*silesiaca* × *rosmarinifolia*) Jáv. n. hybr., nunc ad *S. silesiacam*, nunc ad *S. rosmarinifoliam* vergens, a *S. silesiaca* amentis brevibus, capsula breviter pedicellata, saepius sericea, stylo mediocri, foliis minoribus, saepe sericeis, glaucescentibus, plus-minus denticulatis, ramulis adpresse puberulis diversa; a *S. rosmarinifolia* amentis majoribus, floribus laxioribus, ovariis breviter pedunculatis, stylo brevi, foliis plus-minus denticulatis, rugulosis, latioribus, ad venas crispule puberulis differt.

Habitat circa opp. Késmárk, comit. Szepes ad pedes montium Magnae Tatrae, ubi cl. Thomas Mauksch († 1831.) exemplaria compluria legit et divo P. Kitaibelio misit (Herbarium Kitaibelii fasc. XXXIV. No 16, 17, 18—24, 47—51, 69, 212 sine nomine).

52. *Potentilla Budaiana* (*arenaria* × *patula*) Jáv. n. hybr., laxe caespitosa, viridi-canescens. pilis stellatis densiuscule vel laxe et longioribus adpressis sat dense obtecta, foliola cuneato-oblonga, dentibus utrinque 2—5 elongatis triangulari-oblongis porrectis instructa, calycis laciniae exteriores anguste lineares, breves, interiores multoties latiores, dorso pilosae. — In comit. Borsod, in Robineto ad opp. Mezöcsát 10. Apr. 1910, necnon in saxosis vallis „Hámori völgy“ supra pag. Diósgyőr legit et agnovit indefessus cl. J. Budai.

53. *Potentilla thuringiaca* Bernh.

f. *hunyadensis* Jáv. nova forma, differt a typo pilosi-

¹ In honorem beati Colomanni Czakó, scrutatoris florum Carpathorum centralium.

tate denso, foliolis obovatis vel late obovatis, inciso dentatis, dentibus *linari-oblongis* (illis longioribus 5—7 mm longis) fere pectinatim distantibus. — Habitat in valle versus pag. „Uj-Gredistye“ ducentem infra opp. Szászváros comit. Hunyad, Transsilvaniae supra locum „Grebla“ in fruticetis silvaticis cum typo.

54. **Potentilla Csatói** (*thuringiaca* × *tenella* ?) Jáv. n. hybr., humilis, multicaulis, caulibus ascendentibus, foliolis parvis, anguste cuneato-oblongis, usque ad basin inciso 5—7 dentatis. una cum petiolis longe et patule pilosis, pilis tuberculo insidentibus. Pedunculis hinc-inde patule villosis, puberulis saepe etiam glandulosis; calycis lacinae exteriores oblongae, interioribus duplo vel triplo angustiores et parum breviores. Petala ca. 5 mm longa. — In comit. Alsó-Fehér, Transsilvaniae in monte Pilis ad pag. Remete (sub nomine *P. rubentis*) legit J. Csató, 31. Maji 1892.

55. **Plantago argyrostachys** (*lanceolata* × *media*) Simk. in Magy. Bot. Lapok (1907.) p. 239. secundum specimina originalia in *Pl. mediam* L. var. *oblongifoliam* Schur, cadit, nec est planta hybrida.

56. **Hieracium sparsum** Friv.

ssp. *nomophilum* Zahn in Engler: Das Pflanzenreich IV. 280. (Compositae: Hieracium) p. 1021. (= *H. sparsiflorum* (Friv.) Fr. ssp. *sparsiforme* Deg. et Z. in Magy. Bot. Lap. (1906.) pr 79, nec N. P.).

Plantam hanc adhuc e montibus Retyezát Transsilvaniae et e peninsula Balcanica notam iam divis P. Kitaibel „in montibus Rosály et Guttin“ comitatus Szatmáriensis legit, teste herbario eius (Fasc. XXVI. No 164., sub nomine: „*H. scorzonerifolium*? Gouan s. *glaucum* All. et Willd.“)

57. **Hieracium sparsum** Friv.

ssp. **Korneliae**¹ Jáv. ssp. nova, subspeciei *Grisebachii* (Kern.) Zahn similis, ab eo differt foliis basalibus angustioribus, obverse lanceolatis acutis (nec oblongo-lanceolatis obtusiusculis) caulinis inferioribus basi angustata sessilibus (nec basi fere rotundata semiamplexicaulibus), inflorescentia magis diffusa, ampliore, ramis lateralibus 3, usque 8, ramis 2—4 cephalis, magis elongatis, squamis involucri *atratris*, fere nigris, glaberrimis, apice tantum flosculosis, parum latoribus, inferioribus laxioribus. plus minus distantibus, 2—4 earum *infimis in apice pedicelli dissitis*. Caulis elatus, usque 6 cm. altus.

A *H. sparso* ssp. *Kotschyano* (Heuff.) pro quo plantam nostram etiam cl. K. H. Zahn habuit, differt planta nostra

¹ In memoriam beatae jam uxoris.

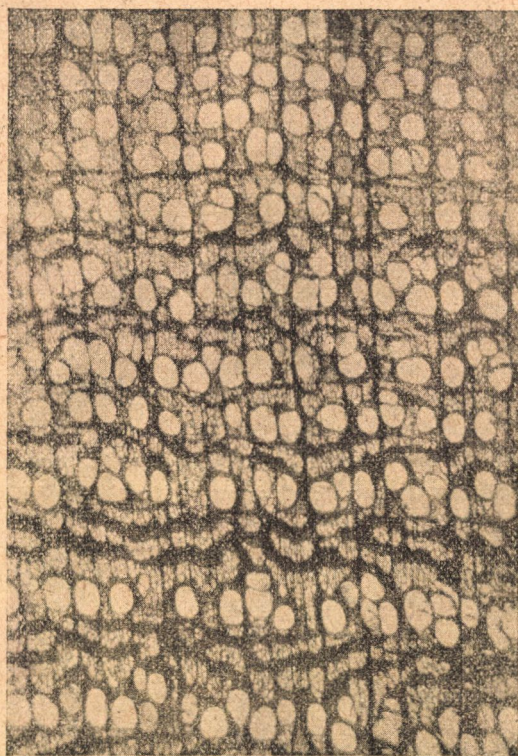

glabritie partium superiorum, caule saepe usque ad basin glabro, foliis rigidioribus, integris, nec denticulatis, squamis involucri latioribus, glaberrimis, atratis, fere nigris, margine vix pallidioribus.

Habitat in alpibus Retyezát comit. Hunyad, in herbidis vallis „Chimpu nelului“, ad fontem rivi „Oláh Zsil“ (Silu romanescu), ad pag. Kimpulujnyág (Chimpu lui Niagu), alt. 1200 m., ubi anno 1906 die 15. Julii detexi.

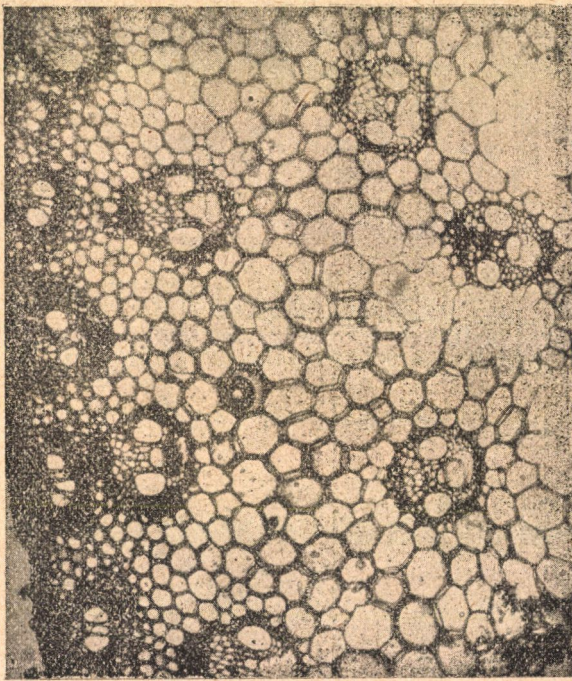
Hollendonner Ferenc: Növényi szövetek elszenesítése és fotografálása.

A mikrofotografálással készített szövettani képek a legtöbb esetben abban a hibában szenvednek, hogy az alap és tárgy képe között nincs meg a nagy ellentét. A látómező fénye és a festett készítmény közötti színbeli eltérést a lemez

1. kép: *Ulmus laevis* Pall, fa k. m. anthrakogramm 1:20

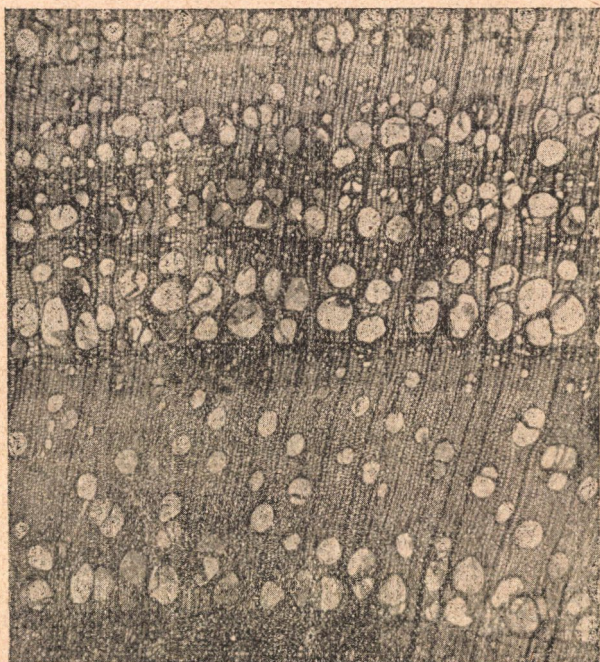
nem adhatja vissza, mert bármily színűre festjük is a sejtfalat, fényt még is bocsát keresztül. Abból kiindulva, hogy nemcsak a faszén, hanem még a hamu is megtartja a szövet-szerkezetet, amint ez Netolitzky, Wittmack-Buchwald, Neuweiler és Molisch vizsgálataiból kitűnik, továbbá, mert a szén az összes sugarakat elnyeli, a metszeteket szenesítettem el és ezekről Molischtól elnevezett spodogrammok mintájára szénképeket, anthrakogramm-okat vettem fel. (1., 2., 3. kép).

2. kép: Zea Mays L. szár k. m. anthrakogramm 1:83

Az eljárás a következő: a metszetet szárazon vagy kevés vízzel, alkohollal tiszta tárgylemezre vagy más üveglapra helyezük, fedőlemezrel vagy ablaküvegdarabkával lefedve Bunsen láng fölött állandóan mozgatva melegítjük. A víz vagy alkohol elpárolgása után a metszet pörkölődni kezd, vörös, majd vörösbarna, végül fekete lesz. A kihülés után a fedőüveg könnyen leemelhető és a metszet, anélkül, hogy szétesnék, beretvaélével könnyen áttehető tiszta tárgylemezre és kanadabalzsamban állandósítható. Ha nincs sok égési termék, azaz a tárgylemez nem szineződik barnára mindjárt az első tárgylemezen is megtörténhetik az állandó-

sítás. Különösen a fásodott szövetek (fa keresztmetszet) de keményebb tiszta cellulose sejfalból való szövetek (kukorica-szár keresztmetszet) is nagyon tiszta, éles, kontrasztos képet

3. kép: *Rhus typhina* L. fa k. m. anthrakogramm 1:47

adnak, melyek éppen ezért könnyen és jól fotografálhatók. Ha a pörkölést a vörös, vörösbarna színnel szakítjuk meg, akkor különösen ragyogó lesz a szín, a mi a megfigyeiést nagyon megkönnyíti.

(A növénytani szakosztály 1922. március 8-iki üléséből.)

IRODALMI ISMERTETŐ.

Flora Romaniae exsiccata. Románnyelvű botanikai kiadványok 1919—1922.

Erdélyben a közelmúltban élénk tudományos élet indult meg a románok részéről. A kolozsvári Ferenc József tudomány-egyetem gazdagon felszerelt intézetei, az Erdélyi Nemzeti Múzeum pompás gyűjteményei és számos más — mind magyar munka, ész és vagyon alkotta — tudományos intézmény, könyvtár, múzeum stb. hirdeti most a román kulturát.

Sajnos, az E. M. E. magántulajdonát képező gazdag herbarium, az egyetemi — maga nemében hazánkban egyedül álló — botanikus múzeum és gyűjtemény is román imperium alá jutott, tehát magyar kutatók részéről gyűjtött s nagyrészt feldolgozott gazdag anyagnak jutottak birtokába.

1920. megalakult Kolozsvárott a „Societatea de stiinte” nevű tud. egyesület, folyóirata: *Buletinul societatii de stiinte din Cluj*. — tom. I. 1921. decemberben jelent meg, több botanikai tárgyú cikkel; a társulat ülésein gyakran volt előadás a növénytan köréből, ezek *Contributiuni botanice din Cluj* cím alatt jelentek meg külön füzetben is (Grinzesco: Note sur deux Orobanches parasites des plantes cultivées et sur leur origine en Roumaine (az *O. ramosa* és *cumana*-ról) Borza (cfr. infra) Péterffi *O forma teratologica la Catharinaca Haussknechtii*, Dobrescu *Le climat et le blé roumain*.) A. Borza *Buletinul de informatii al Gradinii botanice si al Muzeului botanic dela Universitatea din Cluj* címen folyóiratot adott ki, mint a kolozsvári egyetemi bot. kert és múzeum értesítőjét, melyből eddig 4 füzet jelent meg. Az első a most kiadott *Flora Romaniae exsicc. schedait* tartalmazza (I. lentebb) — 1921. III. 25. — a másodikban A. Borza beszámol az 1919. V. 12. „átvett” botanikai intézetek és gyűjteményekről és 1919/20-ban kifejtett működésükről, elmondva történetüket, jelen állapotukat, elhelyezésüket stb., amiből megérthetjük, mily nagy veszteség a magyar tudományosságra nézve a körülbelül 220.000 lap virágos és 120.000 lap virágtalan növényt felelő herbarium, páratlan mohagyűjtemény, több mint 10.000 tárgyat magában foglaló szemléltető bot. múzeum elvesztése, amelyet egykori kiváló magyar igazgatói (Kanitz, Istvánffi, Borbás, Richter, Győrffy) több mint 80 exsiccata-művel és Baumgarten, Landoz, Czetz, Pávai, Janka (p. p.) stb. jeles botanikusaink gyűjteményeivel gazdagítottak. Az újabb szaporulathból kiemelendő Porcius Flórián 12.000 leiért megvásárolt gyűjteménye. Ez a szám tartalmazza még az erdélyi flóra kutatásában sok érdemet szerzett Wolff Gyula tordai gyógyszerész († 1921. I. 21.)¹ nekrológiát; továbbá Bibliographia botanica Romaniae annum 1914—1920. címmel a „Nagyromániára” vonatkozó újabb irodalmat törekszik felölelni s noha a magyar közlemények igen hiányosan vannak felvéve,² mégis túlnyomóan dominálnak. Utolsó száma ez évfolyamnak J. Römer brassói botanikusnak F. Porcius-szal folytatott levelezéséről (ro-

¹ Cf. *Potentilla tuberosa* Wolff ap. Siegr. — *P. Wolffiana* Siegr. *Dianthus Juliiwolffii* Péterfi.

² Igy hiányzik teljesen a *Flora Hung. exsicc. Cent. II—V.* — Ascheron-Graebner *Synopsis*, Engler-Pflanzenreich monografiái. Rapaics kiváló műve: *Az Alföld növényföldrajzi jelleme*. Beauverd, Budai, Degen, Gayer, Győrffy, Jávorka, Rapaics, Ronniger, Szabó, stb. számos dolgozata,

mánra ford. A. Borza) irt cikkét — mely érdekes világot vet mindkettőjükre — és Borzá-nak a román falusi kertek flórájáról erős sovinizmussal irt tanulmányának első részét foglalja magában. Megtudjuk, hogy a Bucsecsen román nemzeti park van készülöben; megemlíti a *Polygala sibirica* védelmét, megteremtőjének neve nélkül. Függlekül járul a kert magcserejegyzéke. Az 1922. év (Vol. II.) első száma a Flora Rom. exs. Cent. II. schedáin kívül J. Prodán-nak sikerült dolgozatát tartalmazza, a magyar és román alföldek halophytáinak oekologiai viszonyairól (Oecologia plantelor halofile din Romania, comparate cu cele din Ungaria si sesul Tisei din regatul SHS.)

Meg kell még említenem a Bukarestben megjelenő „Publicatiunile Soc. Naturalistilor din Romania“ c. folyóiratot; utolsó (1920.) kötete számos botanikai dolgozatot tartalmaz A. Brandza, Z. C. Pantu, C. T. Popescu, S. St. Radian, Th. Solacolu tollából, amelyek többé-kévésbé az integer Magyarország flóráját is érintik.

Flora Romaniae exsiccata a museo botanico universitatis Clusienis edita Cent. I. Majdnem kizárólag magyarföldi: erdélyi, részben bánáti és bihari anyagot adott ki A. Borza a Fl. Rom. exs.-ban, amelynek 60 példányban megjelent első centuriája 21 virágtalan és 70 virágos növényt tartalmaz, főként A. Borza és a nemrég (1921. I. 30.) elhunyt jeles bryologus, Péterfi Márton gyűjtéséből. A „hódítók“ azon szerencsés helyzetbe jutottak, hogy a kolozsvári egyetemi növénytani intézet részéről a Flora Hungariae exsiccata és a Bryophyta regni Hung. exs. számára gyűjtött anyagot is felhasználhatták; feltűnő, hogy az összes kiadott mohákat ugyanazon helyekről Győrffy is begyűjtötte! Különben az új exsiccata számos érdekes növényt tartalmaz, így: *Ruppia rostellata* Koch. var. *obliqua* Schur, *Carex lagopina* Wahlberg, *Dianthus Simonkaianus* et *Julii-Wolffii* var. *aemulus* Péterfi, *Adonis wolgensis* Stev., *A. hybridus* (*vernalis* $\times$ *wolgensis*) Wolff, *Ruta suaveolens* DC., *Arctostaphylos uvaursi* Spr., *Pulmonaria Landoziana* (*rubra* $\times$ *officinalis*) Péterfi, *Plantago Schwarzenbergiana* Schur. stb. Kár, hogy a nomenclatura sok helyen hibás, nem ritka a téves meghatározás sem, a termőhelyek felismerését megnehezítik az újonnan gyártott helységnevek; végre feltűnő a synonymák csaknem teljes hiánya (pl. a *Ruta suaveolens*-nél). Új adatok: *Poa nemoralis* L. var. *tenella* Rehb. (Déva—Péterfi), *Artemisia scoparia* W. & K. (Balázsfalva—Borza), *Centaurea Erdneri* Wagn. (Felsőpocsága—Borza).

A Cent. II. 28 virágtalan és 72 virágos növénye ez év tavaszán jelent meg már több régi királyságbeli és bukovinai exs.-mal; érdekességei: *Astragalus Péterfii* Jáv., *Primula leucophylla* Pax, *Soldanella montana* Mikan, a Püspökfürdő

lotuszvirága *Castalia Lotus* név alatt, végre az új *Anchusa Procopiani* (*procera* × *ochroleuca*) Gusuleac Bukovinából, Suceava mellől. Új adatok a magyar flórára: *Spirodela polyrrhyza* Schleid. (Gyergyóalfalu—Nyárády), *Dianthus compactus* Kit. (Déda-Ratosnya—Nyárády), *Spiraea salicifolia* L. Gy.-alfalu—Nyárády), *Sold. montana* Mik. (Fehérágpatak—Nyárády), *Symphytum cordatum* (Hidegszamos—Péterfi & Borza), *Rumex odontocarpus* Sándor ap. Borb. (Szamosfalva—Prodán), *Orobanche ramosa* L. (Mezőszabad—Nyárády), *Gnaphalium uliginosum* L. (Szatmár—Borza), *Scabiosa lucida* Vill. (Pocsága—Borza).

Kritikai megjegyzések:

1. *Campanula sparsa* Friv. Péterfi l. c. p. 21. No. 87. Cf. Magy. Bot. Lapok 1921. A *C. Patula* érdekes új alakja (*C. Patula* var. *Péterfii* mihi l. c.)

2. *Melampyrum nemorosum* L. ssp. *romanicum* Borza. ssp. n! (No 80.) p. 19. et in Bul. soc. de stiinte din Cluj. I. (1921. XII.) 144. — Borza: „Note critice asupra speciei colective *Melampyrum nemorosum* si formele inrudite din România” c. cikkében (1921. dec.) az erdélyi szines bracteájú *Melampyrum*okat két species: a *M. bihariense* Kern. Schedae ad fl. exs. Austr.-Hung, I. 75. (1881.) II. 113. (1883.) No. 625. és *M. nem. ssp. romanicum* alakkörébe sorolja, az *aestivalis* rasszot [*M. bihariense* ssp. *coronense* Ove Dahl ap. Ronnig. Vierteljahrsch. Naturf. Ver. in Zürich (1910.) 317.] utóbbi alá mint proles *aestivalis* Borza-t vonja. Ez a rendszerezés teljesen téves. A *M. romanicum* nem más, mint a *M. bihariense* széleslevelű alakja, a *f. Roemerii* Ronnig. ap. Hayek, Flora des montenegr.-albanischen Grenzgebietes, p. 181. (1917.) ap. Fritsch, Beiträge zur flora der Balkanhalbinsel, VIII. in Mitt. des Naturw. Ver. Steiermark (1918.) LIV. 294. et in litt. ad me. A *M. bihariense* Keletmagyarország, a Balkán, Románia stb. flójában helyettesíti a valódi *M. nemorosum*ot! Specifikus karaktere: a kopasz vagy élein hosszú, izelt szőröktől pillás, felületén 20—60 μ hosszú egysejtű szőrökkel borított csésze, holott a nyugati *M. nemorosum* csészéje sűrűn gyapjas bozontos. Három saisondimorph t. i. ősz, monticol és nyári alakja van, gyakori nemcsak Erdélyben, de a Bánságban!, Szerbiában, Boszniában!, Délhorvátországban! A keskenylevelű alak (*f. Kernerii* Ronnig. I. c. — *M. bihariense* Kern l. c. Simk. in Fl. exs. Austr.-Hung. et in herb. Borza in Fl. Rom. exs. No 81.) és a széleslevelű *M. Roemerii* (Ronnig) közt számtalan átmenet, — utóbbi megjelölésére szolgáló nevek (synonimák): *M. nemorosum* β *montanum* Porc. Enum. pl. Naszód (1878.) 44. — non Johnston, Flora of Berwick (1829.) 129. — *M. nemorosum* ssp. *subalpinum* var. *bihariense* Beauverd. Monogr. du genre *Melampyrum*. (1916.) 567. cum *f. syringaeifolium*

Beav. l. c. sec. exsicc. citata! — ssp. *nemorosum* var. *polonicum* Beav. l. c. 555. saltem p. p.! — *M. bihariense* var. *latifolium* Porcius in schedis ap. Borza l. c. p. 142. (1921.) — *M. nemorosum* auct. Transs. p. p. sic etiam Pax, Grundz. Pflanzenverbr. Karp. II. 256. Nyárády, Marosvásárhely növ. (1914.) 98. et in M. B. L. (1914.) XIII. 160. etc., etc. „Typus (Kerner) habet folia 3·5–6 × 0·5–1·2 cm. magna, calyces glabros vel in costis ± pilis articulatis ciliatos, . . . var. *Roemeri* folia 4–6 × 1·5–2·5 (3) cm. lata, calyces similes vel saepius tubo calycis inter costas pilis unicellularibus 0·02–0·06 mm [25–65 μ] longis minute puberulo“ (Revisio critica *Melampyri* generis specierum in Hungaria, msct.) Az egész kollektív faj alakkörének kritikáját és az új alakok leírását nagyobb tanulmány keretében fogom közölni. Megjegyzem még, hogy *M. moravicum* H. Por. var. *virens* Klett & Richt. in Borza l. c. 146. nem létezik, a *M. nemorosum* var. *viride* Schur Enum. pl. Transs. 566. pedig a *M. bihariense* f. *Kerner* zöldmurvájú alakja. — Szóval: „Das *Mel. romanicum* Borza ist ein ganz unnötiges Synonym!“ (Ronniger in litt. 27. II. 1922.)

3. *Centaurea dacica* Borza n. sp. p. 23. No 99. e sct. *Acrolophus*. l. Borza Padság-Felsőpocsága mellett a Skerice alhavas Belioara-Bélavára szikláin. Jelentéktelen sötétfészekű, keskeny levélsallangú alak a *C. rhenana* Bor. s. l. alakköréből, a *C. calvesenns* és *C. Reichenbachoides* hez közel. Cf. Wagner megj. (Cent. Hung.) p. 103. Magyar botanikusok régebről ismerik az Erdélyi Érchegységéből, megnevezni azonban fölöslegesnek tartották, speciesnek semmiesetre sem tartható.

4. Nomenclaturai megjegyzések.

Az *Aster villosus*-nak nem J. Wagn. az auktora. hanem Schultz bip. Archiv. Fl. 130. de a név az *Aster villosus* Michx. Fl. bor. Am. II. 113. nec non Thunbg. Fl. Cap. ed. Schult. II. 687. n. 5. Spreng. Syst. Veg. III. 526. miatt elesik, azért Korshinsky (Tentamen Florae Rossicae (1898.) 205. *Aster cinereus* Korsh.-nak nevezte át. (No. 100.) A *Linaria vulgaris* L. f. *glaberrima* Schur. régibb neve *L. vulgaris* L. var. *glabra* Petermann Fl. Lips. (1838.) 463. (No. 76.) — A kolozsvári *Bulbocodium* a *B. vernum* L. ssp. *versicolor* Richter Pl. Eur. I. 159. (1890.) A. Gr. Syn. III. 17., a Szénafüveken („La fánate“ apud Borza) 2–3 tőkocsánú és virágú alakjával (*B. trigynum* Schur. Ö. B. Z. (1860.) 353. — non Adam. sec. diagn. in Enum. pl. Transs. 678. = f. *Diószegianum* (Rapaics Erd. Kisérl. 1916. 70.) m.) No. 33. — Az *Artemisia santonicum* L. var. *monogyna* [W. & K. Ic. pl. rar. I. 77. (1801.)] Fritsch ap. Kern. Fl. exs. Austr.-Hung. VI. (1893.) 94–96. kombináció téves, a növény *A. salina* Willd. ssp. *monogyna* (W. & K. I. c.) Sag. cf. Sagorski

Ö. B. Z. (1907.) 14—18. (No. 94.) — *Onosma banaticum* (Sándor) nem önálló faj, az *O. viride* (Borbás) Jáv. bánsági alakja (Jávorka ex verb.) — A tordai és vizaknai *Suedára* a *S. maritima* (L.) Dumort. Fl. belg. (1827.) 22. nevet csak a legtágabb értelmezéssel lehet alkalmazni; a *Suedák*-ról bővebben máskor. — *Iris caespitosa* Pall. in Link. Jahrb. I. B. 71. (1820.) régiebb neve *I. ruthenica* Ker. Sawl. Bot. Mag. t. 1123. (1808.) 1393. — *Rumex sanguinicus* L. var. *viridis* Smith első leírása Fl. Britt. I. (1800.) 390. nem a Koch. Syn. ed. I. 613. (1837.) *Alsine frutescens* (Kit.) Kerner = *Minuartia hirsuta* (MR.) ssp. *frutescens* Handel-Mazz. Ann. Wien. Hofm. 1909. 151. cf. Tuzson Bot. Közl. 1909. 321. — Végre megjegyzendő, hogy az *Adonis convulvulus* nomina gen. masc., *Cotoneaster* gen. fem., *Polygala* gen. neutr.

Az exsiccata kétségtelenül érdekes dokumentuma a román tudományos törekvéseknek; valóban kár, hogy kiadója nyilatkozata szerint Magyarországnak csak két példány van szánva.

Soó Rezső.

Trelease W.: *The Genus Phoradendron. A Monographic Revision.* Urbana, 1916.

A *Phoradendron*-ok a *Viscum*-nak amerikai helyettesítői; az európai fagyönggyel fákön élősködő életmódjukban, de még külső megjelenésükben is megegyeznek, azonban más szerkezetű virágzatukban (a virágok levélhónalj eredetű fürtökben rendeződnek el) és eltérő szerkezetű portokukban (a *Viscum* portokja sok rekeszű, belső oldalán sok porussal nyílik, a *Phoradendron*-é egy rekeszű s egy porussal vagy réssel nyílik) generikusan térnek el. Észak- és Délamerikában igen nagy az elterjedésük, Washingtontól kezdve a La Plata torkolatáig fordulnak elő; egy faj Guadeloupe szigetéről, kettő a Galapagos szigetekről ismeretes; különböző fákön élősködnek s lehetséges, hogy ez okozza a nemzetségnek fajokban való nagy gazdagságát, másrészt azonban a szerző sem zárkózik el az elől, hogy talán az apogamiának is van ebben része. Trelease évek hosszú sora óta foglalkozik ezzel a nemzetséggel s miután az amerikai múzeumokban talált anyagot feldolgozta, 1912-ben Európába utazott, hogy főként a Martius-féle (Brüsszel) s az Urbán-féle (Dahlem) gyűjtemény eredeti példáit mgismerje. Ellátogatott Budapestre is, s tőle tudom, hogy a Nemzeti Múzeum növénygyűjteményében is értékes anyagra bukkant. Tanulmányának eredménye az előttünk fekvő mű, amelyben 244 oldalon tárgyal 240 fajt (megjegyzendő, hogy Engler a Nat. Pflanzenfamilien 1894-ben megjelent idevonatkozó III. 1. részében még csak kb. 80 fajt ismert.) A mű 245 táblán ábrázolja a *Phoradendron*-ok habitusát, egyes szerveit s az egyes fajokat,

legnagyobbrészt eredeti példákról készült fotografiai reprodukciókban.

A mű a nemzetséget főképen rendszertani szempontból tárgyalja. Feltűnő tagoltsága kívánatossá tenné, hogy szaporodási módja is beható tanulmány tárgyává tétessék, főképen abból a célból, hogy megállapitassék — amire már Trelease is gyanakszik — vajjon az eltérő alakokban való feltűnő nagy gazdagságát nem-e okozza (úgy mint p. a. a *Hieraciumok*-nál s a *Taraxacumok*-nál) az apogamia.

Degen Árpád.

Meyer: *Morphologische und physiologische Analyse der Zelle der Pflanzen und Tiere*. Fischer. Jena. I. köt., 629 o., 205 ábra. 1920. II. kötet 1. rész 161. o. 69 ábra. 1921.

A növényi és az állati sejt szerkezetét, annak kémiai és fizikai sajátságait nagy részletességgel ismertető kézikönyv. Az I. kötet a plasma általános morfológiáját, a zárványokat (ergasztikus képződmények) és a cytoplasmát ismer-teti. A II/1. rész pedig a normális cytoplasma mozgásait, a metabolizált (merev nyugalmi állapotban levő) cytoplasma sajátságait, az alloplasmátikus (tehát a plasma elváltozása folytán keletkezett) képződményeket és az izomsejteket tárgyalja. A II/2. rész még nem jelent meg. Eltekintve a munka nagy alapossággal megírt anyagától, Meyer ezen könyve már csak azért is különös figyelmet érdemel, miután ő az első, aki mint botanikus, a növényi és az állati sejtet közösen összehasonlítva tárgyalja. Az irodalmat a legnagyobb részletességgel 1919.-ig szintén felvette.

Fehér Dániel.

Lester W. Sharp: *An introduction to Cytology*. By—. First edition. Mc Graw-Hill Book Company, Inc. — New-York 1921., XIII. 452. old. 8°.

A szaktársak figyelmét fel kell hívnom erre az elsőrangú műre, amely kristálytisza rendszerességgel, nagyon áttekinthetően, 18 fejezetben: I. a történeli vázlat után (p. 1—22.) II. a sejt leírását, részei elkülönülését, III. a protoplasmát, IV. nucleust, V. centrosomat és blepharoplastot, VI. plasztikokat és chondriosomákat, VII. metaplasmat, polaritást, VIII. somaticus mitosist és a chromosomak individualitását, IX. az achromaticus figurát, cytokinesist és sejt oszlást, X. a nuclearis oszlás egyéb módjait, XI. chromosomák reductióját, XII. megtermékenyítést, XIII. apogamiát, aposporiát, parthenogenezist, XIV. a sejt szerepét az öröklésben, XV. Mendel tanát és a mutatiót, XVI. a nemek mineműségét illető megállapításokat, XVII. a „linkage“ különböző eseteit, XVIII. Weismannismust és egyéb elméletet ismerteti. — Minden fejezet logikus sorrendben még külön, több szakaszba osztott s

minden fejezet végén hatalmas bibliografiai jegyzéket ad a szerző. 159 instruktív, nagyon jó kivitelű (szerző több eredetijével) rajzcsoport és részletes Index felette emeli a könyv használhatóságát, amely kifogástalan szép külső kiállításban, erős vászonkötésben jelent meg. — Mivel a bibliografiai rész a nekünk teljesen hozzáférhetetlen legfrissebb irodalmat is felöleli, az egyébként is nélkülözhetetlen pompás mű általános növénytanulmány foglalkozó egyetlen botanikus könyvtárából sem hiányozhatnak. A szerző külön gépirásos corrigenda és errata jegyzékét minden érdeklődőnek szívesen megküldi.

Győrffy István, Szeged.

Grafe: *Chemie der Pflanzenzelle*. Berlin, 1922. 420 o., 32 ábra.

A munka a sejt kémiájára és a sejt kémiai energetikájára vonatkozó ismereteket összefoglalóan adja. Tárgyalja a sejt életének általános kémiai-fizikai törvényeit, a fény és a meleg energetikai szerepét, a sejttel és a plasma részletes kémiáját. A legtöbb helyet a sejt energetikájának (dynamische Chemie), nevezetesen az energia felhasználásának, az intramolekuláris átváltozásoknak (pl. erjedéseknek), a sejt lélegzésének, a sejt ingerlékenységének (ingervezetés, rhytmus, interferencia, autokatalitikus hatások, geotropismus, heliotropismus, stb.), továbbá a sejt energianyerésének (photosynthesis) és az asszimiláció kémiájának az ismertetése foglalja el. A munka a modern általános növénytan irodalmában hézagpótló és a maga nemében úttörő vállalkozás.

Molisch: *Anatomie der Pflanze*. 144 o., 126 ábra. 1922. Az 1920-ban megjelent első kiadás alig 2 év alatt elfogyott. Az új kiadás a régitől alig tér el. Egy rövidre fogott, de annak dacára a munka helyes összeállításánál fogva egy elsőrendű anatómiai összefoglaló munka. A sejt és a szövetek tárgyalása után a vegetatív szervek anatómiáját ismerteti a tőle már megszokott világos logikával és kiváló nyelvezettel. Feltűnő a sok új eredeti, jól sikerült rajz, melyeket a szerző asszisztense: Kisser készített.

Linsbauer: *Handbuch der Pflanzenanatomie*. Berlin, Borntraeger. 1922.

A munka a növényanatomia részletes ismertetését kívánja adni egy 3 kötetre terjedő kézikönyv alakjában.

Tschirch és Haberlandt munkáin kívül tulajdonképpen nagyobb növényanatómiai munkával az irodalom nem rendelkezik. Haberlandt munkája azonban meglehetősen egyoldalú és az organografiai tárgyalás hiánya az anatómiai kutatásoknál a használhatóságát néha ugyancsak lerontja.

Linsbauer kézikönyve ugyan a fiziológiai tárgyalást veszi alapul a növény szöveteinek általános ismertetésénél, azonban a későbbiek folyamán a részletes ismertetésnél már organografiai alapon ismerteti. A munka I. általános és II. különleges részre oszlik. Az I. rész tárgyalja a sejttant (cytologia), a szövettant (histologia) és a kísérleti anatómiát. A II. rész azután részletesen fogja ismertetni a Thallophyták és az Archegoniáták anatómiáját, mindenütt kiterjeszkedve a vegetatív szerveken kívül a szaporodási szervek (virágok, termések, magvak) szerkezetére is. Külön fejezetek tárgyalják az Archegoniáták embryológiáját, az abnormális vastagsági növekedést, a fás növények törzsének és gyökerének bonctanát. A munka Linsbauer szerkesztése mellett, Lundegardh—Lund, Tischler—Hohenheim, Richter—Brünn, Guttenberg—Berlin, Küster—Giessen, Lieske—Heidelberg, Svedelius—Upsala, Palla—Graz, J. Meyer, Ernst—Zürich, Nerinny—Insbruck, stb. közreműködésével jelenik meg. Eddig megjelent az I. kötetből Lundegardh tollából a sejt és cytoplasma teljesen és Tischler szerkesztésében az általános növénykaryologia első részlete.

Fehér Dániel.

NÖVÉNYTANI REPERTÓRIUM.¹

(Rovatvezető: KÜMMERLE J. BÉLA.)

a) Hazai irodalom.

A n o n y m u s: A botanikus kert válsága. — Herba. IV. évf., 1921. 424. old.

A u g u s t i n B é l a d r., D a r v a s F e r e n c d r. é s S c h n e i d e r J ó z s e f: A gyógy- és vegyipari növények termesztése. 50 ábrával. Budapest, 1921. 200 old.

A mű körülbelül 60, Magyarországon eddig is termelt, részben termesztethető gyógy-, vegyipari és fűszeres növény leírását tartalmazza.

B a l l e n e g g e r R ó b e r t d r.: A talajtan a gyógynövénytermelés szolgálatában. (Die Boden [Grund] lehre im Dienste der Heilpflanzenproduktion.) — Herba. IV. évf. 1921., 255—260. és 372—378. old., V. évf. 1922., 12—16., 114—118. és 255—260. old.

— — A termőföld. Budapest, 1921. Hungária könyvnyomda. 190 o. táblával. 8° — Ethika Könyvtár. II.

B e r n á t s k y J e n ő d r.: A gyanús gombákról. Verdächtige Pilze. — Herba. IV. évf., 1921., 379—383. 4 és 41. old.

— — Az ehető és mérges gombák újabb megvilágításban. Abrikal. Neue Erfahrungen über essbare und giftige Pilze. Mit Abbildungen. — Kísérletügyi közlemények. XXIV. köt. 1921. 1. füz., 54—71. old.

¹ E rovat alatt rendszeresen közöljük a nyomtatásban megjelent hazai eredetű, vagy hazai vonatkozású új szakirodalmat, kiterjeszkedvén a növénytanak minden ágára. Kérjük e végből a szerzőket, hogy megjelent közleményeiket a rovatvezetőnek beküldeni, vagy pedig a megjelent közlemények forrásáról őt értesíteni sziveskedjenek.

— — Gombaölő szerekkel való kísérletek. Ábrákkal. Versuche mit fungiziden Mitteln. — Kísérletügyi Közlemények. XXIV. köt. 1921. 3. füz., 238—246. old.

Bihari Gyula: Egy új Rumex-hybrid. Ueber einen neuen Rumex-Bastard. Rumex Hydrolapathum $\times$ conferius = R. hungaricus Bihari. — Magyar Botanikai Lapok. XIX. köt. 1920. (1922.) 40. old.

Bittera Miklós dr.: A talajoltásról. — Természettudományi Köz-
löny. LIV. köt. 1922., 36—40. old.

Boros Adám: Egy új szittyó-fajvegyülekről. Über einen neuen Juncus-Bastard. — Magyar Botanikai Lapok. XIX. köt. 1920. (1922.) 41—42. o.

Hybrida nova: Juncus Degenianus Boros (*J. lampocarpus* $\times$ sub-
nodulosus Bor.)

Buchta Győző: Mérget tartalmazó kerti növényeink. — Természettudományi Közöny. LIV. köt. 1922., 48—49. old.

Cserey Adolf dr.: Növénytár, vagyis a gyakrabban előforduló népies és tudományos növénynevek betűrendű jegyzéke. Közép-, felső- és főiskolák hallgatói, fűvészek, gazdák, gyógyszerészek, droguisták, orvosok és a művelt közönség számára. I—V. rész. Összeállította: . . . . .
Kiadja: Löblovitz Zsigmond könyvkereskedő. Budapest, 1920. 1—341 old.
Kis 8° — Apró-Könyvtár. 19—23. szám. Egyes szám ára 30 fillér.

Degen Árpád dr.: A heréseinket károsító arankáról. (Über die unsere Kleesaate schädigende Seidengewächse.) — Mathematikai és Természettudományi Értesítő. XXXVIII. köt. 1921., 146—151. old.

Szerző kimutatja, hogy a hazánkban meghonosodott nagymagú amerikai aranka, melyet eddig *Cuscuta suaveolens* Ser. néven ismertünk, a *C. arvensis* Beyr. var. *calycina* Engelm. — Verfasser weist nach, dass der richtige Name der in Ungarn sich eingebürgerte grosssamige amerikanische Seide, welche bisher als *C. suaveolens* Ser. bekannt war, *C. arvensis* Beyr. var. *calycina* Engelm. ist.

— — A *Notholaena Marantae* (L.) R. Br. felfedezése a Balaton mel-
lékén. Ábrával. — Ueber die Entdeckung der *Notholaena Marantae* (L.) R. Br. im Balatonsee Gebiete. Mit Abbildung. — Botanikai Közlemények. XIX. köt. 1920—21., 105—109. és (17.) old.

— — Megjegyzések néhány keleti növényfajról. Bemerkungen über einige orientalische Pflanzenarten. LXXXI. Néhány keleti Thymus-fajról. Über einige orientalische Thymus-Arten. — Magyar Botanikai Lapok. XIX. köt. 1920. (1922.), p. 15—23.

— — Megjegyzések néhány keleti növényfajról. Bemerkungen über einige orientalische Pflanzenarten. LXXXII. *Galium Stojanovii* Deg. n. sp. — Magyar Botanikai Lapok. XIX. köt. 1920. (1922.), 48. old.

Fehér Dániel dr.: A tölgyisztharmat peritheciumainak előfordu-
lása Európában. Ábrával. — Erdészeti Lapok. LXI. évf. 1922., 168—170. o.

— — Az ákácfa (*Robinia Pseudacacia* L.) vegetatív szerveinek összehasonlító anatómiája. II. A fatörzs anatómiája. 9 ábrával. (Die vergleichende Anatomie der vegetativen Organen von *Robinia Pseudacacia* L. II. Die Anatomie des Baumstammes. Mit 9 Abbildungen.) — Erdészeti Lapok. LXI. évf. 1922., 1—2. füz., 1—29. old.

Filarszky Nándor dr.: A separációs sejtmagosztódás elmélete és szerepe a növények fejlődésében és rendszerezésében. (Die Theorie und Rolle der Separationskernteilung in der Entwicklungsgeschichte und Systemisierung der Pflanzen.) — Mathematikai és Természettudományi Értesítő. XXXVIII. köt. 1921., 238—248. old.

— — Kapeller Kristóf (1835—1918.) Alga-gyűjtései a Quarnero-oböl-
ben. (Kristof Kapeller's [1835—1918.] Algen-Sammlungen im Golfe von Quarnero.) — Annales Musei Nationalis Hungarici. XVIII. köt. 1920—21., 111—128. old.

Novitas: *Ceramium viride* Filarszky.

Gáyer Gyula dr.: Az Alföld növényföldrajzi jelleme. (Der pflanzengeographische Charakter des Alföld.) — Természettudományi Közöny. LIII. köt. 1921., 155—157. old.

Gimesi Nándor dr.: A Bidens-fajok virágának fejlődése. 6 mikro-fotografiával. (Die Entwicklung der Blüte bei den Bidens Arten. Mit 6 mikro-photographischen Abbildungen). — Botanikai Közlemények. XIX. köt. 1920—21., 66—80. és (12.) old.

Gombocz Endre dr.: A Crocus variegatus Hoppe tolnamegyei előfordulásáról. Ueber das Vorkommen von Crocus variegatus Hoppe im Tolnaer Komitate. — Magyar Botanikai Lapok. XIX. köt. 1920. (1922.), 47—48. old.

— — Adatok az újbabkori magyar botanika történetéhez. III. közlemény. Beiträge zur Geschichte der ungarischen Botanik neuerer Zeit. III. Mitteilung. — Botanikai Közlemények. XIX. köt. 1920—21., 2—6. et (1). o.

— — A geológiai korszakok éghajlata és az égvűrük. — Természettudományi Közönlöny. LIII. 1921., 294—295. old.

— — Miért savanyú a főtt gyümölcs? — Természettudományi Közönlöny. LIV. köt. 1922., 51. old.

Gürtler Kornél: Viola Joói Janka. — Botanikai Múzeumi Füzetek. III. köt. 1919., 25—26. old.

Györfly István dr.: Adatok Budapest környékének mohafldrájához. I. 91 eredeti rajzzal. Beiträge zur Moosflora der Umgebung von Budapest. I. Mit 19 Originalzeichnungen. — Magyar Botanikai Lapok. XIX. köt. 1920. (1922.), 23—31. old.

— — A mezőgazdasági fakultás felállításánál követendő irányelvek. — Szegedi Újság. I. évf. 1921., 95. szám, 1—2. oldal.

— — A Molendoa fajai, tagolódása és rokonsága összehasonlító anatomiai és fejlődéstani vizsgálatok alapján. (Die Gliederung und Verwandtschaft der Arten der Molendoa auf Grund vergleichender anatomischer und entwicklungs-geschichtlicher Untersuchungen.) — Mathematikai és Természettudományi Értesítő. XXXVIII. köt. 1921., 345—361. old.

A fenti című dolgozatban szerző a *Molendoa*-nemzetség monografiájának egyik fejezetrésztét tárgyalja. A *Molendoa*-levelok papillái szerző szerint nem vizgyűjtő, hanem fényvisszaverő szervek. — In der im Titel genannte Arbeit erörtert Verfasser einen Kapitelabschnitt seiner Monographie der gattung *Molendoa*. Die Papillen der *Molendoa*-Blätter sind nach Angabe des Verfassers keine Wasserspeicher-, sondern Lichtstrahlen abwendende Organe. Novitates sine diagnos.: *M. corticicola* Broth., *M. Gollani* Broth., *M. mexicana* Broth., *M. obtusifolia* Broth., *M. pseudolateralis* Card., *M. serawschanica* Broth. et Györfly, *M. obtusifolia* Broth., *M. Sendtneria* (B. E.) Limpr. f. *cavernicola*, f. *mollis*, f. *longifolia*, var. *Limprichtii*, f. *dura*, var. *transcaspica*; *M. tenuinervis* Limpr. f. *solida*, f. *platyphylla*, var. *Kitabeliana*; *M. Hornschuchiana* (Funk.) Lindb. f. *brevifolia*, f. *cavernicola*.

— — Beszámoló a botanikus kert működéséről a világháború 3-ik és 4-ik évében. — Acta Universitatis Litterarum Regiae Hungaricae Franciscosephinae Kolozsváriensis annorum MCMXVII—XIX. fasciculus I. Kolozsvár, 1918., 45—52. és 80—84. old.

— — Bibliographia botanica Tatraënsis. V. A Magas Tatra Flórájára vonatkozó botanikai irodalom ismertetése. V. rész. — Magyarországi Kárpátgyeület XLIV. 1917. Évkönyve. Jahrbuch des Ungarischen Karpathenvereins. XLIV. Jahrg. 1917., 13—23. old.

— — Iker szikleves jegenyefenyő-csemeték. 11 szövegközi ábrával. Plantulae Abietis albae geminatis cotyledonibus. — Mathematikai és Természettudományi Értesítő. XXXVIII. köt. 1921., 328—344. old.

— — Miscellanea bryologica Hungarica. I—V. 18 eredeti rajzzal. — Botanikai Közlemények. XIX. köt. 1920—21., 7—16. és (1)—(2). old.

— — A Növénytar 2. jelentése. (Borbás V. arcképével.) Kolozsvár, 1919. 39—56. old. — Különnyomat az Erdélyi Múzeum Egyesület 1915—16-iki Évkönyvéből.

— — A hazai festőnövények és a velük való népi festési módok. Die vaterländischen farbhaltigen Pflanzen und ihre volkstümliche Anwen-

dung. — Herba. IV. évf. 1921., 209—210., 250—251., 296., 330—332., 367—368., 409—411. és 454—457. old.

Heinrich, C.: Pflanzengallen (Cecidien) der Umgebung von Hermannstadt. — Verhandlungen und Mitteilungen des Siebenbürgischen Vereins für Naturwissenschaften. Jahrg. LXVII. 1916., Heft 4—6., p. 81—118.

Herke Sándor: A gyökerek szénsav-, cukor- stb. kiválasztásáról. Kohlensäureerzeugung der Wurzeln. — Kísérletügyi Közlemények. XXIV. köt. 1921. 2. füz. 117—135. old.

— — A gyökérvivőanyagok jelentősége a phosphorsav-kihasználásnál. Die Bedeutung der Wurzelabscheidungen bei der Ausnützung der Phosphorsäure. — Kísérletügyi Közlemények. XXIV. köt. 1921. 2. füz. 136—156. o.

Hollendonner Ferenc dr.: A fa elfolyósítása. — Természettudományi Közlöny. LIV. köt. 1922., 49—50. old.

— — A gyékény mint cukoradó növény. — Természettudományi Közlöny. LIV. köt. 1922., 50—51. old.

Husz Béla dr.: Adatok a Magas-Tátra és a Szepesség mikroszkopikus gombafőrájának ismeretéhez. Beiträge zur Kenntnis der mikroskopischen Pilzflora der Hohen Tátra und der Zips. — Botanikai Közlemények. XIX. köt. 1920—21., 96—105. és (17.) old.

Jakabfalvy Árpád: A hazai kaucsukról. — Herba. IV. évf. 1921., 27—29. old.

Jávorka Sándor dr.: Lunaria Telekiana Jáv. n. spec. — Magyar Botanikai Lapok. XIX. köt. 1920. (1922.), 1—2. old.

— — Uj adatok Albánia flórájához. (Novitates florae Albanicae.) Neuigkeiten aus der Flora Albanien. — Botanikai Közlemények. XIX. köt. 1921., 17—29. és (3.) old.

— — Vadontermő gyógynövényeink előfordulási viszonyai. (Das Vorkommen unserer wildwachsenden Heilpflanzen. — Herba. IV. évf. 1921., 251—254., 293., 333—337. és 369—372. old.

Karácsony Sándor: Az Alföld fásításáról és erdősítéséről, különös tekintettel a szikes vidékekre. Kisújszállás, 1921. 28 old.

Kardos Árpád: Az aranyeső levele mint dohánypótlék. — Természettudományi Közlöny. LIII. köt. 1921., 378—379. old.

Kuntz János dr.: Adatok a magyarországi boróka illóolaj- és cukortartalmához. Beiträge zur Kenntnis des ätherischen Öl- und Zuckergehaltes ungarischer Wacholderbeeren. — Kísérletügyi Közlemények. XXIV. köt. 1921., 3. füz. 207—209. old.

Kümmelre Jenő Béla dr.: Asplenium Börmülleri Kümm. spec. nova. Ábrával. Mit Abbildung. — Botanikai Közlemények. XIX. köt. 1920—21., 81—83. és (13)—(14). old.

— — Pteridologiai közlemények. Képpel. Pteridologische Mitteilungen. Mit einer Abbildung. — Magyar Botanikai Lapok. XIX. köt. 1920. (1922.) 2—10. old.

Novitas: *Birópteris antri-Jovis* Kümm. nov. gen. et spec. in insula Creta leg. L. Biró.

Lattyák Sándor: Néhány Dioscorides-féle dák növénynevről. — Botanikai Múzeumi Füzetek. III. köt. 1919. 2. füz., 29—42. old.

Lipták Pál dr.: Adatok a magyar gyógynövény-ügy történetéhez. — Herba. V. évf. 1922., 76—77. old.

Magyary-Kossa Gyula dr.: A hazai gyógynövények hatása és orvosi használata. Die Wirkung der vaterländischen Heilpflanzen und deren ärztlichen Anwendung. — Herba. IV. évf. 1921., 4—9., 84., 122—126., 163—170., 201—208., 241—249., 283., 321—330., 361—366., 403—408. és 443—449. old., V. évf. 1922., 4—12., 51—61., 100—105., 150—156., 202—211. és 247—255. old.

Mandl Károly dr. és Kiss Árpád dr.: Uj kelet-sibériai növények. Neue ostsibirische Pflanzenarten. — Botanikai Közlemények. XIX. köt. 1920—21., 89—94. és (15.) old.

Manninger Rezső dr.: A baromficholera bacillusának variációjáról. Über die Variation der Bacillus von Geflügelcholera. — Mathematikai és Természettudományi Értesítő, XXXVIII. köt. 1921., 77—87. old.

Moesz Gusztáv dr.: A gyógynövények néhány gombaokozta betegsége. — Herba, V. évf. 1922., 68—71. old.

— — A tavasz első gombái. 3 ábrával. (Die ersten Pilze des Frühlings. Mit 3 Abbildungen.) — Uránia, XXIII. évf. 1922. 1—5. sz. 14—17. o.

— — Hazslinszky némely rozsdagombájának megfejtése. Berichtigung der Bestimmungen einiger Rostpilze von Fr. Hazslinszky. — Magyar Botanikai Lapok, XIX. köt. 1920. (1922.), p. 10—15.

— — Mykologiai közlemények, IV. közlemény, 13 képpel. Mykologische Mitteilungen, IV. Mitteilung. Mit 13 Abbildungen. — Botanikai Közlemények, XIX. köt. 1920—21., 44—66. és (6)—(11.) old.

Páter Béla dr.: Bábapró a körtefán. Táblával. Hexenbesen am Birnbaum. Mit einer Tafel. — Botanikai Múzeumi füzetek, III. köt. 1919., 12—16. old.

Preisz Hugó dr.: A bakteriumspórák csirázásáról. Egy táblán 48 rajzzal. Über die Keimung der Bakterien-Sporen. Mit 48 Abbildungen auf einer Tafel. — Mathematikai és Természettudományi Értesítő, XXXVIII. köt. 1921., 58—68. old.

Rapaics Raymund dr.: A firenzei bizarria. Képpel. — Természettudományi Közöny, LIV. köt. 1922., 40—43. old.

— — A kannibálok szent növénye. (Képpel.) — Természettudományi Közöny, LIII. köt. 1921., 167—169. old.

— — A nyilmérges. — Természettudományi Közöny, LIV. köt. 1922., 112. old.

— — A rézgalic gombaölő hatásának magyarázata. — Természettudományi Közöny, LIII. köt. 1921., 302—308. old.

— — Az aranyeső leveleinek felhasználása dohánypótlásra. — Természettudományi Közöny, LIII. köt. 1921., 302. old.

— — Felhasználható-e az aranyeső levele dohánypótlásra? — Természettudományi Közöny, LIII. köt. 1921. 379—380. old.

Réthy Antal dr.: A gyógynövények fejlődési fokozatainak megfigyeléséről. — Herba, IV. évf. 1921., 91. és 126—129. old.

Römer Gyula: Der Pflanzenreichtum des Butschetsch. — Jahrbuch des Siebenbürgischen Karpatenvereins, Jahrg. 1914.

— — Josef Barth †. — Verhandlungen und Mitteilungen des Siebenbürgischen Vereins für Naturwissenschaften, Jahrg. LXIV. 1914., p. 167—172.

Sávoly Ferenc dr.: A magyar Alföld szélviszonyai, figyelemmel az erdősítésre. (Die Windverhältnisse des ungarischen Alfölds, mit Berücksichtigung auf die Beforstung.) — Erdészeti Lapok, LX. évf. 1921., 125—142. o.

Schilberszky Károly dr.: A fekete gabonarozsda és a borbolya-cserje. — Természettudományi Közöny, LIII. köt. 1921., 238—239. o.

— — A házikert növényeinek betegségei. 3 ábrával. — Hogyan készítem el házikertem? című kiadvány VI. fejezete. Budapest, 1921. Pfeifer Ferdinand kiadása. 103—141. old.

— — A paprikapalánták szártövi fonnyadása. Ábrákkal. Welkungs-krankheit der Stengelbasis an Paprika-Sämlingen. Mit Abbildungen. — Kisérletügyi Közlemények, XXIV. köt. 1921., 262—269. old.

— — A szilvafák rozsdabetegségét okozó gombák biológiájáról. Kivonat. (Über die Biologie der an Zwetschken-Bäumen Rostkrankheit erzeugenden Pilze. Auszug.) — Mathematikai és Természettudományi Értesítő, XXXVIII. köt. 1921., 163—164. old.

— — A zagyvatrágyáról növényvédelmi szempontból. — A Föld, VIII. köt. 1921., 215—216. old.

— — Az árpalevél csikossága. — Köztelek, XXXI. köt. 1921., 491. o.

— — Gombabetegség a lóherén és lucernán. (Macrosporium sarciniforme.) — Köztelek, XXXI. köt. 1921., 915. old.

— — Növényvédelem a kisgazdaságban. — Gaea („A Barázda“ melléklete.) 1921. évf. 13. szám.

— — Védelem a búza-köűszök ellen. — Gazdasági Lapok. LXXIII. köt. 1921., 238—239. old.

Soó Rezső: A *Saponaria L.* nemzetség hazánkban és a *Saponaria officinalis L.* alakköre. Die Gattung *Saponaria* in Ungarn und der Formenkreis der *S. officinalis L.* — Magyar Botanikai Lapok. XIX. köt. 1920. (1922.), 42—47. old.

Formae novae: *Saponaria officinalis L.* var. *typica* Beck f. *Wierzbickiana* Soó, et f. *oligantha* Soó.

Szabó Zoltán dr.: A *Dipsacus silvestris torsus* De Vries tenyésztése a budapesti tudományegyetemi növénykertben. Die Kultur des *Dipsacus silvestris torsus* De Vries im Bot. Garten der Universität Budapest. — Botanikai Közlemények, XIX. köt. 1920—21., 94—96. és (16.) old.

— — A növények haszna, I—VI. — Herba. V. évf. 1922., 24—28., 72—75., 118—123., 168—172., 215—219. és 260—264. old.

— — A növények szervezete. Az általános növénytan elemei. 370 képpel. (Der Organismus der Pflanzen. Die Elemente der allgemeinen Botanik. Mit 370 Abbildungen.) Budapest, 1922. A szerző tulajdona. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál Esztergomban. XVI és 459 old. 8°.

— — A növényi sejt sejtnedve. (Der Zellensaft der pflanzenlichen Zelle.) — Herba. IV. évf. 1921., 475—480. old.

Szalay Edith: Adatok a szalmavirágek szövettanához. 4 ábrával. Beiträge zur Histologie der „Strohblumen“. Mit 4 Abbildungen. — Botanikai Közlemények. XIX. köt. 1920—21., 30—44. és (3)—(15). old.

Timkó György: Adatok Lengyelország zuzmóflórájához. Beiträge zur Flechtenflora von Polen. — Botanikai Közlemények. XIX. köt. 1920—21., 84—88. és (15.) old.

Treitz Péter: A Nagy-Alföld erdősítése talajtani szempontból. (Die Beforstung des Nagy-Alfölds aus dem Gesichtspunkte der Bodenkunde.) — Erdészeti Lapok. LX. évf. 1921., 311—333. és 346—380. old.

Urumov. Iv. K.: Neue und seltene Pflanzen Bulgariens. I. — Magyar Botanikai Lapok. XIX. köt. 1920. (1922.), 33—40. old.

A szerzőnek számos újdonságainál Degen és Jávorka is közreműködtek.

Varga Ferenc: Endogén burgonyagumó. — Természettudományi Közölny. LIII. köt. 1921., 319—320. old.

— — Lentermelés. — Herba. V. évf. 1922., 108—114. old.

— — Salátának használható vadontermő növények. — Herba. V. évf. 1922., 211—215. old.

Wagner János: Adatok hazánk flórájához. Beiträge zur Flora von Ungarn. — Magyar Botanikai Lapok. XIX. köt. 1920. (1922.), 31—32. old.

Novitates: *Centaurea Trautmanni* Wagn. (*C. solstitialis* × *Sadleriana*), *C. sub-Sadleriana* Wagn. (*C. micranthos* × *Sadleriana*), *C. panonica* Heuff. f. *pseudobracteata* Wagn., *C. pseudospuria* Wagn. (*C. stenolepis* × *panonica* Wagn. non Kern.), *C. castriferrei* × *panonica* Wagn. (*C. stenolepis* × *panonica* Kern., *C. spuria* Kern.), *G. torocköensis* Wagn. *C. micranthos* × *Reichenbachioides*.

Windisch Rikárd dr.: A csillagfürt mint emberi táplálék. — Természettudományi Közölny. LIII. köt. 1921., 189. old.

— — Az alma illatos alkotórészei. — Természettudományi Közölny. LIII. köt. 1921., 369—371. old.

— — Az aranyeső levele mint dohánypótlék. — Természettudományi Közölny. LIII. köt. 1921., 379. old.

b) Megszállott területek iródalma:

Borza Sándor dr.: Bibliographia botanica, Romaniae annorum 1914—1920. — Buletinul de Informatii. Vol. I. no. 2. Cluj (Kolozsvár), 1921., p. 41—54.

— — Din istoria plantelor noastre ornamentale. — Lumina Femeii. Tom. 1921., 19—20 et 84—86.

— — † Dr. Juliu Wolff. Nachruf auf Dr. Julius Wolff. — Buletinul de Informatii. Vol. I. no. 2. Cluj (Kolozsvár) 1921., p. 39—40.

— — Flora gradinilor taranesti române. I. Marul. (*Pyrus Malus L.*) La flore des Jardins des paysans Roumains. I. Le pommier. (*Pyrus Malus L.*)

— Buletinul de Informatii. Vol. I. no. 3. Cluj (Kolozsvár) 1921., p. 64—86.

— — Ghetarul dela Scarisoara. — Convorbiri Stiintifice. Tom. II. 1918. No 8—9.

— — Material pentru vocabularul botanic al limbii române. Gradini taranesti din Banat. — Dacoromania. An. I. 1920—21. (1921.), p. 859—862.

— — Note critice asupra speciei colective *Melampyrum nemorosum* si formele inrudite din România. Note critique sur le *Melampyrum nemorosum* et les formes voisines de Roumanie. — Buletinul Societatii de Stiinte din Cluj (Kolozsvár). Tom. I. 1921., p. 141—148.

Uj fajok: *Centaurea dacica* Borza. *Melampyrum nemorosum L.* ssp. *M. romanicum* Borza.

— — Prima istorie naturala româneasca. Istoria naturei sau a firei de Gh. Sincal. — Transilvania. Tom. LII. 1921., p. 825—836.

— — Raport asupra situatiei Muzeului botanic dela Universitatea din Cluj pe anii 1919 si 1920. Compte rendu de l'activité du Musée Botanique de l'Université de Cluj en 1919—1920. — Buletinul de Informatii. Vol. I. Kolozsvár 1921., p. 25—39.

— —, Gürtler K., Filip Gh.: Catalog de seminte oferite pentru schimb de Gradina Botanica a Universitatii din Cluj. Catalogue des graines offertes en échange par le Jardin Botanique de l'Université de Cluj. — Buletinul de Informatii. Vol. I. Cluj (Kolozsvár). 1921., appendix, p. 1—14.

Dobrescu J. M.: Le climat et le blé roumain. — Buletinul Societatii de Stiinte din Cluj. Tom. I. (Kolozsvár) 1921., p. 171—176.

Györfly István dr.: Zweite Blüte. — Turistik & Alpinismus. 2. Jahrg. 12. Folge. Késmárk, Sept. 1921., p. 255—256.

Horvat, Dr. Ivo: Die Bedeutung des Gametophyten für die Phylogenie der Filicineen. (Eine kritische Literaturstudie). — Glasnik der Kroatishen naturwissenschaftlichen Gesellschaft, Zagreb. Jahrg. XXXIII. 1921., p. 137—157.

— — Gametofil paprati *Phyllitis hybrida* i *Ceterach officinarum*. (Cum 2 tabulis) — Rad Jugoslavenske Akademije Znanosti i Umjetnosti, Zagreb. Knjiga 226. (1922.), p. 208—219.

Péterfi Márton: O forma teratologica la *Catharinaea Haussknechtii* (Jur. et Milde) Broth. Eine teratologische Erscheinung bei *Catharinaea Haussknechtii* (Jur. et Milde) Broth. — Buletinul Societatii de Stiinte din Cluj. (Kolozsvár) Tom. I. 1921., p. 149—153.

Prodan Gyula: Oecologia plantelor halofile din România, comparate cu cele din Ungaria si sesul Tisei din regatul SHS. (Die Oekologie der Halophyten Romäniens, in Vergleich mit denjenigen Ungarns und der Theiss-Ebene des Königreichs SHS.) — Buletinul de Informatii, Vol. II. no. 1. Cluj (Kolozsvár), 1922., p. 1—17.

Römer Gyula: Schimbul meu de scrisori cu Florian Porcius. Mein Briefwechsel mit Florian Porcius. — Buletinul de Informatii. Vol. II. no. 3. Cluj (Kolozsvár) 1921., p. 57—63.

Ungar, Karl: Zwei Touristen aus alter Zeit. — Ostland. Band III. 1921. No. 9.

c) Külföldi irodalom:

Ambrózy-Migazzi István dr. gróf: Aus meiner Malonyaeer Werkstatt. — Mitteilungen der Deutschen Dendrologischen Gesellschaft. Nr. 31. 1921., p. 214—224.

Degen Árpád dr.: Eine Bemerkung über das Vorkommen von *Fraxinus coriariaefolia* Scheele im Osten der Balkanhalbinsel. — Österreichische Botanische Zeitschrift. LXX. Jahrg. 1921., p. 204.

Fischer M.: Beobachtungen über den anatomischen Bau der Früchte und über ein inneres Ausscheidungssystem in denselben bei den Kultur-

rassen und Varietäten von *Capsicum*. Mit 2 Textabbildungen. --- Zeitschrift d. Allg. Österr. Apothekes-Vereines. 1921. Nr. 18---20.

Fritsch, Dr. Karl: Exkursionsflora für Österreich und die ehemals österreichischen Nachbargebiete. Dritte, umgearbeitete Auflage: Wien und Leipzig, 1922. C. Gerold's Sohn. 824 old. 8°

Ginzberger, Dr. August: Beitrag zur Kenntnis der Flora der Scoglien und kleineren Inseln Süd-Dalmatiens. --- Österreichische Botanische Zeitschrift. Jahrg. LXX. Nr. 9---12. 1921., p. 233---248.

--- --- Über *Centaurea Friderici Visiani* und *C. crithmifolia Visiani*. --- Verhandlungen der Zoologisch-Botanischen Gesellschaft. Band LXX. Heft 1---2. 1920., p. (30).

--- --- Zur Gliederung des Formenkreises von *Reichardia picroides* (L.) Roth. Mit 3 Textabbildungen. --- Österreichische Botanische Zeitschrift. LXXI. Jahrg. 1922., p. 73---83.

Glück, Dr. H.: *Scirpus littoralis* Schrader. Neu entdeckt für Österreich-Ungarn. --- Allgemeine Botanische Zeitschrift. Jahrg. XXIV---XXV. 1918---19., p. 26---27.

Gombocz Endre dr.: *Bibliographia Linnaeana hungarica*. Zusammenge stellt von . . . herausgegeben von Felix Bryk. --- Svenska Linné-Sällskapetets Årsskrift. Argang V. 1922., p. 90---96.

Györfy István dr.: *Bryologische Seltenheiten*. XIII. Mit [3 Abbildungen. --- *Hedwigia*. LXIII. Bd. 1921., p. 48---49.

A szerző által felállított „*trachelosyncarpium*“ elnevezés vonatkozik a moha tokjának olyan rendellenességére, amidőn két vagy három elkülönült toknak közös nyaki részük van.

--- --- *Novitas bryologica*. II. With 1 fig. --- *The Bryologist*. Vol. XXV. numb. 1. 1922., p. 18.

Hayek, Dr. August: Versuch einer natürlichen Gliederung des Formenkreises der *Minuartia verna* (L.) Hiern. --- Österreichische Botanische Zeitschrift. LXXI. Jahrg. 1922., p. 89---116.

Keissler, Dr. Karl: Die Pflanzenwelt. Mit 4 Textabbildungen. --- *Burgenland* (Westungarn). Festschrift. Wien, 1920., p. 37---42.

Kulczyński, St.: *Studia systematyczno-geograficzne nad gwozdziakami*. Recherches géographiques et morphologiques sur les oeillets. --- *Rozpraw Wydziału matemat.* --- przyrodn. Polskiej Akademji Umiejętności. Tom. LIX. ser. B. 1919. p. 303---397. tab. 7. --- *Bulletin de l'Acad. Polon. des sciences et des lettres, cl. d. sc. math. et nat., ser. B, sc. nat.*, mai---juillet 1919., p. 110---132.

Szerző a *Dianthus carthusianorum* faj körét tárgyalja.

Macku, J.: Otázka kultur léčivých rostlin v republice Československé. --- *Cas. Mor. Musea Zemského*. Brunn. 1920. p. 15.

Szerző a gyógynövények termeléséről értekezik.

Pawłowsky B.: Une forêt des tilleuls (*Tilia cordata*) dans la vallée de Poprad. (Fig. 9---11.) -- *Ochrona przyrody*. (La protection de la nature.) *Zeszyt 2*. Kraków. 1921., p. 49---59.

Pax, Dr. Ferdinand: *Pflanzengeographie von Rumänien*. Mit 5 Textfiguren und 8 Tafeln. --- *Nova Acta*. Tom. CV. no. 1920., p. 81---342.

Podpera, Dr. J.: *Fitogeografický rozbor nálezu Cortusa Matthioli L. na Morave*. Analise phytogéographique de la découverte de la *Cortusa Matthioli L.* en Moravie. --- *Sborník Klubu Přírodovědeckého*. Brunn. III. 1920. p. 20.

Hazánkban is előforduló formák: *Cortusa Matthioli L.* f. *normalis* Podp., f. *tátrensis* Podp. et f. *pubens* (Schott, Nym. et Kotschy) Knuth.

--- --- Úvod ku kvetene na Československém Poodří. --- *Jahresberichte der naturforschenden Gesellschaft in Mährisch-Ostau*. I. 1921., p. 1---69.

Szerző az Eszaki Kárpátok hegyi lágjairól (Borymocsarak stb.) is értekezik.

Prodan Gyula: *Impadurea locurilor sarate si nisipoase*. --- *Revista Padurilol*. Tom. XXXIII. 1921., p. 247.

Schneider Camillo: Mitteilungen über immer- und wintergrüne Gehölze. — Österreichische Botanische Zeitschrift. Jahrg. LXX. Nr. 6—8. 1921., p. 231—232.

A fenti dolgozatban Gróf Ambrózy-Migazzi István, ki malonyai arboretumában évtizedek óta nagy gonddal és fáradtsággal honosította meg a télen is zöldelő örökzöld fásnövényeket, a honosítás körül szerzett nagy tapasztalatait összefoglalóan megjeleníti egy nagyobb szabású műben. A mű teljessége érdekében gróf Ambrózy-Migazzi mindazoknak a támogatását kéri, akik a télen is zöldelő fásnövények meghonosításánál érdekes megfigyeléseket és tapasztalatokat szereztek. A közléseket köszönettel veszi és a munkatársakat művében névleg meg is említi.

Schwerin Fr. Graf v.: Revisio generis *Sambucus*. — Mitteilungen der Deutschen Dendrologischen Gesellschaft. 1920., p. 194—231.

Tausz Jenő és Péter Márta: Neue Methode der Kohlenwasserstoffanalyse mit Hilfe von Bakterien. — Centralblatt für Bakteriologie. II. Abt. XLIX. Bd. 1919., p. 497—554.

Thellung, Dr. A.: Zur Gliederung von *Hordeum murinum* L. — Allgemeine Botanische Zeitschrift. Jahrg. XXIV—XXV. 1918—19., p. 6—7.

Tuzson János dr.: Die Formen der *Arabis hirsuta* (L.) Scop. — Bericht der Freien Vereinigung für Pflanzengeographie und systematischen Botanik für das Jahr 1919. (1921.), p. 15—44.

Vouk, Dr. Vale: Der Russtau in Garten- und Gewächshauskulturen. — Zeitschrift für Garten- und Obstbau. II. Jahrg. 1921., Nr. 4, p. 25—26.

— — Methoden zum Studium des Wachstums der Pflanzen und seiner Beeinflussung. — Aberhalden E.: „Handbuch der biologischen Arbeitsmethoden. Abt. XI., Teil 2., Lief. 59.

Wilson E. H. and Rehder A.: A monograph of *Azaleas*. *Rhododendron subgenus Anthodendron*. — Publications of the Arnold Arboretum. Nr. 9. Cambridge 1921., p. 219. 8°

Zahlbruckner, Dr. Alexander: Neue Flechten. IX. — *Annales Mycologici*. Vol. XIX. (1921.) Nr. 3—4., p. 224—242.

Uj faj: *Lecanora (Eulecanora) quadica* Zahlbr. (Pozsony-Szentgyörgy.)

d) Gyűjtemények:

Győrffy István dr. és Péterfi Márton: *Schedae et animadversiones diversae ad „Bryophyta regni Hungariae exsiccata”*. Tom. II—III. no 51—150. — Sep. ex Botanikai Muzeumi Füzetek. III. köt. Kolozsvár 1919. 43—74. old.

Schedae ad Kryptogamas exsiccatas editae a Musaeo Vindobonensi. Centuria XXV. Wien 1921.

Schedae ad „Floram Romaniae exsiccata” a Musaeo botanico Universitatis Clusienensis (Kolozsvár) editam. Centuria I. 1921. et II. 1922. — *Buletinul de Informatii*. Vol. I. no 1. (1921.) p. 1—24. et vol. II. no 1. (1922.) p. 18—36.

Herbariu Agricol. Intocmit de Dr. J. C. Drăgan si Gy. Tordai. Vol. 5. no 1—250. Cluj (Kolozsvár). 1921.

SZAKOSZTÁLYI ÜGYEK.

Alapítványok és adományok a Szakosztály javára.

Örömmel jelenthetjük, hogy az az áldozatkészség, mellyel tagjaink és a botanika barátai Szakosztályunk és a Botanikai Közlemények segítségére siettek, nem lankadt el. Újra jelentős alapítványokról és adományokról számolhatunk be, melyekért a Növénytani Szakosztály nevében itt fejezzük ki

leghálásabb köszönetünket. Azok a nehézségek, melyekről előző füzetekben szözlöttünk, még ma is, sőt fokozottabb mértékben fenyegetik megsemmisüléssel a magyar botanikai irodalmat. De hitünk erős, hogy a botanika hívei, kik szörény folyóiratunkban velünk együtt az újra épülő Magyarország egy építőkövét látják, a jövőben sem fogják tőlünk megvonni támogatásukat.

Az alapítványt tevők és adományozók folytatólagos névsora itt következik:

	Alapítvány	Adomány
	Korona	
Ambrózy Lajos gróf, rk. követ, megh. miniszter		
hollandiai gyűjtése	—	5736
svédországi gyűjtése	—	14500
Festetich Kálmán gróftól	—	1000
Festetich Kálmánné grófnőtől	—	1000
Augustin Béla, kísérletügyi igazgató	600	—
Birck Gyula, földbirtokos	1000	—
Biró István, földbirtokos	1000	—
Botanikai kirándulásra résztvettek gyűjtése	—	785
Csiki Ernő, múzeumi osztályigazgató	1000	—
Dávid Károly, építész	400	600
Gombocz Endre, egyet. m. tanár, édesatyja:		
Gombocz Miklós emlékére	5000	—
Greinich Ferenc, r. k. káplán	1000	1000
Hatvany Béla báró, földbirtokos	—	1000
Jávorka Sándor, múzeumi osztályigazgató	500	—
Kiss Ferenc, miniszteri tanácsos	500	500
Kovács József, főorvos	500	500
Kovács Sebestény Tibor, földbirtokos	2000	18000
K. P.	1000	—
Kratochwill Aurél, igazgató	1000	—
Lengyel Géza, kísérletügyi adjunktus	300	700
Miskey Dezső, gyógyszerész	1000	—
Moesz Gusztáv, múzeumi osztályigazgató	1900	—
Pénzes Antal, tanár	1000	—
Rapaics Raymund, gazd. akad. tanár	800	—
Sághy István, földbirtokos	—	400
Sántha László kísérletügyi adjunktus	1000	—
Serényi Béla gróf, nyug. miniszter	—	500
Szabó Zoltán, főiskolai tanár	900	—
Sztankovics Rezső, tanár	1000	—
Szurák János, múzeumi igazgatóőr	500	—
Takarékpénztárak és Bankok Egyesülete	—	25000
Tamásy Géza, orvos	—	500
Várady L. Árpád, kalocsai érsek	1000	10000
Wanner Antal, építész	400	600
Z. G.	—	500

A Növénytani Szakosztály 1921. évi október hó 12.-én tartott 243. ülése.

Elnök: Moesz G. Jegyző: Gombocz E.

1. Hermann Antal: „Magyar növénynéprajz“ című előadásában rámutat arra a vi zonyra, mely a tudományos növénytan és a növény néprajz között fennáll. Magyar növénynéprajz megteremtése céljából szükségesnek tartja a botanikusok és ethnografusok együttműködését.

Szolnoki J., Mágocsy-Dietz S., Gombocz E., Paál Á., Madarassy L. hozzászólása után a Szakosztály elhatározza, hogy az eszme megvalósítása érdekében a Néprajzi Társasággal együtt fog működni.

2. Moesz G.: „Hazslinszky némely rozsdagombájának megfejtése.“
3. Soó R.: „A *Saponaria officinalis* L. alakköre.“
4. Kuncz J.: „Az alföldi boróka illóolaj- és cukortartalma.“

A Növénytani Szakosztály 1921. évi november hó 9.-én tartott 244. ülése.

Elnök: Moesz G. Jegyző: Gombocz E.

1. Szabó Z.: „A *divergentia* számsorának magyarázata.“
2. Jávorka S., *Potentilla hybrida*.

A Növénytani Szakosztály 1921. évi december hó 14.-én tartott 245. ülése.

Elnök: Moesz G. Jegyző: Gombocz E.

1. Elnök kegyeletes szavakkal emlékezik meg dr. Jávorka Sándorné elhunytáról, ki a magyar botanika történetében Simonkai Lajos, Borbás Vince, Richter Aladár arcképeinek megfestésével, továbbá az Elők Világában megjelent művészi akvarelljeivel örökítette meg nevét.

Beszámol a Szakosztály részére befolyt legújabb adományokról, mivel kapcsolatban a Szakosztály Györfly J. indítványára az Elnöknek önzetlen működéséért hálás köszönetét fejezi ki.

2. Varga F.: „A *Succisella* és *Succisa* génuszok összehasonlító anatómiája.“ (Megjelenik.)

3. Paál Z.: „Az *Orobanchék* és *Cuscuták* tropizmusai.“

4. Hollós L.: „Földalatti gombák Szekszárdról“ (I. 79—82. old.)

5. Györfly J.: „Bryologiai adatok hazánk flórájának ismeretéhez.“

6. Györfly J.: „A kolozsvári egyetem növénytani intézetének kiadványai a román megszállás alatt, 1919. májusáig.“

A Növénytani Szakosztály 1922. évi január hó 11.-én tartott 246. ülése.

Elnök: Moesz G. Jegyző: Gombocz E.

1. Elnök beszámol gróf Ambrózy Lajos gyűjtéséről és Lengyel Géza adományáról. A Szakosztály elhatározza, hogy mindkettőjüknek levélben fejezi ki köszönetét.

2. Méhes Gy.: „Magyarország tölgyfa gubacsai.“ (Megjelenik.)

3. Hollós L.: „Vadon termő növények használata Szekszárdon és vidékén.“

4. Boros Á.: „A *Thamnium alopecurum* a *Pilishegységben*.“

5. A Szakosztály elhatározza az irói, jegyzői és szerkesztői díjak feiemelését.

A Növénytani Szakosztály 1922. évi február hó 8.-án tartott 247. ülése.

Elnök: Wagner J., Jegyző: Gombocz E.

1. Hollós L.: „Gombák Szekszárd piacán.“

2. Wagner J.: „Hybrid-tanulmányok.“ Az *Euphorbia Cyparissias* × *Lucida*, *Rosa spinosissima* × *tomentosa*, *Cirsium canum* × *arvense*, *Pulsatilla patens* × *grandis* hybridákat ismerteti.

3. Szabó Z.: „A fészekvirárgzat kerületi virágainak száma.“

4. Kümmerle I. B.: „Pteridologiai közlemények II. Egy új európai harasztgénusz“ című előadásában a Kréta szigetén Biró L. gyűjtötte *Birópteris* n. gen. *antri Jovis* n. sp.-t ismerteti.

A Növénytani Szakosztály 1922. évi február hó 22-én tartott 248. ülése.

Elnök: Moesz G. Jegyző: Gombocz E.

1. Gimesi N.: „*Attheya* és *Rhizosolenia* a magyar phytoplanktonban.“
2. Boros Á.: „A hazai *Verbascum*-fajok *trichoma*-képletei, különös tekintettel a hibridekre.“
3. Murányi J.: „Diluviális növénymaradványok a kiscelli és tatai mésztuffákból.“
4. Soó R.: „Adatok Magyarország adventív flórájához.“
5. Gáyer Gy.: „Szenczy Imre herbárium.“
6. Mágocsy-Dietz S. elismerő szavakkal mutatja be Szabó Z. „A növények szervezete“ című, legújabbban megjelent kézikönyvét.

A Növénytani Szakosztály 1922. évi március hó 8-án tartott 249. ülése.

Elnök: Moesz G. Jegyző: Gombocz E.

1. Elnök megemlékezik Kostka László haláláról, ki életében szőlészeti tanulmányokat is folytatott.
2. Rapaics R.: „Növényszövetkezetek egymásra következése“ (l. 1—18. old.)
3. Filarszky N.: „Albániai algák.“
4. Hollendonner F.: „Metszetek elszenesítése és fotografálása“ (l. 87—89. old.)
5. Sántha L.: „Sztereoszkópos mikrofényképek készítése.“ (Megjelenik.)
6. Györffy I.: „Visszagyűrt pikkelyvégű lúcfenyő-tobozok a Szepességben.“ (Megjelenik.)

A Növénytani Szakosztály 1922. évi április hó 12-én tartott 250. ülése.

Elnök: Moesz G. Jegyző: Lengyel G.

1. Soó R.: „*A Consolidá* Gay génusz magyarországi fajai.“
2. Degen Á.: „*A Riccia Frostii* Aust. előfordulása Budapest környékén“ (l. 82—84. old.)
3. Sántha L.: „Adatok Kapronca környékének zuzmóflórájához“ (l. 56—66. old.)

A Növénytani Szakosztály 1922. évi május hó 10-én tartott 251. ülése.

Elnök: Moesz G. Jegyző: Gombocz E.

1. Györffy I.: „Megemlékezés Péterfi Mártonról.“ (Megjelenik.)
2. Kümmerle J. B.: *Asplenium lepidum* × *ruta muraria* hybr. nov.“
3. Scheffer J.: „*Nephrodium cristatum* és *spinulosum* hybridje a magyar flórában.“
4. Hollendonner F.: „A faszenek sellakos beagyazása.“
5. Cholnoky B.: „Adatok Budapest Bacillariea-inak elterjedése ismeretéhez“ (l. 66—78. old.)
6. Györffy I.: „Erdélyi újabb irodalom.“

A Növénytani Szakosztály 1922. évi június hó 14-én tartott 252. ülése.

Elnök: Moesz G., majd Mágocsy-Dietz S. Jegyző: Gombocz E.

1. Elnöki megnyitó.

Alkalmazkodván Társulatunk és Szakosztályunk előírásaihoz, a 3 éves ciklus végével tisztségeinket a Szakosztály rendelkezésére bocsátjuk. Mivel a háborút követő zavaros és sajnálatos események folytán a legutolsó tisztújítás nem a rendes időben, hanem egy 3 éves ciklus közepén folyt le, azért beszámolónk is csak 1 és 1/4 évre terjed ki.

Ez az 1 és 1/4 év a küzdés ideje volt. Harc a megélhetésért, küzdés fennállásunkért. Főfeladatunk a Szakosztály talpraállítása volt.

Amikor átvettük tisztségeinket, a Szakosztály anyagi ereje a nullánál is kevesebb volt. Elfogyott az alaptőke, sőt jelentékeny adósságot is

örököltünk. Az anyagi helyzetet találóan jellemezte Szabó Zoltán akkori jelentésében, amikor azt mondta, hogy: a Szakosztály vagyoni helyzete „a lehető legszomorúbb.”

Ilyen nehéz viszonyok közt ért az a megítéltetés, hogy a Szakosztály a most visszalépő tisztikarra bízta sorsának vezetését. Most őszintén bevallhatom, hogy az elnöki tisztséget félve vettem át. Ismerve gyenge erőmet. attól féltem, hogy a Szakosztály sorsa a gyenge kézben nincs eléggé biztosítva. Nem kis aggodalommal néztem a jövőbe. A jelen sötét-ségében a jövő halvány derengésében azonban észre kellett vennem egy fényes csillagot is: a Szakosztály tagjainak lelkesedését, kitartását, összetartását és a belém helyezett bizalomnak ragyogó megnyilatkozását. Ez a csillag volt az útmutatóm. Ebből a bizalomból és összetartásból merítettünk erőt. Ez tett minket képessé arra, hogy úgy-ahogy megbirkózhattunk a nehézségekkel.

Viszonyainkhoz képest jelentékeny alapítványok és adományok folytak be Szakosztályunk céljaira. És a kezdet khaoszából lassanként, de biztosan kialakult a rend képe. Hogy ez így történt, azt kizárólag azoknak köszönhetjük, akik kisebb-nagyobb összegekkel segítségünkre siettek. Nekik köszönhetjük, hogy kiadhattuk a Botanikai Közlemények XIX-ik kötetét és kiadhatjuk XX-ik kötetét is. Nevüket szakosztályunk története fogja megörökíteni.

Szebb és jobb lett volna, ha nem szorultunk volna rá a külső segítségre. Adja Isten, hogy ne tartson soká ez az állapot! Ha majd ismét nekünk nyílik a *Telekia speciosa*, a *Dianthus callizonus*, a *Gypsophila petraea*, az *Erythrichum Jankae* és a *Syringa Josikaea* virága és ha majd mind az a sok növény, amely a *banatica*, *transsilvanica*, *carpatica* és *croatica* nevet viseli, ismét a miénk lesz, akkor megjő az erők is és nem leszünk kénytelenek kéréseinkkel mindenfelé alkalmatlankodni, hogy folyóiratunkat megjelentessük.

Úgy amint nem tarthatjuk szerencsés helyzetnek azt, amikor a tudós anyagi gondok nyomják és magasabbrendű feladatok végzése helyett energiáját és idejének javarészét a mindennapi kenyér keserves megszerzésére kell fecsérelnie, úgy a tudományos testületeknek is nagyon megbénítja munkásságát a pénzhiány. A tudós gondolatokat termel, amelyek a nemzetnek, sőt az egész emberiségnek kincsévé válnak. De vajjon mi haszna van az emberiségnek abból, ha azok, akik életük egyedüli céljának a pénzgyűjtést tekintik, a pénzt csak a maguk üres kedvteléseire költik? Ezek leélik éltüket s aztán eltűnnek a világ szinpadáról anélkül, hogy valami nemeset, szépet vagy nagyot alkottak volna!

Mennyivel tartalmasabb volna életük, ha vagyonuknak legalább morzsáit a tudomány oltárán áldoznák fel!

Igy jutott a cseh Waldstein gróf a mi Kitábelünk támogatása révén halhatatlan dicsőséghez. Waldstein neve ott szerepel egész sereg magyarföldi növény mellett.

Ilyen szerencsés társulás volt Clusius, a nagy belga tudós és Batthyány Boldizsár németújvári gróf között a XVI. században.

Haynald Lajos kalocsai érsek is mecenása volt a magyar botanikának. Az ő idejére esett Menyhárt, Borbás és Simonkai nagyszerű tevékenysége.

Külföldön, különösen Amerikában a tőkepénzesek dollárokbán is milliókat adnak tudományos célokra. Rövidesen utól is fogja érni a fiatal Amerika Európa ősrégi kulturáját, ha ugyan sok tekintetben már utól nem érte.

Mint rendkívül biztató jelenséget kell megállapítanunk, hogy botanikusaink a súlyos viszonyok közt is folytatták munkásságukat. Bizonyára mérsékeltébb tempóban, de kétségkívül imponálóan. Körülöttük folyt az aranyborjú imádása, de ők szegénységükben és szerénységükben is a régiek maradtak: egyszerű művelői tudományuknak. És ime az eredmény: az általános pangás közben Szakosztályunk egyik tagja megjelentette „A növények szervezete” című jeles művét, másik tagja feldolgozta a

Morvamező flóráját és a Velebit flóráját; ismét más tagja elkészült Növényhatározójával, amely munkára égető szükségünk van. Folyamatban van Albánia, Bulgária és Lengyelország flórájának feldolgozása. Szakosztályunk egyik tagja elkészült Magyarország botanikai bibliográfiájával. Tudomásom szerint úgy a kryptogam, mint a phanerogam növények több csoportja (család, génusz) is fel van dolgozva vagy feldolgozás alatt áll. A kisebb cikkeket nem is említem. Szaktársaink tehát dolgoznak ernyedetlenül, pedig maguk sem tudják, hogy műveik hol, hogyan és mikor fognak megjelenni.

És éppen ez az a körülmény, amelyről érdemes volna gondolkodni. Módot kellene találni arra, hogy botanikusaink munkái napvilágra kerüljenek az asztaliók sötétségéből. Nem helyes, ha mindent a véletlenségre bízunk. Sikertelenségeinknek egyik oka, lehet, hogy főoka talán éppen az volt, hogy nem volt olyan szervünk, amely kezébe vette volna az irányítást és végrehajtást. Sem az ország florisztikai felkutatása, sem a magyar botanikai irodalom fejlesztése nem folyt rendszeresen. Emellett hibának tartom, ha egymás törekvései iránt közömbösek vagyunk; még nagyobb hibának, ha a személyes momentumokat engedjük érvényesülni az ügy felett. Hibának tartom, ha elmulasztjuk a magyar közönséggel való élénkebb érintkezést, de az sem helyes, ha a külföldre nem fektetünk elég súlyt. A nálunk uralkodott rendszertelenségnek tulajdonítom, hogy külföldiek előztek meg minket a Kárpátok és a Tátra feldolgozásában és hogy az Alföld flóráját is a külföld inkább Kerner és Woenig munkáiból ismeri.

20 évvel ezelőtt Klein Gyula, Szakosztályunk akkori elnöke, a Növénytani Közlemények megindításának első évében „Beköszöntő”-jében azt a reményét fejezi ki, hogy magyar botanikus fogja megírni a magyar flórát és nem külföldi. 20 év múlt el azóta és még mindig várjuk a remény beteljesedését. Igaz, hogy reményeink azóta megszilárdultak. 20 év óta sok részletkérdés tisztázódott. Vannak elsőrangú botanikusaink is, akik egyesült erővel megalkothatnák a várva-várt nagy művet, a teljes Magyar Flórát — csak éppen a mű kiadását kellene biztosítani.

Felvetem a kérdést: nem volna-e Szakosztályunk hivatott arra, hogy átvegye azt az irányító és végrehajtó szerepet, amelyet eddig egyetlen testület sem vállalt magára. A Szakosztályból indulhatna ki a kutatások megszervezése, feladatok kitzúzése, a munkálatok tervszerű elosztása. De a Szakosztálynak volna feladata, hogy a szükséges anyagi eszközöket is előteremtse vagy kijárja.

Ha azonban mindezt vállalni akarjuk, akkor szilárd összetartásra és lelkes munkára van szükségünk, hogy megbirkózzunk azokkal, akiknek van ugyan anyagi erejük, de nincs kellő lelkesedésük.

Adja Isten, hogy az a buzgóság, munkakedv és összetartás, mely Szakosztályunkat a legutolsó időben jellemezte, tovább is megmaradjon. Ebben az esetben Szakosztályunk a magyar botanika történetében azt a fontos szerepet fogja betölteni, amit egy jól megszervezett botanikai társaságnak betölteni kellene.

2. Jelentés a Szakosztály 1920. és 1921. évi működéséről és a Botanikai Közleményekről.

Mikor a mai ülésen jegyzői és szerkesztői tiszteből folyólag a Szakosztály 1920—1921. évi működéséről és a Botanikai Közleményekről beszámolok, a szakosztály életében példátlanul nehéz időszakra tekintek vissza. Azok a vészteljes viharok, melyek legsúlyosabban szerencsétlen hazánk testét tépdesték meg, melyek a magyar botanikusra kettős csapásként nehezednek, mert nemcsak az ezeréves határokat sirató hazafiai bánatot szólatgatják meg benne, hanem a Tátra, Erdély, Bánát és a Magyar Tengerpart idegen kézre jutott növénykincsei utáni fájó vágyakozást is — azonfelül, hogy politikai és kulturális életünket fenekestől feldúlták, súlyos nyomokat hagytak tudományos életünkben is. Az általános anyagi leromlás, a megélhetés nehézségei, az ezzel járó fásult közönyösség minden közügy iránt, a hazánkat ért megdöbbséte csapás mindent lenyűgöző, már-már lemondó

és egy jobb jövő hitét veszítő tragikuma, a társadami békét megrontó, uralomra törekvő idegen világnézet a tudományos kapcsolatok teljes meglazulásával, évtizedek fáradságos munkájával összehordott épületünknek szét-hullásával fenyegetett. Minek köszönhetjük, hogy ma, másfél év múltán a kép nem olyan sötét többé, hogy a jövő biztatóbb?

Igen tisztelt Szakosztály! Hogy a Botanikai Szakosztály ezt a válságos időt átélhette, azt hiszem, elsősorban önére jének köszönheti. Egy pillanatnyi megingás, egy rövid tespedés után újra megindult a termelő munka, tagjaink újult erővel láttak munkához, úgy hogy rövid idő alatt a botanikai tudomány minden ágában maradandót és értékeset produkáltak. Biztató jel, hogy Szakosztályunk a hazai, botanikával foglalkozó tudományos intézményeknek mind nagyobb és nagyobb köre számára lesz az a nyilvános fórum, melyre szervezeténél fogva is hivatva van. Örömmel látjuk és vesszük azt az érdeklődést és aktív részvételt, mellyel a menekült kolozsvári egyetem Győrffy István professzor, a M. kir. Vetőmegvizsgáló állomás pedig Degen Árpád főigazgató vezetése mellett a Szakosztály tudományos munkálkodását és elért eredményeit értéke-sebbé teszi. Ugyancsak nagy örömmünkre szolgál, hogy a mykologia világhírű művelőjét Hollós Lászlót, hosszabb szünet után újra előadóink sorában üdvözölhetjük. Nem adhatjuk fel a reményt, hogy idővel csonka hazánknak valamennyi tudományos intézménye és valamennyi botanikus szakembere az önálló botanikai társaságot pótló Szakosztály kebelében fogja tudományos működését kifejtteni, mert „concordia parvae res crescunt, discordia maximae dilabuntur.”

Ebből az alkalomból el nem mulasztatom, hogy most, amikor egy csonka ciklus végén a lelépő tisztikar először számol be a Szakosztály működéséről, a legmélyebb tisztelettel és hálával meg ne emlékezsem a mi szeretve tisztelt „ad honores” elnökünkről M á g o c s y-Dietz professzorra, ki az ő egész közéleti és tudományos munkásságát jellemző, minden személyi momentumot félretevő, a tudomány igaz szeretetétől fűtött önzetlenségével, hivatalos működésünk alatt jóakarató tanácsaival és tudományos tapasztalatai közlésével támogatott bennünket és akinek szives vendégszeretét élveztük és élvezzuk ma is. Az ő közreműködésének nagy része van abban, hogy a Szakosztály a válságos időket átélhette. Fogadja érte a Szakosztály meleg köszönetét, őrizze meg jóindulatát a jövőben is!

A szakosztály tudományos és erkölcsi megerősödésével lépést tartott anyagi viszonyainak javulása is, úgyhogy a testvér Szakosztályok között a botanikai az egyetlen, mely számadását pozitív mérleg-gel zárhatta le. Ennek a mai viszonyok között olyan ritka kedvező helyzetnek a magyarázata a nagyszabású akció, melyet a Szakosztály felsegélyezésére elnökünk M o e s z G u s z t á v indított meg. Az ő fáradhatlan agilitásának köszönhetjük, hogy a Botanikai Közlemények XIX. kötete megjelenhetett és hogy a legközelebbi füzetek megjelenése is biztosítva van. Igaz, az volna a legideálisabb állapot, ha Szakosztályunk saját belső anyagi erejéből tudná magának és folyóiratának fennállását biztosítani, de látva, hogy nálunknál hatalmasabb, tudományos testületek is rászorultak a társadalom támogatására, csak az elismerés pálmáját nyujthatják elnökünknek eredményes fáradozása jutalmául.

Az 1921 év bőkezű adományozói közé tartozik Rott Nándor vezsprémi püspök Ó Méltósága, ki 5000 K-t adott céljaink a és egyben alapító tagunk is lett. Alapítványát szép levél kíséretében küldte, melyben Isten áldását kéri az elnök iparkodására. Kovács Ferenc dr. menekült óbecsei plebános, jeles floristánk ugyancsak 5000 K-t, grófi Festetics Sándor dégi nagybirtokos pedig 6000 K-val sietett segítségünkre. A legnagyobb adományt 25,000 K-t a Takarékpénztárak és Bankok Egyesületétől kaptuk. Tekintve azt, hogy a jótékonyági és kulturális intézmények rendkívüli módon igénybevételek, hálás köszönettel adozunk irántunk tanusított figyelmért.

Köszönettel tartozunk Augustin Béla tagtársunknak is, ki a meghívók nyomdai sokszorosítását olyan időkből vállalta magára, mikor a Szakosztály anyagi viszonyai a lehető legkedvezőtlenebbek voltak, továbbá Szabó Zoltán alelnöknek, ki a régi szakosztályi szabályzat gépirásos sokszorosításának költségeit viselte.

A szakosztály belső tudományos élete az elmúlt 1½ esztendő alatt a lehető legélénkebb volt. 1920-ban 3 ülésen 3 előadó 7 előadást, 1 ismertetést és 2 bemutatást tartott; és pedig Augustin Béla, Gimesi Nándor, Husz Béla, Jávorka Sándor 1—1 előadást, Györffy István 2 előadást, Moesz Gusztáv 2 előadást és 1 bemutatást, Mágocsy—Dietz Sándor 1 bemutatást és Gombocz Endre 1 ismertetést. — 1921-ben 10 ülésen 24 előadó 36 előadással, 3 ismertetéssel és 1 bemutatással szerepelt; és pedig Bittera Miklós 1, Boros Ádám 2, Cholnoky Béla 1, Degen Árpád 1, Gombocz Endre 2, Györffy István 2, Hermann Antal 1, Kollár L. 1, Jávorka Sándor 2, Krolopp Alfréd 1, Kuncz János 1, Kümmerle J. Béla 2, Moesz Gusztáv 4, Mágocsy—Dietz Sándor 2, Paál Zoltán 1, Rapaics Raymund 1, Soó Rezső 1, Szabó Zoltán 3, Szilády Zoltán 1, Timkó György 1, Trautmann Róbert 1, Varga Ferenc 2, Wagner János 1, Zsák Zoltán 1 előadást, ezenkívül Degen Árpád, Györffy J., Trautmann R. 1—1 ismertetést és Mágocsy—Dietz Sándor 1 bemutatást tartott. Az előadások felelelték a botanika egész tárgykörét, habár a szisztematikai, florisztikai és mykológiai tárgyú előadások túlsúlyban voltak. Még mindig nélkülözzük, pedig nagyon kívánatos volna, ha tagjaink szakkörükbe vágó összefoglaló előadásokkal is tájékoztatnák a más téren működő botanikus szaktársakat. Az előadásokon kívül egy jól sikerült kirándulást is rendeztünk 1921. június havában a Hármashátérhegyre, melyen 20 tagtársunk vett részt Lengyel Géza és Trautmann Róbert vezetésével.

A rendes előadásokon kívül foglalkozott a Szakosztály a „Magyar Flórakatalógus” és a „Növénytan Műszótár” ügyével is. Az előbbi mű összeállításához szükséges előmunkálatokra a Szakosztály Moesz Gusztáv elnököt, Jávorka Sándor és Lengyel Géza intéző-bizottsági tagokból álló bizottságot küldte ki, míg a „Műszótár” sajtó alá rendezésével Gombocz Endrét bízta meg. Sajnos, mindkét annyira nélkülözött munka kiadására a mai óriási nyomdaárak miatt kevés a remény.

Kidolgozta a Szakosztály az intéző-bizottság előmunkálatai alapján az új szakosztályi szabályokat is, melyet a Társulat választmányának való bemutatás után hozzászólás végett átküldött az állattani Szakosztálynak. Nem rajtunk múlik, hogy a szabályzatnak végleges formáját mind a mai napig nem terjeszthettük még a Szakosztály elé.

Egy évi szünet után, 1921 végén újra viszontláthattuk szivünhöz nőtt folyóiratunkat, a „Botanikai Közlemények”-et. Megfogya, kopottasan, szegényesen, de újra a régi köntösben láthattuk a XIX. kötetet. Mint új szerkesztő nem adtam programot. A tér és az anyagi eszközök hiánya megakadályozott benne. A közel 10 ivre terjedő kettős kötetben 12 eredeti dolgozat, 4 könyvismertetés és a repertorium jelent meg; tartalmazta ezenkívül a Szakosztályi ügyek alatt a rövidre fogott ülési tudósításokat, függetlenül pedig a német nyelvű kivonatot. Szűkre szabott terjedelme mellett is megjelenése csak úgy volt lehetséges, hogy az Elnökünk akciója nagyon összegyűlt adományok tetemes részét a kiadására fordítottuk. Nagyon kívánatos volna, ha a „Botanikai Közlemények”-ben színvonalas, de a nagyközönség részéről is könnyebben élvezhető cikkek is napvilágot láthatnának, melyek egyes, a botanikai tudományos köröket foglalkoztató kérdésekkel, a botanika újabb haladásával foglalkoznának. Hogy hazánkban a tudományos viszonyok anyagilag ilyen mélyre sülyedtek, azt jórészt annak kell tulajdonítanom, hogy nálunk a tudományos élet ugyan igen szép emeletes épület, de gyenge alapokkal. Ha az alapok megrendülnek, megren-

dul, sőt rombadőlhet az egész épület is. A jövőnek feladata szerintem első sorban az alapokat megerősíteni, az életet adó gyökérzetet táplálni.

Végül, hogy beszámolómat statisztikai adatokkal is támogassam, jelentést kell tennem Szakosztályunk anyagi állapotáról és ezzel összefüggésben a jövő lehetőségeiről is:

Bevétel:	1920.	1921.
Összes maradék az előző évről	6847'49	2560'49
Növénytani alapra befolyt	850'—	4600'—
A Növénytani alap kamatja	144'—	308'—
Előfizetésekből befolyt	10520'—	14899'—
Önkéntes adományokból befolyt	—	24200'—
Országos segélyből kapott segély (1919. és 1920. év)	2000'—	1000'—
Társulattól kapott segély (1919. és 1920. év)	2000'—	1000'—
Összesen:	22361'49	48567'49
Kiadás:	1920.	1921.
Írói és szerkesztői díjak	565'—	3413'—
Szakosztályi jegyző tiszteletdíja	—	500'—
Rajzok, metszetek	—	2604'70
Nyomtatás	17854'—	33863'80
Kis nyomtatványok	195'—	4022'60
Postaköltség	102'—	655'66
Kezelési tisztii díjak	1059'40	1480'90
Vegyés kiadások	25'60	1571'60
Maradék a következő évre	2560'49	455'23
Összesen:	22361'49	48567'49

Láthatjuk ebből, hogy ha nem is mondható fényesnek Szakosztályunk anyagi helyzete, ha a jövőben is rászorulunk tagjaink és a társadalom áldozatkészségére, a jelen esztendő költségvetése mégis biztosítva van.

A Simonkai-alapról jelenthetem, hogy a 800 K-ás hadikölcsönkötvények a Magyar Kereskedelmi Bankban vannak letéve megőrzésre. A kamatok összege az 1921. év végén 120 K-t tett ki.

Tagjaink létszáma a csonka hazában a következő: előfizető testület 30, tag 330, általános testület 243, általános tag 449, alapító tag 44. — A megszállott területen előfizető testület 28, előfizető tag 50, általános testület 146, általános tag 91; külföldi cserés 34; tiszteletpéldány jár 6-nak.

1920-ban előfizetőink 4-el, tagjaink 44-el és általánosaink 65-el, 1921-ben előfizetőink 6-al, tagjaink 102-el, általánosaink 148-al szaporodtak.

Kérem jelentésem tudomásul vételét.

Gombocz Endre,

a Szakosztály jegyzője
és a Botanikai Közlemények szerkesztője.

3. Elnök átadja az elnökséget Mágocsy-Dietz S. korelnöknek, ki elrendeli a választásokat és az ülést a szavazás tartamára felfüggeszti.

4. Degen A.: a) „*A Marrubium candidissimum*”-ról,

b) „*Trelease W. Monograph of the Genus Phoradendron c. művének ismeretése*” (l. 94—95. old.)

5. Korelnök kihirdeti a választás eredményét, mely szerint elnök: Moesz Gusztáv, alelnökök: Szabó Zoltán és Wagner János, jegyző: Gombocz Endre, intéző-bizottsági tagok: Jávorka Sándor, Lengyel Géza, Trautmann Róbert; átadja az elnökséget Moesz G.-nak, ki a választást úgy a maga, mint a tisztikar nevében köszöni és elfogadja.

6. Mágocsy-Dietz S. „*Az erdőtelki kert örökzöld növényei*” címen Dr. Kovács József orvos kertjét ismerteti, mint hazánk egyik legszebb, sempeivirens növényekben leggazdagabb gyűjteményét.

„*Botanikai apróságok*” címen a *Pusaetia Entada* és *scandens* terméseit, a gyöngyösi hatalmas tiszafa fényképét, a Körösi Csoma Sándor

sirján nőtt, Duka Tivadar által Hazslinszky-nak küldött *Athyrium macrocarpum*-ot, golyvás *Broussonetia*-t mutat be és Schams-nak Pest és Buda városáról szóló könyvét, a botanikus kert térképével ismerteti.

7. Szabó Z. indítványozza, hogy a Szakosztály Mendel Gregor emlékének ünnepi ülésben áldozzon, mihez a Szakosztály hozzájárul. Ugyanő indítványozza a szakosztályi szabályzat jóváhagyásának a megsürgetését a Társulat választmányánál. A Szakosztály ilyen értelemben határoz.

8. Elnök megköszöni Mágocsy-Dietz Sándor-nak, a botanikus kert igazgatójának, hogy az ülést vendégül látta a kert pálmaházában.

A Növénytani Szakosztály 1922. évi október hó 11-én tartott 253. ülése.

Elnök: Moesz G. Jegyző: Gombocz E.

1. Biró L.: „Utazásom Kréta szigetén.”

2. Jávorka S.: a) „Biró L. krétaszigeti gyűjtése”,

b) „*Telekia speciosa* a Bükk-hegységben.”

3. Mágocsy-Dietz S.: „A tölgy lisztharmatjának peritheciuma.”

(Megjelenik.)

4. Kümmerle J. B.: „A *Nephrodium cristatum* új termőhelye hazánkban.”

A Növénytani Szakosztály 1922. évi november hó 8-án tartott 254. ülése.

Elnök: Moesz G. Jegyző: Gombocz E.

1. Elnök üdvözli Scherffel Aladárt, mint a szegedi egyetem disz doktorát és Doby Gézárt, mint a debreczeni egyetem új ny. r. tanárát. — Beszámol az újabb adományokról és alapítványokról.

2. Rapaics R.: „Új adatok Debrecen flórájához.”

3. Krenner A.: „Kümmerle J. B. albániai gyűjtésének kovamoszatai.”

4. Kuntz J.: „Az *Atropa Belladonna* testrészeinek kémiai megkülönböztetése.”

5. Boros Á.: „A Nyírség *Pulsatillái*.”

6. Soó R.: „A *Flora Romaniae exsiccata* ismertetése.”

A Növénytani Szakosztály 1922. évi december hó 8-án Mendel Gregor születésének 100-ik évfordulója alkalmából tartott 255. ülése.

Elnök: Moesz G. Jegyző: Gombocz E.

1. Elnöki megnyitó.

2. Gombocz E.: „Mendel élete és munkássága.”

3. Szabó Z.: „Az átöröklés sejtani magyarázata.”

4. Degen Á.: „A Mendel-féle törvények gyakorlati alkalmazása.”

5. A Szakosztály az ülésből kifolyólag a brünni Természettudományi Társulatot levélben üdvözölte.

HIREK.

Folyóiratunk legutóbbi számában a korlátolt hely nem engedte a botanikai vonatkozású személyi és intézeti híreknek közlését. A történeti folytonosság kedvéért az 1919 óta bekövetkezett változásokról most számolunk be olvasóinknak.

Egyetemek és főiskolák.

A hontalanná lett kolozsvári Ferenc József tudományegyetem Szegeden kapott új hajlékot. Hogy a mai példátlanul nehéz viszonyok között az egyetem már kellőleg felszerelt és működő növénytani intézettel is rendelkezik, az

dr. Györffy István ny. r. tanár páratlan ügybuzgalmának és szervező képességének köszönhető. Kinevezett assis-tensként Cholnoky Béla működik mellette. — Erőt és kitartást kívánunk szaktársainknak az 50 éves multra vissza-tekintő és mégis ifju intézet vezetésében a száműzetés — meggyőződésünk szerint rövid — de nehéz idejére!

Scherffel Aladár, algologus a nevezett egyetem felszázados jubileuma alkalmából 1922. jun. 29.-én tisztelet-beli bölcsészetdoktorrá avatattott,

Dr. Doby Géza kísérletügyi igazgató, a debreceni m. kir. Tisza István tud. egyetemen a chemia ny. r. tanárává nevezetett ki.

Dr. Istvánffi Gyula, m. kir. szőlőkísérleti- és ampelologiai intézet igazgatója a kir. József Műegyetem növénytani tanszékére ny. r. tanárrá nevezetett ki.

Az ujonnan szervezett egyetemi közgazdasági fakultáson dr. Mágocsy-Dietz Sándor egyet. ny. r. tanár a növény-élettan, dr. Szabó Zoltán egyet. m. tanár a növényrend-szertan és dr. Schilberszky Károly egyet. m. tanár a növénykörtan előadásával bizatott meg.

A Selmechányáról elűzött erdészeti- és bányászati fő-iskola Sopronban folytatja működését.

Dr. Hollendonner Ferenc műegy. m. tanár, ki a k. m. Pázmány-Péter tudományegyetemen a növények szövettanából elnyerte a venia legendi-t, a polgáriskolai tanárképző főiskolán, dr. Gombocz Endre egy. m. tanár pedig az Erzsébet Nőiskola polgáriskolai tanárképző fő-iskolán a növénytan rendes tanárává nevezetett ki.

Schneider József egyet. botan. kerti főkertész, egyetemi növénykerti felügyelővé nevezetett ki.

M. Tud. Akadémia.

Dr. Györffy Istvánt a M. T. Akadémia megbizta Magyarország mohászati kézikönyvének megírásával.

Gyűjtemény-Egyetem és Muzeumok.

A Nemzeti Muzeum tisztviselő karában még 1919-ben dr. Filarszky Nándor osztályigazgató muzeumi igazgatóvá, dr. Moesz Gusztáv, dr. Kümmerle Jenő Béla és dr. Jávorka Sándor igazgatóörök osztályigazgatókká és dr. Szurák János muzeumi ör igazgatóörre, 1922-ben pedig Timkó György és Mika Elza segédörökké nevezettek ki.

Dr. Mágocsy-Dietz Sándor egy. ny. r. tanár tagja lett a Gyűjtemény-Egyetem tanácsának.

Gróf Zichy Rafaelné, Mágocsy-Dietz S. előterjesz-tése alapján gróf Klebelsberg Kunó miniszter utján egyelőre 100,000 K-t bocsátott a Gyűjtemény-Egyetem rendelkezésére a Sárreuten végzendő történeti és természetrajzi kutatások céljaira.

Kísérletügyi intézmények.

Dr. Andrasovszky József a Szőlészeti Kísérleti Állomáson kísérletügyi adjunktussá, — Dr. Augustin Béla a Gyógynövény kísérleti Állomás vezetőjévé, majd fővegyésszé, — Dr. Bernátsky Jenő a Mezőgazd. Növénytani Intézet gombászati osztályának vezetőjévé, majd kísérletügyi igazgatóvá, — Dr. Bodnár János főügyésszé és a Mezőgazd. Növényi kémiai Állomás vezetőjévé, — Dr. Degen Árpád kísérletügyi főigazgatóvá, — Dr. Doby Géza az Orsz. Kémiai intézetben kísérletügyi igazgatóvá, — Dr. Grabner Emil és Gyárfás József kísérletügyi főigazgatóvá, — Kern Herman kísérletügyi igazgatóvá, — Dr. Lengyel Géza a Vetőmagvizsgáló Állomáson adjunktussá, — Dr. Paál Árpád a Növényélet- és Kórtani Állomáson adjunktussá, — Dr. Sántha László a Szőlészeti Kísérleti Állomáson adjunktussá, — Thaisz Lajos és Varga Oszkár kísérletügyi igazgatóvá, — Dr. Zsák Zoltán a Vetőmagvizsgáló Állomáson adjunktussá nevezetett ki.

Kitüntetések.

A Kormányzó Úr Ófőméltósága Thaisz Lajos kísérletügyi igazgatónak nyugalomba vonulásakor a miniszteri tanácsosi, dr. Grabner Emil, Gyárfás József kísérletügyi igazgatóknak, Angyal Rezső ny. kertészeti főfelügyelőnek, dr. Lovassy Sándor és Mezey Gyula gazdasági akadémiai igazgatóknak, Linhart György ny. gazdasági akadémiai tanárnak a gazdasági főtanácsosi, dr. Darvas Ferenc, a gyógy- és iparnövényforgalmi iroda igazgatójának a gazdasági tanácsosi címet adományozta.

Meghalt,

Freih Alfonz tanár, bencésrendi szerzetes 1918. jul.-ban.

Hirc Dragutin horvát botanikus 1921. máj. 1.-én.

Mezey Gyula gazd. akad. igazgató 1922. jun. 29.-én.

Péterfy Márton bryologus 1912. jan. 30.-án.

Dr. Schiller Zsigmond a Pester Lloyd nyug. szerkesztője 1920. szept. 14.-én.

Vadas Jenő minist. tan., az erdészeti főiskola r. tanára 1922. jul.

Dr. Wolff Gyula a tordai takarékpénztár igazgatója 1921. jan. 31.-én.

BOTANIKAI KÖZLEMÉNYEK

ZEITSCHRIFT DER BOTANISCHEN SEKTION
DER KÖN. UNG. NATURWISSENSCHAFTLICHEN GESELLSCHAFT

MITTEILUNGEN FÜR DAS AUSLAND
UNTER MITWIRKUNG VON G. MOESZ, RED. VON E. GOMBOCZ.

BAND XX.

1922.

HEFT 1—3.

R. Rapaics: Über Sukzessionen.

(Ung. Originaltext s. Seite 1—18.)

Pflanzengeographen, die sich je mit eingehendem Studium lokaler Verhältnisse befasst haben, machten schon längst Beobachtungen über das Anfeinanderfolgen von Pflanzengesellschaften. So beobachtete und beschrieb Kerner in der Mitte des vorigen Jahrhunderts die drei, allgemein bekannten, Vegetationsgemeinschaften der Sandgebiete der Alföld, und betonte deren sukzessive Verhältnisse. Neuerdings, da die weltwirtschaftliche Lage den Isolationsbestrebungen der Völker Vorschub leistet, gewannen die lokalen pflanzengeographischen Studien überall grössere Bedeutung, und infolge dessen wendet sich die Aufmerksamkeit immer mehr den Sukzessionsermittlungen zu.

Das ordnungsgemässe Anfeinanderfolgen von Pflanzengesellschaften kann auch infolge jener Abstufungen entstehen, die sich in den Nahrungsansprüchen gewisser Pflanzenarten zeigen: so folgen den eutrophen Gemeinschaften die mesotrophen, und später die oligotrophen Gemeinschaften. Doch können auch andere Faktoren Sukzessionen hervorbringen. So beobachten wir im Walde, dass die Baumgenerationen in der umgekehrten Reihenfolge ihres Lichtbedürfnisses aufeinander folgen: erst die mit grösserer Lichtbeanspruchung, dann jene, welche sich mit geringerem Lichte bescheiden.

Im grossen ungarischen Tieflande ist besonders jener Sukzessions-Zyklus von Interesse, der die Salzflächen hervorbrachte. Diese aufgefüllten Gebiete waren ursprünglich mit Wasser bedeckt, und ihre ersten Pflanzenansiedler der Plankton, dann die Unterwasserflora, der Röhrich, die Zsombékformation, schliesslich das Wiesenmoor. Später bewalden sich diese Gebiete; auf Sand wächst die Birke, auf schlammig lehmigen Untergrund die Weide über das Wiesenmoor, schliesslich entsteht der Eichenwald, als die Klimax der Sukzession.

Bisher entspricht diese Reihenfolge auch den Sukzessionen anderer Gebiete. Jedoch infolge des semiariden Klimas weicht die niedersteigende Reihe sehr ab vom Ende der Sukzessionsreihe der mitteleuropäischen humiden grasigen Gegenden. Der Boden der Eichenwälder wird zwar, mit der Zeit, auch sauer, doch führt dies nur zu einem Übergangsstadium, zum sauren oder schwarzen Wiesengrund, aus welchem sich dann durch Salzausschöpfung die Salzwiese, weiters das trockene Salzfeld, und schliesslich das Camphorosmetum bildet.

Doch, wo die Auffüllung der Sümpfe sich vertorft, dient der Bodenquerschnitt mit wichtigen Aufschlüssen auch bei Beurteilung der postglazialen geologischen Veränderungen. Auf der Alföld müssen wir dies entbehren, da bei Versalzung der Torf- und Humusgehalt des Bodens ganz verschwindet.

Von allgemeinen biologischen Standpunkte aus ermöglicht die Sukzessionslehre die Zurückstellung des anarchischen Weltprinzips des Darwinismus, und dessen Ersatz durch eine naturgesetzsmässige Erklärung.

(Aus der Sitzung der bot. Sektion am 8. März 1922.)

Z. Zsák: Vergleichende Untersuchungen über Hybride.

(Ung. Originaltext s. S. 18—48.)

Cirsium hungaricum (*C. arvense* × *brachycephalum* no. hybr. (Diagnose auf Seite 22 des ungarischen Textes). Verfasser machte die Beobachtung, dass diese Hybride ähnlich den Elternpflanzen, an gewissen Individuen mit gynodynamen an anderen dagegen mit androdynamen Blüten zur Entwicklung kommt, d. h. die hybride Pflanze ebenfalls hermaphroditodiözisch ist. Doch hat die Krone des aufgefundenen gynodynamen Individuums, auch eine fremde Eigentümlichkeit geerbt: nämlich die ungewöhnliche Länge des Kronensaumes der männlichen Blüten (5—5·5 mm, bei *C. brachycephalum* dagegen nur 2·5—3·2 mm, bei *C. arvense* 3·5 mm); die Breite des Kronensaumes der männlichen Blüten und die entsprechende Breite der einzelnen Zipfel wurden dagegen nicht vererbt. Verfasser glaubt in dieser Erscheinung als Folge der Kreuzung die Vererbung einer gewissen Art der Rückwirkung erblicken zu können, die die Hybride befähigt den Kronensaum der gynodynamen Individuen in einer, aus je einer Eigenschaft der verschiedenwertigen Blüten der Elternarten kombinierten, Form erscheinen zu lassen.

Cirsium rákosdense (palustri—horridum) Simk. in Magy. Bot. Lapok III. 1904 p. 247—48, ist, wie es vom Verfasser in Magy. Bot. Lapok XV. 1916. p. 88—99 bereits angezeigt wurde, nichts anders, als ein androdynamer, sogen. männliches Individuum des *C. arvense* f. *horridum* (Wimm.-Grab.) Beck. Die Original-Exemplare Simonkais weisen nämlich sämtliche charakteristische Eigenschaften des *C. arvense* auf: so die tiefen Einschnitte des Kronensaumes, die Kleinheit der Köpfchen der androdynamen Individuen, die Form der Blätter etc.; die in der Diagnose angeführte gruppenweise Verteilung der Köpfchen kommt nicht nur bei *C. palustre*, sondern auch bei den androdynamen Individuen des *C. arvense* vor; ausserdem sind die Original-exemplare von Simonkai nicht, wie er anführt zweijährig sondern perennierend wie *C. arvense*. — Die von Waisbecker beschriebene (Ö. B. Z. 1899. p. 107 u. Term. Füz. 1901. p. 334, 340) *C. arvense* f. *grandiceps* Waisb. und f. *grandiflora* Waisb. stellen eigentlich nur Individuen weiblichen bezw. männlichen Charakters von *C. arvense* vor.

Kritik der Herkunft von *Inula hybrida* Baumg. und das Resultat der auf Grund der Originalpflanzen ausgeführten Untersuchungen. — Die Herkunft von *Inula hybrida* Baumg. war, wie allgemein bekannt, in der zweiten Hälfte des vorigen Jahrhunderts Gegenstand einer lebhaften Diskussion, an welcher Neilreich, Schur, Simonkai, Borbás, Beck, Csató und Schiller teilgenommen haben; die Frage, da gerade die Baumgartensche Originalpflanze nicht zur Lösung herangezogen bezw. nicht gründlich untersucht wurde, konnte nicht befriedigend beantwortet werden. Es blieb auch weiterhin offen, welche von den Arten *I. ensifolia*, *germanica*, *salicina* (*aspera*) als Elternpflanzen der *I. hybrida* betrachtet werden können. Nach einer historischen Zusammenfassung stellt Verfasser fest, dass die zwei im Herbar von Baumgarten mit dem Namen *Inula hybrida* bezeichneten Exemplare eigentlich zwei verschiedene Pflanzen sind nämlich die eine *I. ensifolia* × *germanica*, die andere dagegen eine Triphylhybride u. zw. *I. (ensifolia* × *germanica)* × *salicina* = *Simonkaina* Zsák nov. hybr. (lat. Diagnose s. auf Seite 47). Verfasser kam zu diesem mit voller Sicherheit erbrachten Resultat, indem er die Nervatur der Blätter der *I. ensifolia*, *germanica* und *salicina* einer gründlichen vergleichenden Untersuchung unterwarf und auch die Gestaltung der Epidermiszellen der Blattunterseite zur Lösung der Frage heranzog.

(Aus der Sitzung der bot. Sektion am 12. Januar 1921).

(4) G. v. Moesz: Über die Vergangenheit u. Gegenwart der poln. Botanik.

G. v. Moesz: Über die Vergangenheit und Gegenwart der polnischen Botanik.*

(Ungar. Originaltext siehe Seite 48—56).

Verfasser bespricht die Geschichte und gegenwärtigen Stand der polnischen botanischen Institute. Er weist darauf hin, dass obzwar anfangs die polnische botanische Literatur nach dem Muster der deutschen „Kräuterbücher“ einen schwungvollen Anfang aufweist, sie sich später wegen der gewaltsamen Russifizierung nicht ungestört entwickeln konnte. Sowohl die Russen, als auch die Österreicher beraubten die polnischen wissenschaftlichen Zentren ihres nationalen Charakters. Und sobald das wissenschaftliche Leben bald hier, bald dort sich regte, wurde es von der den Freiheitskriegen folgenden gewaltsamen Unterdrückung immer getötet. Auf den von den Russen besetzten Gebieten wurden auf gesellschaftlichem Wege solche Institutionen ins Leben gerufen, deren Aufgabe es war die polnische Wissenschaft den Russen gegenüber zu schützen. Opferwillige polnische Mäzene gründeten und unterstützten wissenschaftliche Vereinigungen, die eine sehr intensive Arbeit entfalteten. Letzten Endes können wir feststellen, dass das polnische Gebiet keine „terra incognita“ ist. So erklärt F. Pax im Jahre 1917: „... in Deutschland ist vielfach die irri- ge Ansicht verbreitet, dass die Flora Polens nur recht unvollkommen bekannt ist; wer aber tiefer in den Gegenstand eindringt, wird auf einen Reichtum an literarischen Hilfsquellen stossen, wie ihn die botanische Arbeit sonst nur selten einem Lande geschenkt hat.“

(Aus der Sitzung der botanischen Sektion am 9. März und 27 April 1921.)

L. Sántha: Beiträge zur Flechtenflora der Umgebung von Kapronca (Koprivnica).

(Ung. Originaltext s. Seite 56—66).

Kapronca (Koprivnica) liegt im Comitát Belovár-Kőrös (Bjelovar-Krizevci) in Croatien. Die Umgebung ist östlich und nordöstlich gegen die Drau flach; westlich erhebt sich das Kalnik, südlich das Bilo-Gebirge. Verfasser hat in der Umgebung der Stadt in den Monaten Mai und Juni i. J. 1917. insgesamt 86 Arten und 24 Varietäten von Flechten gesammelt deren Aufzählung s. im ungarischen Originaltext.

(Aus der Sitzung der bot. Sektion am 12. April 1922.)

* Aus drucktechnischen Rücksichten musste von der Benützung der speziellen polnischen Buchstaben leider abgesehen werden. G. M o e s z.

B. Cholnoky: Beiträge zur Kenntnis der Verbreitung der Bacillarien von Budapest.

(Ung. Originaltext s. Seite 66—78).

Die ungarische Literatur nahm bisher nur wenig Rücksicht auf die Verbreitung der einzelnen Arten der Bacillarien. Ausser einigen Versuchen (Isfvánffi, Quint) finden wir keine diesbezügliche Angaben, obgleich die Verbreitung der Bacillarien auch von mehreren oikologischen Factoren abhängig ist. Um solche Untersuchungen machen zu können, habe ich kleine Proben gesammelt von möglichst oikologisch einheitlichen Stellen. Es war sehr auffallend wie vollkommen die Bacillarien den betreffenden Factoren angepasst sind, denn sie zeigten das festgesetzte Gepräge der einzelnen Bacillarien-Gesellschaften.

Leider sind die heutigen Untersuchungsmethoden, nach denen das Material in starken, concentrirten Säuren gekocht wird, nicht tadellos, denn so können die nur leer hingeschleppten Schalen von den Schalen der ständig dort lebenden Arten nicht unterschieden werden. Unsere Schlüsse die Oikologie der einzelnen Arten betreffend könnten auch bei Untersuchung mit Plasmagehalt fehlerhaft sein, denn z. B. eine Benthos-Bacillariee geht als Pseudoplanktonte nicht sofort zu Grunde, sondern kann lange Zeit weiter leben u. s. w. Letzterer Fehler ist aber von viel minderer Bedeutung, als voriger.

Aber alle diese Schwierigkeiten sind durch viele und möglichst präzise Beobachtungen überwindbar, und so tritt es ganz klar hervor, dass die oikologischen Factoren die ihnen angepassten Bacillarien-Gesellschaften bestimmen.

Den ersten grossen Unterschied in Lebensverhältnissen finden wir zwischen Plankton und Benthos und zwischen Organismen des süssen und des salzhaltigen Wassers. Leider konnte ich weder Plankton, noch salziges Wasser bei Budapest untersuchen und so beziehen sich alle meine Angaben auf Benthos-Bacillarien, oder auf solche Planktonen, die eventuell am Grunde des Wassers zu finden waren, oder z. B. in schnellfliessenden Gewässern an Fadenalgen hängen geblieben sind.

Der Benthos verändert sich mit der Schnelligkeit des Wassers. Im stehenden oder langsam fliessenden Wasser entstehen Floren, die durch stilles Wasser bevorzugende Arten charakterisiert sind, wie wir es im Lágymányos-er See, in einem kleinen Arm des Soroksárer Donauarmes bei Ráczkeve und ebendort in dem Donauarm selbst finden. Die stehenden Gewässer bei Budapest lassen sich in zwei Gruppen teilen: erstens in Gewässer mit Tieflandsflora und zweitens in solche mit Gebirgsflora. Zur ersten Gruppe

gehören die drei oben angeführten Stellen und zur letzteren der kleine Abflussteich der Mathias-Quelle im Auwinkel, der Teich unter dem Wasserfalle des Hochbaches, und die Donau bei Káposztásmegyér, wo viele Gebirgselemente vorkommen.

Die letztgenannten bilden schon einen Übergang zu den schnellfließenden Gewässern, indem hier schon viele Arten zu finden sind, die diese charakterisieren; der Grund hievon ist einerseits, dass hier die Strömung schon genug stark ist, für die Lebensbedingungen derjenigen Arten die schnellfließendes Wasser bevorzugen, aber noch nicht so stark, dass die Organismen der stillen Gewässer darunter zu leiden hätten und andererseits, dass die genannten Stellen mit charakteristisch schnellfließenden Gewässern umgeben sind, so dass viele Arten in langsamer fließende Abschnitte hinuntergeschleppt werden können. Eben solche Übergangsflora finden wir noch in einer Quelle am linken Ufer des Donauarmes bei Ráczeve.

In den noch schneller fließenden Gewässern verlieren die Arten des stillen Wassers gänzlich ihre Lebensbedingungen und hier entwickeln sich typische, schnelle Gewässer bevorzugende Floren. Solche Gewässer sind die Schleuse von Ráczeve, die artesische Quelle von Ráczeve, eine Uferquelle des Donauarmes bei Soroksár, der Bach Ördögárok, die Mathiasquelle im Auwinkel, der Wasserfall des Hochbaches, von denen die drei letzteren mehrere Gebirgselemente enthalten.

Die Arten, die ich für die obigen Floragruppen charakteristisch gefunden habe, sind im ungarischen Texte aufgezählt; mit einem Sternchen sind die für Budapest neue, mit zwei die für Ungarn neue Arten und Varietäten bezeichnet.

Es gelang mir auch einige teratologische Exemplare in ungewöhnlichen Dimensionen oder in ungewöhnlicher Form zu finden (cf. Fig. 5, 6, 9, 10, 11, 12, 14, 16, 17, 23, 24, 25).

(Aus der Sitzung der bot. Sektion am 10. Mai 1922).

(Autorreferat).

L. Hollós: Unterirdische Pilze aus der Umgebung von Szekszárd.

(Ung. Originaltext s. S. 79—82.)

Es werden 20 unterirdische Pilzarten aus der Umgebung von Szekszárd (Tolnaer-Com.) aufgezählt, wovon zwei: *Stephensia bombycina* (Vitt.) Tul. und *Terfezia Mattirolonis* Ed. Fischer neu für Ungarn sind.

(Aus der Sitzung der bot. Sektion am 14. Dez. 1921.)

A. v. Degen: Ueber das Vorkommen von *Riccia Frostii* Austin, *R. commutata* Jack und *Riccio-carpus natans* (L.) Corda in der Umgebung von Budapest.¹⁾

(Ung. Originaltext s. S. 81—84.)

1. *Riccia Frostii*, eine der selteneren *Riccia*-Arten fand der Verf. an mehreren Stellen u. zw., 1.) zwischen Erzsébetfalva und Soroksár, 2.) zwischen Dunaharaszti und Taksony (ebenda auch *R. commutata* unter zahlreicher *R. crystallina* u. *R. cryst.* var. *angustior* Nees), 3.) auf dem gegenüberliegenden Ufer der Haraszter Insel, 4.) bei Sziget-Csép auf der Insel Csepel in Gräben zwischen dem Bahnhofe und dem Dorfe, 5.) in grösster Menge aber auf den Alluvionen an beiden Ufern des Soroksärer Donauarmes unterhalb Ráczeve. Diese Pflanze hat ganz eigenartige Standortansprüche insbesondere in Bezug auf den Feuchtigkeitsgehalt des Bodens; sie kommt nur auf sandiglehmigen, wohl auch mit etwas Kiesel untermischten Stellen vor, bei Szigetcsép wuchs sie auch auf ziemlich stark natronhaltigem Boden; ein Zuviel oder Zuwenig an Feuchtigkeit lässt sie verschwinden; sie entwickelt sich erst im Sommer und im Herbst. Herr Dr. Z. Zsák entdeckte sie auch am Ufer der Drau zwischen Osiek und Jenőfalva im südlichen Teile des Komitates Baranya.

2. *Riccio-carpus natans* (L.) Corda fand der Verf. im kleinen Teiche auf dem Gipfel des Berges Kőhegy bei Pomáz. Diese im ungar. Tieflande und auch in den Gebirgsgegenden verbreitete Art ist den um Budapest botanisierenden Bryologen bisher entgangen.

(Aus der Sitzung der bot. Sektion am 12. April 1922.)

(Autorreferat.)

J. Wagner: Einige neuere Daten zur Flora von Ungarn.

(Ung. Originaltext s. S. 84—85.)

Es werden beschrieben: *Pulsatilla Valentiana* Wagn. (*P. patens* Mill. $\times$ *P. grandis* W end.), *Pulsatilla nigricans* Störck. var. *coerulea* Wagn.) *Cirsium Polivkae* Podp. f. *soroksárense* Wagn. — *Euphorbia Wimmeriana* Wagn. (*E.*

¹⁾ Die Bestimmung dieser Arten verdankt der Verf. dem Herrn Prof. Dr. V. Schiffner in Wien.

lucida × *cyparissias* Wimm.) die bisher nur aus Schlesien bekannt war, wurde vom Verfasser im Sommer 1918 auch westlich vom Básiás (Com. Krassó-Szörény) gesammelt.

(Aus der Sitzung der bot. Sektion am 8. Febr. 1922.)

S. Jávorka: Kleinere Bemerkungen und neuere Daten VII. Mitteilung.

(Lat. Originaltext 1. S. 85—87.)

F. Hollendonner: Ein neues Verfahren zur Verkohlung und zum Photographieren pflanzlicher Gewebe.

(Ung. Originaltext s. S. 87—89.)

Die Schnitte werden trocken, oder mit wenig Wasser bezw. Alkohol auf trockene Objektträger gelegt, mit Deckglas bedeckt und über einem Bunsenbrenner vorsichtig erwärmt. Nach Verdunstung des Wassers oder des Alkohols beginnt der Schnitt sich zu bräunen und endlich wird er schwarz. Nach dem Auskühlen kann das Deckglas leicht abgehoben und der Schnitt auf einen reinen Objektträger übertragen und in Canadabalsam fixiert werden. Die auf diese Weise hergestellten Schnitte geben beim Photographieren ein äusserst scharfes, reines und kontrastreiches Bild (S. Fig. 1—3.)

(Aus der Sitzung der bot. Sektion am 8. März 1922.)

LITERATURBERICHT.

Filarszky N.: *A separatiós sejtmagosztódás elmélete és szerepe a növények fejlődésében és rendszerezésében.* (Die Theorie und Rolle der Separationskernteilung in der Entwicklungsgeschichte und Systemisierung der Pflanzen.) *Mathematikai és Természettudományi Értesítő.* XXXVIII. köt. 1921., p. 238—248.

Die vorliegende akademische Antrittsrede ist ein in leider kurzer Form abgefasster Auszug einer grossen Studie, die vorläufig noch im Manuskript liegt. Verfasser stellt eine sogenannte „Separationskernteilung-Theorie“ auf, die eine Reihe von mit der Kernteilung näher zusammenhängenden

Erscheinungen auf eine gemeinsame Grundlage zurückzuführen ermöglicht.

Den Ausgang bildet die folgende Annahme:

Beim amphimiktischen Vorgange d. h. der Vereinigung eines ♂ und eines ♀ Geschlechtselementes zur Keimzelle fällt den Zellkernen der beiden Elemente die Hauptrolle zu. Die Chromosomen väterlichen und mütterlichen Ursprunges verschmelzen hierbei niemals miteinander; es vollzieht sich bloss eine Fusion der beiden verschieden geschlechtswertigen Kerne, die Chromosomen bewahren auch weiter unverändert ihre Selbstständigkeit, ihre Individualität. Da die Chromosomen im Allgemeinen für die Träger aller Eigenschaften und Merkmale des ganzen Organismus angesehen werden, muss natürlich der Keimkern sämtliche Eigenschaften der Eltern in sich bergen.

Die Entwicklung eines neuen pflanzlichen Organismus beginnt mit der Teilung des diploiden Zygotenkernes. Diese Teilung kann entweder eine Aequations- oder eine Reductionsteilung sein. In beiden Fällen ist die weitere Teilung der Tochterkerne nur eine typische Teilung, in jenen Fällen aber wenn am Keimkerne sich eine Aequationsteilung vollzogen hat, tritt im Entwicklungscyklus des neuen Organismus immer ein Zeitpunkt ein, in welchem auch eine einmalige Reductionsteilung einsetzt und diese fährt dann immer entweder unmittelbar zur Bildung der haploidkernigen Geschlechtselemente oder hat die Bildung derselben nur später im Gefolge.

Sowohl bei der Reductionsteilung, als auch bei der Aequationsteilung kann die Aufteilung der ♂-oder väterlichen und der ♀-oder mütterlichen Chromosomen auf dreierlei Weise erfolgen: 1. *der eine Tochterkern erhält nur ♂, der andere nur ♀ Chromosomen, die Kernteilung ist nach Verfasser eine vollständige oder gleichmässige Separationsteilung*; 2. *die eine Hälfte der ♂ sowie der ♀ Chromosomen fällt der einem, die andere Hälfte der ♂ und ♀ Chromosomen dem anderen Tochterkerne zu, die Kernteilung vollzieht sich ohne Separation*; 3. *der eine Tochterkern erhält mehr ♂ als ♀, der andere aber entsprechend mehr ♀ als ♂ Chromosomen, Verfasser nennt diese Kernteilungsweise partielle oder unvollständige Separationsteilung.*

Mit Hilfe der Separationsteilung lässt sich sowohl die Erscheinung der Heterochromosomen, als auch die der Chromatinnucleolen, sowie die daran sich knüpfenden Erklärungen bewerten. Bei den niedrigsten pflanzlichen Organismen fällt die Separationsteilung zumeist mit der Reductionsteilung schon am Zygotenkerne zusammen, bei höherstehenden Formen erscheint sie in ein späteres Entwicklungsstadium verschoben und vollzieht sich als Aequationsteilung, (*Zygospore*,

Gametospore, Oospore der *Thallophyten*), bei noch höher stehenden Formen teilt sich der Zygotenkern auf typische Weise und die Reductionsteilung erfolgt erst in einem etwas späteren Entwicklungsstadium entweder mit Separation oder die Separationsteilung setzt noch später ein (*Carpospore* der *Thallophyten* und *Bryophyten*). Bei den *Pteridophyten* und allen *Spermatophyten* ist die Teilung des Zygoten-, oder Keimkernes eine Aequationsteilung, bei ersteren zumeist ohne, bei letzteren in vielen Fällen auch zugleich eine Separationsteilung. Bei den *Pteridophyten* kann die Separationsteilung entweder später bei der Sporenbildung mit der Reductionsteilung zusammen fallen oder noch später in Verbindung mit Aequationsteilung die Entwicklung der Geschlechtsorgane einleiten. Bei jenen *Spermatophyten* deren Keimkern ohne Separation sich typisch teilt, geht die Separationsteilung ebenfalls erst der Entwicklung der Geschlechtsorgane voran und die Reductionsteilung setzt erst kurz vor der Bildung der Geschlechtsorgane ein.

Bei monoecischen und hermaphroditischen Pflanzenarten vollzieht sich die Zygotenkernteilung stets ohne Separation der Chromosomen, bei den dioecischen Pflanzenarten hingegen immer unter Separation der verschiedenen geschlechtlichen Chromosomen. Vollzieht sich aber am Keimkerne eine teilweise Separationsteilung, so können verschiedenwertige Individuen hervorgehen, die Art kann eine dioecische oder auch trioecische Pflanzenart sein.

Das äusserst verschiedenartige Auftreten, die Verteilung der Geschlechtsorgane ist als Folge verschiedenartigen Reductionsteilung der Gonotokontenzellkerne anzusehen. Bei den niedrigsten Pflanzenformen ist der Gonotokont die Keimzelle selbst (*Zygospore, Gametospore, Oospore*), bei höheren Pflanzenformen werden die Gonotokonten in Fruchtkörpern gebildet, die unmittelbar aus der Keimzelle sich entwickeln. Beide Fälle sind für die *Thallophyten* und *Bryophyten* charakteristisch. Bei den noch höher und höchst organisierten Pflanzenformen kommen die Gonotokonten in besonderen Organen, den Sporangien an den Sporohyllen des höchstorganisierten Pflanzenkörpers zur Ausbildung, dies charakterisiert sowohl die *Pteridophyten* als auch die *Spermatophyten*. Dem entsprechend und den ganzen Entwicklungsvorgang vor Augen haltend lassen sich im ganzen Pflanzenreiche nur zwei grosse, scharf begrenzte Pflanzengruppen unterscheiden: die *Sporophyten*, welche die *Thallophyten* und *Bryophyten* umfassen und die *Embryophyten*, für welche allein die *Pteridophyten* und *Spermatophyten* anzusehen sind. Dem haploiden Baue der ersteren und dem diploiden Baue der letzteren entsprechend ist auch die schon im Gebrauche stehende Bezeichnung für diese Hauptgruppen *Haploideae* und *Diploideae* am Platze.

Bei allen Pflanzen bilden alle Lebensprozesse von der Keimzelle angefangen bis zur Bildung neuer Keimzellen einen geschlossenen Kreislauf (Cyklus), innerhalb dessen überall zwei Hauptentwicklungsstadien ein haploides und ein diploides Stadium zu unterscheiden ist, aber keine „2 x und x Generation.“ Generationswechsel (Metagenesis) ist nur bei manchen Thallophyten zu beobachten, wo es metagenetische und ametagenetische Arten gibt, aber auch bei diesen metagenetischen Arten sind es nicht 2 x und x Generationen, sondern laut Verfasser nur haploide Generationen; was für eine 2 x-Generation angesehen wird, ist auch hier, wie überall — z. B. bei Moose und Pteridophyten, wo man im Allgemeinen von einem Generationswechsel spricht, — dies aber eigentlich nicht der Fall ist — nur ein 2 x-Entwicklungsstadium, keine Nachkommenschaft.

Biologische Untergruppen der Thallophyten sind die Zygosporae, Gametosporae, Oosporae und Carposporae. In Anbetracht des amphimiktischen Vorganges insbesondere aber die Entwicklung der Geschlechtselemente und die Mannigfaltigkeit der sie erzeugender Geschlechtsorgane vor Augen haltend, lassen sich sämtliche Thallophyten viel zweckmässiger in 10 Reihen unterbringen (in der kurzen Auszug-Abhandlung werden diese nicht charakterisiert), die mit Zuziehung entsprechender Beispiele (Verfasser erwähnt dass er in seiner Originalarbeit über 100 solche anführt und behandelt) zur Aufstellung der Zellkern-Separationsteilung einleuchtend berechtigten. Bei den Bryophyten gibt es laut der Separationsteilung-Theorie, nicht einerlei sondern zweierlei Sporen: Isosporen und Homosporen, ja einige Moosarten scheinen sogar Anisosporen zu reifen. Die Isosporen sind den monoecischen Arten eigen, die Homosporen für die dioecischen Arten charakteristisch. Bei den Pteridophyten sind laut Verfasser isospore, anisospore, homosporae und heterospore Genera bekannt, es gibt hier also viererlei Sporen. Reductionsteilung ohne Separation hat zur Folge die Bildung von Isosporen, partielle Separationsteilung ergibt Anisosporen, vollständige Separationsteilung erzielt die Homosporen; bei der Bildung der Heterosporen (Makro- und Mikrosporen) ist das Einsetzen der Separationsteilung weit vor der Reductionsteilung anzunehmen. Ebenso auch bei den nur heterosporen Spermatophyten, wo die Mannigfaltigkeit in der Bildung der Fortpflanzungsorgane ebenfalls in der Separationsteilung ihre Erklärung findet.

Der normale Befruchtungsvorgang setzt überall eine Reductions- und Separationsteilung irgend wo im Lebenszyklus der Pflanzen voraus. Ausfall der Reductionsteilung hat Parthenogenesis wie Apogamie zur Folge. Neben Ausfall der Reductionsteilung kann wahrscheinlich auch eine

partielle Separationsteilung zu apogamer Embryobildung führen.

Für die Hybridisation ist laut Verfasser die partielle Separationskernteilung charakteristisch, mit der sich auch theoretisch das *Mendelsche* Gesetz, das heisst die Formel $A + 2Aa + a$ genau abzuleiten lässt. Bei Kreuzung von Formen ist in beiden Eltern unbedingt erforderlich, dass eine partielle Separationskernteilung vor der Ausbildung der Sexualorgane stattfindet, bei Kreuzung von Arten dagegen vollzieht sich die partielle Separationskernteilung mehr in einem der Eltern, in dem anderen aber geht der Ausbildung der Sexualorgane die vollkommene Separationskernteilung voran. Auch verschiedene Arten können mit einander sich hybridisieren, wenn die Anzahl der Chromosomen ihrer Zellkerne identisch ist.

J. B. Kümmerle und Á. Paál.

Neuere Botanische Literatur aus Siebenbürgen.* Seit der Besetzung Siebenbürgens durch die Rumänen sind dort selbst binnen kurzer Zeit mehrere Zeitschriften erschienen.

A) „*Buletinul de informatii al Gradinii botanice si al Muzeului botanic dela Universitatea din Cluj*“ liegt schon vor mir in dem I. Bande, 8°. Vol. I, 1921. No. 1. (p. 1—24.), enthält die Schedae ad Floram Romaniae exsiccatae a museo botanico universitatis Clusienensis editae, Cent. I. No. 1—100. Bei der Herausgabe dieses Exsiccatenwerkes hat vieles weil Péterfi geholfen (er selbst sammelte 28 Nra allein, resp. mit anderen gemeinsam: 19 Nummern teils vor der rumänischen Besetzung Siebenbürgens, teils nachher). Mehrere Nummern sammelten noch wir teils für *Flora Hungarica exsiccata* (Budapest) (Nra 16, 24, 28, 30, 31, 73), teils für *Byrophyta regni Hungariae exsiccata* ein (No 16, 17), die Daten stimmen mit meinen Aufzeichnungen überein, das Material konnte aber wegen der rumänischen Besetzung und wegen der Übernahme unserer Institute mit militärischer Gewalt — nicht mehr expediert werden. Die Sammlungen der gewesenen ungarischen Institute werden noch Jahre hindurch diesem Exsiccatenwerk als reiche Quelle dienen. Bei mehreren Nummern ist als Sammler Weil. Péterfi's Name erwähnt (z. B. 16, 23, 73). Ich lese in Gedanken bei mehreren Nummern statt der angegebenen Sammlernamen andere Namen! Wenigstens soviel sollte der Herausgeber bei der II. Centurie tun: das Datum jenes Materials, welches aus der „barbaren“ ungarischen „Sclavenunterdrückungsperiode“ stammt — ändern. 2 neue Arten sind beschrieben:

* Von der Benützung der speziellen rumänischen Buchstaben musste aus drucktechnischen Rücksichten abgesehen werden.

Melampyrum romanicum Borza und *Centaurea dacica* Borza.

Vol. I. 1921. No. 2. (p. 25—37.) gibt A. Borza einen Bericht über den Bestand des Museums der *Universität* (I) i. d. J. 1919., 1920. — in welchem er aber den Zustand des *Siebenbürgischen Museumvereins*, eines privaten jetzt in rumänische staatliche Verwaltung genommenen Vereines behandelt. Dieser Bericht ist nichts anderes, als Compilation der Berichte des ungarischen Regimes. Denn während der Zweijährigen rumänischen Regierung kann Verfasser folgenden Zuwachs ausweisen: durch Kauf das Herbar von Fl. Porcius (12000 lei) und durch Geschenk Herbarpflanzen: 404 St. von Dr. Olariu, 365 St. aus France (Prof. Dr. Rakovita), E. Gy. Nyárády 95 St. u. A. Borza 212. St. aus Siebenbürgen.

p. 39—40. Nekrolog über Dr. Jul. Wolff († 1921. 31. I.)

p. 41—54. Bibliographia botanica Romaniae annorum 1914—1920. Composuit A. Borza. Ein der Wahrheit nicht entsprechendes Verfahren ist auf „Haben“ der rumänischen Wissenschaft zu verbuchen die, seit 1914. erschienene ungarische Literatur, ja sogar die i. J. 1912. durchgeführten Beobachtungen (die Zusammenstellung ist übrigens fehlerhaft);

2. zwischen den rumänischen Autoren ungarische Botaniker zu erwähnen (denn man kann die Erwähnung der Artikel Tuzson: Memoria P. Kitaibel's, oder Györfy: *Bucsecsia romana* in North-America allein in dem Fall erklären, dass die erwähnten Verf. Rumänen sind). Wie kann man Abhandlungen ungarischer Autoren über die Anpflanzung-Experimente — des ungarischen Alfold's (Tiefebene) erwähnen? Es ist unmöglich den auf p. 41, 87 unter * erwähnten Passus auf mehrere Fälle zu applizieren, welche wörtlich übersetzt — lautet:

„In dieser Bibliographie sind in möglich vollständigsterweise die botanischen Abhandlungen aufgezählt, welche sich auf die Flora des jetzigen Rumäniens beziehen, ebenso alle botanische Publicationen von rumänischen Autoren.“

Das letzte Heft (No 3.) d. I. Bandes ist am 15. II. 1922. erschienen. Auf p. 57—59 (rumänisch) p. 60—63 (deutsch) gibt J. Römer eine Erinnerung mit dem Titel „Mein Briefwechsel mit Florian Porcius.“ — p. 64—84 rumänisch (mit kurzem französischen Resumé auf S. 84—6) beginnt Dr. A. Borza Die Flora der walachischen Bauerngärten. I. Aepfel (*Pirus** *Malus*). Nach Verf. waren in Rumänien schon in der praehistorischen Zeit cultivierte Apfelrassen; nach Dacien

* Der Verf. schreibt consequenter „*Pyrus*“.

importierten die Römer die veredelten Sorten. In „neuesten“ Zeiten importierten andere Völker (Slaven, Griechen, Türken, Ungarn, Deutsche) neuere Racen. Er zählt die „endemischen“ und importierten Sorten auf.

Ich lenke die Aufmerksamkeit unserer Pomologen u. mit der culturgeschichtlichen Botanik sich fassenden Botaniker auf diese Arbeit, denn ich selbst sehe aus dem ganzen nur das Bestreben, die alte, ursprüngliche Cultur der Walachen womöglich mit wissenschaftlichen Argumenten zu beweisen.

p. 86. in 7. Zeilen Recension über das Werk: „Dunarea si publ. ei stiint., econ. si pol.“ Antipa's, und p. 87—91. Fortsetz. der „Bibliographia botan. Romaniae.“

* Der Redakteur erwähnt p. 93, dass sie aus einem Teil des Bucsecs' National Park, u. in der Bukovina ein Reservat schaffen wollen — hinzufügend, dass so ein kleines Reservat in Siebenbürgen bereits existiert, nämlich der Standort von *Polygala sibirica*, er erwähnt aber nicht, dass dasselbe unter dem ungarischen Regime entstanden ist, so kann ein Fremder leicht darauf verfallen, dass auch dieses Reservat seit der rumänischen Besetzung Siebenbürgens entstanden ist.

Appendix zu Vol. I. enthält den Samencatalog pro 1921.

*

B) Im Dez. 1921. ist eine andere Zeitschrift erschienen: „Buletinul societatii de stiinte din Cluj — Bulletin de la société des sciences de Cluj Roumanie.“ 8°. — P. 136—140. J. Grintzesco schreibt unter d. Titel: „Note sur deux Orobanches parasites des plantes cultivées et sur leur origine en Roumanie“ über *Orobanche ramosa* u. *O. cumanae*, die Wirtspflanzen sowie die Verbreitung in der Walachei erwähnend. — p. 141—147. A. Borza schreibt in rumänischer Sprache, p. 147—8. mit französischem Resumé, über den Formenkreis von *Melampyrum nemorosum* in Siebenbürgen u. Rumänien (p. 144—5. subsp. nova *romanicum* Borza) — Auf S. 149—152. beschreibt weil. M. Péterfi eine Anomalie von *Catharinaea Haussknechtii* (gesamm. neben Kolozsvár in Bükkk-Wald); die épigoné ist in eine lange Röhre ausgewachsen, aus deren oberem, schräg aufgeschittenem Teil das Sporophyton herausgekrochen ist. Die Kapseln sind ohne Haube selbstverständlich schwach, teils deformiert entwickelt. Nach Péterfi wäre (cf. p. 151, 153) in der Literatur ein ähnlicher Fall noch unbekannt (Potier de la Varde erwähnt schon i. J. 1906. denselben Fall bei *Cath. undulata*! — adnot. Györfy).

*

C) Noch eine III. Zeitschrift haben die Walachen in Dez. 1921. erscheinen lassen unter d. Titel: „Contributiuni bota-

nice din Cluj“ Tomul I. Fascicolul 1. (1. Dezembrie 1921.) in welcher die Abhandlungen botanischen Inhaltes aus der, unter B) referierten Zeitschrift als Separate mit unveränderter Paginierung zusammengestellt sind.

*

Wir sind genötigt nicht nur die botanische Literatur vom besetzten Siebenbürgen in Evidenz zu halten, sondern auch die vom Kgr. Rumänien. Die letzte Nummer aus den Abhandlungen: „Publicatiile Societatei Naturalistilor din România“ die „Contributiuni la studiul faunei, florei si geologiei tarii“ ist in d. No. 3. noch i. J. 1902. erschienen! — jetzt is No. 4. veröffentlicht worden. Gh. P. Grintescu gibt Beiträge zur Phanerogamenflora von Rumänien, Zach. O. Pantu schreibt über die rumänischen u. bessarabischen Geranien, Sim. St. Radian teilt d. IV. Beitrag über die Hepaticen mit; Th. Solacolu schreibt über die Juncaceen, Gramineen, mit vielen ungarischen Beziehungen.

Aus all diesem sehen wir, dass den Rumänen in Siebenbürgen enorm grosse materielle Quellen zur Verfügung stehen, sie schütten sozusagen die neuen Zeitschriften ohne Rücksicht auf ihre inhaltliche Qualität rasch nach einander aus.

I. Györfly (Szeged).

SITZUNGSBERICHTE

der botanischen Sektion der kg. ung. naturwissenschaftlichen
Gesellschaft.

Vorsitzender: G. Moesz.

Schriftführer: E. Gombocz.

243. Sitzung am 12. Oktober 1921.

1. A. Herrmann: Ungarische volkstümliche Pflanzenkunde.
2. G. Moesz: Zur Klärung einiger Rostpilze Hazslinszky's.
3. R. Soó: Der Formenkreis der *Saponaria officinalis* L.
4. J. Kuntz: Über den Öl- und Zuckergehalt des ungarischen Wacholders.

244. Sitzung am 9. November 1921.

1. Z. Szabó: Zur Erklärung der Zahlenreihen der Divergenz.
2. S. Jávorka: Über *Potentilla*-Hybride.

245. Sitzung am 14. Dezember 1921.

1. L. Hollós: Unterirdische Pilze aus der Umgebung von Szekszárd (siehe p. (6).)
2. Z. Paál: Die Tropismen der *Orobanche*- und *Cuscuta*-Arten.
3. I. Györfly: Bryologische Beiträge zur Flora Ungarns.
4. I. Györfly: Die Publikationen des bot. Institutes der Universität zu Kolozsvár während der rumänischen Besetzung bis Mai 1919.

246. Sitzung am 11. Januar 1922.

1. L. Hollós: Über die Verwendung der wildwachsenden Pflanzen in Szekszárd und Umgebung.
2. Gy. Méhes: Die Eichengallen Ungarns.
3. Z. Szabó: Über die Anzahl der Randblüten des Köpfchens der Compositen.
4. A. Boros: *Thamnium alopecurum* im Pilis-Gebirge.

247. Sitzung am 8. Februar 1922.

1. F. Varga: Vergleichende Anatomie der Gattungen *Succisella* und *Succisa*.
2. J. Wagner: Untersuchungen über Hybride.
3. L. Hollós: Pilze am Markt von Szekszárd.
4. J. B. Kümmerle: Pteridologische Mitteilungen. II. Eine neue europäische Farngattung (*Birópteris* n. gen. *Antri-Jovis* n. spec. aus der Insel Kreta).

248. Sitzung am 22. Februar 1922.

1. N. Gimesi: *Attheya* und *Rhizosolenia* im ungarischen Phytoplankton.
2. A. Boros: Über die Haargebilde der ungarischen *Verbascum*-Arten, mit besonderer Berücksichtigung der Hybride.
3. J. Murányi: Diluviale Pflanzenreste aus dem Kalktuff von Kiscell und Tata.
4. R. Soó: Beiträge zur Adventivflora Ungarns.
5. Gy. Gáyer: Über das Herbarium von Emerich Szency.

249. Sitzung am 8. März 1922.

1. R. Rapaics: Über Pflanzensukzessionen.
2. N. Filarszky: Algen aus Albanien.
3. F. Hollendonner: Ein Verfahren zum Verkohlen und Photographieren pflanzlicher Gewebe (s. S. (8).)
4. L. Sántha: Ein Verfahren zur Herstellung stereoskopischer Mikrographien.
5. J. Györffy: Fichtenzapfen mit zurückgekrümmten Schuppen aus der Zips.

250. Sitzung am 12. April 1922.

1. R. Soó: Die ungarischen Arten der Gattung *Consolida* Gay.
2. A. Degen: Über das Vorkommen von *Riccia Frostii* Aust. in der Umgebung von Budapest (s. S. (7).)
3. L. Sántha: Beiträge zur Flechtenflora der Umgebung von Kapronca (s. S. (4).)

251. Sitzung am 10. Mai 1922.

1. I. Györffy: Erinnerung an Martin Péterfi.
2. J. Kümmerle: *Asplenium lepidum* $\times$ *ruta muraria* hybr. nov.
3. J. Scheffer: *Nephrodium cristatum* $\times$ *spinulosum* in der ungarischen Flora.
4. F. Hollendonner: Über die Einbettung von Holzkohlen in Schellak.
5. B. Cholnoky: Beiträge zur Kenntnis der Bacillarien von Budapest (s. S. (5)–(6).)
6. I. Györffy: Neuere botanische Literatur aus Siebenbürgen.

252. Sitzung am 14. Juni 1922.

1. Eröffnungsrede des Vorsitzenden.
2. Vorlesung von Jahresberichten.

3. S. Mágocsy-Dietz: Die immergrünen Pflanzen des Gartens zu Erdótelek.
4. A. Degen: Über *Marrubium candidissimum*.
5. S. Mágocsy-Dietz: Kleinere Mitteilungen.
6. A. Degen: Besprechung von *Trelease* W. A. Monograph of the genus *Phoradendron*.

253. Sitzung am 11. Oktober 1922.

1. L. Biró: Meine Reise auf der Insel Kreta.
2. S. Jávorka: a) Über die von L. Biró in Kreta gesammelten Pflanzen.
b) *Telekia speciosa* im Bükk-Gebirge.
3. S. Mágocsy-Dietz: Über die Perithechien des Mehлтаues der Eichen.
4. J. Kümmerle: Ein neuer Standort des *Nephrodium cristatum* in Ungarn.

254. Sitzung am 8. November 1922.

1. R. Rapaics: Neue Beiträge zur Flora von Debreczen.
2. A. Krenner: Über die von J. Kümmerle in Albanien gesammelten Kieselalgen.
3. J. Kuntz: Über die chemische Unterscheidung der einzelnen Teile von *Atropa Belladonna* L.
4. A. Boros: Die *Pulsatilla*-Arten am Nyírség.
5. R. Soó bespricht die Flora *romanica exsiccata*.

255. Sitzung am 8. Dezember 1922.

G. Mendel-Feier.

1. E. Gombocz: Das Leben und Schaffen G. Mendels.
2. Z. Szabó: Die cytologischen Grundlagen der Vererbung.
3. A. Degen: Die Rolle der Mendelschen Regel in der angewandten Botanik.

256. Sitzung am 14. Dezember 1922.

1. A. Degen: Bryologische Seltenheiten in der Flora von Budapest.
2. G. Moesz: a) Botanische Beziehungen in den Dichtungen von A. Petöfi.
b) Mykologische Mitteilungen.
3. R. Soó: Beiträge zur Adventivflora Ungarns II.
4. A. Degen bespricht das Werk: *Landwirtschaftliche Samenkunde* von L. Wittmack.
5. V. Csapodi legt ihre Pflanzenaquarelle vor.

NACHRICHTEN.

Die durch die rumänische Besetzung heimatlos gewordene Kön. ung. Franz-Josef Universität zu Kolozsvár wurde nach Szeged verlegt. Dank dem rastlosen Eifer und organisatorischen Talent des Prof. Dr. Stefan Gyórfy gelang dort binnen kurzer Zeit auch ein botanisches Institut zu errichten. Béla Cholnoky wurde daselbst zum Assistenten ernannt.

Aladár Scherffel, Algologe, wurde gelegentlich des fünfzigjährigen Jubiläums der Kolozsvärer Universität am 29. Juni 1922. zum Doktor honoris causa promoviert.

Die uralte Berg- und Forstwissenschaftliche Hochschule zu Selmecbánya setzt seine Tätigkeit in Sopron fort.

Dr. Julius v. Istvánffi, direktor des K. ung. ampeologischen Institutes, wurde zum o. ö. Professor der Botanik an der K. ung. Josef-Polytechnikum ernannt.

Dr. Géza Doby, Privatdocent, wurde zum o. ö. Professor der Chemie an der Universität zu Debrecen ernannt.

Dr. Franz Hollendonner, Professor an der pädagogischen Hochschule, habilitierte aus der Histologie an der Universität zu Budapest.

Szakosztályi mondanivalók.

A Szakosztály tisztikara: Tiszteletbeli elnök: dr. Mágocsy-Dietz Sándor egyet. nyilv. rendes tanár. Elnök: dr. Moesz Gusztáv, a M. Nemzeti Múzeum osztályigazgatója, Alelnökök: Wagner János, a tanítóképző-intézetek főigazgatója és dr. Szabó Zoltán egyet. magántanár. Jegyző: dr. Gombocz Endre egyet. magántanár. Intézőbizottsági tagok: dr. Jávorka Sándor, a M. Nemzeti Múzeum osztályigazgatója, dr. Lengyel Géza kísérletügyi adjunktus és Trautmann Róbert mérnök.

*

A Szakosztály július, augusztus és szeptember hónapok kivételével minden hónap második szerdáján ülést tart. Az ülés helye egyelőre az egyetemi ált. növénytani intézet (IV. Múzeumkörút 4., IV. em.).

*

Az üléseken bemutatandó dolgozatok címe legalább 8 nappal az ülést megelőzőleg a jegyzőnek bejelentendő.

*

A „Botanikai Közlemények“ akadálytalan megjelenése céljából **sziveskedjenek a szerzők kézírataikat teljesen kidolgozni és nyelvi szempontokból is gondosan átnézni.** A korrekciókat a szerzők maguk végzik és így **közleményeikért felelősek.** Kéziratok a fél ivék egyik oldalára irandók. **Személynevek, növénynevek és a kiemelő tételek egyszerű vonallal húzandók alá.**

*

A „Botanikai Közlemények“ részére sziveskedjenek a szerzők dolgozataikhoz valamely általánosan elfogadott, másnyelvű szöveget vagy kivonatot, vagy lefordítás céljából magyarnyelvű kivonatot mellékelni.

*

Az alapítói, tagsági, illetőleg előfizetési díj a Kir. Magyar Természettudományi Társulat pénztárának (Budapest, VIII. ker., Esterházy-utca 16.); a szakosztályi ülésekre szóló bejelentések, tagul való jelentkezések, továbbá kéziratok a Szakosztály jegyzőjének, illetőleg a „Botanikai Közlemények“ szerkesztőjének (dr. Gombocz Endre, Budapest I., Attila-u. 14.) küldendők.

Kérelem a magyar botanikusokhoz.

A Deutsche Botanische Gesellschaft újból megindítja a *Botanisches Zentralblatt*-ot. Dr. P a á l A r p á d egyetemi magántanár tagtársunk, az új magyarországi referens, kéri a magyar botanikusokat, támogassák őt abbéli törekvésében, hogy a magyar botanikai munkásság a külföld előtt lehetőleg gyorsan és hiánytalanul megismerttettsék s küldjék meg címére (Budapest II. Debrőt-út 17., M. Kir. Növénykórtani és élettani állomás) azokat a dolgozataikat, amelyek nem a Botanikai Közleményekben vagy a Magyar Botanikai Lapokban jelennek meg. (Önállóan megjelent értékesebb könyveket esetleg csak kölcsönképen.)

Megjelent 1923. március 15-én.

50180

XX. KÖTET.

1922.

4-6. FÜZET.

~~1733~~

V. 68

BOTANIKAI KÖZLEMÉNYEK

ALAPITTATOTT 1901. NOVEMBER 20-IKÁN

A KIR. MAGY. TERMÉSZETTUDOMÁNYI TÁRSULAT
NÖVÉNYTANI SZAKOSZTÁLYÁNAK FOLYÓIRATA

M. KIR. ÁLLAMI BUDAPESTI

MOESZ GUSZTÁV

KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL SZERKESZTI.

GOMBOCZ ENDRE

M. KIR. ÁLLAMI
KÖNYVTÁRSÁG
BUDAPEST, VI. ANDRÁSSY-UTCA 14.

MEGJELENIK MINDEN MÁSODIK HÓNAPBAN

BUDAPEST,

KIADJA A KIR. MAGY. TERMÉSZETTUDOMÁNYI TÁRSULAT

(Budapest, VIII., Eszterházy-utca 16. sz.)

1924.

TARTALOM.

INHALT.

	Oldal
Győrffy J.: Péterfi Márton	117
— — M. Péterfi	(19)
Ambrózy—Migazzi J. gróf: Növényrezervációk és parkok közép Európában és Magyarországon	128
— — Pflanzenreservationen und Parke in Mitteleuropa und Ungarn	(20)
Mágocsy-Dietz S.: A tölgylisztharmat peritheciumainak megjelenése hazánkban	133
— — Der Eichenmehltaupilz in Ungarn	(21)
Moesz G.: A tölgy magyarországi lisztharmatja	136
— — Über den Mehltau der Eiche in Ungarn	(22)
Méhes Gy.: Hazánk tölgyfagubacsai	140
— — Die Eichengallen Ungarns	(25)
Degen A.: A „Marrubium candidissimum L.”-ről	144
— — Ueber „Marrubium candidissimum L.”	(26)
Lyka K.: Kritikus és új magyar Thymus-alakok	145
— — Formae novae hungaricae generis Thymi	(26)
Jávorka S.: A magyar flóra néhány új alakja	149
— — Formae nonnullae novae floriae hungaricae	(26)
Irodalmi ismertető	151
Apró közlemények	152
Szakosztályi ügyek	156

Péterfi Márton

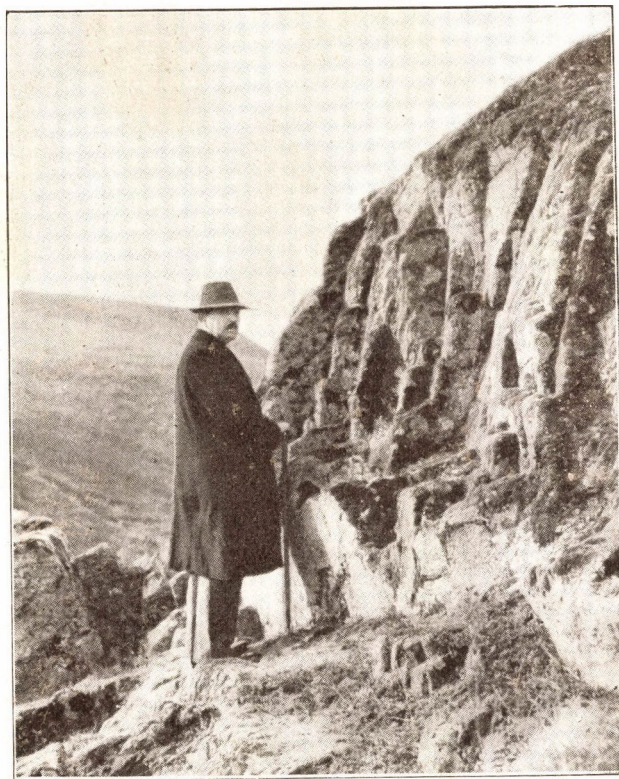

Fig. 2. phot. Győrffy (saxa pr. Gyerőmonostor *Grimmia leucophaea* obtecta)

BOTANIKAI KÖZLEMÉNYEK

A KIR. MAGY. TERMÉSZETTUDOMÁNYI TÁRSULAT
NÖVÉNYTANI SZAKOSZTÁLYÁNAK FOLYÓIRATA

XX. KÖTET.

1922.

4—6. FÜZET

PÉTERFI MÁRTON

* 1875. II. 1.

† 1922. I. 30.

KIR. ÁLLAMI
TUDOMÁNYOS KÖNYVTÁR
LEÁNYKÖZÖSSÉG
Gyűjteményi Andrassy-ut 65.

Péterfi Márton kidöltével kevesebb lett ismét ama szál, amely még mindig Hazslinszky-hoz vezet. Mint fiatal diákban már erősen jelentkezik a gyűjtés szenvedélye. Gyűjti a Természet minden ága tárgyait, szenvedélyesen gyűjté s figyelte Déván a pókokat, hangyákat. Nagy kirándulásokra megy, egész lefogyva a koplalástól, néhány napi távollét után Nagyágról mindenféle szép ásvány-zsákmánnyal megrakva már alig tud hazavánszorogni Dévára. Már mint II. éves tanítóképzős növendék fordul a mohok felé. Hazslinszky-nek A magyar birod. mohflórája műve alapján meghatározza első moháját (*Catharinaea undulata* volt!) s egyenesen Hazslinszky-től kéri a jóváhagyást, addigi gyűjtéseit is felküldve hozzá. Hazslinszky azonnal választ adott s mindjárt első levelében erősen biztatta. Hazslinszky élte végéig ellátta nemcsak jó tanáccsal, hanem hogy vizsgálataiban ne akadhasson fel, később még mikroszkópot is ajánlékozott neki. Hazslinszky ajándékát, — mikor a kir. magy. term. tud. Társulat (1903) egy jobb eszközt ajándékozott Péterfi-nek, — Mallász J. barátjának adta át, akinek birtokában van most is. A mikroszkóp tárgylencséje Péterfi elmaradhatatlan társa volt, lupe helyett ezt használta. Ez úgy odatartozott már hozzá; amint valamit észrevesz, azonnal telepedik le az útszélre, avagy ahol van éppen, nyitja ki a kis tokot, veszi ki belőle a tárgylencserendszert; nézi. . . . Ha rossz materia, közönséges, eldobja, ha: jobb, érdekesebb, — arca felderül, nyúl a második elmaradhatatlan készségéhez: a cigarettadobozhoz, sodor egy szivarkát, rágyújt, — s most már világboldogan kezdi újból nézni a gyepecskét. . . .

Hazslinszky hatása sok másban is megnyilvánult Péterfi-nél. Faji felfogása elég konzervatív volt, nem ült fel — pedig lett volna módja a mohoknál bőven — a fajokat szétforgácsoló iránynak. Ez a tartózkodó felfogása a tőzegmohák vizsgálatainál lett különösen szembetűnő. Erősen

érezhető Hazslinszky hatása abban is, hogy a növénytannak igen sok ágával foglalkozott. Mint fiatal kezdő ember, már felkereste Csató Jánost (1895. VIII. 24.) Nagyenyeden és Barth-ot (1896. jun. 23—24.) Hosszúaszó-n, aki a zuzmók-ra akarta inkább terelni; foglalkozott is velük előszeretettel; majd a virágos növények¹, a virágbiológia, májmohok, teratologia, a néprajz, munkásélete utolsó idejében rozsdá-, üszöggombák, mind csalogatták; lépre is meg rövidebb-hosszabb ideig, de visszatér mindig csak a szerinte szintén legérdekesebb növényekhez, a lombosmohokhoz². Ez a bizonyos tekintetben *ingatag*³ volta egyrészt magyarázata annak, hogy több nagyobb művével nem készülhetett el. De más magyarázata is van. Mint rendkívül szerény egyéniség, az általa megállapított igazságok közlésével már nem sietett. Igazgatásom idején valósággal kényszerítenem kellett, s mindenféle módon lelkére beszélnem, hogy vesse papirosra megállapításait. Ez az oka, hogy pl. sokszor bár igen sok részletvizsgálatot végzett, csak papirosra kellett volna a kialakult képet vetni, elmulasztotta; vagy a virágbiológiai könyvén a bíráló bizottság javasolta pótlásokat megejtette ugyan, de aztán már pótolni pl. a még hiányzó irodalmat, ahhoz nem volt türelme. Megállapításai biztos tudatában húzódtott az ilyenekre való időpocsékolástól. Déván sokat dolgozott annak dacára, hogy rendkívül nagy nehézségekkel kellett megküzdenie. A népiskolai tanítófizetés mindig kevés volt ahhoz, hogy valaki abból még tudományra is áldozhasson. Valósággal kikoplalja egyes szükséges könyv árát, s mikor megszorúl, újból kénytelen fájó szívvel eladni azt. Mily megható levelek tárják fel dévai nehéz helyzetét, amikor egy és más könyvet kér kölcsön a kolozsvári egyetemi növénytani intézettől s mikor annak akkori igazgatója megtagadja (pld. 22. levele) azok kiadását, én mint demonstrator adom kölcsön a magamét (Péterfi 4. levele). Éppen ez a nehéz küzdelem érleli meg benne azt a gondolatot, hogy központba jusson mielőbb.

Az élettel, a kenyérért való nehéz harca, anyagi gondok többször megbénítják munkaerejét, egyéb csapás (első kis fia halála 1900) miatt szinte letargiába esik; lelki-testi barátja Mallász József múzeumi igazgató rázza ilyenkor mindig új

¹ *Salix, Quercus*. — Déva mellett a nevesebb tölgyfákat maga készítette felírással pléhtáblával jelölte meg Péterfi. Sajnos, ezeket a szép tölgyeseket kivágták később.

² Mikor már ágyát el sem tudta hagyni, egyik jóbarátja több ízben Limprich't kézikönyve olvasgatása közben lepte meg!

³ A pókokkal is igen behatóan foglalkozott (1898-ban kezd neki) C. Chyzer et L. Kulczynski *Araneae Hungariae* I—II. Bpest, 1892, 4. műveit is megveszi, — majd más térre csapva át, eladja azokat, hogy új irányának megfelelő könyveket vehessen.

életre. A nehéz megélhetés egyébként is igen erősen hátráltatták munkaereje kifejtésében. Kritikus idők többször felmerülnek; választani akar: botanikus maradjon, vagy sorsa javítandó: vizsgára készüljön? Sorsán főleg a szokásos, tanítókat lenéző bánásmódon való elkeseredésében akarva javítani, tanári vizsgára (1899), majd érettségire (1909) gondol, a doctoratus (1911.) megszerzése végett szorgalmasan tanul, de fatuma kiveri kezéből a könyvet, ellankad, abbahagyja... Persze idővesztés volt mindez — szakmunkássága rovására! Megkísérli Budapestre való áthelyeztetését, majd Kolozsvárra törekszik (de jellemző: mikor már szinte bizonyos, hogy Déváról mennie kell, megkísérli utolsó pillanatban lefúvatni áthelyezését [in litt, ad Mallász 1905. XII. 16.]).

Legelőször Kolozsvárott ismertem meg Péterfit, aki az Erd. Múzeum Egyesület Növénytárának eladott gyűjteménye rendezésére 1901. ápr. 26.—aug 2.-ig ott tartózkodott. Magam ekkor már titokban (mivel hivatalos órák alatt és azontúl is eltöltött dolog volt akár mikroszkopizálni, akár valamely „magán” studiummal foglalkozni) sokat metszegettem a mohokat. Péterfi-vel úgy a közeli, mint a távolabbi vidékekre is igen sok kirándulást tettünk (így Kolozs, Torda, Tordahasadék, Aranyosvölgye mentén Topánfalváig, Lucsibarlang—Verespatak—Abrudbánya—Zalatnáiig). Eme első kirándulásokon is mint jóhumorú, kedves, életvidám, szerény embert tanultam megismerni, aki önzetlenül szerette a tudományt. Mivel kiváló mohaismerő volt, rengeteg nevet lehetett tanúlni tőle. Ugyanezen alkalommal volt először bold. Walz Lajos-sal a Rodnai havasokon. Felkerestem Péterfi-t Déván is (1905. jun.) ahol egypár szép kirándulást tettünk. Sűrű levelezésünkből minden munkájáról tudok. Amíg magam megbízott tanársegédként működtem, sok kívánta irodalmi dolognak nézek utánna, mikor kikerülök vidékre középiskolai tanárnak, akkor is sok munka kölcsönadásával segíték rajta. Még mikor a sors fordul: én vagyok vidéken s Péterfi kerül be központba, Kolozsvárra (1906), akkor is több szakkönyvet, sőt a *Revue Bryologique* köteteit adom használatra kölcsön magánkönyvtáramból, mert akkor még hiányzott ott.

A sors végre összehoz bennünket, mikor 1914 'szept.-ben Kolozsvárra kerülök. Előbb igaz nehéz dolgokkal kellett kezdenem. Intézetem egész személyzete bevonult, Péterfi is póttartalékos (káplár), már menetszázadba osztják, csak a legnagyobb utánjárással sikerült felmentetnem. Sok munka is kerül vállára, mert a főkertészem is fennt küzdött az orosz harctéren, így a botanikus kert vezetése kettőnk nyakába szakadt.

Igazgatásom egész ideje alatt minden adminisztratív ügykörtől mentesítettem, élhetett tisztán a múzeumi foglalatosságoknak és saját vizsgálatainak. Péterfi is elismeri

rólam Mallász-hoz írott 40. levelében: „Véle végre eljött hozzánk is az az időszak, hogy lehet, sőt kell is tudományosan és irodalmilag is dolgozni“. A harmonikus működést nem is zavarta meg utunk szétválásáig (az 1918. XII. 24.-i oláh megszállásig) semmi . . .

Péterfi nem volt barátja a „herborisatio“-nak. Szerette végtelenül a szabad természetet. Mint gyűjtő: igen élesszemű. Mint gyalogló: kitartó emberként jellemezhető, kinek erős zömök kis termete elég jól bírta a nagyobb utakat is. Inkább kedvelte a nem nagy exponáltságú helyeket. Nem volt *egyedül* járó sem. A Türi hasadékban, a Bedellői havasokon, Topánfalva m. a Lucsia barlangnál — emlékszem — ő szédült, mikor én jártam fenn a falakon. Kint is örökké jókedvű, derült hangulatú és világfelfogású embernek ismertem meg. Pedig számos közös úton voltunk.

Hazánknak jó nagy részét bejárta, ill. begyűjtötte. Így megfordult: Arvai Bory mocsarak, Babiagora, Kralováni láp (1911) Liptói havasok: V. Choč. — Alföld: Kecskemét vid., Cegléd, Mezőberény, Kőrösladány, Mezőtúr, Püspökladány, Hortobágy, Nyiregyháza, Orsova (1910), — Erdély: Brassó, Hosszúaszó, Zilah, Rodnai havasok, (Ünökő, Korongyis), Retyezát (1897), Érchegység, Almási hegyek, Mészköhegység, Torda, Gyalui havasok (Meleg-, Hidegszamos völgyei). — Speciális területe: Biharhegység, Paring havas (első útja Barth J., Mallász J. társaságában (1896, VIII. 4–7.), általában Hunyadmegye. Fiume, Dalmatia (1910), Montenegró (1912). Botanizált Bécs m. is (1912).

Mint kitűnő szemű ember, szinte nem volt olyan kiáradulása, melynek ne lett volna valami becses eredménye.

Számos gyűjtő útja eredménye: *herbariuma* nagyon értékes volt. Ezt még 1900-ban nagy anyagi szorultságában kénytelen volt eladni; az Erdélyi Múz. Egyesület Növény-tára akkori igazgatója: 200 K-át (!) ad csupán érte (939 faj, 2400 példában¹). 1901-ben Holuby-, Hazslinszky-, Barth-féle originaléit északamerikai és Husnot: Musci Galliae adja el 86+40 K.-ért²; 1906-ban újból elad 140 fajból álló gyűjtemény³. Özvegye levélbelileg arról értesített, hogy „egész gyűjteményét . . . stb.“ felajánlta a kolozsvári oláh egyetemnek; tehát csak most került végleg az összes oda.

Péterfi igen lelkiismeretes természetvizsgáló volt. Azt a témát, amivel foglalkozott, minden részletében alaposan

¹ L. Orv. term. tud. Értesítő XXIII. II. term. tud. szak. II.—III. 1901. füz., Kolozsvár 1902:208. U. e. helyen p. 215—228 olvasható az „Index alph. herbarii bryologici Péterfiani“.

² L. u. ott XXV. 1903. k. II. term. tud. szak.: 144.

³ L. Erd. Muz. Egyesület évkönyve 1906, Kolozsvár 1907:82. (Vételár azonban nincs feltüntetve.)

kidolgozta. Nagyon szépen rajzolt és festett¹; különösen ceruza rajzai és vízfejtményei voltak felette szépek és természetűek. Tussal készített rajzait már nem jellemezte az a finomság és határozottság.

Tudományos fejlődését nála is megjelent munkái alapján kísérhetjük figyelemmel. Legelső bryológiai műve [2]² már mint jószemű megfigyelőt mutatja be, amelynél (tanítóképzői képesítője előtt írta) még Hazslinszky sokban segítette. Első munkái inkább adatok. Bár kritikailag dolgozik, adatai elsőrangúak [3, 8, 10]; majd a rendszertan és oikologia felé fordul, végül a monographikus feldolgozás veszik igénybe.

Oikologiai megfigyelése csak kis hányadát adta közre [33, 35]. Biológiai megfigyelések alapján felette érdekesen tisztázta a *Catharinaea*-kat [9], és bár W. Krieger kritikája³ kis részben helyt álló, sokban mégis csak Péterfi megállapítása a helyes. A *Catharinaea*-kkal mindig nagy előszere-ttel foglalkozott; legelső meghatározása anyaga éppúgy ezen nemzetségből való volt, mint élete utolsó műve [50]; éppen mert tovább foglalkozott velük, ha megállapítása helytelenségére rájött volna — joggal mondom — helyesbi-tette volna ennenmagát Krieger kritikája után annál is inkább, mert ha téved, beismeri, emaga igazítja helyre⁴. Helyi monographiai [17, 37] felette értékesek és megbízhatók.

Sokat foglalkozott a *Philonotis* és *Schistidium*, *Sphagnum* nemzetséggel, azonban eredményei kis hányadát közölte. Még legtöbbit a *Sphagnum*-okra vonatkozólag közölt volt (25, 30, 35, 48.)

Mint élezzsemű szerencsés gyűjtő⁴ igen sok teratológiai tárgyat talált — felette kis részét dolgozta fel (45) — úgy ezeket, mint saját gyűjtésem, külön herbariummá egyesítettük, s szándékom volt feldolgoztatni. Karl János (Budapest) akkoron kolozsvári kegyesrendi főgymnasiumi collégánk el/ is kezdette e gyűjtemény tanulmányozását. Moha teratologia-ból került ki utolsó műve is (50⁵)

Régi vágya: Hazánk mohainak exsiccatum-ban való kiadása csak 1916-ban vált valóra, amikor a *Bryophyta*

¹ Ethnographiai vonatkozásúakat is; így Feleken tanulmányozta a jármokat, faragványait, diszitéseit igen szép színes rajzokban dolgozta fel.

² A [ ]-ben levő számok jelzik az életrajz végén összeállított irodalmi működés illető sorszámos cikkét.

³ In *Hedwigia* XLVII. : 200—203.

⁴ Több exsiccatumnak volt munkatársa: *Bryoth. meridionalis*, *Bryophyta regni Hung. exsicc.*, *Flora Hung. exs.*, *Fl. Romaniae exs.*, *Kryptogamae exs.*, *Musci europaei exs.*

⁵ Helyreigazítandó azonban ama állítása: „Ein ähnlicher Fall ist in der Literatur bis jetzt unbekannt...“ (cf. p. 153), mert *Potier de la Varde* (in *Bull. Acad. intern. Géogr. Bot.* 1906: 287—8, 4. fig.) teljesen hasonló abnormális esetet talált a *Cath. undulata*-nál!

regni Hung. exs. I. kötetét kiadtuk, amelyről már 1905-ben leveleinkben álmodoztunk (24. levele) A II., III. kötetet már előláh megszállás alatt adtam ki 1919. IV. 25.-én, amely azonban — egyetlen példány kivételével — mind előláh pré-dára jutott.

Az utókor megállapíthatja rideg valóságként, hogy tartalmas értékes művei Déváról és csekély személyem igazgatása alatt való időkből kerültek ki.

Hazai botanikusaink közül igen nagy tisztelettel beszélt mindig Hazslinzsky Frigyesről, Borbás Vincéről, Demeter Károlyról, Barth Józsefről, Degen Árpádról; meleg baráti viszony kötötte Mallász József, Lattyák Sándor és Bihari Gyulához.

A külföldiek közül igen nagyra tartotta W. Ph. Schimper-t, K. G. Limpricht-et, és L. Loeske-t.

Több külföldi bryologussal állott összeköttetésben. R. Ruthe, J. B. Förster, K. G. Limpricht, V. Schiffner, Gg. Roth, C. Warnstorf, etc. (még vagy 15.)

A hazai tudományos körök kellőleg értékelték Péterfi munkásságát; A Magy. Tud. Akadémia segélyezte gyűjtő utjaiban, támogatásával a Bihar-hegységben végzett útja eredményeit (1908) közölte; a Kir. M. Természettudományi Társulat kitünteti a Bugát-díj odaitélésével. „A virágok biológiája” kézikönyvet ki akarta adni a könyvkiadó vállalat cyclusában.

Amiként őt támogatták a szakkörök, úgy ő is szívesen állott mindenkinek rendelkezésére s vállalta a mohák meghatározását¹.

Életrajzi adatok: Péterfi Márton Borosjenőn 1875. II. 1-én született, a 7 testvér között mint legidősebb gyermeke Péterfi (Pinterák) Ferencnek. Már kora ifjúságában bújja a szabad természetet, emiatt sok baja volt; a sablonos, rossz iskola kereteibe sehogy sem tud beleilleszkedni, nehézségekkel szerzi meg a IV. oszt. főreáliskolai bizonyítványt, s megy át a dévai áll. tanítóképző intézetbe. Tanárai közül Borostyáni Béla főreáliskolai tanárhoz fűzték csupán szálak, aki ifjú korában segítette s később is nagy érdeklődéssel kísérte pályáján. Már tanuló korában szorgalmasan gyűjtögetett. 1895. szept. 1-től elemi népiskola tanító Déván, ahol 1906. augusztus 31-ig mint pontos, lelkiismeretes, de nem lelkes tanítóként (Mallász szavai) működik. 1906. IX. 1-én áthelyezik a kolozsvári monostori elemi népiskolához, ott tanít, egyben az egyetemi botanikus-kert conservatorának is megválasztattja, majd 1909. IX. 1.-től fogva Richter Aladár volt kolozsvári tud.-egyetemi ny. r. tanár beosztattja

¹ Igy Hollós L., Dr. Chyzer Kornél, Wolcsánszky J., Straub F., Degen Árpád, Holuby J. L., etc. gyűjtéseit meghatározta.

központi szolgálattételre az egyetemi növényteni intézethez és 1910-ben az Erdélyi Múzeum Egyesület Növénytára segédőrévé válassztatja meg. Kolozsvárra jutva helyzetét így jellemzi 47 levelében: „... Anyagi helyzetem jól javult s ma talán kevesebb materialis gondom van. mint Déván, de időm, időm! az csak alváásra jut...” „Itt annyi a dolog, hogy soha sem jut hozzá az ember, hogy szakdolgot is végezzen. Nekem pl. már sokszor beállították a microsc.-t, persze csak képzeletbe, a valóságban olyan munkát végzek, ami minden, csak nem tudományos foglalkozás.” (51. levele). Muzeumi tb. örré. 1917-ben választja meg az Erd. Múzeum Egylet, Györffy I. igazgató javaslatára.

Amikor a kolozsvári m. kir. F. J. tud.-egyetemet 1919. V. 12-én fegyveres erővel elveszik az oláhok, majd ugyanúgy a magántulajdont képező Erd. Múzeum Egyesület növénytárát 1919. jan. 3-án Péterfi oláh szolgálatba megy át eleinte eskü nélkül, majd leteszi az oláh esküt s mint herbariumi conservator alkalmazzák a növényrendszertani intézetben 1919. okt.-tól fogva¹ haláláig.

Mint embert, rendkívül sok jó tulajdonság jellemezte. Magabazárkózó, nehezen feloldódó természetű volt, mások hibáit elnéző, megértő és megbocsájító lélek, aki mások örömeiben éppoly önzetlenül tudott résztvenni, mint igaz részvétellel bánatában.

Családját imádta, csupán annak élt. Élete utolsó éveiben asthma, nagyfokú vesebaj és erős idegbántalmak kínozták. Hosszas, kínos betegsége java férfi korában 46 éves korában 1922. január 30-án oltotta ki életét. Kolozsvárról temették el. Beszédet nem tartott senki felette, csupán kikísérte új főnöke s az oláh egyetemi ifjuság utolsó útjára. Özvegyén kívül 7 élő gyermeket hagyott maga után. Egész gyűjteményét, könyveit, kézirati hagyatékát az özvegy A. Borza professornak adta át. Péterfi halála híreről tudomást szerezve azonnal írtam az özvegynek a kézirati hagyaték megküldése végett, valamint; „A virágbiológia kézikönyve” társszerzőjének Mallász József igazgató úrnak, hogy ezek kiadásáról gondoskodjam. Mallász J. igazgató úrnál nem volt a virágbiológiai mű kézirata, hanem az Péterfi hagyatékában maradt. Onnét sem kaphattam meg, mert a kézirati hagyaték „kiadását” az özvegy, az özvegyi nyugdíj és gyermeknevelési járulékot megállapító főtényezőnek: A. Borza tanárnak engedte át. Ugyanoda jutott a gyűjteménye és könyvei. E kézirati hagyatékban pedig több felette értékes munka van és pedig amiről magam is bizonyosan tudok: 1. a Bugát-díjat nyert nagy virágbiológiai kézikönyv (1904)

¹ cf. A. Borza in Buletinul de inform. al Grad. botan. si al Muz. botan. dela univ. din Cluj, Vol. I. 1921, No. 2:27.

amelyen szorgalmasan az utolsó időkig tovább dolgozott 2. a *tőzegmohák monographikus* feldolgozása, amelynek, megírásában anyagilag évente külön segélyeztem; 3. a *magyarországi májmohák catalogusa* és lelhelyei pontos jegyzéke kis mappákban, (saját könyvtáramat is minden nagy szünetidőben rendelkezésre bocsátottam) 4. *Kolozsvár vidékének rozsa és üszöggombái* feldolgozása, amelyben majd kétszázra menő fajt sorakoztat fel, amely cikket folyóiratomban a *Botanikai Múzeumi Füzetek* IV. kötetében szándékoztam kiadni. 5. *Baumgarten J. Chr. G. herbáriumának mohái kritikai feldolgozása*¹ (1906. okt.-ben kezd bele); 6. *Philonotis és Schistidium, Funaria* nemzetségre vonatkozó monographicus feldolgozás.

* * *

Aminő józan logikája volt és éles ítélőképessége tudományos téren, sajátágosan a magánéletben befolyásolás alatt állott. Mindig nehéz anyagi gondok közt élt, nagyszámú családjának nevelése sok gondot rakott vállára. De azt átlag szívesen hordta, megelégedéssel tett meg mindent családjáért, pedig gyenge egészségű felesége helyett még házi munkát is végzett. Családját rajongólag szerette, alig van levele, amelyből ki ne csillanna ez. Örömmel írja első kis leánykájáról, hogy már az apróság is mikroszopizálni akar; majd ahogy szaporodik a család, hogy ebből bryologust farag stb. Tulajdonképpen ennek a *vak* szeretetnek lett áldozata is

Mikor 1919 tavaszán az oláhok (a békeszerződés előtt egy évvel) kezdték követelni a hűségeskü letételét, áprilisban kikérte tanácsomat. Válaszom nem olyan volt, hogy annak alapján az ingadozó megtudta volna találni az egyedül helyes utat. (Ez volt: nem adhatok tanácsot, mert ez *lelküismereti kérdés*, kinek-kinek belső lelki ügye, megtud-e alkudni az oláhval, letudja-e nyelni az oláh kenyeret azok után az erőszakosságok, embertelen botozások stb. után, amiket az erdélyi magyarsággal lépten-nyomon elkövettek: függ a vagyoni helyzetétől s család viszonyaitól. Enmagam, bár szintén földszegénye vagyok, *semmi szín alatt nem teszem le a hűségesküt*). Ekkortól fogva került. Május 12.-e után, amikor egyetemi összes intézeteinket fegyveres erővel elvették az oláhok, bár az Erd. Muz. Egyes. Növénytarát többszörös kísérlet után csak jun. 3.-án vették el ugyanolyan módon, so a felém sem nézett, Átment oláh szolgál-

¹ Részletet az Erd. Muz. um Egyesület 1912. dec. havában tartott egyik természettud. szakosztályi ülésen mutatott be (Erdélyi Múzeum Egyesület 1912. évi évk. p. 50.)

latba s a *legnehezebb* időben, a *kezdet kezdeten* járt kézre az oláhoknak, segítette ki azt, a teljesen tapasztalatlant (aki még a mikroszkópot sem tudta beállítani, — factum!). Szerencsére még az utcán sem találkoztam vele, s mikor 3 napi (!) *terminust* kaptunk családommal a város elhagyására s 1919 nov. 8-án marha-wagonban Kolozsvárról elkeltett indúlnom, minden emberem még a csöszök, kocsis is elbucszott tőlem, csupán ő nem mert.

Azonban hiába vágott át az oláhokhoz családja kedvéért, rendkívül szenvedett s e nehéz tusa megemésztette... Tudnivaló volt ez előre! A lelkiismeret sarkanytyúi nem hagyták békén, pedig enmaga előtt próbálja rám, illetőleg ránk: magyarul érzőkre áttolni lelke nehéz harca felelősségét.

Péterfi magyar tudományos körből táplálkozott, a magyar tudomány emlőin nevelkedik s máról holnapra nem lehetett oláhvá. Lelkében magyar volt, s mint halála után megtudtam, az is maradt. Bizonyítja pl. 49., 55. levele; azt írja: "Én Bucsecsia-t irok már csak! Magyar ennek a neve, nem oláh, tehát magyar és nem oláh orthographiával is kell írni. Fene dolog (pardon), hogy még a magyar neveket is mindenki a saját nemzeti (!) helyes írása szerint gyúrja át. . . ." (55. litt.)

A lelke a magyarsághoz vonzotta, családjáért való aggodása miatt — meg nem lévén elég szilárdsága — oláhnak szegődött. A tragédiának be kellett következni, s ismerve az *oláh psyche-t* — tudtam előre — hogy ő is ugyanazon sorsra jut, mint minden ilyen irányban döntő. Mikor már igen súlyos beteg volt, egyik benső barátjának sirva mondta: "Ugye engem odaát árulónak mondanak?," — a beteg megnyugtatóására adott válaszra (hogy nagy családja kedvéért maradt) — meilére tette kezét s ezt mondta: „Tudom, én tudom! De ne higgye, én magyar vagyok most is, magyarul élek, magyarul eszem, álmodom és gondolkozom. És lássa kedves öcsém: az *itteniek megvetnek, a magyaroknál árulónak vagyok kikiáltva, a románoknak nem vagyok elég jó román.*“

Őszinte sajnálatra méltó sors, dehát ez éppúgy tudni való volt előre, miként az, hogy sorsa nem marad egyedül, példa nélkül . . . Aki új fajait oly kiváló éles szemmel ítélte meg, ime! . . . az élet nagy válságában felette rossz diagnózist csinált. Bele pusztult. . . .

*

A nagy számadást már lezárta. . . . A tiszteletreméltó kedves szaktársnak sirjára csak a messze távoiból tehetem le emlékezésem virágszálaikat. . . . Keresztfáján ott lóbob — és ott marad hantja felett akkor is az a soha el nem fakuló szallag, amely mégis csak nemzetiszínű, s amelynek

egyikére *Astragalus Péterfii* Jáv.¹, másikára *Centaurea Péterfiana* Degen² van felírva s rajt pihen az *Otiorrhynchus Péterfii* Mall. . . . S ott marad sírja felett mindig egy kis csokor, aminek szálaít szerető kézzel maga fonta: a *Bryum Hazslinszkyanum* Pét., *Catharinaea pallida* Pét., *Pulmonaria Landoziana* Pét. s amely nem hervad el soha, s melyre hét árva keserű könnye hullik most. Egész élete alatt sokat küzdött, utóljára nehéz harcot vívott, felette megszenvedett!

“Sit tibi terra levis!”, . . .

(A növényteni szakosztálynak 1922. május 10-én tartott üléséből).

Győrffy István.

Péterfi Márton irodalmi működésének jegyzéke:

Rövidítések — Abkürzungen

Botan. Közl. = Botanikai Közlemények, Budapest.

Botan. Múz. Füz. = Botanikai Múzeumi Füzetek, Kolozsvár.

M. B. L. = Magyar Botanikai Lapok — Ungarische Botanische Blätter.

Növ. Közl. = Növényteni Közlemények, Budapest.

O. T. = Értesítő az Erdélyi Múzeum Egylet orvos-természettudományi szakosztályából, Kolozsvár.

Pf. = Pótfüzetek a Természettudományi Közlönyhöz, Budapest.

T. K. = Természettudományi Közlöny, Budapest.

1. Szokatlan látvány az égen. — T.K. XXVIII. 1896.: 162.
2. Déva lombos mohái. — O.T. Jahrg. XXI, 1896. évf. Bd. XVIII. köt.: 129—144.
3. A *Fissidens Arnoldii* R. Ruthe a hazai moh-flórában. — T.K. XXX. 1898. XLVII. Pf.: 143—144.
4. Kérelem mohok gyűjtése ügyében. — T.K. XXXI. 1899.: 164.
5. Egy új hazai *Astomum*. — T.K. XXXI. 1899. LII. Pf.: 196—198.
6. Néhány adat hazánk lombosmohflórájához. — T.K. XXXI. 1899. LII. Pf.: 198—200.
7. Bryológiai jegyzetek Erdélyből. — T.K. XXXII. 1900. LIII. Pf.: 41—43.
8. Adatok a hazai zártermesű (cleistocarp) mohok ismeretéhez. — T.K. XXXIII. 1901. LXI. Pf.: 139—143.
- Ugyanez németül in Math. u. naturwiss. Berichte aus Ungarn XIX. Bd. Leipzig: 352—356.
9. A *Catharinaea undulata* rokonsága. — C. undul. u. ihre Verwandtschaft — M.B.L. I. 1902.: 46—55.
10. A *Physcomitrella Hampei* Limpr. hazai előfordulása (*Physcomitrella patens* × *Physcomitrium sphaericum*) Über das Vorkommen von *Physcomitrella Hampei* Limpr. in Ungarn. — M.B.L. I. 1902.: 257—261.
11. Az erdélyi *Fissidensekről*. — M.B.L. I. 1902.: 88—89.
12. Ujabb adatok hazánk lombos moháinak ismeretéhez. — Növ. Közl. I. 1902.: 65—67.
13. *Hedwigia albicans* (L) Web. et. Mohr. var. *pulvinata* m. — M.B.L. I. 1902.: 317—318.
14. Adatok Erdély lombos mohflórájához. — Beiträge zur Laubmoosflora von Siebenbürgen — M.B.L. II. 1903.: 288—98.

¹ Jávorka in scheda ad Fl. Hung. exs. Cent. IV. no 363 p. 38—40

² Dr. Degen in MBL XVI. 1917: 129—130

15. A magyarországi Weisia-fajokról. — *Növ. Közl.* II. 1903. 24—25.
16. Bryológiai Közlemények. I—II. — *Növ. Közl.* II. 1903. 173—76.
17. Hunyad megye lombosmohái. — A Hunyad megyei tört. és rég. társ. XIV. évk. 1904. 73—116.
18. A virágoknak és rovaroknak a beporzásban nyilvánuló kölcsönösége különös tekintettel Déva flórájára és rovarfaunájára. — *Irták: Mallász József és Péterfi Márton.* — A kir. magy. Természettudományi Társulat Bugát díjjal (1904. jan. 28. közgyűlésen) koszorúzott mű (kéziratban).
19. Bryológiai közlemény. — *Bryologische Mitteilungen.* — *M.B.L.* III. 1904. 116—17.
20. *Astomum intermedium* (Mit 5 Fig.) — *Növ. Közl.* III. 1904. 21—24.
21. Adatok Románia lombosmohflórájához. — *Beiträge zur Laubmoosflora von Rumanien.* *M.B.L.* III. 1904. 241—45.
22. *Convolvulus silvaticus* W. et K. Erdélyben. — *C. silv. W. et K. in Siebenbürgen* — *M.B.L.* III. 1904. 217—218.
23. Szinbeli eltérések Déva flórájában (Farbenspielarten in der Flora von Déva) — *M.B.L.* III. 1904. 287—88.
24. Néhány adat a Kaukázus mohflórájához. — *Einige Beiträge zur Moos-Flora des Kaukasus.* — *Annales musei nat. Hung.* II. 1904. 396—99.
25. Magyarország tőzegmohái (57 rajzzal) — *Die Torfmoose Ungarns* (Mit 57 Fig.) — *Növ. Közl.* III. 1904. 137—169. (7)
26. Előleges jelentés a Páring-havasra tett kirándulásokról. (Mallász-szal együtt írott.) — A hunyadm. tört. és rég. társ. XV. 1904/5. évk. 176—179.
27. Esőcsinálás és más babonák Zám környékén. — *U. ott* XIV. 1903/4. évk. 137—139.
28. A páringi juhászat (9 képpel). — *Néprajzi Értesítő.* VI. 1905. 196—207
29. A magyarországi tőzegmohok monographiája. — 14 táblán 220 rajzzal. — A Bugát pályadíjra benyújtott mű. Dicséretet kapott cf. *T.K. 1906. XXXVIII.*: 189 (kézirat).
30. Adatok hazánk *Sphagnum*-flórájához. — *Beiträge zur Sphagnum-Flora Ungarns.* *M.B.L.* V. 1906. 260—67.
31. *Bryum* *Hazslinszkyanum* n. sp. a magyarországi flóra egy új lombos mohfaja (1 tábla). — *Bryum* *Hazslinszkyanum* n. sp. eine neue Laubmoosart der ungarischen Flora, (Mit 1 Taf.) — *M.B.L.* V. 1906. 286—294.
32. Bryológiai közlemények III—IV. (12 rajz) — *Bryologische Mitteilungen* III,—IV. (Mit 12 Textfig.) — *Növ. Közl.* V. 1906. 46—48.
33. A mohok ökológiája. — A magy. Orvos és term. vizsg. 1905. évi XXXIII. vándorgyűl. munkálatai. — Budapest, 1906. 222—26.
34. Adatok az *Oligotrichum incurvum* anatómiájához. (7 rajz) — *Daten zur Anatomie von Olig. inc.* (Mit 7 Textfig.) — *Növ. Közl.* V. 1906. 92—97. (21)
35. A tőzegmohák ökológiája (9 rajz). — *Zur Ökologie der Torfmoose* (Mit 9 Textfig.) — *Növ. Közl.* V. 1906. 124—135. (29—30).
36. Déva flórája. — *Klly. a Hunyadm. tört. és régész. Társ.* 1906.-i évk. II. füz., Déva, 1906. 1—19.
37. Adatok a Bihar-hegység mohflórájának ismeretéhez. — *Math. és természettud. Közlemények* vonatk. a hazai viszonyokra. XXX. köt. 3. sz. Budapest. 1908. 1(259)—74(332).
38. A Növénytár és Botanikus Múzeum. — *Az Erdélyi Múzeum-Egyesület multja és jelenje.* Kolozsvár, 1909. 46—57.
39. Adatok Magyarország mohflórájához. — *Beiträge zur Kenntnis der Moosflora Ungarns.* — *M.B.L.* IX. 1910. 320—33.
40. Bryológiai Közlemények V. — *Bryologische Mitteilungen*, V. — *Botan. Közl.* X. 1911. 14—17, (11)
41. Növénygyűjtemény. — Dr. Richter Aladár megbízásából 2634/96. Közoktatásügyi rend. eng. Herbariuma alapján szerkesztette Péterfi M. — Kolozsvár, 1912. (Stief Jenő kiadása).

42. Schedae et animadversiones diversae ad Bryophyta regni Hungariae exsiccata" Tom. I. Nra 1—50. Auctoribus I. Győrffy et M. Péterfi — *Botan. Múz. Füz.* I. 1915.: 1—73. (Tab. III. delin. Pfi).
43. Néhány erdélyi szegfű ismeretéhez (3 tábla). — Zur Kenntniss einiger siebenbürgischer Dianthus-Arten (Mit 3 Taf.) — *M. B. L.* XV. 1916.: 8—27.
44. A *Pulmonaria rubra* Schott et Ky bastardusairól. (Tab. IV—V, V. color.) — Über Bastarde der *Pulmonaria rubra* Schott et Ky. — *Botan. Múz. Füz.* II. 1916.: 35—49.
45. Az *Ornithogalum Bouchéanum* (Kunth) Aschers. rendellenes virágairól (Tab. VII—VIII). — Über abnormale Blüten von *Ornithogalum Bouchéanum* (Kunth) Aschers. (Tab. VII—VIII.) — *Botan. Múz. Füz.* II. 1916.: 60—85.
46. Adatok Erdély flórájához — Beiträge zur Flora von Siebenbürgen. — *M. B. L.* XVII. 1918.: 58—63.
47. A *Syringa Josikaea* Jacq. fil. „Bujfunu“ termőhelyéről. — Über den Standort der *Syringa Josikaea* bei „Bujfunu“. — *M. B. L.* XVII. 1918.: 97—98.
48. Schedae et animadversiones diversae ad „Bryophyta regni Hungariae exsiccata“ Tom. II.—III. No. 51—150 Auctoribus I. Győrffy et M. Péterfi. — *Botan. Múz. Füz.* III. 1919.: 43—74.
49. Bryophyta regni Hungariae exsiccata Tom. I—III. Kolozsvár 1916, 1919 társszerkesztője.
50. O formã teratologicã la *Catharinaea Haussknechtii* (Jur. et Milde) Broth. (Fig. a-m.) — Buletinul societãtii de stiinte din Cluj, Tom. I. fasc. I., Cluj, Dec. 1921.: 149—153. (mit deutschem Auszug.)

Gróf Ambrózy-Migazzi István: Növényrezervációk és parkok Középeurópában és Magyarországon.

Malonya — Jeli.

Malonyai kertem céljáról és az ott elért eredményekről már beszámoltam¹. Azt az eredeti célt, hogy a kontinentális Középeurópában örökzöld, télen is virágzó kertet létesítsek, már régebben elértem Malonyán. Ottani munkámat azonban nem tartom befejezettnek és az ottani lehetőségeket még távolról sem merítettem ki, de nem is meríthettem ki, mert mindaz, ami ott létesült, az csak egyetlen ember munkája, akinek botanikai, kertészeti, esztétikai és műszaki feladatokat kellett megoldania. Meg kellett küzdenem a helyi nehézségekkel is, amelyekről bővebben irtam a német dendrologiai társaság idézett folyóiratában. De még ezeknél is nagyobb nehézséget okozott az a körülmény, hogy az értékes növények és a rájuk vonatkozó tudományos és gyakorlati ismer-

¹ „Immer- und wintergrüne Laubgehölze“. (E. Graf Silva Tarouca: Unsere Freiland-Laubgehölze, 1913., 30—39.)

² „Aus meiner Malonyaer Werkstatt“. (Mitteilungen der Deutschen Dendrologischen Gesellschaft, Nr. 31. 1921. 214—224.)

reték nem váltak közkincsekké. A dendrologiai társulatoknak az érdeme, hogy érintkezést létesítettek a tudomány, a művészet és a gyakorlat, valamint a botanikus, kertész, erdész és a tájalakító közt. A növényhonosítás terén azonban az egyes országok és az egyes szakmák közt az érintkezés még mindig nagyon laza. Ennek a laza érintkezésnek kárát vallja úgy a tudomány, mint a gyakorlat, mert sok szép eredmény marad ennek következtében kihasználatlanul. Az utolsó évtizedekben a természettudományok, a technika és a forgalmi viszonyok rohamos fejlődése ugrásszerűen fokozta a kertészeti lehetőségeket. A háború előtt, csupán China nyugati tartományaiból több fás növényt hoztak Európába egyetlen egy évben, mint azelőtt egy század alatt mind az öt földrészből. A faiskolák évtizedek óta ajánlják a legváltozatosabb ujdonságokat. Hová kerülnek ezek? Mi jut ezekből a kertekbe? Ennek a szinte lázasnak mondható növénybehozatalnak hatékonysága minimális. Az ujdonságok nagyobb része, még ha értékes is, ismét feledésbe megy, eltűnik, vagy nagy ritkán egyik-másik botanikus kertben elrejtve tengődik, a kertekbe el sem jut. A kertek nagyobb része ma is oly szegény, vagy még szegényebb, mint 40 évvel ezelőtt, amikor még volt valamelyes kertészeti ambíció és a kerttulajdonos szinte társadalmi kötelességének tartotta, hogy a hozzáférhető növényeket megszerezze. Sajátságos tény, hogy a lehetőségek növekedésével csökkent az ambíció. Ez nemcsak nálunk van így, de így van Németországban is. Németországi tanulmányutamról több mint ezer oldal jegyzetet hoztam haza. Alig volt olyan hely, ahol valamit ne tanultam volna. Láttam, kivált botanikus kertekben értékes gyűjteményeket és ritka anyagot, de észre kellett vennem a hiányokat is. A döntő benyomás, amit szereztem, mégis az volt, hogy az újabb vívmányok nem terjednek eléggé, hogy az egyik szomszéd már a másik eredményeiről nem vesz tudomást, hogy a szükséges érintkezés még egy országon belül is hiányzik. Nemzetközi viszonylatban a nagy felfordulás óta a helyzet még inkább romlott. Így különösen a növényhonosítás és a tájalakítás terén elért eredmények mind jobban elmaradnak a folyton növekedő lehetőségek mögött. Ezek ma már kinőttek az egyes ember, az egyes szakma és egyes ország méreteiből. Ezeket feldolgozni és érvényesíteni csak egy kellőképpen felszerelt, egy középponti akarat alatt álló, de decentralizált nemzetközi apparátussal lehet. Ez az, amit meg akarok csinálni. Nem szóval, nem propagandával, hanem úgy, mint Malonyán, tettel. Felhasználva kéziratomat és támaszkodva azokra a tapasztalatokra, amelyeket 30 év óta a mai Magyarország, Csehszlovákia és Románia területein gyakorlatilag szereztem és egyebütt gyűjtöttem: Középeurópa

több államában és a Földközi-tenger egyik alkalmas pontján parkokat akarok létesíteni, melyek egymástól függetlenül, de egymással mégis szoros kapcsolatban működnének, ki-domborítva és kihasználva saját lehetőségeiket, kicserélve kölcsönösen eredményeiket. Csak az ilyen nagy szervezet tenné lehetővé a legjobb erők alkalmazását és a szaktudásnak kompetenciáját túl nem lépő, de azon belül intenzív érvényesülését. A sikeres működés előfeltétele az illető állam hatóságaival, közegeivel és tudományos köreivel való harmónia. A hol ez hiányzik, oda el sem megyek; ahol működésemet szívesen látják és megtalálom az anyagi biztonságot, ott megindítom a munkát, egyszerre akár öt állam-ban is.

Magyarországon e tavasszal léptem ismét kertészeti aktivitásba Vas megyében, ahol id. gr. Erdődy Sándor, gr. Festetics Dénes, Széll Kálmán, gr. Festetics Andor, gr. Festetics Kálmán és Sággy István kimagasló, értékes tájalakító, illetőleg dendrológiai tevékenysége előtt hódolattal hajtom meg e helyütt is zászlómat. Szülővármegyém-ben, amelynek flóráját és klímáját legjobban ismerem, ahol legré-gyebben és a legtöbb helyen kertészkedtem, kiindulva tanai kertemből, amelybe 40 év óta hordom a növényeket, és ahová sok szívärgott Malonyáról és a szintén vezetésem alatt álló tömördi kertből, szándékozom Jeli változatos növényta-karóját megmenteni és a gazdag honosítási lehetőségeket ki-használni.

Jeli, Kám község határában, a „Hegyhát“ Farkaserdő nevű részében, 4 km.-re az oszkói állomástól, a botanikusok előtt ismert Aphodelus-területen fekszik. Nem hinném, hogy a geologus, aki csak ezután lesz hivatva ítéletet mondani, ott olyat találna, ami a környék sok más helyén is ne volna. Másodkori és harmadkori édesvízi kvarckavics, homok és mélyebben helyenként lösz. A vas-zalai határra jellemzők a domborzati viszonyok is: kisebb horpadásokkal ellátott fensík, annak szelid lejtője és vizvájta széle. A Farkaserdő és Jeli beleesik a Dunántúlnak Soprontól Somogy-megyéig terjedő azon sávjába, ahol a magyar alföld kontinentális klímáját az Alpések és az Adria hatása mérsékli. Az északi és déli, a keleti és nyugati klimatényezők ezen harca meg is látszik e megyék flóráján, mely nem egyszer a geográfiai szé-lességgel és a tengerfeletti magassággal fordított sorrendben következő zónákban (fenyőfélék a Burgenlandban) és for-mációkban is nyilvánul. A síkságra leszálló fenyő, *Alnus viridis*, bükk és *Cyclamen*. A terület északi részében, Vas és Sopron megyében, optimális fejlődésben levő Casta-netumok. Mélyen lent, a legmelegebb Somogy területén tő-zeglápok és sok százezer holdnyi területen eredeti állapot-ban északi jellegű nyíresek, borókával és *Asphodelussal*,

mely felhúzódik Jelin keresztül egészen az ostffyasszonyfai állomásig.

Somogy két növényfaciése: a déli (bükk löszön) és az északi (nyír, boróka homokon) Jeliben is kifejezésre jut. Az első kis területen halványabban, a másik erősebben. Ha Jeli mint tájesztétikai látványosság és növényföldrajzi érdekesség a maga nemében felülmúlja a közeli környék bármely pontját, azt hydrológiai és agrogeológiai viszonyainak köszöni. A kisebb-nagyobb időszakai tavak, melyek a föld felett és alatt táplálkoznak, a vadkacsák birodalma; a folyton szivárgó hegyoldalak; a száraz években is állandóan bő hegyi patakok, melyek pisztrángra várnak; a Koponyás patak, mely már egy kilométerrel a főforrás alatt malmot hajt érdekességei a vidéknek.

Ami a talajviszonyokat illeti, megállapíthatjuk, hogy az ásványi alkotrészekben szegény talajok dominálnak; lettük humusz gazdag változatai. Ezeknek nagyobb része savanyú: ilyen a nagykiterjedésű csarab-föld (Heide-erde), az időszakai tavak állapja és a sphagnetum fellapja. Ehhez csatlakozik a süppedő alnetum a szivárgó hegyoldal koromfekete talaja és a bükkös, meg az akácós határozottan szelid humusza. Ide tartozik a szántóföld termőrétege is, mely művelés és trágyázás folytán savtartalmából vesztett.

Az ásványi talajok: az agyag, a homok és a lösz.

Jeli flórája eddig még megközelítőleg sincs átkutatva. Physiognomiáját a következő formációt alkotó növények állapítják meg: *Calluna*, *Juniperus*, *Sarothamnus*, *Genista sagittalis*, *Betula*, *Alnus glutinosa*, *Sphagnum* és *Fagus*.

Hiányzik a tölgy, amelyből csak egy egyetlen fiatal cserfát találtam, egy akácültetésben. Nagyobb mértékben ültették az akácot, kisebb mértékben a *Pinus austriacát* és a *Pinus silvestrist*. Az akácosok alja részben kaszáló. A szántóföldeken: cerealiák, nyúlzapuka, biborhere, tarlórépa és burgonya.

A területnek több mint fele, azaz mintegy 300 hold az elcsarabosodási folyamat (Verheidungsprocess) különféle fázisait tünteti fel. Az elcsarabosodás a legmagasabb fekvésű területen, mintegy 136 holdon elérte azt a fokot, amikor a fa és a pázsit tájhatása megszűnik, ellenben érvényre jutnak a zuzmók (*Cladonia*) és a mohák. A *Juniperus* és *Sarothamnus* társaságában uralkodó *Calluna* itt már a *Genista sagittalist* is kiszorította.

E helyen terem a *Sedum acre*, *Scabiosa ochroleuca*, *Orchis morio*, *Spiranthes*, *Ornithogalum collinum*, *Thymus*, *Gentiana pneumonanthe*, *Pulsatilla nigricans*. Szintén még teljesen a német „Heide” benyomását kelti a valamivel mélyebb fekvésű, 116 holdnyi, szomszédos terület, bár a *Cal-*

luna itt kevésbé záródott és több hely jut a pázsitféléknek, de főleg a *Genista sagittalis*-nak. *Carlina acaulis* is találtam itt.

A harmadik parcella már inkább nyiresnek mondható, ahol a *Juniperus* és a *Calluna* mindinkább elvesztik uralmukat, végre átengedik a teret a dudvás növényeknek, melyek flórája itt a legeltetés, kaszálás, és a föld feletti és alatti időszaki vízjárások hatása alatt áll. Itt van a legtöbbje ama tavaknak és állapoknak, melyeknek némi tőzeg képződésére vall a *Parnassia* is. A legjobban fejlett nyiresek helyét ma akácültetések foglalják el. Ezek alatt a Koponyás-patak völgyfenékét és ugyancsak állandóan vízbő süppedékes oldalait alnetum borítja, melynek rendkívül gazdag aljnövényzetét hasonló fekvésben e vidéken mindenütt az *Athyrium filix femina* és az *Athyrium spinulosum* szokta alkotni. Ezen filicetum e helyen régebben az uradalmi marhaállomány legeltetése által majdnem kipusztult; most kezd ismét erőhöz jutni. Ez áll a sphagnetumra is melyben *Callunát*, *Parnassiát*, *Lycopodium clavatumot* és *Droserát* (Gáyer Gyula) állapítottunk meg. Ez a felláp terjedőben és fejlődésben van. Ezt bizonyítják az itt pusztuló félben levő magasabb égerfák. Alig 30 lépésnyire ezen északi jellegű és tényleg is hideg helytől örködik a Koponyás-patak főforrása fölött egy 170 cm. átmérőjű öreg bükk, minden korosztályú ivadékaival. Mellette terem a *Cyclamen*, *Aspidium filix mas* és *Viola alba*.

Jeli sokáig egy nagyobb birtoktest hamupipőkéje volt, ami a botanikus szempontjából előnyére vált. A kulturtörékvések nem voltak elég erősek arra, hogy a vegetáció természetes fejlődését megakasztották volna.

Növényrezervációnak Jelit két körülmény predestinálja. Egyik az, hogy itt kis helyen egymás mellett találunk olyan formációkat, amelyeket hazánkban másutt nagy távolságok választanak el. A másik az, hogy az ericetum a Németország északnyugati részére oly jellegzetes „Heide“, mely ott a kultúra folytán pusztuló félben van, Magyarországon tudtommal sehol sincs meg oly nagy arányokban és oly tökéletes kifejlődésben, mint Jeliben, ahol előőrsi elszigeteltségével és szokatlan környezetével hatáscs növényföldrajzi érdekesség számba megy.

Erdészeti fontossága abban van, hogy, amint arra ismételtén rámutattam, Nyugatmagyarországon, beleértve a mai Burgenlandot, az elcsarabosodás jelei mindjobban mutatkoznak. Az ellene való védekezés gazdasági közérdek. Úgy az elcsarabosodás folyamatának, mint az ellene való védekezés tanulmányozására Jeli kiválóan alkalmas, mert itt az elcsarabosodás minden fázisát egészen az „Ortstein“-ig tanulmányozhatjuk, amit már Inkey Béla is hangoztatott.

Az Ericaceákkal kapcsolatban a humuszciról, gr. Silva Tarouca fent idézett könyvében, 1912.-ben ezeket irtam: „A második, még sokkalta nehezebb talány, amely a szakembereknek egész karát kívánja, a humusz kérdése, melyet a természettudományok különböző ágai csak egyesült erővel fejthetnek meg. Csak ha ennek a bonyolult világnak törvényszerűségeit pontosan ismerni fogjuk, leszünk képesek a mi humuszágainkat, valamely tetszőleges helyen, olyan kémiai, fizikai és biológiai egyensúlyba, biztosan és tartósan helyezni, amely az illető Ericacea fajnak megfelel. Csak szilárd tudományos alapon állva, lesz lehetséges feltétlenül megbízható termesztési előírásokat adni! A gyakorlatból merített termesztési receptek egyszer beválnak, máskor csüörtörtököt mondanak, aszerint, amint a most még ismeretlen tényezők kedvezően vagy kedvezőtlenül hatnak, amit a priori megállapítani nem lehet. Innen ered a sok ellenmondomás, a balsiker és a váratlan siker.”

Azóta haladt a humusz ismerete: előtérbe lépett a talajok savtartalmának fontossága, aminek a mezőgazdaság szempontjából nagy jelentősége van: az agrogeológus pedig mindig jobban értékesíti a növényzet útmutatásait. Reményilem az agrogeológus gyakori vendége lesz annak a jeli humusz-múzeumnak, mely a kertész és a növényhonosító részére kincset fog jelenteni.

Esztétkailag ott a kultúra — mirabile dictu — még az akác telepítéssel is csak keveset rontott; a növényföldrajzilag is indokolt Pinusok ültetésével még fokozta is a természetes kép hatását. Jeli összhangzó akkordokban elcsengő kontrasztjaival már mai állapotában is hatalmas park, amely csak csekély korrektúrára szorul.

A növénygeográfiai alapon álló tájalakítónak Jeli geoplaztikai, edaphikus, klimatikus és hydrologiai viszonyai gazdag lehetőségeket nyújtanak, melyek kihasználását nem akaszthatják meg a mai viszonyok nehézségei sem.

Malonyát egyedül csináltam, mint kezdő, a jeli növényrezervációt és parkot pedig sok évi tapasztalatom és beható tanulmányaim alapján akarom megteremteni. Ezen munkámhoz kérem a tudományos körök támogatását.

(A növ. szakosztály 1923. nov. hó 14-én tartott üléséből.)

Mágocsy-Dietz Sándor: A tölgylisztharmat peritheciumainak megjelenése hazánkban.

Általában ismeretes szerte hazánkban a tölgyek leveleit ellepő lisztharmat, amelyet Európában és pedig Franciaor-

száöban először figyelték meg 1907 őszén és amelynek házánkban való megjelenéséről 1908 év őöze óta van biztos tudomásunk.¹ Ez idő óta az egész ország tölgyeseiben elterjedt és tudomásom szerint minden évben megjelenik kisebb-nagyobb mértékben. Elterjedése ellenére azonban Európában a legutóöbbi éveöig konidiumokkal való szaporodása volt ismeretes. A lisztharmatot jellemző peritheciumok fejlődését kétségen kívül csak Arnaud és Foëx figyelte meg 1911-ben Cavillargues mellett Franciaországban.² Dr. Behrens J., 1920. október 9-én Hildesheim mellett találta meg a peritheciumokat, egyetlen egy levélen.³

A tölgylisztharmatot én is évek óta figyelemmel kísérem, de minden eredmény nélkül, míg végre az 1922. év őszén bőségesen találtam meg a peritheciumokat és pedig első ízben 1922. év szeptember hó 24-én, Budapest környékén, a Zugligetben, a Mátyás király-út alatti cserjés területen a Csillagvölgyi-út közelében és pedig elég bőven. Majd ugyanazon év október hó 8-án ugyancsak Budapesten a kis Hárs-hegynek a Ferenc-halom felé eső lejtője alsó részén és pedig olyan bőségesen és fejlett állapotban, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum exsiccata kiadványa számára is bőségesen begyűjthetem.

A peritheciumokat a budai hegyekben tenyésző összes tölgyfajokon megtaláltam, kivéve a csertölgyet, amelynek lisztharmatos leveleit eredmény nélkül vizsgáltam. A peritheciumok a fiatal sarjak, vagy a késői (Szent János) hajtások levelein fejlődtek ki leginkább, és pedig azokon, amelyeket a nap sugarai hosszabb-rövidebb ideig értek. Teljesen beárnyékolt leveleken hasztalan kerestem, de a félárnyékban levőkön itt-ott akadt egy-egy perithecium. A napnak kitett leveleken bőségesen fejlődtek, sőt már spóráikat is megérlelhették, mert a sárgás, sárgásbarna peritheciumok mellett egészen feketéket is találtam.

Ezek után az eredmények után kérésemre többen érdeklődtek a peritheciumok megjelenése iránt és sikerült is többeknek azokat megtalálni még ugyanezen hónapban így Dr. Varga Ferenc tanár úrnak Ászód környékén, Karácsonyi Jenő egyetemi tanársegédnek Esztergom vidékén és egy hallgatónak Miskolc mellett⁴ amiből arra következtetek,

¹Róth Gyula: Érdekesebb esetek a központi erdészeti állomás munkaköréből. Erdészeti Kiséreletek X. 1908. 126. l. — Dr. Kövessi Ferenc: A tölgyet pusztító lisztharmat gombáról és az ellene való védekezésről. Erdészeti Lapok XLIX. évf. 1910. 352—363, 390—397.

²Comptes rendus de l'Acad. Paris 1912. vol. 154. p. 1302.

³Die Perithezien des Eichenmehltaus in Deutschland. Zeitschrift für Pflanzenkrankheiten. Bd. XXXI. 1921. S. 108—110.

⁴Balás Emil m. kir. főerdőmérnök Tatáról 1923. év január havában küldött peritheciumos tölgyfa leveleket Fehér Dániel főiskolai tanár úrnak. Erdészeti Lapok. LXII. évf. 1923. 71. l.

hogy bizonyára hazánk más részein is jelentkeztek peritheciumok.

Érdekes jelenségnek tartom, hogy míg Franciaországban 1911-ben, Németországban csak 1920-ban sikerült nagyon is szórványosan, jóformán csak egyszer megtalálni, addig nálunk mindjárt, megjelenésének megállapításakor már jelentős mértékben való megjelenéséről tudok beszámolni. És hogy ez esetben nincsen tévedés, hanem, hogy ugyanazon gombáról van szó azt igazolták a Moesz Gusztáv mykologusunkkal végzett mikroszkopi vizsgálatok, amelyek kétségen kívül igazolták, hogy a peritheciumok megfelelnek a *Microsphaera alni* (Wallr.) Wint. var. *quercina* (Schwein) Neger. fajra vonatkozó leírásoknak és méreteknek. Kérdéses már most milyen körülményeknek köszönhető, hogy az eddigi ismereteink szerint kétségen kívül Amerikából származó lisztharmat éveken át való konidiumos szaporodása mellett oly ritkán fejlesztve peritheciumokat, a folyó évben oly bőségesen fejlesztette azokat. A kérdésre teljes alaposággal csak beható vizsgálat és körültekintő kutatással lehet megadni a feleletet. Ez nem is szándékom most, de eddigi tapasztalataim alapján megkísérlem a jelenséget magyarázni, anélkül azonban, hogy magyarázatommal a jelenséget teljes mértékben megoldottnak tartanám.

Kétségen kívül az Amerikából származó tölgy-lisztharmatnak az európai viszonyok közt talán eltérő tényezők hatása alá jutva bizonyos időre volt szüksége, hogy meghonosodjék, illetőleg, hogy az itteni viszonyokhoz alkalmazkodjék. Ez idő alatt nem nyervén meg a tenyészéséhez szükséges valamennyi tényező kedvező hatását — nem fejleszthette ki szaporodásának összes szerveit. Az alkalmazkodási időszak elmúltával már most különösen itt nálunk meglehetősen késő ősszel mégis bőségesen fejlesztett peritheciumokat. Számba véve már most, hogy a lisztharmatfajok kedvező fejlődése, de kivált peritheciumainak fejlődése meleg, száraz, napos időjárást kíván meg, valószínűnek kell tartanom, hogy az idei hosszú, verőfényes ősz a meghonosodott fajnak megadta a tölgylisztharmat peritheciumainak fejlődése szükségeltette tartós, száraz, meleg hosszabb időszakot és így azok a kedvező feltételek közt kifejlődhettek.¹

Nagyon kívánatos, hogy a megfigyelések, különösen a máshonnan származó fajokra, késő őszig kiterjesztessenek és így életjelenségeiket biztosan megállapíthassuk. Ezért fokozottabb figyelemmel kell kísérnünk az Európában honos *Oidium Tuckeri* fajt is, amelynek peritheciumait már 1892.

¹ Magyarázatom valószínűségét némiképp igazolja, hogy 1923. év október 14-én Budapesten, ugyanazon helyen, sőt ugyanazon fákön ismét megtaláltam a peritheciumokat.

évben Franciaországban, 1900. és 1919. évben Németországban megfigyelték,¹ holott nálunk tudtommal ezt még nem figyelték meg.

(A növénytani szakosztály 1922. október 11.-én tartott üléséből.)

Moesz Gusztáv: A tölgy magyarországi lisztharmatja.

Mágoocsy-Dietz S. 1922. szept. havában, Budapesten, a Kis Hárshegy alján a molyhos tölgy levelén megtalálta a tölgy lisztharmatjának peritheciumát. A bőven gyűjtött anyagot átadta a „Flora Hungarica exsiccata” részére. A M. N. Múzeum növénytani osztálya sietett ennek az értékes és feltűnő gombának kiadásával és nekem jutott az a feladat, hogy az anyagot kiadás előtt átvizsgáljam és schedáját megszerkesszem.

Már Mágoocsy-Dietz S. is megállapította, hogy ezek a peritheciumok azonosak azzal a *Microsphaera*-al, amelyet régebben Amerikában és ujabban Franciaországban és Németországban megtaláltak; utóbbi két országban csak igen gyéren. Neger *Microsphaeraalni* (Wallr.) Winter var. illetőleg *forma quercina* Neger-nek nevezte a gombát. Így nevezte Mágoocsy-Dietz S. is. Ugyanabban az időben megtalálta a peritheciumot Varga Ferenc Aszódon, a kocsányos tölgyön, Scherffel Aladár Gödöllőn, magam Budapesten, a Zugligetben, a molyhos tölgyön ☞ Fehér Dániel közlése szerint (Erd. Lapok. LXII. 1923. 71—72. old.) Balás Emil m. kir. főerdőmérnök Tatán, a cser levelén. Egy évvel később, 1923. szept. 7.-én megtaláltam a peritheciumot Szekesfehérvár mellett, az Iszka hegyen, molyhos tölgyön; szept. végén Temesrékás mellett, gróf Ambrózy Lajos határmajori parkjában a kocsányos tölgyön és okt. közepén Budapesten, a Kamara-erdőben, molyhos tölgyön.

A gödöllői és tatai gombát nem láttam. Mágoocsy-Dietz S. és Varga F. gyűjtését azonban alkalmam volt behatóban megvizsgálni és vizsgálatom eredményét a következőkben közlöm.

A morfológiai jellemvonások a gombát kétségtelenül

¹ Gerhardt K. Über das Auftreten der Schlauchfrüchtem von *Oidium Tuckeri* am Weinstock. Ber. d. deutsch. bot. Gesellschaft Bd. XXXVIII. 1920. p. 156—58.

a *Microsphaera alni* (Wallr.) Winter körébe utalják. *Microsphaera alni*-nak azonban még sem nevezhető, mert Noffray és Neger szerint az *Alnus* *Microsphaera*-ja nem fertőzi meg a *Quercus* levelét.

Amerikában a tölgy lisztharmatjának több neve van, úgymint: *M. quercina* (Schwein.) Burr.; *M. densissima* (Schwein.) Cooke et Peck; *M. abbreviata* Peck; *M. extensa* Cooke et Peck és *M. calocladophora* Atk.

Griffon és Maublanc a Franciaországban talált tölgylisztharmatot *M. alphitoides*-nek nevezték, sőt Passerini Parmaban talált lisztharmatját is megkülönböztették nemcsak a francia, hanem az amerikai lisztharmattól is, bár új nevet nem adtak neki.

Kérdés, hogy mindezek közül a nevek közül melyik alkalmazható a magyarországi tölgyek lisztharmatjára?

A *M. extensa* Cooke et Peck név csak azt a tölgylisztharmatot illeti, amelynek függelékei jelentékenyebben — (2¹/₂—6-szor) — hosszabbak a perithecium átmérőjénél.

A *M. calocladophora* Atk. név csak arra a fajra illik, amelynek függelékei nem ágaznak el azonnal villásan, hanem a függelék nyele tengelyként folytatódik az elágazás koronájában. Ilyen elágazást mutatott a M. N. Múzeum egyik amerikai tölgylisztharmatja is. Az elágazásnak ezt a módját annyira feltűnőnek és jellegzetesnek tartom, hogy az ilyen függeléket viselő tölgylisztharmatnak külön névvel való megkülönböztetése indokoltnak mutatkozik.

Prioritás szempontjából első sorban a *M. quercina* (Schwein.) Burr. és a *M. densissima* (Schwein.) Cooke et Peck nevek jöhetnek szóba. Azonban már Griffon és Maublanc¹ is kijelentették, hogy a *M. quercina* voltaképpen a tölgyfán élő összes amerikai *Microsphaera*-knak a gyűjtő neve, tehát magában foglalja a *M. extensa*-t és a *M. calocladophora*-t is. A *M. densissima* pedig egy rendellenes alakot jelez, melyet Ellis és Everhart² a *M. calocladophora*-val azonosít.

A *M. alphitoides* Griff. et Maubl. nevet feleslegesnek tartom. Éppen Griffon és Maublanc tüzetes és alapos vizsgálatai és ábrái tanúsítják legjobban, hogy a franciaországi (Arnaud et Foëx) gombának azonosnak kell lennie az amerikai *M. abbreviata*-val és a Passerini olaszországi gombájával. A most megvizsgált magyarországi tölgyliszt-

¹ Bull. Soc. Myc. France, XXVIII. (1912). p. 94. Note 1.

² Ellis and Everhart: The North American Pyrenomycetes, (1892.)

harmat morfológiai sajátosságai eltüntették még azt a különbséget is, amit esetleg fel lehetett volna tételni a különböző helyről származó alakok között. Griffon és Maublanc nagy fontosságot tulajdonítottak a függelékek elágazásában található csekély eltéréseknek. Ez az eltérés — amelyet különben alig lehet érzékelhetően leírni — valójában nincs meg, mert gazdag anyag vizsgálata közben egy és ugyanazon helyről való anyagban az elágazás formáinak a legnagyobb változatosságát lehet megtalálni. Alkalmam volt Passerini tölgylisztharmatjának peritheciumait is több példányon megvizsgálni.¹ Ezek függelékein az elágazások éppen olyan változatosak, akár a magyarországi gombákon, és ugyanazokat a formákat mutatják.

Az amerikai *M. abbreviata* részletes leírását Arnaud és Foëx², továbbá Griffon és Maublanc³ dolgozataiból és ábráiból ismerem. Ezekből is csak azt a meggyőződést nyertem, hogy a pármái (Passerini 1875), a francia (Arnaud-Foëx 1912), a budapesti (Mágocty-Dietz S. — Moesz 1922), az aszódi (Varga F., 1922), és az Iszka-hegyi (Moesz 1923), tölgylisztharmatnak azonosnak kell lennie az amerikai *M. abbreviata*-val. Utóbbi névnek megvan az a nagy előnye is, hogy már legelső leírása is felismerhetővé teszi a szóban levő gombát és lehetetlenné teszi az összevetést akár a *M. extensával*, akár a *M. calocladophorával*.

Könnyebb áttekinthetőség kedvéért a különböző tölgylisztharmat féléket így csoportosíthatjuk:

1. a) A függelék $2\frac{1}{2}$ —6-szor hosszabb a perithecium átmérőjénél . . . . . *M. extensa* Cooke et Peck.
1. b) A függelék rövidebb . . . . . 2.
2. a) A függelék nyele az elágazás koronájában is tengelyként folytatódik. *M. calocladophora*. Atk.
2. b) A függelék nyele nem folytatódik tengelyként, hanem már az elágazás kezdetén villásan kettőslik . . . . . *M. abbreviata* Peck 1876.

Ugyancsak könnyebb áttekinthetés céljából közlöm a következő táblázatot, mely a különböző helyről származó tölgylisztharmat morfológiai tulajdonságairól nyújt tájékozást.

¹ A M. N. Múzeumban: Rabh. Fungi Eur. No. 2032. Calocladia penicillata Lév. Forma: quercus. Parmae: in sepibus horti public, rarissime. Novbr. 1875. G. Passerini.

² Arnaud et Foëx in Comptes rendues des séances de l'acad. d. sc. (1912). p. 124 et 1302.

³ Griffon et Maublanc in Bull. Soc. Myc. Fr. XXVIII. (1912). p. 88.

	M. abbrev. America	M. abbrev. Parma (Passerini)	M. abbrev. Parma (Passerini)	M. abbrev. Gallia**)	M. abbrev. Gallia	M. abbrev. Eudapest (Mágocsy)	M. abbrev. Aszód (Varga)	M. abbrev. Iszka hegy	M. extensa America
Observatores	Griffon et Maublanc	Griffon et Maublanc	Moesz	Mayor	Arnaud et Foëx	Moesz	Moesz	Moesz	Griffon et Maublanc
Dispositio perithecii in foliis	infra (alul)	infra et supra (alul és felül)	potius infra (inkább alul)	—	supra (felül)	potius supra (inkább felül)	supra (felül)	supra (felül)	supra (felül)
Diameter perithecii (^l).	80—120 (140) plerumque 110	115—130 plerumque 120	81—101	75—80	100—150 plerumque: 130	98—130	100—130	114—130	110—140
Numerus appendicum	6—8*)	12—20	11—19	10	15—40	10—24	plerumque 14	14—22	8—15
Longitudo appendicum (^l).	100	brevis	65—98	brevis	tot, quam diam. per- rithecii	81—137	65—100	80—163	4—6-ies lon- gior quam perithec.
Magnitudo ascorum (^l).	60—70 long. 40—50 lat.	—	46—55 long. 39—49 lat.	immaturus	60 long. 30 lat.	52—59 long. 33—43 lat.	50—60 long. 36—46 lat.	52—65 long. 29—33 lat.	—
Numerus sporarum	circa 6	5—6	—	„	1—4	1—3	1—4	4—6	4—8
Magnitudo sporarum (^l).	23—30 long. 12—14 lat.	18—22 long. 10—12 lat.	16 long. 10 lat.	„	22—30 long. 12 lat.	23—30 long. 13—20 lat.	20—30 long. 12—16 lat.	23—29 long. 13—16 lat.	22—28 long. 12—16 lat.

*) Sec. Arnaud et Foëx numerus appendicum est 10—18 (plerumque 12—15).

***) Sec. Griffon et Maublanc perithecia haec Quercu a Viburno adveniabant, ideoque indicia haec incerta. (Griffon és Maublanc szerint ezek a peritheciumok Viburnumról tévedtek tölgyre, ezért ezek az adatok megbízhatatlanok)

Végül közlöm a *M. abbreviata* synonymjainak jegyzékét, a rájuk vonatkozó irodalommal:

Microsphaera abbreviata Peck

in Report 23 Stat. Mus. N.-York (1876) p. 64; Sacc. Syll. Fung. I. (1882) p. 11; Griffon et Maublanc in Bull. Soc. Myc. France XXVIII. (1912) p. 92.

Microsphaera alni (D C.) Winter apud Salmon A Monogr. of the Erysiphaceae (1900) p. 129 (partim). — *M. quercina* Burr. in Bull. Ill. State Lab. Nat. Hist. II. (1887) p. 424 (partim); Ellis et Everhart: The North American Pyrenomycetes (1892) p. 28 (partim); Arnaud et Foëx in Comptes rendues des séances de l'Acad. d. sc. (1912) p. 124 et 1302. — *M. quercina* Burr. var. *abbreviata* Atkins. in Journ. Elisha Mitch. Sc. VII. (1891) p. 73 — *M. alphitoides* Griffon et Maublanc in Bull. Soc. Myc. France XXVIII. (1912) p. 103 — *M. alni* (Wallr.) Winter var. (sive forma specialis) *quercina* Neger* in Naturwiss. Zeitschr. f. Forst u. Landwirtsch. XIII. (1915) p. 1. et 5.

(A növényt. szakosztály 1923. május 9.-én tartott üléséből.)

Méhes Gyula: Hazánk tölgyfagubacsai.

Hazánk tölgyfagubacsainak ismeretéhez az első adatokat Margó Tivadar¹ szolgáltatja. Budapest környékéről a *Cynips*, *Andricus*, *Aphilothryx* nemen belül 9 fajt említ fel. A lelhelyek pontosan nincsenek megjelölve, a gyűjtött anyagról semmit nem tudunk.

Az első megbízható, értékes adatokat Paszlavszky József szolgáltatta. Több évre terjedő, szorgalmas gyűjtésének eredményeit hazai és külföldi szaklapokban tette közzé 1881—85 közt. Dolgozatai közül különösen kettő érdemel figyelmet, mint amelyek hazánk tölgyfagubacs ismeretének fejlesztésében alapvető munkáknak tekinthetők.

Az egyik² először adja összefoglaló, megbízható képét hazánk tölgyfagubacsainak, mikor 63 fajt, illetve fajtát ismeret hazánk területéről.

A másik³ fontos azért, mert ékes tollal, élvezetesen megírt ismertetés a közönség részére, melynek figyelmét felhívta a természet eme igen érdekes tárgyaira.

¹ Magyar Orvosok és Természetvizsgálók XX. nagygyűlésének emlékkönyve. Budapest 1879. IV. 636. o.

² Természettudományi Füzetek. 1883. VI. köt. 152—161. o.

³ Természettudományi Közöny XIII. köt. 1881. 401—416. o.

Paszlavszy József rendkívül szorgalommal és szeretettel végezte kutatásait, megfigyeléseit és biológiai kísérleteit. Értékes adatai hazánk flórájára, illetve faunájára nézve mind újak s munkálatai a külföldi szakemberek előtt is kellő méltánylásban részesültek.

Évek során át végzett gyűjtésének eredménye lett egy páratlan szép gyűjtemény, melyet teljesen saját költségén állított fel, s egy igen értékes szakkönyvtár. (Boldog idők, mikor a középiskolai tanárnak még ilyenre is futotta pénzből, időből!). A szakkönyvtár most a II. ker. Toldy Ferenc főreáliskola tulajdona, a gyűjtemény pedig a Magyar Nemzeti Múzeum állattári osztályáé.

Öt évi pihenés után a munkálatok fonalát ismét egy középiskolai tanár, Szépligeti Győző vette fel. Paszlavszy-nak mindenre titerjedő, tüzetes, a legeldugottabb helyeket is felkereső kutatásai után ő már csak a tallózás mezején járhatott. Munkásságának eredményeit két értekezésben¹ tette közzé. Ezekben 27, illetve 28 gubacsfajt ismertet Budapest területéről.

Ezekon kívül egy tölgyfagubacs meghatározó kulcsot² is szerkesztett az érdeklődők használatára,

Sok adatot magába foglaló, értékes gyűjteménye a Magyar Nemzeti Múzeum növényteni osztályában van, ahol a legnagyobb gonddal kezelve áll a szakemberek rendelkezésére.

A két buvár munkálkodása kiegészíti egymást. Mig t. i. Paszlavszy inkább a darazsak kedvéért gyűjtötte a gubacsokat, s dobozaiban tulajdonképen csak kiegészítői voltak a gubacsok a darazsaknak, addig Szépligeti tisztán botanikai szempontból gyűjtötte a gubacsokat s azokat herbárium formájában állította is gyűjteménybe.

Utánuk a tölgyfa-gubacs kutatás terén hosszabb szünet következik, mignem 1916 ban megint egy figyelemreméltó dolgozat³ jelent meg C. Henrich tollából. Ebben az értekezésben a szerző eddig egészen ismeretlen vidékről, Nagyszeben környékéről 42 fajt ismertet. Érthetetlen, hogy munkájában Paszlavszy és Szépligeti munkásságáról meg sem emlékezik.

Közben a tölgyfagubacsokra vonatkozó kisebb ismeretéseket közöltek Borbás Vince és Mágocsy-Dietz Sándor⁴.

¹ Természetrajzi Füzetek 1890. XIII. köt. 12—25. o. 1895. és XVIII. köt. 214—219. o.

² Természet. 1909. III. 10, 14, 15, 17 szám, 1901. IV. 9. 13. szám.

³ Verhandlungen und Mitteilungen des Siebenbürgischen Vereins für Naturwissenschaften zu Hermannstadt. LXVI. Jahrg. 1916. Heft 4—6. p. 81—118.

⁴ Erdészeti Lapok, Forstwissenschaftliches Centralblatt.

A gubacsokra vonatkozó irodalmi adatok összegyűjtésével néhány év óta buzgón fáradozik Moesz Gusztáv, a ki gyűjtéseivel Szépligeti gyűjteményét is iparkodik kiegészíteni.

Mint ilyen szorgalmas gyűjtőről kell megemlékeznem Gammel Alajos-ról, aki sok éven át végzett kutató, gyűjtő kirándulásai alkalmával szép gubacs-gyűjteményt is összehozott, mely a Fővárosi Tanszermúzeumban van elhelyezve. Kár, hogy gyűjtéseinek eredményéről legalább enumeratíot nem adott ki.

Említett gyűjtők és buvárok munkálkodása főképp Budapestre és vidékére terjedt ki, bár Paszlavszky és Henrich az ország különböző vidékéről szolgáltatott szép számú adatot, úgy, hogy egyes fajok földrajzi elterjedéséről is lehet már némi képet alkotnunk.

Paszlavszky és Szépligeti munkássága alapján vették fel a Magyarországra vonatkozó adatokat a Tierreichbe¹. Hogy ez a két szorgalmas buvár mit alkotott ezen a téren, ez leginkább kitűnik „A magyar birodalom állatvilága”² c. hatalmas összefoglaló műből, a melynek adatai szerint hazánkban 9 nemben (*Neuroterus*, *Dryophanta*, *Chilaspis*, *Biorhiza*, *Trigonaspis*, *Aphelonyx*, *Cynips*, *Andricus*, *Synophrus*) 98 faj van.

Igy állottak a tölgyfagubacsokra vonatkozó ismeretek, mikor azokkal 1918 őszén elkezdtem foglalkozni. Az irodalom áttanulmányozásával kapcsolatban megkezdtem a gyűjtést, s a gyűjtő terület kibővítésével (Népliget, Nagyszénás, Remetehegy, Hármashatárhegy, Ujlaki Rakpart, Margitpark, Szent Margitsziget) iparkodtam a földrajzi elterjedéshez új adatokat szolgáltatni. Kiterjesztettem a területet vidékre is, s mint eddig ismeretlen vidékek vonulnak be Vas-, Fehér-, Esztergom-, Somogy-, Baranya-, Pest-Pilis-Solt-Kiskun-, Hont-, Gömör-, Jász-Nagykun-Szolnok-, Szabolcs-vármegyék különböző vidékei. A gyűjtéseket részint magam végeztem, részint szakemberek és érdeklődők. Közreműködésükért köszönettel tartozom: Boros Ádám, Ember József, Gayer Gyula, Karl János, Lányi György, Morbitzer Ferenc, Rácz Jenő, Varga Sándor uraknak és Perényi József tanítványomnak, legfőképpen pedig feleségemnek.

A gyűjtés folyt, az anyag pedig gyarapodott. De sajnos, be kellett látnom, hogy majdnem céltalan munkát végzek, mert hiszen munkám nem volt egyéb, mint a már meglévő fajoknak új lelethelyen való megtalálása. Azonban a gyűjtés alkalmával egyre merültek fel olyan jelenségek, a mik

¹ K. W. von Dalla Torre — J. J. Kieffer: Cynipidae. Das Tierreich 24. Lief. Berlin 1910.

² Természettudományi Társulat, Budapest 1918.

arra sarkaltak, hogy a megkezdett munka mellett kitarssak. Különös gondot fordítottam a biológiai és fejlődéstani jelenségek megfigyelésére. E végből a gubacsokból egész sorozatokat gyűjtöttem be különböző időpontokból s sok olyan gubacsot gyűjtöttem be, a melynek alkotásában 2—3 féle darázs, zsellérek, meg elősködők vesznek részt. Ezeknek különösen állattani vonatkozásait vizsgálom. Egyes területeken vizsgálom és figyelem egy-egy gubacs faj fejlődését, keletkezésétől megéréséig. Gyűjteményemben úgy a botanikai, mint a zoológiai irányt egyeztetem, s teljességre törekszem, a mitől már nem is vagyok messze.

A gyűjtési terület kiterjesztésével az egyes fajok földrajzi elterjedésének, határai tágultak, a melyet majd összefoglaló munkámban fogok táblázatban kimutatni. A tallózás sem volt eredménytelen, mert a mellett, hogy az eddigi buvároktól már ismertetett fajokat majdnem teljes számban én is megtaláltam, 6 olyan fajt is találtam, melyek hazánkra nézve teljesen újak. Azonkívül érdekes adataim vannak egyes fajoknak a különböző tölgyfajokon való elterjedéséről is.

Kutatásaim eredményeit a következőkben foglalhatom össze: Hazánk területén tölgyfáinkon (*Quercus Robur*, — *sessiliflora*, — *lanuginosa*, — *cerris*) 90 olyan gubacs faj van, melyet gubacsdarazsak hoznak létre. Ezek genusok szerint a következőkép oszlanak meg; *Neuroterus* 12 (1 új), *Diplolepis* 7, *Trigonaspis* 2, *Biorhiza* 1, *Chilaspis* 1, *Aphelonyx* 1, *Cynips* 24 (1 új), *Andricus* 40 (4 új), *Callirhytis* 1, *Sinophrus* 1.

A hazánkra nézve új fajok a következők:

1. *Neuroterus albipes reflexus* Kieff. Eddigi elterjedési köre: Németország, Franciaország. Az én lelethelyeim: Karátföld, Gerse, Vasvár (Vas vm.), Nemesdéd (Somogy vm.) Találtam *Qu. Roburon*.

2. *Cynips hartigi* Hartig. Eddigi elterjedési köre Spanyolország, Szicília, Itália, Alsó-Ausztria. — A Paszlavszky gyűjteményében levő Dalmáciából származik. — Gammel Alajos gyűjteményében sok szép példány van a Budakeszi erdőből, de az adat publikálva nincs. Én a Hűvösvölgyben és Kamaraerdőben találtam őket *Qu. sessiliflorán*.

3. *Andricus albopunctatus* Schlecht. Eddigi elterjedési köre: Anglia, Franciaország, Belgium, Németország, Ausztria, Itália. — A Paszlavszky gyűjteményében levő Halleből származik. — Az én példányaim a Hűvösvölgyből és Karátföldről (Vas vm.) valók. *Qu. Roburról*, — *sessilifloráról* és — *lanuginosaról*.

4. *Andricus lambertoni* Kieff. Eddigi elterjedési köre: Lotharingia, Franciaország. Én egy példányt találtam Karátföldön (Vas vm.). *Qu. Roburon*.

5. *Andricus hystrix* Trotter. Eddigi elterjedési köre Felső-Olaszország, Kis-Ázsia. Én megtaláltam sok példányát a Hüvösvölgyben, Kamaraerdőben, Svábhegyen. *Qu. Róburon* és — *lanuginosan*.

6. *Andricus schroeckingeri* Wachtl. Eddigi elterjedési köre: Alsó-Ausztria, Kis-Ázsia. Én a Remetehegyen és Karátföldön (Vas vm.) találtam néhány példányát *Qu. cerrisen*. Paszlavszky gyűjteményében van egy darázs, de gubacs nincs. A darásznak lelethelye nincs, a fauna katalógusba nincs felvéve, s Paszlavszky sehol sem említi. A daraszt valószínűleg Wachtltól kapta 1880-ban, mert egy kis cédulán ez a név és évszám áll.

Ezekon kívül még sok olyan adatom van, amelyekre vonatkozólag biztos véleményt mondani nem tudok, mert a vizsgálatokat nem tudtam eddig befejezni. Ezek együtt folynak a munkálatokkal.

Az összegyűjtött anyag feldolgozása folyamatban van, valamint a gyűjtemény rendezése is úgy botanikai, mint zoológiai értelemben. A gyűjtött gubacsokból több százra menő daraszt, élősködőt és zsellért tenyésztettem ki, a melyek vizsgálatra alkalmas módon vannak konzerválva. A kifejlődési időkről pontos feljegyzéseket végeztem. A gyűjteményemben levő gubacsokról több száz rajzom van máris, — amelyeket, ha időm engedi, az állattani vonatkozásokkal is ki fogok egészíteni. — Végül pedig a gubacsok jelentőségéről, a hasznos gubacsokról, azok értékesítéséről is meg fogok emlékezni.

Az elmondottakban röviden akartam vázolni azt a több év óta folyó, s még több évre terjedő munkát, melynek eredménye lesz, ha a Gondviselő megengedi, hazánk tölgy-fagubacsdarazsainak monographiája.

(A növényteni szakosztály 1922. január 11.-én tartott üléséből.)

Degen Árpád: A „*Marrubium candidissimum* L.”-ről.

A *Marrubium candidissimum* egyike a legjellemzőbb Karst-növényeinknek, mely termetével, hófehér levelével szárával egyúttal egyike a legfeltűnőbb tengermelléki növényünknek is, amely okvetlenül megragadja ott még a laikus figyelmét is. Geographiai elterjedése is elég érdekes, mert az adriai Karst-vidéknek bennszülöttje, Isztrián, Horvátországon, Dalmácián, Bosznia-Hercegovinán, Montenegrón s északi Albánián túl csakis még Közép-Olaszország néhány pontján fordul elő, tehát azok közé a növények közé tar-

tozik, a melyek az Appenini s a Balkán-félsziget közös tulajdonai s a melyeket egy hajdan fennállott szárazföldi összeköttetés bizonyítékául szokás felemlíteni.

Geographiai elterjedését jól ismerjük, nevével s annak eredetével azonban úgy látom, alig foglalkoztak. A florisztikai s rendszertani művekben általánosan „*Marrubium candidissimum* L.” néven említik, ámde ha Linné műveiben utána nézünk, csakhamar feltűnik, hogy sem Linné leírása nem illik reá, sem pedig Kréta szigetén, a honnan Linné említi, nem fordul elő. Cikkem német részében bővebben fejtem ki azokat az okokat, a melyek miatt ezt a nevet el kell ejtenünk s a *M. incanum* Desr. ap. Lam. Enc. III. 716 névvel helyettesítenünk.

(A növt. szakosztály 1922. június 14-én tartott üléséből.)

Lyka Károly: Kritikus és új magyar Thymus-alakok.

(Formae novae hungaricae generis Thymi.)

A következő felsorolás a *Thymus Serpyllum* L. hazai alakkörén belül még le nem irt alakok leírását tartalmazza.

Mivel a *Thymus* genusz középeurópai alakjainak rendszeres felsorolása és tárgyalása későbbi részletes tanulmány számára van főtartva, ebben a felsorolásban csak azok az alakok szerepelnek, melyek Jávoroka Sándor sajtó alatt lévő „Magyar Flórájában” új alakok gyanánt, de csak magyar nyelven vannak leírva s ezért a nemzetközi botanikai kongresszusok határozatai értelmében őket még latin nyelvű diagnózissal is el kellett látni.

Thymus Serpyllum L., Sect. *Homaeophylli*. Caules et rami holotrichi, folia ramorum florentium superiora et media eiusdem formae, deorsum haud conspicue deminuta.

ssp. *Th. Marschallianus* (Willd.) m. — Hungaria media. — f. **lasiophyllus** m. Caulibus decumbentibus nullis, omnibus erectis. Folia anguste lanceolata 18—20 mm. longa, 3 mm. lata, nervatura camptodroma. Inflorescentia elongata, interrupta. Tota planta pilis patentibus tecta. — f. **leucotrichus** m., a priore differt inflorescentia globosa. — f. **torrensensis** m., caules decumbentes, anno sequente inflorescentia terminati. Folia 15—20 mm. longa, 2—3 mm. lata, tota planta pilis longis patentibus tecta, ceterum ut typus.

ssp. *Th. brachyphyllum* (Opiz) m. — Hungaria media. — f. **natronatus** m., 5—6 cm. altus, caulibus tenuibus, infra inflorescentiam adpresse pilosis. basin versus fere glabris. Folia anguste lineari-lanceolata, 5—7 mm. longa, 1 mm. lata, rigida, glabra, nervis lateralibus aegre distinguen-

dis. Infloresc. pauciflora, globosa, calyx 2.5—3 mm. l., tubo piloso, ceterum ut typus. — f. **pratensis** m., caulibus decumbentibus, anno sequente inflorescentia terminatis. Rami floriferi $\pm$ 15 cm. alti, foliis anguste lanceolatis obtusiusculis, $\pm$ 12 mm. longis glabris, nervis camptodromis, inflor. globosa, ceterum ut typus. — f. **aridus** m., rami floriferi $\pm$ 20 cm. alti, stricti, superne pilis patentibus, inferne deflexis vestiti. Folia saepe refracta, lineari-lanceolata vel sublinearia, $\pm$ 10 mm. longa, inflor. elongata, interrupta, calyx 3.5—4. mm. l., ceterum ut prior. — f. **solstitialis** m., ut prior, sed tota planta pilis longis patentibus tecta.

ssp. *Th. auctus* m., Caules indeterminati nulli. Folia ramorum elliptica vel elliptico-lanceolata obtusiuscula, nervatura camptodroma. — Hungaria media et orientalis. — Huc pertinent: a) **typus**, caulibus omnibus erectis vel suberectis, deflexe pilosis, 20—30 cm. altis, foliis 15—18 mm. long., 4—6 mm. latis, glabris, inflor. elongata, interrupta, calyx 3—4 mm. longus. b) formae: f. **grandis** m., 20—25 cm. altus, caulibus inaequaliter deflexe pilosis, foliis lanceolatis maximis, 22—28 mm. longis, 6—8 mm. latis glabris, nervis lateralibus tenuissimis. Infloresc. globosa, $\pm$ 2 cm. diam., saepe ramulis binis aucta, calyx $\pm$ 5 mm. l., tubo piloso ceterum ut prior. — f. **mollicomus** m., tota planta pilis patentibus tecta, ceterum ut prior. — f. **dasypogon** m., humilior, folia 15—18 mm. longa, 4—5 mm. lata, inflor. capitata, tota planta pilis patentibus longis villosa, ceterum ut typus. — f. **Moeszii** m., caulibus decumbentibus, anno sequente inflorescentia terminatis. Rami floriferi validi, 20—30 cm. alti, pilis longis patentibus, vestiti. Folia elliptico-lanceolata elongata, 15—20 mm. longa, 4—5 mm. lata, tenuia, pilosa, nervis lateralibus tenuibus evanidis. Inflor. elongata, laxa, interrupta, hinc inde ramuligera, verticillastris longe remotis, calyx 4 mm. l., pilosus. — f. **insularis** m., rami 15—20 mm. alti, pilis patentibus tecti. Folia late ovato-elliptica, in petiolum sensim attenuata, 16—18 mm. longa, 6—8 mm. lata, glabra vel superne pilis solitariis adpersa, nervis lateralibus tenuibus, Infloresc. elongata, interrupta, calyx pilosus $\pm$ 4 mm. longus, dentibus labii superioris acuminatis. — f. **nyirensis** m., caudiculis subterraneis crassis, longis, Pili ramorum patentes, folia late lanceolata vel elliptica, superne pilis solitariis adpersa vel glabra, nervatura crassa, fere vel definite pseudomarginata. Inflor. caulium elongata, interrupta, illa ramorum abbreviata v. globosa. Calyx $\pm$ 4 mm. l., tubo piloso. — f. **incanescens** m., ut prior sed tota planta pilis longis patentibus tecta. — f. **multibarbus** m., ramis 15—20 cm. altis, foliis lanceolatis $\pm$ 15 mm. longis, 2.5—3.5 mm. latis, inflorescentia elongata interrupta, tota planta pilis longis tecta.

ssp. *Th. decipiens* (H. Braun) m., — Hungaria me-

dia et occidentalis. f. **Jaurinensis** m., Caules inaequaliter deflexe pilosi, decumbentes, tantum inflorescentiam erigentes, determinati. Rami seriati internodiis abbreviatis, foliis imbricatis, arrectis, ovali-spathulatis, 10—12 mm. longis $\pm$ 4 mm. latis apice rotundatis, basin versus longe et sensim attenuatis, conspicue petiolatis, glabris, nervatura camptodroma. Inflor. elongata, calyx superne glabrescens v. glaber. — f. **pachyneurus** m., folia saepe parum minora ovato-spathulata petiolata, nervatura fere vel definite pseudomarginata, ceterum ut prior. — f. **tiroloensis** m., differt a typo pilis ramorum patentibus diametrum rami non aequantibus. — f. **argillosus** m., folia $\pm$ 12 mm. longa, lanceolato-oblonga, pagina superiore hinc-inde pilis solitariis adspersa. Pili ramorum horizontaliter patentem, diametro rami breviores, inflorescentia capitata.

ssp. **Th. Degenianus** m., Caulibus indeterminatis nullis, omnibus e basi decumbente adscendentibus. Folia ramorum oblonga, ovato oblonga vel anguste oblonga, basin versus sensim attenuata, apice obtusissima vel rotundata, subcoriacea, rigida. Hung. media, meridionalis. Huc pertinent: a) **typus** caudiculis subterraneis crassis, lignosis. Rami floriferi 15—30 cm. alti, pilis patentibus. Folia late oblonga, apice rotundata, 15—20 mm. longa, glabra vel pilis solitariis adspersa, nervatura camptodroma. Infloresc. elongata, verticillastris nonnullis remotis. Calycis tubus pilis longis dense tectus. b) formae: f. **amplior** m., ut prior, sed caudiculi tenues, inflorescentia globosa. — f. **bugacensis** m., rami floriferi 10—15 cm. alti, folia late ovato-oblonga, 10—12 mm. longa, $\pm$ 5 mm. lata, basin versus breviter attenuata, sessilia, infloresc. capitata, ceterum ut typus. — f. **eremita** m., ut prior sed pili ramorum deflexi. — f. **intermittens** m., ut prior, sed infloresc. elongata, verticillastris remotis. — f. **Rapaicsi** m. ut f. bugacensis sed tota planta pilis longis patentibus tecta. — f. **ammophilus** m., pilis ramorum recurvulis, foliis anguste oblongis in petiolum attenuatis, 10—12 mm. longis, 2—3 mm. latis, glabris v. superne pilis solitariis adspersis, arrectis, nervatura tenui camptodroma. Inflorescentia capitata vel elongatula. — f. **desertorum** m., ut prior, sed pili ramorum patentem. — f. **reversus** m., nervatura foliorum fere vel definite pseudomarginata, pili ramorum deflexi, ceterum ut prior.

ssp. **Th. rigidus** (Wim. et Grab.) m., Hung. occidentalis. f. **rigidiformis** m., caulibus longe decumbentibus determinatis, nervatura foliorum camptodroma, nervis lateralibus crassis, tamen sub apice attenuatis. Rami seriati 5—10 cm. alti, pilis densis patentibus brevibus tecti. Laminae foliorum ovali-oblongae, obtusae, 7—9 mm. longae, glabrae. Infloresc. globosa, calyx 4—4.5 mm. l. — f. **floribun-**

us m., ut prior a quo differt infloresc. interrupta, verticillastris remotis. — f. **arrectifolius** m., folia ramorum arrecta lineari-oblonga, basin versus longe cuneata, parte tertia superiore latiora, apice rotundata, 6 mm. longa, flavescenti-viridia, capitulis parvis, calyce subtus densissime piloso, ceterum ut typus.

ssp. *Th. Serpyllum* (L.) Briqu. Hung. boreali-occidentalis. f. **tardus** m., caulibus stolonisantibus elongatis, ramis florigeris $\pm$ 5 cm. altis, pilis brevibus horizontaliter patentibus, diametrum rami non aequantibus tectis. Folia lineari-oblonga vel ovali-oblonga basin versus sensim cuneata $\pm$ 8 mm. longa, glabra, capitula florum 16–20 mm. in diam., calyx 4.5–5 mm. l. ceterum ut typus.

Sect. *Heterophylli*. Caules et rami holotrichi, folia superiora et media ramorum florentium difformia: deorsum conspicue deminuta, longius petiolata, laminae pro ratione latiores, breviores, infima spathulaeformia.

ssp. *Th. glabrescens* (Willd.) m., Hungaria. f. **cyclophyllus** m., caulibus decumbentibus determinatis, ramis 10–20 cm. altis, pilis deflexis. Folia superiora late elliptico-ovata, media et inferiora orbicularia, longe petiolata, glabra, nervatura camptodroma, ceterum ut typus. — f. **euryphyllastrum** m., differt a priore foliis mediis ovato-spathulatis, pilosis, ramorum pilis longissimis patentibus. — f. **vinealis** m., 15–30 cm. altus robustus. Caules floriferi e trunco lignoso erecti, ramulis florigeris aucti, sub infloresc. densissime, ceterum parcius pilis longioribus patentibus induti, internodiis nonnullis glabrescentibus. Folia maxima: 20–30 mm. longa, 6–8 mm. lata, superiora ovato-oblonga, sessilia, media ovata vel late-ovata, infima minima, longe spathulatim-petiolata, omnia tenuinervia, paginis glabris. Infloresc. globosa, densiflora, calyx 4.5 mm. l. tubo pilosissimo, dentibus duris subpungentibus. — f. **tokajensis** m., ut prior, sed tota planta pilis longis patentibus tecta. — f. **convallarius** m., caules floriferi pilis brevibus deflexis dense tecti. Folia maiora 20–25 mm. longa, $\pm$ 8 mm. lata, superiora lanceolato-oblonga, media ovalia basin versus attenuata, apice obtusissima, glabra, inflorescentia laxiflora globosa, calyx 3 mm. longus, pilosus, ceterum ut f. vinealis. f. **firmus** m., folia superiora oblonga, media ovato-vel lanceolato-oblonga, breviter petiolata, 15–17 mm. longa, glabra vel parce pilosa, inflorescentia elongatula, calyx 4 mm. l., superne glaber, ceterum ut f. vinealis. — f. **loessaceus** m., caules longe decumbentes determinati, rami floriferi 5–10 cm. alti, pili ramorum patentes breves. Folia parva: infima tantum 5 mm. longa, 1–2 mm. lata, suprema $\pm$ 10 mm. longa, 3–4 mm. lata oblongo-ovata v. oblongo-lanceolata, media breviora, ovata v. ovato-spathulata, apice obtusa, petiolata, glabra, nerva-

tura *camptodroma*. Infloresc. capitata, calycis tubus dense pilosus. — f. **csikensis** m., ut prior, sed rami inaequaliter holotrichi, internodio uno altero fere glabrescente, pilis deflexis. Folia superiora late elliptica, media et inferiora elliptico-spathulata, vix obtusa. — f. **transdanuvianus** m., ut prior, sed folia superiora late ovalia, in petiolum contracta. inferiora orbiculari-spathulata, longe petiolata, omnia apice rotundata, ramis holotrichis parum altioribus. f. **obtusus** m., ut prior sed caules et rami pilis patentibus diametro rami brevioribus tecti. — f. **albipellis** m., ut prior, sed tota planta pilis longis patentibus tecta.

ssp. *Th. clivorum* m., caules partim determinati, anno sequente inflorescentia terminati, partim longissime humifusi stolonisantes indeterminati, nervatura foliorum pseudo-marginata. Hung. media et occidentalis. Huc pertinent: a) **typus**, rami florigeri seriali, pilis deflexis vestiti, 10—20 cm. alti. Folia difformia: illa caulium decumbentium maxima ovata v. late-ovata, 15—20 mm. longa, petiolata, illa ramorum deorsum subito conspicue deminuta, **suprema** 10—15 mm. longa, orbiculari-ovata, infima minima 5 mm. longa, orbiculari-spathulata, longe petiolata, omnia coriacea, paginis glabris v. hinc-inde pilis singulis adpersa. Inflorescentia globosa, 2. cm. in diam, calyx 4—5 mm. l., inferne magis, superne minus pilosus. b) formae: f. **diversipellis** m., pili ramorum horizontaliter patentes, sursum longi, deorsum minutissimi, ceterum ut prior. — f. **cinosus** m., ut prior, sed tota planta pilis longis patentibus tecta. f. **Borosianus** m., ut typus, sed folia caulium angusta: oblonga vel lanceolato-oblonga. — f. **Huljáci** m., ut prior sed tota planta pilis longis patentibus tecta.

ssp. *Th. praecox* (Opiz) m. Hung. media. f. **fallax** m., a typo differt pilis ramorum deflexis. — f. **leptoneurus** m., nervatura foliorum fere vel definite *camptodroma*, ceterum ut typus. — f. **petraeus** m., ab antecedente differt pilis ramorum deflexis.

(A növénytani szakosztály 1924. március 12-én tartott üléséből.)

Jávorka Sándor: A magyar flóra néhány új alakja*.

1. *Dianthus petraeus* W. et K.

f. **hunjadense** Já v. forma nova, differt a typo foliis margine fere usque ad apicem levibus, squamis calycinis exterioribus sensim in aristam 2—4 mm. longam attenuatis, lamina petalorum saepe longius fimbriata.

* Szerzőnek sajtó alatt levő „Magyar Flórájában” szereplő új növényalakok latin diagnózisai.

Habitat in rup. calcareis Banatus ad thermas Herkulis (Herkulesfürdő), montis Arzsána supra thermas Herkulis, in rup. calc. montium Retezát comit. Hunyad, equidem in cacuminibus „Stenulete...”, Piatra Jorgovánului, Vurf Tiocanele, ad fontes fluvii Oláh Zsil (Silu romanescû), ubique cum typo; in montibus calcareis circa opp. Petrozsény specimina jam magis ad *spiculifolium* Schur vergunt, petalisque longius fimbriatis transitum quasi ad eum praebent, lamina petalorum tamen glaberrima nec barbata ad *D. petraeum* W. et K. pertinent. Specimina omnia ipse legi.

2. *Colutea arborescens* L.

f. **monophylla** Jáv., forma (mutatio?) nova, a typo differt foliis foliolo tantum unico terminali praeditis, rhachi foliorum abbreviato.

Frutices in dumetis collis Sándorhegy prope pag. Arács ad lacum Balatonem.

3. *Androsace lactea* L.

f. **carpatica** Jáv. forma nova, differt constanter a typo secretionibus oleiferis punctiformibus brunneis in foliis omnibus destitutis, dum in typo Alpes incolante — monente etiam R. Buser — secretiones haec in striis duabus longitudinaliter percursis adsunt.

Habitat in saxosis calc. Carpatorum a montibus Kis-Fátra et Kriván-Fátra usque ad alpes Fogarasenses Transsilvaniae.

4. **Satureja Brauneana** (Hoppe) Jáv. in Magy. Bot. Lap. XVII. (1918.) p. 50.

f. **transsilvanica** Jáv. forma nova, a typo differt verticillis valde laxifloris, folio fulcrante multo longioribus, foliis saepe parum latioribus.

Habitat in comit. Arad (sine loco leg. Simonkai); Transsilvania, (sine loco) legit Haynald; Berethalom (Birt-halm), comit. Nagy-Küküllő Transsilvaniae, leg. Barth. — Cetera confer Jáv. l. c.

5. *Campanula sibirica* L.

f. **divergentiformis** Jáv. forma nova, differt a typo foliis latioribus, corolla 3.5—4 cm. longa, calycis laciniis usque 1 cm. longis. — Transitum praebet ad *C. divergentem* Willd. in Transsilvania et Banatu nascentem; a qua planta nostra differt foliis angustioribus, versus basin latissimis, corolla quam lacinae calycis multo longiore, caule non prostrato, saepius in parte superiore tantum ramoso.

Habitat in rupestribus calcareis elatioribus montium Bükk in comit. Borsod, in montibus circa Murány comit. Gömör, in praeruptis calcareis fluvii Hernád infra pag. Káposztafalu.

(A növénytani szakosztály 1924. március 12-én tartott üléséből.)

IRODALMI ISMERTETŐ.

Jaccard. *Nouvelles recherches sur l'accroissement en épaisseur des arbres*. Memoire primé et publié par la fondation Schnyder von Wartensee à Zürich. Edition Payot. Lausanne et Genève 1919. 200 o. 32 tábla, 75 ábrával.

Jaccard ezen legújabb munkája a Schnyder von Wartensee-féle alapítványból¹ jutalmazott francia nyelven megjelent pályamunka². Jaccard a fák növekedésére vonatkozólag rendkívül kiterjedt vizsgálatokat végzett. 200 fát vizsgált meg, 100-at rendszeresen tenyésztett és 5000 mikroszkopiai praeparátumot vizsgált át. Jaccard elsősorban Metzger³ elméletét igyekszik megdönteni. Metzger a fa törzsét mint egy minden irányban egyenlő ellenállást kifejtteni tudó tartót fogta fel, Jaccard ezt elvetette, szerinte a fatörzs felépítésénél a mechanikai elv csak másodrendű szerepet játszik s a fatörzs ktfelődésénél főképen azon fiziológiai elv érvényesül, amely azt kívánja, hogy a törzs bármelyik magasságban vett felülete az időegységben egyenlő vízmennyiséget tudjon a gyökerekből a koronába vezetni, vigyis a törzs egy mindenütt egyenlő vezető képességgel rendelkező vízvezető ut legyen. „(Letronc des arbres consideré comme fût d'égale capacité conductrice pour l'eau”).

Ezen elvnek megfelelően a fatörzs alakját egy III-ad fokú paraboloid, amelyet Metzger elmélete megkíván, nem közelítheti meg.

Ezt az elvet Jaccard sok adattal igyekszik bizonyítani. Munkájában ezenkívül még sok érdekes vizsgálatot és adatot közöl a fák normális és excentrikus vastagsági növekedésére vonatkozólag, melyeket itt részletesen nem ismertethetünk. Eredményeit kellő objektivitással kell fogadnunk, azonban kétségkívül áll, hogy sem Metzger, sem pedig Jaccard merev fiziológiai elvei nem lehetnek azok a szűk keretek, melyek között a fák növekedésének komplikált életfolyamata halad. Az általa ismertetett tényező is egy a sok között, de nem kizárólagos.

Mindezek dacára azonban kétségtelen, hogy Jaccard munkája és vizsgálatai a fák növekedésére vonatkozó ismereteinket jelentős mértékben gyarapították.

Küster. *Botanische Betrachtungen über Alter u. Tod*. Berlin. Borntraeger. 1921. 44. o.

A Schaxel által szerkesztett: *Abhandlungen zur theoretischen Biologie* sorozat 10. füzete ez a kis munka, amely a növények korára és halálára vonatkozó pozitív és spekulatív jellegű ismereteinket tárgyalja kritikai alapon.

Tárgyalja a növények, de főképen a fák korát, összehasonlítva az állatokéval, az öregség fogalmát és ennek tüneteit, a levelek életkorát, a száraz sejtek, szövetek és szervek nyugalmi állapotát (vita minima), az öregség és a halál fiziológiai folyamatát, mint kémiai folyamatok kölcsön hatását.

Baur. *Die wissenschaftlichen Grundlagen der Pflanzenzüchtung*. Borntraeger. Berlin 1921. 115. oldalon 6 táblával és 11 ábrával.

A könyv Baur kitűnő szerkesztésében az átörökési törvényekre vonatkozó újabb kutatásokat ismerteti s részletesen kitér ezeknek a gyakorlati mező és erdőgazdasági alkalmazására. A gyakorlati szakemberek számára készült és ennek megfelelően inkább népszerű keretekben mozog,

¹ 1913. Neue Untersuchungen über das Dickenwachstum der Bäume.

² A német nyelvű pályamunka már 1918-ban megjelent. A. Engler. *Tropismen u. excentrisches Dickenwachstum der Bäume*. Zürich. Beer. u. comp. 1918. 100 oldalon 16 ábrával és 43 táblával.

³ Metzger. *Der Wind als massgebender Faktor für das Wachstum der Bäume*. Münch. forstl. Hefte. 1893.

anélkül, hogy ez a körülmény a munka tudományos színvonalát bármilyen befolyásolná, s ezért nemcsak a mezőgazda, hanem a botanikus számára is jó kézi könyvet jelent.

Potonié's *Lehrbuch der Paläobotanik*. 2. kiadás. Átdolgozta W. Gothan. Berlin. Borntraeger. 1921. 537. o. 326. ábra.

A munka Potonié ismert művének legújabb átdolgozása, célja a geológia és a botanika követelményeinek egyformán megfelelni. Az előző kiadás spekulatív jellegű phylogenetikai fejtegetéseit kihagyta és csak azt vette fel, amit az objektív kritika eddig elfogadott. Az anyagbecsztás az első kiadástól több helyen eltér, így helyet kapott benne az Angiospermák tárgyalása Menzel tollából és a diluviális flóra ismertetése, amelyet Stoller dolgozott ki. Az újabb irodalmat az első negyedfélvben csak 1915.-ig vehette figyelembe, a továbbiakban 1919. végéig.

Graebner. *Lehrbuch der nichtparasitären Pflanzenkrankheiten*. Berlin. P. Parey. 1920. 333. o. 244. ábra.

A munka tulajdonképpen azt a célt szolgálja, hogy Sorauer *Handbuch der Pflanzenkrankheiten* című munkájának I. kötetét megrövidített formában, s így olcsóbb áron, szélesebb körök számára hozzáférhetőbbé tegye. Az anyagbeosztás Sorauer fenti munkájának legújabb kiadásában megjelent I. kötetével egyezik¹, s a régi anyaggal szemben sok jelentős, az újabb kutatásoknak megfelelő változást mutat.

Reianu. *Kohlensäure und Pflanze*. Knapp. Halle a. d. S. 1920. 193 o. 3 grafikonnal.

A munka a Jagor alapítvány támogatásával jelent meg. Tárgyalja a CO₂ assimilációra vonatkozó legújabb elméleteket és a gyakorlati mezőgazdaságnak és CO₂ probléma egymás közötti viszonyát, — a levegő CO₂ tartalmát, illetve ennek a változásait. Objektív kritikával megírt, jól használható, összefoglaló munka.

Fehér Dániel.

APRÓ KÖZLEMÉNYEK.

Herbarium Hanakianum. A szabadságharcot megelőző évtized természettudományi mozgalmaiban élénk részt vett Hanák János. Irodalomtörténetünk mint zoologust szokta emlegetni. Élet-rajzírója, Pólya József említi azonban, hogy szenvedélyes növénygyűjtő is volt s a regensburgi fűvésztársaság 1848-ban oklevelével tisztelé meg². Növénygyűjteményét nem igen szokták emlegetni. A Magyar Nemzeti Múzeum *Flora Hungarica*-jában a Vágnér Lajos-féle Herbáriummal kapcsolatban Hanák nevével is találhozunk ugyan, mint akivel Vágnér összeköttetésben állott³. Ennyi az egész. Kanitz a magyar botanika történetét tárgyaló

¹ Sorauer: *Handbuch der Pflanzenkrankheiten*. Parey Berlin. 1921. Sorauer halála után átdolgozták I. Graebner Berlin. II. Lindau. Berlin. III. Reh. Hamburg. IV. kiadás.

² Az állattan története és irodalma hazánkban. Irta: Hanák János. Kiadta: Pólya József Pest, 1849. V—X. lap.

³ A Magyar Nemzeti Múzeum Növénytára. Budapest, 1902. Hornyánszky Viktor nyomdája. 30. lap. Különlenyomat a Magyar Nemzeti Múzeum multja és jelene c. emlékkönyvből.

kis munkájában Hanákról, mint botanikusról tesz említést¹.

A kettős forradalom után, 1919. őszén, a jelen sorok íróját megbízták Pest egyik legrégebb középiskolájában, a piaristák új főgimnáziumában a természetrajzi szertár rendezésével. Ezen munkálatok alkalmával előkerült Hanák Herbáriuma. A gyűjtemény 23 fasciculust tartalmaz s körülbelül 3550 lapból áll. Ebből kb. 150 kriptogam növény, a többi virágos. A növények még most is jó állapotban vannak s néhánytól eltekintve *helynévvel és évszámmal vannak megjelölve*. A 1840—46. évekből származnak s nagy részük Máramaros-vármegyéből való, ahol Hanák Máramarosszigeten négy évig tanárkodott². Ezen idő alatt bejárta a környék magasabb hegyeit (Pietrosz, Hoverla, Gutin, Kőhát, Cziblesz) s nevezetesebb helyeit (Kabolyapojána — jelenleg Gyertyánliget —, Szlatina, Ökörmező, Szuligula, Dragomér, Rónaszék, Rahó, stb.) és szép gyűjteményt szerzett össze. Gyűjteményében megtaláljuk — hogy csak néhány nevezetesebb növényt említsünk — a *Ligularia (Cineraria) sibiricát* és a *Drosera rotundifoliát* a Kőhátról, a *Ranunculus creatust*, a *Dryas octopetalát*, a *Tofieldia borealist*, a *Pinguicula alpinát*, a *Soldanella alpinát* a Pietroszról, a *Campanula carpathicát* Trebusányról, a *Dianthus compactust* a Trojagáról, a *Lathyrus (Orobus) laevigatust* Máramarosszigetről, a *Menyanthus trifoliatát* Gutin környékéről, a *Taxus baccatát* a Cziblesről stb. A második hely, ahonnan szintén számos növény található Hanák gyűjteményében, Vác. Itt ugyanis 1845-ben tanárkodott s bejárta a környéket (Nagyszál, Göd, Esztergom, Kövesd). Szabad idejében Hanák sokat utazott s így érthető, hogy gyűjteményében hazánk legkülönbözőbb tájairól találunk növényeket (Sátoraljaújhely, Tokaj, Pozsony, Nyitra, Beregszász, Oravica, Mehadia, Sopron, Keszthely, Fiume, továbbá Cherso, Dalmatia).

A gyűjteményben ezenkívül tekintélyes számmal szerepelnek az u. n. cserepéldányok, Hanák ugyanis a legtöbb magyar és számos külföldi botanikussal állott összeköttetésben³. A magyar botanikusok közül György, Müller

¹ Kanitz: Geschichte d. Botanik in Ungarn. Hannover 1863.

² Emlékkönyv a Királyi Magyar Természettudományi Társulat félévszázados jubileumára (Budapest, 1892) c. munka 75. oldalán írja Staub Mór: „A hazai flórából különös érdeket kelthetett a máramarosi havasok növényzete. Adler András egri gyógyszerész két ízben értekezett az érdekes flóráról. Hanák János is hozott onnan szép gyűjteményt és már az 1842. június 4-én tartott szakülésen indítványozta Mihálka, hogy György József és Hanák János szólítsanak fel, hogy a Társulatnak gyűjtött növényekkel kedveskedjenek.”

³ A kegyesrendiek központi könyvtárában őrzik Hanák Jánosnak a szakkörök előtt teljesen ismeretlen „Természettudományi Napló”-ját. A 32 oldalra terjedő kézirat az 1846—1849. évek közti időről közöl sürgönystilusban feljegyzéseket és a kor természettudományokkal foglalkozó

(növényei Buda, Dunakeszi, Szt.-Endre, Soroksár, Szolnok, Csepel, Promontor, Vác környékéről valók), Sadler, Bolla (számos gomba és fűféle Szentgyörgy, Bazin, Dévényujfalu, Malacka, Fertő környékéről) és Kovács Gyula küldtek neki növényeket. Ez utóbbi részint saját gyűjteményéből (Wien, Tirol, Csehország, Poroszország, Kolozsvár, Czeg) részint a vele összeköttetésben állók (Schlosser Horvátország, Gerenday, Fuss) gyűjtéséből juttatott Hanák-nak. Szép számmal kapott növényeket a *Botanischer Tauschverein in Wien* útján is. Ez úton került gyűjteményébe Bilimek, Fürstenwärther, prof. Hatzii, Kerner, Lagger, Lorinser, Oenicke, Rechsteiner, Pokorny, Skofitz, Tauchinii, Widerspach — hogy csak a legfontosabbat említsük — gyűjtéséből. W. Noe iter orientalejából ez uton kapott növényeket s valószínűleg ez uton került összeköttetésbe E. Pittoni, Sekera, Kablik, Buek, Opitz, Melichar, Spitzel, Hinterhuber, Hoffmann s még néhány más botanikussal, akiknek gyűjteményéből szintén van növényei között néhány példány.

A Hanák-féle gyűjteménnyel együtt még két kisebb herbárium került elő. Az egyik kb. 300 lapból áll s Nendtvich Károlytól való, a másik pedig — kb. 150 lap terjedelmű — Kalchbrenner Károlyé. Nendtvich Károly már atya oldala mellett kedvelte meg a növénygyűjtést². Növényei Pécs, Pest, Harkány, Gastein és Karlsbad környékéről valók s az 1836 és 1863 közti évek-ből származnak. Kalchbrenner Károly, aki a pesti piaristák tanítványa is volt¹ elsősorban gombákat gyűjtött fiatalabb éveiben azonban virágos növényekkel is foglalkozott. Növényei ebből az időből származnak s a Szepességből (Dvernyik, Olaszi, Tátra) valók. Cserében állott Hazslinszky-vel és Scherffel-lel, mert ez utóbbi gyűjtéséből található növényei között a *Drosera rotundifolia* és a *Comarum palustre* Uj-Lesznról.

férfiaira adatokat. Ebből megtudjuk, hogy Hanák az akkori idők számos botanikusával állott összeköttetésben. A kiralyhágóntúli vidékről pl. felszóllították, hogy a Brassai és Nagy által készített Fűvész-könyvhöz szolgáltatson adatokat. Herbáriumra ezen részének megértéséhez szolgáljon a következő néhány idézet: „Néhány ritkább növényt kaptam Pécsről Nentvichtől”, 1847. tavaszelo 9.-én „Bécsbe 60 példány *Waldsteinia geoides* Kovács Gyulá-nak”, tavaszelo 31.-én Kovács Gyulá-tól Bécsből 190 növényt kaptam”, őszutó 15.-én „Növényszállítás dr. Führrohrhoz”.

¹ Róna Jenő: Emlékezés Nendtvich Tamásról. Botanikai Közlemények VIII. K. 61—64 l. és Szinnyei: Magyar írók élete és munkái Budapest 1903, IX. K. 976—893 l.

² Kalchbrenner Károly. Magyar Növénytani Lapok X. k. 66. l.

Az említett három gyűjtemény a kiváló férfiak iránti tiszteletből a *Herbarium Collegii Ordinis Scholarum Piarum Budapestini*-féle növénygyűjteményben külön helyet foglal el s a szakemberek számára mindenkor rendelkezésre áll.

Karl János.

A *Cardamine bulbifera* (L.) Crantz terméketlenségéről.

A természet sokféle változásai között mindig találunk bizonyos hasonlóságokat, melyeket a már ismert jelenségek csoportjában igyekszünk elkönyvelni. Ilyen pl. a sarjgumókkal szaporodó *Cardamine bulbifera* (*Dentaria bulbifera*) nagyfokú sterilitása.

A régiek, így Linné, De Candolle a növény ivaros szaporodásának háttérbe szorítását a bulbillák fellépésével járó egyszerű Correlatiós jelenségnek tekintették. Kerner, Knuth a hiányos rovarbeporzással, Schulz pedig a növény lelőhelyeit vizsgálva a terméketlenséget a tengerhez való közelséggel hozta összefüggésbe. Legújabbán Ernst nyomán F. Schwarzenbach¹ körültekintő florisztikai, fejlődéstani és sejttani vizsgálatok alapján kimutatta, hogy a nagyfokú terméketlenség keresztezés következménye.

Ez a faj nemcsak külső alakjában degenerált ivarsejtjeivel különbözik a fajrokonaitól, hanem a sejtmagállományát alkotó chromosomák számában is, t. i. a többiek kétszerese (48). Ismeretes azonban, hogy az állandóan kettős chromosomaszám kereszteződések révén jön legtöbbször létre, mint pl. a *Primula Kewensis*-nél (*Pr. verticillata floribunda*). A két szülő növény chromosomái kisebb-nagyobb fokban különböznek, nem egyesülhetnek egymással; az ivarsejtekben végbemenő elrendeződések nem történhetnek pontosan és így gyakori lesz a terméketlenség².

Előfordulhat ugyan chomosomakettőzés spontán uton is mint pl. az *Oenothera Lamarckiana gigas*-nál, ilyenkor az új növényalak erősebb, hatalmasabb ugyan a szülőnővénynél, de alakban nem különbözik. Különben a spontán kettőzés keletkezése még nincs teljesen megvilágítva.

Más kérdés, hogy milyen szülőktől származhatott. A természetes és mesterséges *Dentaria* sectióhoz tartozó *Cardamine* bastardok, intermediaerek, a két szülő növény középalakjai; *C. bulbifera* keresztezéseknél, mindig csak a megtermékenyült, tehát a termős növény tulajdonságai léptek előtérbe, köztesalakokat nem sikerült Schwarzenbach-nak megfigyelni. A chromosoma-kettőzés követke-

¹ Fr. Schwarzenbach: Untersuchungen über die Sterilität von *Cardamine bulbifera* (L.) Crantz.

² Gelei S. dr. A chromosomák hosszanti párosodása s e folyama örökléstani jelentősége. Bpest, 1920—21. Akadémia kiad.

tében úgy látszik luxuriáns sajátságok keletkeztek, ezzel magyarázható a *C. bulbifera* virágzati szárának erős megnyúlása. Lehetséges az is, hogy ősei kihaltak, vagy a *Cardamine* genus más sectiójához tartozó fajok hybridje. Mesterséges előállításában azonban még így is nehézségekbe ütközne, mert pl. a *Primula Kewensis*-nél sem az első hybridgenerationál, hanem csak a másodiknál jelentkezett a kettős chomosome-szám, de akkor is csak szórványosan.

Pénzes Antal.

A Syringa Josikaea történetéhez. A „Nemzeti Társalkodó” már 1830-iki évfolyamában megemlékezik a *Syringa Josikaea* felfedezéséről (344 l.). Ezt a kis cikket már Flatt is ismerteti a Jósikafáról írt kis népszerű monografiájában. Az azonban úgy látszik elkerülte Flatt figyelmét, hogy a *Syringa Josikaea* egy ismeretlen poeta-lelket annyira fellelkesített, hogy hazánk híres szép bokrát egy „A' Syringához” címzett költeményében meg is énekelte, mely költői mű ugyancsak a „Nemzeti Társalkodó”-ban jelent meg 1830-ban a 425. lapon. A költő, ki álnév alá rejtőzött és magát mint „Mindenik — Radnaskőben” írja alá, így zeng:

A' Syringához.

Magyar földön termő Plánta
Ezer esztendeje már
Hogy a' Király. Fejedelem
'S haza, kebelébe zár!
Régi neved. — Josikaea
Fényes nevet veve fel, —
Botsáss meg! hogy nem láthatva
Töllem, így tiszteltetel.

G. E.

Szakosztályi ügyek.

A Növénytani Szakosztály 1922. évi december hó 14-én tartott 256. ülése

Elnök: Moesz G. Jegyző: Gombocz E.

1. Elnök jelenti, hogy a legutóbbi szakosztályi ülés óta Bárdos Remig pannonhalmi főapát 5000 K-t, Trautmann Róbert építész 20,000 K-t adományozott a Szakosztálynak. Kálovics Rezső főiskolai tanár pedig 1000 K-val alapító tagjaink sorába lépett. A Szakosztály az adományokért hálás köszönetét fejezi ki.

2. Moesz G.: a) „Botanikai vonatkozások Petőfi költészetében”.

A: előadás alkalmából a Szakosztály a Petőfi-Társasághoz és a Petőfi-centennarium bizottsághoz üdvözlő iratot intézett.

b) „Mykologiai közlemények”.

3. Degen Á.: „Bryologiai érdekességek Budapest llorájában”.

4. Soó R.: „Adatok Magyarország adventív llorájához. II.”.

5. Degen Á.: „Wittmack, Landwirtschaftliche Samenkunde c. művének ismertetése”.

6. Csapódi V.: „Növényakvarellék”. (Bemutató.)

BOTANIKAI KÖZLEMÉNYEK

ZEITSCHRIFT DER BOTANISCHEN SEKTION
DER KÖN. UNG. NATURWISSENSCHAFTLICHEN GESELLSCHAFT

MITTEILUNGEN FÜR DAS AUSLAND
UNTER MITWIRKUNG VON G. MOESZ RED. VON E. GOMBOCZ

BAND XX.

1922.

HEFT 4—6.

M. PÉTERFI

* 1. Febr. 1875. † 30. Jan 1922.

(Ung. Originaltext s. S. 117)

Der ungarische Bryolog M. Péterfi war eigentlich Lehrer in Déva, dann in Kolozsvár, endlich Custos in der Abteilung des Siebenb. Museumvereins zu Kolozsvár. Den ersten Impuls bekam er von Hazslinszky, mit ihm war er im Briefverkehr. Weil. Hazsl. unterstützte ihn nicht nur mit Rat, sondern er schickte ihm auch ein Mikroskop. Seine Lieblinge waren zwar die Moose, dennoch beschäftigte er sich auch gern mit Blütenbiologie (samt Entomolog J. Mallász hat er darüber ein Handbuch geschrieben, welches aber Manuscript blieb), Teratologie, Systematik, Rostpilze, auch noch mit Ethnographie! Er lebte als Idealist immer in sehr schweren Verhältnissen, mit viel Sorgen. Sein reiches Herbarium gelangte in den Besitz des Museums zu Kolozsvár. Seine gründlich und sorgfältig durchgeführten Untersuchungen bereicherten die Moosflora Ungarns mit sehr vielen wertvollen Daten. Mit mehreren ausländischen Mooskennern war er in regem Briefwechsel. 1 1/2 Jahr vor den Friedensschlüssen ging er aus dem Dienste des ungarischen Staates in den der Rumänen über.

(Aus der Sitzung der bot. Sektion am 10. Mai 1922.)

(Aulorreferat)

J. Györffy.

Graf I. Ambrózy-Migazzi: Pflanzenreservat tionen und Parke in Mitteleuropa und Ungarn.

Malonya—Jeli.

(Ung. Originaltext s. S. 128).

Die sprunghafte Entwicklung der Naturwissenschaften und Technik sowie der fieberhaft betriebene Import von Pflanzenneuheiten hat in den letzten Jahrzehnten für die Freilandgärtnerei Möglichkeiten geschaffen, die bis zum heutigen Tag sogut wie unausgenutzt geblieben sind. Der Grund liegt hauptsächlich darin, dass sowohl die Pflanzen als die diesbezüglichen Kenntnisse nicht Gemeingut sondern zerstreut in aller Herren Länder Sprach- und Fachgebieten verborgen sind. Zur Behebung dieses Übelstandes, zur Hebung und Verwertung dieser Schätze ist nur ein grosser internationaler Apparat fähig, der über die besten Fachmänner verfügend den bisher ungenügenden und durch den Krieg noch mehr gelockerten Kontakt zwischen den einzelnen Gebieten des Wissens und der Sprache herstellt. — So einen mächtigen unter einen centralen Willen gestellten, aber örtlich dezentralisierten Organismus will nun Graf Ambrózy-Migazzi schaffen indem er gestützt auf seine im heutigen Ungarn, Rumänien und der Cechoslovakei gemachten und in Malonya erprobten Erfahrungen in verschiedenen Staaten Mitteleuropas und an der Mittelmeerküste auf seinen Besitzungen und eigens hiezu zu erwerbenden Grundflächen mit Pflanzenreservatationen verbundene Parke anlegt, deren jeder unabhängig seine eigenen Möglichkeiten ausnützt und Errungenschaften austauscht. Die Belebung der interessierten Zweige der Wissenschaft, Kunst, Praxis und des Wirtschaftslebens wäre die Folge; Voraussetzung eines erfolgreichen Wirkens die harmonische Kooperation mit den jeweiligen staatlichen Organen und wissenschaftlichen Kreisen.

Die zweite Etape dieses grosszügigen Programmes hat Graf Ambrózy-Migazzi schon in Angriff genommen indem er in diesem Frühjahr die Leitung und Ausgestaltung des Tanaer und Tömörder Parkes übernommen hat und nun im Begriffe steht sein ebenfalls im Eisenburger Komitat Westungarns liegendes mehrere hundert Hektar grosses Gut „Jeli“ (Gemeinde: Kám) in einen Natur- und Exotenpark umzugestalten. Der Artikel streift die dortige geologische und geoplastische Situation und vertieft sich in der Bewertung der agrogeologischen, hidrologischen und klimatischen Verhältnisse. Diese letzteren stehen in Westungarn unter dem Einfluss der kontinentalen Tiefebene, der niederschlagreichen Alpen und der mildernden Adria.

Diesen Kampf von Ost und West, Nord und Süd zeigt die Pflanzendecke Westungarns sowohl in einzelnen Florenelementen als auch vielfach den geografischen und hypsometrischen Höhenlagen widersprechenden Zonen und Formationen. Besonders prägnant kommt dies auch in Jeli zum Ausdruck, wo wir inmitten des Asphodelusgebietes unverfälschte baumlose Calluna-Heide, Erlenbruch und Sphagnummoor und in dessen unmittelbarer Nähe wieder im Schatten einer Rotbuche mit 1 m. 70 cm. Stammdurchmesser Cyclamen finden. Verfasser bespricht dann die Formationen, Leitpflanzen und markantesten floristischen Elemente und kommt zur Konklusion.

Jeli übertrifft als landschaftliche und pflanzengeografische Sehenswürdigkeit seine Umgebung und verdient es aus zwei Gründen als Pflanzenreservation erhalten zu werden. Einmal weil sich hier enganeinander geschoben Formationen finden die sonst in Ungarn, grosse Entfernungen trennen. Zweitens weil die hiesige Heideformation in ihrer Üppigkeit und Ausdehnung in Ungarn nicht ihres gleichen hat und in der ungewohnten Umgebung ihrer vorgeschobenen südöstlichen Vorposten Stellung besonders mächtig wirkt. Forstlich ist Jeli ein geeignetes Versuchsfeld zum Studium des Verheidungsprozesses der sich in Westungarn an vielen Orten fühlbar macht. Auch zur Vertiefung der angebahnten Symbiose der Botanik und Agrogeologie ist Jeli als Humusmuseum der richtige Ort. Die heterogenen Humusbewohner finden das homogene Substrat. Der Pflanzeneinbürgerung günstig sind die edaphischen, hydrologischen und klimatischen Verhältnisse vom Standpunkt der Landschaftsästhetik hat die Kultur hier wenig verdorben, viel erhalten. Auch im heutigen Zustand gleicht Jeli mit seinen in harmonischen Akkorden ausklingenden Kontrasten einem nur geringe Korrekturen erheischenden Park.

(Aus der Sitzung der bot. Sektion am 14. November 1923.)

(Autortreferat.)

S. Mágoosy-Dietz: Der Eichenmehltaupilz in Ungarn.

(Ung. Originaltext s. S. 133).

Verf. bestätigt die Literatur-Angaben, dass der Eichen-Mehltaupilz schon seit 1908. in Ungarn verbreitet war, aber Perithezien des Pilzes wurden nicht gefunden. Erst im Jahre 1922, Ende des Monats September gelang ihm die Perithezien aufzufinden in der Umgebung von Budapest in Zugliget und dann später im Monat Oktober auch am Fusse

des Hárshegy. Die Perithezien entwickelten sich besonders auf den jüngeren Blättern des *Quercus Robur* L. (*borealis* Heuff.) *sessiliflora* Salisb. (*aurea* Wierzb.) und *lanuginosa* Lam.; auf den Blättern der *austriaca* Willd. fand er keine.

Der Pilz mit den Perithezien wurde noch im selben Herbste in Ungarn auch bei Aszód, Esztergom, Tata, und Miskolcz gefunden.

In der Notiz bemerkt Verf., dass er den Pilz auf demselben Fundorte auch im Jahre 1923. gesammelt hatte, somit scheinen die Perithezien schon einheimisch geworden zu sein.

Die Entwicklung der Perithezien wurde ermöglicht durch den langen, trockenen Spätherbst.

(Aus der Sitzung der bot. Sektion am 11. Oktober 1922.)

(Autorreferat.)

G. von Moesz: Über den Mehltau der Eiche in Ungarn.

(Ung. Originaltext siehe S. 136.)

Im September des Jahres 1922. fand S. Mágocsy-Dietz in Budapest an den Blättern der flaumhaarigen Eiche Perithezien des Eichenmehltaues. Das reichlich gesammelte Material wurde für die Sammlung der „Flora Hungarica Exsiccata“ verwendet und von mir untersucht.

Bereits von S. Mágocsy-Dietz wurde festgestellt, dass diese Perithezien mit jener *Microsphaera* identisch sind, die früher in Amerika, später in Frankreich und Deutschland gefunden wurden. Neger nannte diesen Pilz *Microsphaera alni* (Wallr.) Winter var. respektive *forma quercina* Neger und geradeso hatte denselben auch Mágocsy-Dietz bezeichnet. Zur selben Zeit fanden Perithezien an der flaumhaarigen Eiche F. Varga in Aszód nächst Budapest, A. Scherffel bei Gödöllő, ich selbst nächst Budapest, schliesslich E. Balás an der Zerreiche bei Tata. Ein Jahr später, am 7. September 1923, traf ich Perithezien am Iszka-berge bei Székesfehérvár an der flaumhaarigen Eiche, Ende September desselben Jahres bei Temesrékás an der Stieleiche und Mitte Oktober im Walde „Kamaraerdő“ bei Budapest an der *Quercus lanuginosa*.

Den Pilz von Gödöllő und Tata sah ich nicht.

Morphologisch gehört der Pilz ohne Zweifel in den Kreis der *Microsphaera alni* (Wallr.) Winter. Doch kann er *Microsphaera alni* nicht genannt werden, weil nach

Noffray und Neger die Blätter der Eiche von der *Microsphaera* der Erle nicht infiziert werden.

In Amerika ist der Mehltau unter mehreren Namen bekannt, u. zwar: *M. quercina* (Schwein.) Burr; *M. densissima* (Schwein.) Cooke et Peck; *M. abbreviata* Peck; *M. extensa* Cooke et Peck und *M. calocladophora* Atk.

Griffon und Maublanc benannten den in Frankreich vorkommenden Mehltau *M. alphitoides*, und unterschieden sogar den von Passerini in Parma gefundenen nicht nur von dem französischen, sondern auch von dem amerikanischen, obgleich sie demselben keinen neuen Namen gegeben haben.

Es fragt sich nun, welcher Name von den angeführten für den Mehltau der ungarischen Eichen verwendet werden kann.

Mit dem Namen *M. extensa* Cooke et Peck kann nur jener Mehltau bezeichnet werden, dessen Anhängsel bedeutend — ($2\frac{1}{2}$ —6 mal) — länger sind als der Durchmesser des Peritheciums.

Der Name *M. calocladophora* Atk kommt nur jenem Mehltau zu, dessen Anhängsel sich nicht sofort gabelig verzweigen, sondern bei dem sich der Stiel des Anhängsels als Axe in der Krone der Verzweigung fortsetzt. Diese Art der Verzweigung fand ich auch an einem amerikanischen Mehltau im Herbar des Ung. National Museums, und ich halte dieselbe für so auffallend und charakteristisch, dass mir die Bezeichnung mit einem besonderen Namen, für Mehlaue, die diese Verzweigungsart aufweisen, begründet erscheint.

Vom Standpunkte der Priorität kämen in erster Linie die Namen *M. quercina* (Schw.) Burr. und *M. densissima* (Schw.) Cooke et Peck in Betracht, doch haben bereits Griffon und Maublanc¹ erklärt, dass *M. quercina* eigentlich der Sammelname sämtlicher an der Eiche lebender amerikanischen *Microsphaeren* ist, sonach enthält er auch die Arten *M. extensa* und *M. calocladophora*. *M. densissima* stellt eine abnorme Form dar, die Ellis und Everhart² mit *M. calocladophora* identifizieren.

Den Namen *M. alphitoides* Griff. et Maublanc betrachte ich als einen Überflüssigen. Eben die gründlichen und genauen Untersuchungen und Abbildungen von Griffon und Maublanc beweisen am besten, dass der französische Pilz (Arnaud et Foëx) mit dem amerikanischen *M. abbreviata*, ferner mit dem italienischen Pilze von Passerini identisch sein muss. Die morphologische

¹ Bull. Soc. Myc. France XXVIII, (1912) 94. Note 1.

² Ellis and Everhart: The North American Pyrenomycetes (1892).

Beschaffenheit des jetzt untersuchten ungarischen Mehltaus liessen selbst noch jenen kleinen Unterschied verschwinden, den man eventuell zwischen den, von verschiedenen Fundorten stammenden Formen annehmen konnte. Griffon und Maublanc haben die in der Verzweigung der Anhängsel beobachteten geringen Abweichungen überschätzt. Diese Abweichung, die übrigens mit Worten kaum wiedergegeben werden kann, ist in der Wirklichkeit nicht vorhanden, weil jedes, von ein und demselben Orte stammende Material die grösste Variabilität der Verzweigungsformen aufweist, wie dies auch die am reichen Material durchgeführten Untersuchungen ergaben. Ich hatte Gelegenheit die von Passerini gesammelten Perithechien des Eichenmeltaues an mehreren Exemplaren zu untersuchen¹. Die Verzweigungen der Anhängsel weisen dieselbe Variabilität auf, wie jene der ungarischen Pilze.

Die ausführliche Beschreibung des amerikanischen Pilzes *M. abbreviata* ist mir aus den Artikeln und Abbildungen von Arnaud und Foëx², ferner aus jenen von Griffon und Maublanc³ bekannt. Auch aus diesen habe ich die Überzeugung gewonnen, dass der aus Parma (Passerini, 1875), aus Frankreich (Arnaud-Foëx, 1912), aus Budapest (Mágoöcsy-Dietz, und Moesz, 1922), aus Aszód (Varga, 1922), und der vom Berge Iszka (Moesz, 1923), stammende Mehltau mit dem amerikanischen *M. abbreviata* identisch sein muss. Der letztere Name hat auch den grossen Vorzug, dass der Pilz bereits nach seiner ersten Beschreibung klar erkenntlich ist, und eine Verwechslung mit *M. extensa*, wie auch mit *M. calocladophora* gänzlich ausgeschlossen ist.

Zwecks klarer Übersicht der verschiedenen Eichenmehltauarten lasse ich folgende Zusammenstellung folgen:

1. a) Anhängsel $2\frac{1}{2}$ —6-mal länger als der Durchmesser des Peritheciums.

M. extensa Cooke et Peck.

1. b) Anhängsel kürzer 2

2. a) Stiel des Anhängsel setzt sich in der Verzweigungskrone Axenweise fort.

M. calocladophora Atk.

¹ Im Herbar des Ung. Nat. Museums: Rabh. Fungi Eur. No. 2032. *Calocladia penicillata* Lév. f. *quercus*. Parmae 1875. Passerini.

² Arnaud et Foëx in Comptes rendues d. séances de l' Acad. d. sc. (1912.) 124 et 1302.

³ Griffon et Maublanc in Bull. Soc. Myc. France XXVIII. (1912). p. 88.

2. b) Anhängselstiel setzt sich Axenweise nicht fort, sondern teilt sich bereits am Beginn der Verzweigung gabelig.

M. abbreviata Peck.

Dasselbe Ziel verfolgt gleichfalls jene Übersichtstabelle, die über die morphologischen Merkmale der an verschiedenen Standorten gesammelten Mehltau Auskunft erteilt. (Siehe an der 139. Seite des ungarischen Textes).

Schliesslich teile ich ein Verzeichniss der Synonymen von *M. abbreviata* sammt der diesbezüglichen Literatur mit. (Siehe Seite 140. des ung. Textes).

(Aus der Sitzung der botan. Sektion am 9. Mai 1923.)

(Autorreferat).

Gy. Méhes: Die Eichengallen Ungarns.

(Ung. Originaltext s. S. 140.)

Die ersten Daten zur Kenntnis der ungarischen Eichengallen lieferte T. Margó, indem er aus der Umgebung von Budapest 9 Arten der Gattungen *Cynips*, *Andricus* und *Aphilathryx* aufzählte. Viel eingehender beschäftigte sich mit ihnen J. Paszlavszky, dessen grosse Sammlung in den Besitz der zool. Sektion des Ung. Nat. Museums übergegangen ist. Die Ergebnisse von Paszlavszky wurden durch G. Szépligeti ergänzt, der die Eichengallen Ungarns besonders in botanischer Hinsicht studierte. Seine Sammlung ist derzeit in der bot. Sektion des Ung. Nat. Museums aufgestellt. Auf Grund der Forschungen dieser beiden ungarischen Cecidiologen konnten in dem Katalog der ungarischen Fauna 98 Eichengallenarten in 9 Gattungen aufgezählt werden. Kleinere Beiträge lieferten C. Henrich, E. Borbás, S. Mágoosy-Dietz und G. Moesz.

Verfasser erweiterte das Forschungsgebiet auf viele bisher unerforscht gebliebenen Gebiete Ungarns wobei er den botanischen und zoologischen Gesichtspunkten in gleichem Masse Rechnung trug und seine besondere Aufmerksamkeit auf biologische und entwicklungsgeschichtliche Erscheinungen richtete. Es gelang ihm auch 6 für Ungarn neue Eichengallenarten aufzufinden, deren Aufzählung s. im ungarischen Originaltext. Verfasser gedenkt übrigens eine vollständige Monographie der ungarischen Eichengallenarten auszuarbeiten.

(Aus der Sitzung der bot. Sektion am 11. Januar 1922.)

A. v. Degen: Ueber „*Marrubium candidissimum* L.“

(Ung. Originaltext s. S. 144.)

Marrubium candidissimum L. (Spec. pl. ed I. 583) ist auf „*Marrubium album candidissimum et villosum*“ Tournef. Coroll. 12. Gegründet, und mit Fragezeichen als Bewohnerin der Insel Kreta angegeben. Da die gemeinlich als *M. candidissimum* bekannte Pflanze des Adriatischen Karstgebietes bisher auf der Insel Kreta nicht wiedergefunden worden ist und auch die Linné'sche Diagnose „foliis subovatis lanatis superne emarginato-crenatis, dentibus calycinis subulatis“ auf diese Pflanze nicht passt, endlich aber auch die von Linné Syst. ed XII, 395. und ed. XIII. hierher citierte Abbildung bei Dillen, Hort. Eltham. 218 tab. 174 f. 214 eine verschiedene Pflanze darstellt, erheben sich Zweifel an der Richtigkeit der Anwendung dieses Namens. Sicherheit darüber liess nur durch Untersuchung des Tournefort'schen Originalen erlangen, ebenso über die Anwendbarkeit des nächstältesten Namens „*M. incanum* Desr. ap. Lam. Encycl. III. 1789. 716. zur Bezeichnung dieser Pflanze.

Ich habe beide Fragen Herrn H. Lecomte, Director der botan. Abteilung des Musée d'hist. naturelle in Paris vorgelegt und erhielt von ihm vor kurzem den Bescheid, dass nach den Untersuchungen, die Herr Benoist im Pariser Museum durchgeführt hat:

1. Das „*Marrubium album candidissimum et villosum*“ des Tournefort'schen Herbars nicht dem *M. candidissimum* des Adriagebietes und der modernen Autoren entspricht;

2. Dass hingegen das *M. incanum* des Lamarck'schen Herbars vollkommen identisch mit der letzteren Pflanze ist.

Aus diesem ergibt sich, dass die Pflanze des Adriagebietes den Namen *M. incanum* Desr. zu führen hat.

(Aus der Sitzung der bot. Sektion am 14. Juni 1922.)

(Autorreferat.)

K. Lyka: Formae novae hungaricae generis Thymi.

(Lat. Originaltext s. S. 145.)

(Aus der Sitzung der bot. Sektion am 12. März 1924.)

S. Jávorka: Formae nonnullae novae florum hungaricae.

(Lat. Originaltext s. S. 149.)

(Aus der Sitzung der bot. Sektion am 12. März 1924.)

Szakosztályi mondanivalók.

A Szakosztály tisztikara: Tiszteletbeli elnök: dr. Mágocsy-Dietz Sándor egyet. nyilv. rendes tanár. Elnök: dr. Moesz Gusztáv, a M. Nemzeti Múzeum osztályigazgatója. Alelnökök: Wagner János, a tanítóképző-intézetek főigazgatója és dr. Szabó Zoltán egyet. ny. rk. tanár. Jegyző: dr. Gombocz Endre egyet. magántanár. Intézőbizottsági tagok: dr. Jávorka Sándor, a M. Nemzeti Múzeum osztályigazgatója, dr. Lengyel Géza kísérletügyi adjunktus és Trautmann Róbert mérnök.

*

A Szakosztály július, augusztus és szeptember hónapok kivételével minden hónap második szerdáján ülést tart. Az ülés helye egyelőre az egyetemi ált. növénytani intézet (IV. Múzeumkörút 4., IV. em.).

*

Üléseken bemutatandó dolgozatok címe legalább 8 napelőre írásban, az ülést megelőzőleg a jegyzőnek bejelentendő.

*

A „Botanikai Közlemények“ akadálytalan megjelenése érdekében a szerzők szíveskedjenek a szerzők kézírataikat teljesen átdolgozni és nyelvi szempontokból is gondosan átnézni. A korrekturekat a szerzők maguk végzik és így közleményeikért felelősek. Kéziratok a fél ivék egyik oldalára irandók. Személynevek, növénynevek és a kiemelendő tételek egyszerű — vonallal húzandók alá.

*

A „Botanikai Közlemények“ részére szíveskedjenek a szerzők dolgozataikhoz valamely általánosan elfogadott, másnyelvű szöveget vagy kivonatot, vagy lefordítás céljából magyarnyelvű kivonatot mellékelni.

*

Az alapítói, tagsági, illetőleg előfizetési díj a Kir. Magyar Természettudományi Társulat pénztárának (Budapest, VIII. ker., Esterházy-utca 16.); a szakosztályi ülésekre szóló bejelentések, tagul való jelentkezések, továbbá kéziratok a Szakosztály jegyzőjének, illetőleg a „Botanikai Közlemények“ szerkesztőjének (dr. Gombocz Endre, Budapest I., Attila-u. 14.) küldendők.

Megjelent 1924. április 30.-án.